

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

„КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ

ISSN 0025-1089

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

ГОДИНА LXXIV   2023

СКОПЈЕ
2023

Македонски јазик	ГОДИНА LXXIV	стр. 1-283	Скопје 2023
------------------	--------------	------------	-------------

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

излегува еднаш годишно

Редакција:

Елена Јованова-Грујовска (одговорен уредник)
Еленка Стоевска-Денчова (зам. одговорен уредник)
Мери Јосифовска (секретар)"
Весна Костовска
Катица Топлиска-Евроска
Виктор Фридман (САД)
Елена Верижникова (Русија)
Милан Михаљевиќ (Хрватска)
Вера Смоле (Словенија)
Макеј Кавка (Полска)
Јуси Нуорлуото (Шведска)
Станислав Станковиќ (Србија)

Уредувачки одбор:

Кирил Конески
Снежана Велковска
Марија Коробар-Белчева
Љубица Станковска
Коста Пеев
Људмил Спасов
Софија Милорадовиќ
Ана Цихнерска

Адреса:

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, п. фах 434

www.imj.ukim.edu.mk

број на жиро-сметка

40100-788-1242

Република Северна Македонија
Министерство за култура

Финансирано од Министерството за култура на Република Македонија

СОДРЖИНА

ПОВОДИ

Елена Јованова-Грујовска 70 ГОДИНИ ОД ОСНОВАЊЕТО НА ИНСТИТУТОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“	7
Давор Јанкулоски ОСУМДЕСЕТ ГОДИНИ ОД ПРВОТО СЛОБОДНО УЧИЛИШТЕ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК	13
Лилјана Макаријовска НАУЧНИОТ ИНТЕРЕС И ПРИДОНЕС НА Д-Р МИТО АРГИРОВСКИ (ПО ПОВОД 90-ГОДИШНИНАТА ОД РАЃАЊЕТО)	17
Мери Цубалевска, Бисера Павлеска-Георгиевска ШИРОКИОТ НАУЧЕН ОПУС И ВРЕДНИОТ ПРИДОНЕС ВО МАКЕДОНИСТИКАТА НА ПРОФ. Д-Р ЛИЛЈАНА МАКАРИЈОСКА (по повод шеесетгодишнината од раѓањето)	23
Веселинка Лаброска ЗА ПРОФ. Д-Р ВЕСНА МИОВСКА ПО ПОВОД НЕЈЗИНАТА ШЕЕСЕТГОДИШНИНА	35
Катица Трајкова ПО ПОВОД 60 ГОДИНИ ОД РАЃАЊЕТО НА ПРОФ. Д-Р ВЕСНА КОСТОВСКА	39

СТАТИИ

Људмил Спасов, Далибор Јовановски БОРБАТА НА КРСТЕ ЦРВЕНКОВСКИ ЗА МАКЕДОНСКИОТ ИДЕНТИТЕТ, ЈАЗИК И КАУЗА	45
Симона Груевска-Маџоска ЛЕКСИЧКО-СТИЛИСТИЧКИ ОСОБЕНОСТИ НА НЕКОЛКУ ПЕСНИ ОД БЛАЖЕ КОНЕСКИ	57
Мери Јосифовска ЛИЧНИТЕ ИМИЊА СО КОМПОНЕНТАТА „БОГ“ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ПОЛСКИОТ ЈАЗИК	61

Олга Мишеска Томиќ	
ЕДЕН МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ОД ШЕСНАЕСЕТТИ ВЕК И СПОРЕДБА СО СТАНДАРДНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК	67
Владимир Цветковски	
ИМЕНСКИТЕ ЛЕКСЕМИ ЗА РОДОТ И ПОЛОТ КАЈ ДОМАШНИТЕ ЖИВОТНИ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК И НИВНОТО ОПЛОДУВАЊЕ И РАЃАЊЕ	79
Веселинка Лаброска	
ФОНЕМАТА /S/ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК, СТАНДАРД И ДИЈАЛЕКТИ	83
Jitka Veroňková, Zdena Palková	
NOVÝ KURZ VÝSLOVNOSTI ČEŠTINY PRO CIZINCE S VYUŽITÍM WEBOVÉ APLIKACE	89
Ирена Савицка, Елена Петроска	
СИНТАКТИЧКИ ФУНКЦИИ НА ПОВИШЕНАТА АРТИКУЛАЦИЈА НА СРЕДНИТЕ САМОГЛАСКИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	97
Damir Horga, Ines Carović	
GOVORNA DISFLUENTNOST U ČITANJU NA STRANOM JEZIKU	103
Дарко Томовски	
ФОНЕТСКИТЕ СПЕЦИФИКИ НА ГОВОРОТ ВО СЕЛОТО УРВИЧ	117
Душко Деспотовски	
ФОНЕТСКИТЕ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ГОВОРОТ ВО СЕЛОТО СИРИЧИНО – ТЕТОВСКО	123
Ђорђе Геновиќ	
ДИФЕРЕНЦИЈАЛНА УЛОГА АКЦЕНТА КОД ПОЈЕДИНИХ ДУБЛЕТНИХ ОБЛИКА ИМЕНИЦА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	131
Мирјана Вељаноска-Томовска	
ПРЕКАРИТЕ ВО СЕЛО ЈЕГУНОВЦЕ, ТЕТОВСКО	141
Васка Ташова	
ГЛАГОЛСКАТА ИМЕНКА ОД СТИЛИСТИЧКИ АСПЕКТ	147
Бобан Карапејовски, Марија Пандева	
ЈАЗИЧНАТА ТЕРИТОРИЈА КАКО ЛИНГВИСТИЧКИ ПРОСТОР: ПОКАЗНИТЕ ЗАМЕНКИ И ЧЛЕНОТ КАКО ДЕИКТИЧКИ МАРКЕРИ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ШПАНСКИОТ ЈАЗИК	155
Македонка Додевска	
ТЕРМИНОЛОГИЈАТА НИЗ ПРОЦЕСОТ НА ЗБОРООБРАЗУВАЊЕТО ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО СЛОВЕНЕЧКИОТ ЈАЗИК (СО АКЦЕНТ НА ДЕЛ ОД МЕДИЦИНСКАТА ТЕРМИНОЛОГИЈА)	163
Игор Станојоски	
АУДИОМАТЕРИЈАЛИТЕ ВО ИЗУЧУВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ	173

Андријана Павлова	
КОРИСТЕЊЕ НА СНАТГРТ КАКО АЛАТКА ЗА УЧЕЊЕ И ЗА ПОДУЧУВАЊЕ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО СТРАНКИ: МОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВИ.....	181
Антоанета Тримчевиќ	
ИМЕНСКИ ГРУПИ СО ИМЕНКАТА ВОДА КАКО ЦЕНТАР ВО РОМАНОТ <i>МОБИ ДИК</i>	197
Сунчица Трифуновска Јаниќ	
ПРОЦЕСОТ „ПОПРАВАЊЕ НА КНИГИ“ И КНИЖЕВНИОТ ПРЕВОД ОД КРАЈОТ НА XIII ДО ПРВАТА ПОЛОВИНА НА XV ВЕК	205

ПРИКАЗИ

Лидија Аризанковска	
Од промоцијата на Зборникот „МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – ИЗВОР НА НАУЧНИ ИСТРАЖУВАЊА“, по повод јубилејот на Институтот, 70 години од неговото основање и 120 години од излегувањето на книгата „За македонските работи“ од Крсте Мисирков	213
Светлана Давкова-Ѓоргиева	
НАЈНОВИТЕ ИЗДАНИЈА НА СПИСАНИЈАТА <i>МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК LXXIII</i> И <i>МАКЕДОНИСТИКА 21</i> НА ИНСТИТУТОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ 2022	217
Димитар Пандев	
РЕЧНИК ВО ФУНКЦИЈА НА ЛИНГВИСТИКАТА И ДРУГИТЕ НАУКИ (Промоција на вториот том од Речникот на црковнословенски јазик од македонска редакција, том втори v (vis (бројот 2 – свечена облека), и на петнаесеттата свеска од третиот том: <i>gor/ti – dvi\ati</i>	225
Марија Паунова	
МЕЃУНАРОДЕН НАУЧЕН СОБИР ВО ЧЕСТ НА ДВА ЈУБИЛЕЈА (Зборник на трудови од меѓународниот научен собир „100 години Блаже Конески и 75 години Филолошки факултет“).....	229
Лилјана Митковска	
„ФОНЕТИКА И ФОНОЛОГИЈА НА МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК. СЕГМЕНТАЛНА ФОНЕТИКА И ФОНОЛОГИЈА“ (Ирена Савицка, Агата Травињска, Веселинка Лаброска, Ана Цихнерска, Бранислав Геразов, МАНУ, 2022 г.)	235
Максим Каранфиловски	
КОН КНИГАТА „ДИЈАЛЕКТОЛОГОТ КОНЕСКИ“ ОД ВАСИЛ ДРВОШАНОВ (Васил Дрвошанов, <i>Дијалектoлoгoиј Конески</i> , Бата прес, Скопје 2023)	241

Аугуст Ковачец

ПЕТАР АТАНАСОВ, *Dicționarul dialectului meglenoromân actual, general și etimologic / Dictionnaire du dialecte méglénoroumain actuel, général et étymologique (DDMA)*, București, Editura Academiei Române, 2022, 1221 str. + Addenda + Planșe 251

ХРОНИКИ

Андријана Павлова

ЈУБИЛЕЈ 70 ГОДИНИ ОД ОСНОВАЊЕТО НА ИНСТИТУТОТ ЗА
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ, „КРСТЕ
МИСИРКОВ И МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – ИЗВОР НА НАУЧНИ
ИСТРАЖУВАЊА“ VIII МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
(СКОПЈЕ, 28 – 29 ЈУНИ 2023) 257

Фани Стефановска-Ристеска

ОД ЗБОР ДО РЕЧНИК (Меѓународен научен собир во рамките
на традиционалната манифестација
„Денови на Благоја Корубин“) 265

Иван Антоновски

ЛЕТНА ШКОЛА И ЈУБИЛЕЈНА МЕЃУНАРОДНА
НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА НА МСМЈЛК ПРИ УКИМ.....269

IN MEMORIAM

Снежана Велковска

КИРИЛ КОНЕСКИ (1929 – 2023) 277

70 ГОДИНИ ОД ОСНОВАЊЕТО НА ИНСТИТУТОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“

Со особена гордост годинава одбележуваме 70 години од формирањето на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ и 120 години од објавувањето на книгата „За македонските работи“, дело на нашиот патрон.

Знаеме дека нашата научна мисла е поттикната и од одбележувањето на другите годишнини во рамките на Отворените денови и на Меѓународната конференција:

- 80 години од првиот час на македонски јазик во село Подвис (Кичевско);
- 90 години од раѓањето на нашиот колега и поранешен в.д. директор д-р Мито Аргировски;
- 100 години од раѓањето на Ацо Шопов;
- 120 години од погибијата на Гоце Делчев;
- 80 години од загинувањето на Кочо Рацин;
- 30 години од заминувањето на професорот Блаже Конески;
- 25 години од заминувањето на професорот Божидар Видоески.

Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ е основан во март 1953 година, пред 70 години, со задача сестрано да го проучува македонскиот јазик, да ги поттикнува творечките потфати во таа област и да се грижи за усовршување на научните работници во него. Во текот на изминативе години Институтот, како дел од Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, постапно се наметна како врвна научна институција во којашто се работи на големи, фундаментални проекти и се вршат значајни научни истражувања, што резултира со илјадници објавени страници. Оттаму, неговите резултати се следат со внимание и респект од домашната и од светската научна јавност.

Дозволете ми да им упатам неизмерна благодарност на основоположниците и на сите пензионирани кадри на Институтот за македонски јазик за визионерската моќ, поставеноста и пожртвуваноста во развојот и растежот на оваа институција. Почнувајќи од првиот директор Крум Тошев, потоа долгогодишниот прв човек д-р Трајко Стаматоски, преку исклучително борбените директори: д-р Олга Иванова, д-р Васил Дрвошанов, д-р Марија Коробар-Белчева, неповторливата д-р Снежана Веновска-Антевска, д-р Лилјана Макаријоска и вршителите на директорската функција д-р Мито

Аргировски, д-р Веселинка Лаброска, д-р Елка Јачева-Улчар, д-р Гоце Цветановски и д-р Мери Цубалевска, трасирани се патиштата на Институтот, а чекорењето по нив продолжува кон новите предизвици на општественото живеење.

Во своето постоење Институтот за македонски јазик израсна во реномиран центар за изучување на македонскиот јазик, а преку трудовите што се појавуваа во минатиот период, во еминентен славистички центар. Кога зборуваме за дејноста на Институтот за македонски јазик, не може а да не споменеме дека тој имал и има плодна соработка со голем број научни и други институции во рамките на државата и надвор од неа. Резултатите од научната дејност на Институтот се вреднувани со највисоките општествени признанија.

Од научната работа на кадарот во Институтот излегоа од печат повеќе колективни дела, меѓу кои: Речник на македонскиот јазик (со српскохрватски толкувања); Толковен речник на македонскиот јазик (во 6 тома); Интенцијално-синтаксички речник на македонските глаголи; Речник на народната поезија; Македонски дијалектен атлас; Речник на презимињата кај Македонците; Речник на имињата на населените места во Република Македонија; Речник на антропонимите во македонското народно творештво; Вратничко-полошките говори; Банскиот говор; Индекс на антонимите во македонскиот јазик; подновениот Правопис на македонскиот јазик (www.pravopis.mk); Официјалниот дигитален толковен речник на македонскиот јазик (www.makedonski.gov.mk); 15. свеска од Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција, а вториот том (како збирен материјал) годинава излезе од печат. Истовремено, продолжува работата на нашите долгорочни проекти, како и на двата најнови: „Лексиката на македонската народна проза“ и „Етимолошки речник на македонскиот јазик“ (прв и единствен кај нас).

Дел од поновите изданија на Институтот брзо се исцрпуваат и покрај нивната електронска достапност. Такви се: Толковниот речник на македонскиот јазик; подновениот Правопис на македонскиот јазик; Зборникот од македонските учесници на 15. Конгрес на слависти што се одржа 2018 во Белград; зборникот Погледи за македонскиот јазик; првиот том од Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција; Речникот на презимињата кај Македонците; Речникот на лични имиња во македонското народно творештво; Интенцијално-синтаксичкиот речник на македонските глаголи.

Ова зборува за компетентноста на нашите трудови за научната, образовната и пошироката јавност. Квалитетната книга сè уште сакаме да ја имаме на работната маса.

Ова е само дел од богатата издавачка дејност на Институтот за македонски јазик која ја сочинуваат трите едичии: *Посебни изданија* (со 91 книга), *Сџари ѝлексџови* (со 10 наслови од авторите Блаже Конески, Крум Тошев, Зденка Рибарова, Божидар Видоески, Љупчо Митревски, Лилјана Макаријовска, Емилија Црвенковска), *Јазикот наш денешен* (со 33 наслови). Зачестија зборниците од нашите научни собири и конференции. Децении нааназад редовно излегуваат списанијата *Македонски јазик* и *Македонистика*, а

од годинава се подновуваме со списанието *Етимологија македоника* (*Etymologica macedonica*). Му посакуваме долговечност и одлични резултати!

Институтот е единствен овластен субјект за заштита на македонскиот јазик и единствена научна институција во која се проучува македонскиот јазик на сите рамништа. Проучувањата се изведуваат во следните области: современ македонски јазик, македонска лексикологија, македонска дијалектологија, македонска ономастика, историја на македонскиот јазик, комуникологија и индоевропеистика. Последниве две области реално почнаа со работа кон крајот на 2022 г., со вработувањето на научниот подмладок, иако подготовките започнаа една година порано.

Подлога за научните истражувања е собраната граѓа во богатите картотеки на Институтот, како дел од нематеријалното културно наследство. Со поддршка на Владата, Министерството за култура и ФИТР, во текот на 2022 година беа дигитализирани и заштитени 5 000 000 ливчиња. Од оваа година материјалите од картотеките ги имаме заштитени во електронска форма. Тие можат да бидат одлична основа за иден правописен речник, а особено за корпус на македонскиот јазик. За овие два проекта денеска ја бараме поддршката од министерствата за образование и за култура!

Институтот се издигна во своевидна и единствена лексикографска школа во земјава. Резултатите се видливи преку колективните и индивидуалните речнички изданија, преку специјализираните конференции, како и преку меѓународната тркалезна маса „За македонската лексикологија и лексикографија“ што се одржа во рамките на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид под покровителство на ректорот проф. д-р Никола Јанкуловски.

Преку активното партиципирање во работата на Семинарот за македонски јазик, литература и култура во Охрид, имаме соработка со најпознатите светски слависти. Највидните од нив беа гости и имаа предавања во Институтот.

Резултатите од научната работа ги обзnanуваме на повеќе начини, вклучително и преку научни собири. Веќе 8 години одржуваме Отворени денови на Институтот за македонски јазик во кои една седмица ги отвораме вратите за нашите и странските научници и професори, за наставниците, студентите и другите почитувачи на нашата научно-истражувачка работа. Последниве години традиционално одржуваме три конференции годишно:

- Меѓународната научна конференција „Денови на Благоја Корубин“;
- Меѓународната научна конференција во рамките на Отворените денови на Институтот, што годинава се одржува под наслов „Крсте Мисирков и македонскиот јазик – извор на научни истражувања“;
- Научната конференција во рамките на Рациновите средби во Велес, што ја возобновивме пред шест години и како носители ја организираме секој јуни заедно со Советот за македонски јазик и Градот Велес.

- Се јавуваме како коорганизатори и на други научни собири и трибини со сродни научни и високообразовни институции во земјава и во странство. Ние сме едни од ретките што во услови на светска ковид-пандемија го одржаа континуитетот на традиционалните манифестации со придржување кон сите протоколи.

Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, веќе тринаесет години ја поддржува акредитацијата на постдипломските студии по „Македонистика со комуникологија“ (едногодишни и двегодишни) на Институтот за македонски јазик, како своја придружна членка. Досега се запишани 68 студенти, од нив 36 имаат магистрирано. Со оваа студиска програма се гради кадар кој со својата подготвеност и компетентност може да се вклучува и во други видови студии со сродни студиски програми, особено на УКИМ. Таа овозможува проодност во двата правца за оние студенти што ќе одлучат да го променат или да го видоизменат профилот на втор циклус студии, како и да се запишат на трет циклус студии по „Македонистика“ што Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ ги реализира во соработка со Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ и со Институтот за македонска литература. На докторските студии имавме 15 докторанди, од нив 4 докторираа со одличен успех.

Институтот ја имаше честа во 2019 г. прв да го одбележи 5 Мај – Денот на македонскиот јазик. Исто така, традиционално на 21 февруари го одбележуваме Меѓународниот ден на мајчиниот јазик. Во овие денови ја користиме можноста да им овозможиме на наставниците по македонски јазик со своите ученици да се вклучат во чествувањето заедно со нас и да ја посетат подновената Спомен-соба на Мисирков, што со љубов ја одржуваме.

Во овие бурни времиња за македонскиот народ, Институтот беше вклучен на повеќе начини. Да се потсетиме на предавањето на професорот Виктор Фридман за „Јазикот во бомбите“. Да се потсетиме дека како претставник на Институтот присуствував на потпишувањето на Договорот ФРОНТЕКС. Да се потсетиме дека сме особено горди на зборникот „Погледи за македонскиот јазик“ што во Институтот за македонски јазик за еден месец го подготвивме, обезбедивме средства, го објавивме и го промовиравме заедно со МАНУ, Советот за македонски јазик при Владата и Филолошкиот факултет „Блаже Конески“. Овој Зборник на 720 страници опфаќа статии од врвни лингвистички имиња од земјава и од странство и претставува научен одговор на провокациите во врска со постоењето на македонскиот јазик. Зад квалитетот на трудовите застана еминентен меѓународен редакциски одбор.

Честопати по медиумите доаѓа до израз нашиот темперамент, особено кога некои од нас го искажуваат плурализмот во идеите и ставовите за дневно-политички јазични прашања. Сметам дека тоа е нормално во едно демократско општество. Спротивставените ставови знаат да водат до напредок. Независно од сè, Институтот за македонски јазик е слободоумна, демократска, научна и високообразовна институција во која научната и образовната дејност остануваат приоритет.

Подготвувајќи се за претставување на работата на Институтот за македонски јазик, се потсетив на богатата издавачка продукција во која партиципира, пред сè, научниот кадар на Институтот. Речиси да немаме вработен што нема во својата библиографија еден, два, три, а ги има и со шест и повеќе томови (од работата на проектите), плус по неколку лични монографии, многу статии и учества на конференции.

Резултатите од научната дејност на Институтот се вреднувани со највисоките општествени признанија, меѓу кои: Орден заслуги за народ со златна ѕвезда, Награда АВНОЈ за творештво и работа, Награда 11 Октомври, Повелба на Република Македонија, Награда 13 Ноември, Награда Гоце Делчев. Наградите „13 Ноември“ и „Гоце Делчев“ се колективни награди што научниците на Институтот ги донесоа за Интенцијално-синтаксичкиот речник на македонските глаголи (еден од двата во Европа) и за Толковниот речник на македонскиот јазик (што подновен го користиме како електронско издание).

Во 2020 година колегата (тогаш) доц. д-р Борче Арсов ја доби наградата „Најдобар млад научник“ што му ја додели претседателот Стево Пендаровски. Во 2022 година колешката проф. д-р Лидија Тантуровска ја доби наградата „Најдобар научник на УКИМ“, а проф. д-р Веселинка Лаброска и проф. д-р Лилјана Макаријоска беа избрани за дописни членови на МАНУ.

Со 16 нови вработувања што ги добивме минатата година (3 останаа за оваа година) на докторанди со просек на студии над 9,20 и двајца доктори на науки очекуваме уште поголеми резултати. Со нашиот кадровски потенцијал ние сме подготвени за нови проекти.

Работата и резултатите на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ покажуваат дека македонскиот јазик е реалност! Тој е признат, се изучува и се проучува на универзитетите ширум Европа и светот. Најголемите светски славистички авторитети го проучуваат развојот на нашиот јазик почнувајќи од старословенскиот, преку македонската варијанта на црковнословенскиот период, преку учебникарите и просветителите, првата кодификација од Крсте Мисирков во 1903 година, конечната кодификација на македонскиот јазик во 1945 година со македонската азбука и правописот, како и современите тенденции на стандардниот македонски јазик.

Научниот кадар на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ веќе седумдесет години сведочи за функционалноста на македонскиот јазик, можностите за ситуациона употреба и за подготвеноста на природно оформениот граматички систем заедно со зборообразувачките, лексичките и семантичките модели да одговорат на сите предизвици на современото живеење.

Досега раскажавме „што направивме“, време е да кажеме „што треба да направиме во иднина“. А ние можеме и знаеме како. На почетокот од осмата деценија на нашето постоење застануваме храбро и визионерски пред новите предизвици: изработка на етимолошки речник, изработка на правописен

речник, изработка на корпус на македонскиот јазик. Досега докажавме дека соништата можеме да ги направиме реалност!

Во осмата деценија од своето постоење Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ е подготвен да работи на национални и на европски проекти. Да продолжиме храбро и со визија кон новите предизвици!

Да ни е честит јубилејот 70 години од основањето на Институтот!

Елена Јованова-Грујовска¹

---

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, elenajovanovagrujoska@yahoo.com

ОСУМДЕСЕТ ГОДИНИ ОД ПРВОТО СЛОБОДНО УЧИЛИШТЕ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

На десетина километри југозападно од Кичево, во револуционерната област Копачка, се наоѓа селото Подвис, каде што на 23 септември 1943 година, во екот на Втората светска војна, за првпат на слободна територија се слушнал мајчиниот збор во првото училиште на македонски јазик.

За да се отвори и да започне со работа училиште на македонски јазик во текот на Втората светска војна требало да се создадат поволни услови. Имено, за тоа уште во пролетта 1943 година, со формирањето на ЦК на КПМ во Тетово, било одлучено сите воени раководства да преминат на теренот на месноста Лопушник. Одлуката да се премине на овој терен не била случајно донесена. На теренот на Кичево и Кичевско постоеле револуционерни традиции што биле гаранција за оформување база од каде што ќе се раководи Народноослободителната борба.

Како што неслучајно планинската месност Лопушник била одбрана за прва командна база на македонските партизани, Кичево – прва слободна територија и прво ослободен македонски град, така неслучајно е одбрано и селото Подвис, во него да се отвори првото училиште на македонски јазик. Престојот на членовите на ЦК на КПМ во регионот на Западна Македонија и нивните многубројни живи контакти и соработката со активистите и со селаните, придонеле во расветлувањето на националните идеали и перспективите на НОБ од нови аспекти и ги правеле поконкретни и уверливо остварливи како на политички и социјален, така и на културен и на училиштен план (Николоски 2001: 34). Во развојот на вооруженото востание, идејата за слободно училиште што ќе работи на македонски јазик добивала сè поголема и сè поконкретна смисла. Китановски (1973: 73–74), повикувајќи се на сеќавањата на Миле Кузмановски од Подвис, забележува дека на оваа територија, во периодот 1942–1943 г., како илегалци работеле Илија Топалоски – Аврам, Страхил Гигов – Андро, Лазе Угриноски, Борис Алексоски – Карче и други. На нивните состаноци се разговарало за слободата, за народната власт, а, меѓу другото, била оживотворена идејата за настава на мајчин македонски јазик.

Падот на фашистичка Италија, првото ослободување на Кичево на 11 септември 1943 г. и воспоставувањето на народната власт придонеле да се создадат елементарни услови за отворање на првите слободни училишта на македонски јазик. Постоенето на релативно голема слободна територија во Западна Македонија, есента 1943 г., овозможило да профункционираат десетина училишта на македонски јазик (Apostolski, Popovski 1964: 102; Груевска-Маџоска 2020: 244). Првпат во слобода, со учители одбрани од народната власт, врз содржини од својата национална култура и на свој мајчин јазик, ја започнале својата работа училиштата во Подвис, Издеглавје, Слатино,

Оздролени, Ботун, Ново Село, Горно и Долно Средорече со Гркополе, Гари, Осој, како и во градот Дебар (Китановски 1973: 35). Во оваа низа ќе го додадеме и кичевското село Кнежино, чие организирање на наставата, според сведоштвата, се случило два дена по воспоставувањето на народната власт во Кичево на 14 септември 1943 г. (Сајкоски 1980: 2). Но, училиштето во Подвис се смета за прво бидејќи е отворено со одлука на Главниот штаб на НОВ и ПОМ, а во Кнежино со одлука на месниот Народноослободителен одбор, за што не постои пишан документ.

При изборот на учителите во првите слободни училишта се поаѓало од неколку критериуми, меѓу кои – преданост на Народноослободителната борба, углед помеѓу селаните и учениците, комуникативност, бистрина, трудољубивост, умешност и што повисок степен на образование (Николоски 2001: 43). Во селото Подвис, училиштето му било доверено на Василко Ристески-Лазароски (1907–1982), кој пред да ја добие квалификацијата „првиот учител во НОБ“, работел како „воденичар, келнер, бач и што не друго“, но, пред сè, бил „писмен и шетан човек“ (повеќе кај Китановски 1973: 67–74).

Отворањето на македонските училишта на слободните територии, не само што им ја пружило можноста на Македонците да ги добијат првите јазични познавања на македонски јазик, туку и им овозможило да се запознаат со своето историско минато, со својата татковина, а преку музичкото воспитување да добијат елементарни, но драгоцен информации за богатството на македонскиот фолклор (Киселиновски 1987: 68). По предметот историја на учениците главно им било раскажувано за Илинден и НОБ, додека по предметот музичко воспитување се пееле разни македонски револуционерни или народни песни што децата ги прифаќале со големо одушевување. Во сведоштвата на првиот наставник во Подвис, Василко Ристески-Лазароски, запишани кај Китановски (1973: 70), откриваме повеќе за содржините на наставата: „Децата ги учев во училиштето и работев по програмата што ми беше дадена од организацијата и тоа: откривање букви за прво одделение, а на другите одделенија најмногу им раскажував за борбата на нашите народи, за нашата организација, нешто малку колку што знаев за нашето минато, а работев и сметање... Како литература го користев и Билтенот на Главниот штаб на НОВ и ПОЈ за Македонија. Постојано ги пеевме борбените песни: Еј, што ми е мило ем драго млада партизанка да станам; Во борба, во борба македонски народе; А бре, Македонче каде се спремаш?“ На наставните содржини укажуваат и учениците од првата генерација: „... даскалот Василко ни раскажуваше за потеклото и историјата на Македонија, за борбите чии пукотници се слушаа дури во Подвис, за слободата што беше на прагот.“; „Учителот ни читаше извештаи од Билтенот на Главниот штаб, што се состануваше на Лопушник, каде што беше сместена печатницата и Кочо Рацин, кој ги составуваше“ (Танески 1993: 4).

Споменатите материјали биле пишувани на еден сосем коректен јазик – „на оној јазик што се изградуваше во општењето на македонската интелигенција меѓу двете светски војни“ (Стаматоски 1986: 154). Нивното користење во наставата на првите училишта претставува уште еден непобитен факт дека македонскиот јазик ја имал улогата на наддијалектен и национален јазик уште пред да стане државен со познатото решение на АСНОМ, донесено

на неговото прво заседание. Всушност, за време на Народноослободителната борба, ова прашање не било воопшто дискутабилно. Употребата на македонскиот јазик во училиштата на слободната територија дошла како нешто сосем природно.

Честитајќи го овој голем, осумдесетгодишен јубилеј од првите слободни училишта на македонски јазик, на крајот, неодминливо е да се спомене нашата негрижа за славното минато. Денес, првото училиште во Подвис, регистрирано како државно културно наследство уште во 1978 г., се наоѓа во руинирана состојба. И покрај многуте апели во текот на годините, сè уште само урнатините меѓу трње и грмушки остануваат да сведочат за местото каде што учителот Василко, камен-темелникот на образованието во слободна Македонија, им соопштил на учениците дека ќе учат на македонски јазик.

Давор Јанкулоски¹

Литература

- Груевска-Маџоска, С. 2020: „За стандардизацијата на македонскиот јазик во XX век од социолингвистички аспект“, *Македонскиот јазик – континуитетот во првото време*, колективна монографија, МАНУ, Скопје, 239–256.
- Киселиновски, С. 1987: *Ситатијата на македонскиот јазик во Македонија (1913–1987)*, Мисла, Скопје.
- Китановски, Б. 1973: *Првото македонско училиште во НОБ*, Наша книга, Скопје.
- Николоски, А. 2001: *Македонскиот јазик во првото слободно училиште во НОБ*, Глобус, Скопје.
- Танески, В. 1993: „Тука се учеа првите букви“, *Нова Македонија*, 23 септември, стр. 4.
- Сајкоски, А. 1980: „Прво училиште“, *Нова Македонија*, 8 март, стр. 2.
- Стаматоски, Т. 1986. *Борба за македонскиот литературен јазик*. Мисла, Скопје.
- Apostolski, M., Popovski, J. 1964: *NOB Makedonije, Publikacija fotografija, dokumenata i karata sa prigradnim tekstom o narodnooslobodilačkoj borbi makedonskog naroda*, Narodna zadruga, Skopje.

---

¹ Истражувачки центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески“ – МАНУ; jankuloski@manu.edu.mk

НАУЧНИОТ ИНТЕРЕС И ПРИДОНЕС НА Д-Р МИТО АРГИРОВСКИ (ПО ПОВОД 90-ГОДИШНИНАТА ОД РАЃАЊЕТО)

Одбележувањето на јубилеите на нашите колеги се пријатна можност за навраќање кон спомените што секогаш се пројавуваат со незадржлива сила и оживуваат со нова светлина. Се будат сеќавањата за заеднички поминатите часови во Институтот, споделувањето на работните и мошне често на животните искуства, што нè поврзуваат со нераскинливата врска на пријателството.

Во годината кога Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ одбележува 70 години од основањето, авторот на овие редови 60 години од раѓањето, во текстот посветен на 90-годишнината од раѓањето на Мито Аргировски просто се нижат миговите и настаните низ времето, а местото е секако нашиот втор дом, Институтот.

Можноста да му го посветам овој прилог на долгогодишниот соработник на Одделението за историја на македонскиот јазик при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ по повод 90-тиот роденден е можност за потсетување на годините кога како помлад асистент со негова помош ги стекнував првите знаења за сложената граматичка структура на старогрчкиот јазик (неопходен за работата на *Речничкоѝ на црковнословенскиоѝ јазик од македонска редакција* поради несомненото значење на јазикот на предлошките). Меѓу часовите напорна работа со интерес ги слушав и неговите животни искуства, трајно врежаните сеќавања за страдањата и плачот по трнливите врвици на децата-бегалци од егејскиот дел на Македонија, коишто уште во младоста ги има опеано во стихови¹.

Токму напорите за совладување на тие измачувачки животни врвици изградуваат личности подготвени да се посветат на макотрпна работа каква што несомнено е и научноистражувачката. Мито Аргировски не отстапуваше пред предизвиците. Кога многумина на неговата возраст со воздржување гледаа на настапувањето на комјутеризацијата без која не можеше да се замисли напредокот не само во науката туку во сите области од животот, тој со часови минувааше пред комјутерот трудејќи се да докаже дека „сè се учи“ кога човекот сака и не се откажува, туку се труди да постигне повеќе во животот. А тој по трнливиот пат на својот живот успеал да помине премногу и на научен и на приватен план.

¹ На пр. *Лирика и ѝроза* (Лирика и проза на Македонците во странство, Скопје 1964, со Т. Белчев, М. Јаневски).

Роден е во 1933 год., во с. Ошчима, Леринско, каде што го стекнал основното образование на грчки јазик. Учесник е во Граѓанската војна (1947/1948 год.), а уште од раната младост започнува со учителска дејност во Унгарија, особено со децата-багалци од егејскиот дел на Македонија. Животниот пат, од заминувањето во Полска до враќањето во татковината, го минува како новинар во иселеничките весници „Демократ“, „Егејски глас“, учител во градот Згожелев и др. Во 1962 год. се враќа во Македонија, во 1968 год. дипломира на групата за славистика на Филозофскиот факултет во Скопје, а од 1971 год. работи во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Во 1988 год. хабилитира со трудот *Словенски лексеми во новоџрчкиот јазик*, а во 1992 год. ја одбранува докторската дисертација под наслов *Грцизмиите во македонскиот јазик (со посебен акцент врз егејскиите говори)*.

Од 1995 до 1997 год. е в. д. директор на Институтот, вложувајќи напори за афирмација на македонскиот јазик и за унапредување на научната дејност на Институтот, притоа давајќи им несебична поддршка на помладите соработници.

Во Институтот Аргировски работи во Одделението за историја на македонскиот јазик и тоа на проектот *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција* и е еден од составувачите на *Индексот кон Речникот на македонскиите библиски ракориси* (со В. Десподова, З. Рибарова, К. Бицевска, Г. Георгиевски), а исто така и како раководител/редактор на проектот *Речник на џрчко-црковнословенскиите лексички паралели* од кој произлезе истоименото издание.

Резултатите од своите истражувања ги објавува во неколку книги, во македонскиот научен печат, во списанијата: *Македонски јазик*, *Македонистика*, *Литературен збор*, *Жива антика*, *Onomastica jugoslavica*, во зборници од реферати од научни собири во земјата и во странство.

Во трудот *Словенски лексеми во новоџрчкиот јазик* (објавен во списанието „Македонистика“ бр. 5) Аргировски заклучува дека иако бројот на словенизмите во пишаниот новогрчки јазик не е голем, тоа не се однесува и на разговорниот јазик на грчките села во кои некогаш живеело словенско население, кое веќе е асимилирано. Словенизмите во новогрчкиот јазик ги опфаќаат главно следниве семантички сфери: роднински односи (баба, братим и др.), земјоделство и сточарство (мотика, гредел, вила, прч, кокот и др.), животински свет (рис, куна), инсекти (бумбар, бук, жужел), болести кај животните (грлица, коленица), природни појави (баботи, грохот), постројки (обор, стан, кошара и др.) итн.

Монографскиот труд *Грцизмиите во македонскиот јазик* (1998) во кој се обработени 1756 зборови, во македонската и пошироко во славистичката научна јавност е оценуван како значаен придонес во проучувањето на грцизмите, односно во балканистичките проучувања². Во него се разгледува заемањето на грчките зборови од хронолошки аспект, нивната распространетост во македонските говори, нивната фонетска, морфолошка и семантичка

² На пр. Ј. Влајић-Поповић, Вредан допринос проучавању грецизма на Балкану, *Јужнословенски филолог* LIX, 2003, 217–222.

адаптација, односно редуцирањето, задржувањето или проширувањето на значењето на грцизмите.

Аргировски истакнува дека бројот на грцизмите, кои се среќаваат во македонските говори, во однос на оние што се прифатени од литературниот јазик е многу поголем и тие спаѓаат во разни семантички сфери, на пр. земјоделска лексика: *дисаџи, сеџар, ѓарасџур, ѓирусџија, самар*, лексика која означува алати: *мејро, мисџрија, лелек, џикел*, кукно-кујнски елементи: *ваџан, ѓјаџо, џиск, инка, мисур, сџомна, сџирак, ѓиџан*, јадења и масти: *ѓвиџија, ланџиџа, луканик, салама, шкеџо, ѓиџаниџа*, пијалаци: *џира, џазоза, реџина*, облека, ткаенини, украси: *ѓлар, ѓисон, малина, манџил, лан, ледник, ѓаниџела, фанела, карџиџа, санџали*, градби и нивни делови: *марниџа, ѓаџос, џрум, келиџа, скала*, риболовен прибор и риби: *џриџ, миџа, џирон, ѓлаџиџа* и др., музички инструменти: *ѓиола, лира, орџан, киџара*, болести: *лејра, џанџрена, асма, офџиџа, ѓанукла, ѓлевриџ*, минерали: *анџиракс, асфалџи, саџир*, животински свет: *асџиџа, скорџиџа, шкорџиџа, џелфин, ѓаун, ѓеликан*, растителен свет: *крин, селен, ѓренџаџил, кромиџ, коџар, марула, сџанаџ, фасуљ, ѓиџер, мируџиџа, ориз, уров, ѓаџаџа, ѓеџон, киџарис*, митолошки битиџа: *џиџанџи, ламџа, сџиџиџа*, атмосферски појави: *роџја, суниџа* и др. Оваа семантичка распределба на грцизмите кои навлегле во македонскиот јазик е потврда за нивната разновидност и употреба во македонските говори.

Во врска со проучувањето на грцизмите се и прилозите: *За некои џрчки џрчки заемки во македонскиџе џовори, Грџизмиџе во сџируџиџоџи речник од 1839 џод., Семанџиџаџа на ѓидоџи во македонскиџи и џрчкиџиџи јазик и др.*, а со калкирањето според грчки обрасци како еден од основните начини за збогатувањето на лексичкиот фонд: *За некои џрчки калки на лични имиџа и совџаџања во македонскиџи јазик, Калкирани зборџи во Сџируџиџоџи речник и др.*

Несомнен е придонесот на Мито Аргировски во ревидирањето на грчко-црковнословенската картотека којашто е оформена со цел да се проследи: соодносот на преводните текстови со грчките предлошки, преведувачката техника, богатата синонимиџа застапена во текстовите, различната културна средина во која е вршен преводот или индивидуалниот однос на препишувачот.

Грчко-црковнословенскиот картотечен фонд на Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакџија е основа за реализациџа на *Речниџоџи на џрчко-црковнословенски лексички ѓаралели* (објавен во 2003 год. од М. Аргировски (редакџија), Н. Андриџевска, А. Ѓуркова) и претставува значителна помош при работата на Речникот, во однос на синонимните врски, бројноста на еквивалентите за еден грчки збор (во рамки на еден раџопис, на еден жанр или пошироко во црковнословенската писменост), што придонесува и при споредбеното проучување на различните преписи на библиските текстови и анализата на лексичките и зборообразувачките вариџанти. Вариџантноста на лексиката се манифестира преку случаите кога повеќе грчки лексеми се преведуваат со еден словенски еквивалент, односно една словенска го предава значењето карактеристично за повеќе грчки лексеми. Се презентира грчкото

влијание врз семантичката структура на зборовите, а разновидностите сведочат за богатите изразни можности на јазикот.

Во рамки на остварениот договор за соработка во 2012 год. ова издание е предадено во дигитална форма, за да биде вклучено во рамките на проектот „SlaVaComp – Computergestützte Untersuchung von Variabilität im KirchenSlavischen“, поддржан од Федералното министерство за образование и научни истражувања на Германија и предводен од Словенскиот семинар и Центарот за чување и обработка на податоци на Универзитетот во Фрајбург.

Аргировски е и дел од авторскиот тим на изданието на *Кониковскојџо еванџелие*, двојазично евангелие (на македонски народен јазик и на грчки јазик) (II *Edition of the Manuscript* / Издание на ракописот, покрај М. Лејво и М. Басдекис, Ј. Линдстед, М. Валстрем, М. Чичева-Алексиќ, В. Крстевска, Е. Јачева-Улчар и Љ. Спасов). Овој труд се оценува како содржајно издание од капитална важност за македонската јазична и културна историја, со оглед на тоа што претставува чекор кон стандардизација на македонски јазик врз поширока дијалектна основа.

На одделни јазични прашања од областа на македонската црковнословенска писменост се посветени трудовите: *Теофорнијџе имиња во Охридскиот ајносџол*, *Нормализацијата на еровијџе во шџуџајџа лексика*, *Предлози со временска функција во македонскиџе библискиџе шџексџови од XII до XIV век*, *Имиња на живојџни и на расџенија во библискиџе шџексџови* итн., на македонскиот XIX век: *Кон џрчкиотџ јазик на „Серџаројџ“ од Гриџор Прличев*, *Калкиџе*, *кованициџе и ојисниџе форми во Сџрушкитџој речник од 1839 џодина*, а од областа на балканистиката се: *Јазичиџе во конџакџи на балканскиот џросџор*, *Балканскиотџ каракџтер на некои џрцизми во македонскиотџ јазик*, *За некои фонџјско-лексички сџрбизми во македонскиотџ јазик* и др.

На ономастички теми, односно на прашања поврзани со етимологијата се посветени трудовите: *За еџтимологијата на Корџиџа*, *За еџтимологијата на имеџо на џраџојџ Косџур*, *Геоџграфски шџермини шџиџо означувааџи сџој на води во македонскаџа микроџојонимија*, *Ојконимиџе од шџуџџо џоџекло во Леринско*, *Кон изучуваџеџо на словенскаџа ојконимија во Грџија*, *Микроџојонимијата на леринскиџо село Ошџима*, *Кон еџтимологијата на личноџо име Емносџа*, *Палеобалканскаџа основа *ber(g) - во антиџчкаџа македонска ојконимија и оронимија*, *Основнаџа реп- во македонскаџа хидронимија*, *За некои словенизми во еџтимолошкитџој речник* на Н. П. Андриотис () и др.

Ќе ги споменеме и трудовите посветени на етимологијата на одделни лексеми: *Еџтимологијата на дијалекџиниџе лексеми рии/изриџи/изриџи и бруни/збуна*, *Кон еџтимологијата на лексемиџе ласџаџарка*, *џуде* и *које* и др.

Во пресрет на одбележуваџето на јубилејот, Аргировски ќе ја збогати издавачката дејност на Институтот со изданието *Словенизмиџе во балканскиџе јазичи* што несомнено ќе го привлече вниманието на истражувачите од областа на балканистиката, но и пошироко на славистите во странство.

Трудовите на Мито Аргировски од областа на етимологијата, палеославистиката, балканистиката се основа и за натамошни истражувања, а неговата посветеност на работата, упорноста, несебичното пренесување на знаењата, почитта кон колегите може да биде убав пример за помладите колеги.

При долгогодишната соработка Аргировски ја споделуваше со нас желбата за формирање тим што би работел со него на *Етимолошки речник на македонскиот јазик*. И покрај тоа што сите ние бевме убедени дека тој, со опсегот на своите знаења, искуства, а секако и со односот кон колегите и соработниците, е најсоодветната личност што би ја организирале работата на таков значаен и мошне сложен проект, за жал не бевме во состојба да ја реализираме неговата идеја. Но, се надеваме дека неговите заложби ќе се реализираат преку работата на ваков значаен проект.

По повод 90-годишнината во свое име и во името на другите колеги и соработници на кои непосредно и трпеливо им ги пренесуваше своите знаења и искуства, му посакувам пред сè добро здравје, спокоен живот како предуслов за издавање на трудовите на кои постојано неуморно работи.

Нека му е честит јубилејот!

Лилјана Макаријоска³

---

³ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, lmakarijoska@gmail.com

**ШИРОКИОТ НАУЧЕН ОПУС И ВРЕДНИОТ ПРИДОНЕС
ВО МАКЕДОНИСТИКАТА НА
ПРОФ. Д-Р ЛИЛЈАНА МАКАРИЈОСКА
(по повод шеесетгодишнината од раѓањето)**

Годишнините се убав повод да им посветиме заслужено внимание на личностите што ни го прават животот посодржаен, поосмислен и порадосен. Тие претставуваат прекрасна можност за патување низ времето, со мислите, со убавите спомени. Кога пријателството не е само личен однос туку се потпира на една долгогодишна посветеност, блиска соработка, пред сè, континуиран активен придонес во македонистиката, тогаш, имаме убава можност да се потсетиме на влогот на проф. д-р Лилјана Макаријоска во македонската наука за јазикот, а особено во работата на Одделението за историја на македонскиот јазик при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Одбележувањето на 60-годишнината од раѓањето на проф. д-р Лилјана Макаријоска, мене, една од авторките на овие редови, ме навраќа во далечната 1987 година, кога ги посетувавме предавањата на вториот циклус студии, а подоцна заедно зачекоривме кон Филолошкиот факултет, да полагаме старогрчки јазик како предуслов за работата на Речникот. На наше големо задоволство не застанавме тука, продолживме во Институтот, задлабочени во македонското ракописно наследство, заеднички, со максимална посветеност, неуморно чекоревме изминативе години во научната работа, градејќи го и нашето пријателство. Почнавме да ги проучуваме, прво псалтирите и додека низ годините ги нижевме псалмите, смело продолживме и со многу други црковнословенски текстови, а и пошироко во македонистиката. Несебично помагајќи си една на друга, заеднички ги поминувавме одделните фази од работата на проектот *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*, а сето тоа се одвиваше под будното око на нашата менторка и раководителка на Проектот, д-р Зденка Рибарова. Работевме со максимална посветеност, одговорност, почитување на предвидените проектни задачи, на подготвителните работи непосредно пред пријавувањето на магистерските и докторските дисертации. По сето тоа, заедно се радувавме на јавните одбрани, а подоцна и на печатењето на нашите трудови. Бевме млади истражувачи, се соочувавме со многу предизвици, поминувавме низ многу Сцили и Харибди, но и таа фаза ја поминавме заедно, неуморно работејќи со голем ентузијазам и елан. Од тогаш, па до денес, чекоревме, сè уште чекориме, а се надевам уште долго ќе продолжиме да чекориме заедно, како во нашето пријателство, така и

во научната работа. Чест и задоволство е да се соработува со човек, кој првенствено е голем и несебичен пријател, а потоа ќе истакнам дека е вреден, совесен, неуморен и исклучително плоден научен работник. Затоа сум среќна што имаме богата ризница, преполна со многу убави спомени, а сега по толку години стигнавме и до моментот кога со задоволство можеме да им ги пренесуваме своите знаења на помладите генерации.

Оваа година заеднички се радуваме на одбележувањето на шеесетгодишнината од раѓањето на нашата драга и почитувана проф. д-р Лилјана Макаријоска, којашто со својата долгогодишна научна дејност има дадено огромен придонес во работата на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Бројноста на нејзините трудови посветени на лингвистичката наука ни кажува дека таа со незгаснат ентузијазам неуморно твори веќе 36 години, паралелно давајќи несебична поддршка во работата на колегите, а сесрдно и со целосна посветеност, постојано е и крај својот научен подмладок, без трошка задршка во себедовањето.

Д-р Лилјана Макаријоска е родена на 15.6.1963 год. во Скопје, каде што ги стекнува основното и средното образование. Во 1986 год. дипломира на Филолошкиот факултет во Скопје, група за Македонски јазик – еднопредметна, а во учебната 1987/1988 се запишува на постдипломски студии по македонски јазик на Филолошкиот факултет во Скопје и ги завршува со одбрана на магистерскиот труд *Јазичниџе особеносџи на Радомировиоџи џсалџир (со џосебен акцентџ врз фонетџикаџа и морфолоџијаџа)* во 1993 год., а докторската дисертација под наслов *Девербаџивниџе именки во македонскиџе црковнословенски ракоџиси од XII до XVI век (образување и семантика)* ја одбранува во 1999 год.

Макаријоска, со својата 36-годишна научна работа во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ остава значаен белег во развојот и афирмацијата на македонската лингвистика во странство, пред сѐ со резултатите од колективните проекти. Од своето вработување во Институтот во 1987 година до денес Макаријоска учествува во работата на повеќе домашни и меѓународни научноистражувачки проекти. Нејзиниот прв и особено значаен проект е *Речникоџ на црковнословенскиоџи јазик од македонска редакција*. Таа учествува во сите фази од работата врз проектот: ексцерпцијата на текстовите, основната, компаративната и лексикографска обработка и редакција на материјалот за Речникот (том I, II), а од 2004 год. е главен истражувач на овој проект, што е меѓународно координиран преку Комисијата за црковнословенски речници при Меѓународниот славистички комитет. Се применуваат специфични методолошки постапки на современата старословенска лексикографија, засновани врз меѓународни стандарди, а се остварува и координација со соработниците на другите црковнословенски речници на националните редакции од Чешка, Русија, Хрватска и Србија.

Со работата врз проектот е поврзана и дигитализацијата на текстовите и Макаријоска има расчитано значаен дел од 10-ина црковнословенски текстови: *Крајџовско еванџелие, Радомиров и Гриџоровичев џсалџир, Сџаниславов џролоџ, Лесновски џаренезис, Орбелски, Хлудов и Шафариков џриод, Ваџаџки минеџ,*

Крнински дамаскин, Охридски, Слейченски и Вранешнички ајосџол, но и зборници: Тиквешки, Берлински зборник, молитвеници и др., а учествува и во компјутерското индексирање на зборовите.

Во периодот од 2000 до 2003 год. Макаријоска е главен истражувач на проектот *Лексикаџа на маџеријалнаџа кулџура во македонскиџе црковнословенски џексџови*, што завршува со објавувањето на монографски труд под истиот наслов, а од 2003 год. е ангажирана и на тригодишниот проект *Орбелски џриод*, на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје.

Во 2012 год. учествува на меѓународниот проект (со Р Бугарија) *Визанџискиџе кулџурни и јазични модели кај јужниџе Словени: реџеџија и џрансформаџија*.

Во 2013 е соработник на проектот *Диџиџализаџија на џексџоџи на Охридскиџи ајосџол од карџоџекаџа на Речникоџи на црковнословенскиџи јазик од македонска редаџија* во рамки на проектите од национален интерес во културата за 2013 год.

Посветеноста на работата на овие проекти џ овозможува на Макаријоска продлабочување на теоретските знаења и искуства и придонесува таа да се изгради во ценет палеославист со углед во славистичката научна јавност.

Во 2009 год. Макаријоска е соработник на проектот *Поимник на македонски зборови од обласџа на информатџичкаџа џерминологија* на Министерство за информатичко општество при Владата на РМ.

Во 2013 и 2014 год. учествува во работата на *Правоџисоџи на македонскиџи јазик* (транскрипџија – старословенски јазик; знаци за директен говор, составување тестови и др.).

Во 2020 и 2021 година учествува во приредувањето на том 10 (со В. Лаброска) и на том 12 од проектот *Целокуџни дела на Блаже Конески*, под раководство на акад. Катица Кулавакова.

Макаријоска има објавено ризница од научни трудови, публикации, книги и др., поточно 350 научни трудови, од кои 40 се книги – монографски трудови (авторски и соавторски) и свески од првиот и вториот том на *Речникоџи на црковнословенскиџи јазик од македонска редаџија* со авторско и редакторско учество.

На проучувањето и афирмаџијата на македонската средновековна писменост и поконкретно на проблематиката на историската лексикологија и лексикографија се посветени: *Речникоџи на црковнословенскиџи јазик од македонска редаџија* (со авторско и редакторско учество во првиот и вториот том), *Радомиров џсалџир* (1997), *Девербаџивниџе именки во македонскиџе црковнословенски ракоџиси* (2002), *Лексикаџа на маџеријалнаџа кулџура во македонскиџе црковнословенски ракоџиси* (2003), *Сџудџи од истџорискаџа лексикологија* (2007), *Македонски сџоменици со џлаџолско и со кирилско џисмо и Macedonian literary monuments in Glagolitic and Cyrillic script* (група автори, 2008), *Сџудџи од истџорискоџо зборообразување* (2009), *Орбелски џриод* (2010, со Е. Црвенковска), *Шафариков џриод – линџвистџичка анализа* (2012, со Е. Црвенковска), *Лексикаџа од обласџа на истџоријаџа на медицинаџа* (2011),

Лексикаѝа на коменѝароѝ кон Поѝодиновиоѝ ѝсалиѝир (2013, со М. Цубалевска), *Називи за лица во македонскиѝе средновековни ѝексиѝови* (2013, со Б. Павлеска-Георгиевска), *Македонскаѝа лексика низ вековиѝе* (2013, со Б. Павлеска-Георгиевска), *Црковнословенско-македонски речник* (2019), *Лексикаѝа на средновековниѝе молиѝвеници* (2021, со Б. Павлеска-Георгиевска).

На современите состојби во македонскиот стандарден јазик се посветени: *Поимникоѝ на македонски зборови од областа на информатѝичкаѝа ѝтерминологиѝа* (2009, група автори), *Македонскиоѝ јазик во средноѝо образование* (2015, со Ж. Горѝиоска) и *Правоѝис на македонскиоѝ јазик* (2015, 2017, група автори), од областа на македонската фразеологиѝа се: *Прилози за македонскаѝа фразеологиѝа* (2020 и второ проширено издание 2021, со Б. Павлеска-Георгиевска), на етнолингвистичките аспекти: *Лексикаѝа на македонскаѝа ѝтрадиционална кулѝура* (2014), *Речник на македонскаѝа ѝтрадиционална кулѝура* (2016), *Лексикаѝа како оѝледало на народнаѝа кулѝура* (2019), *Еѝнолингвистѝички сѝудии* (2021), додека на лексиката во творештвото на современите македонски автори *Лексичкоѝо боѝаѝсѝиво на современаѝа македонска лиѝераѝура* (2022).

Речникоѝ на црковнословенскиоѝ јазик од македонска редакѝија е заснован на богатиот картотечен фонд кој опфаќа 29 ракописи со различна територијална припадност, односно библиски и небиблиски ракописи пишувани во периодот од XII – XVI век во различни скрипторски центри, со јазични особености што се поврзуваат со дејноста на двете книжевни школи Охридската и Кратовската. Речникот и е наменет на научната славистичка јавност, како основа за проучувањата од областа на историската лексикологиѝа, историската граматика на македонскиот јазик, споредбената граматика на словенските јазици.

Изданието на *Радомировиоѝ ѝсалиѝир* е комплетна јазична анализа на ракописот од втората половина на XIII век, со толкување на појавите кои го потврдуваат неговото македонско потекло и се значајни за развојот на писмениот јазик, но и со акцент на специфичностите, чувањето на архаичните и пројавувањето на подновените форми. Ова издание е цитирано во палеославистички трудови во многу славистички центри.

Трудот *Девербаѝивниѝе именки во македонскиѝе црковнословенски ракоѝиси* претставува прво кај нас објавено опсежно истражување од областа на историското зборообразување. Во него се разгледува еден важен дел од зборообразувачкиот систем на македонските црковнословенски ракописи, а обработениот материјал е земен од 30-ина ракописи во периодот од XII до XVI век. Во прилог на трудот се и: Прегледот на застапеноста на девербативните именки и нивните синоними; Индексот на глаголските основи и Индексот на синоними, што се особено корисни за секој истражувач што ќе се занимава било со девербативните изведувања или пошироко со јазичните особености на ракописите. Од прегледот може да се добие увид во единичните потврди во ракописите или пак да се добие слика за блискоста на одредени ракописи.

Монографскиот труд *Лексикаѝа на материјалнаѝа кулѝура во македонскиѝе црковнословенски ѝексиѝови* е резултат на завршениот

научноистражувачки проект под истиот наслов. Потврдите за постоење на една специфична материјална култура во Македонија се регистрираат преку јазичниот материјал што го нудат изворите. Се користат одделни библиски контексти за определување на значењето на некои елементи од материјалната култура од најстариот период, резултати од археолошките истражувања што го одразуваат битот и културата на нашиот народ, начинот на живот низ вековите, а делумно се вклучени и етнографски извори за начинот на живот на Словените. Овој труд излегува од стереотипите на лексиколошката обработка на историски материјал, што посебно се согледува во поврзувањето со современата состојба, дијалектите, како и со презентирањето на етимологијата.

Во *Сџудиите од историската лексикологија* се врши анализа на неколку семантички групи, се даваат и семантички и етимолошки толкувања. Иако непосреден интерес при обработката на лексичките единици е историската лексикологија и лексикографија, се согледува и поврзаноста со дијалектологијата, етнографијата, митологијата, фолклорот, па во прилог има и податоци од овие области и тоа во словенски и балкански контекст.

Во трудот *Македонски споменици со глаголско и со кирилско писмо* (во коавторство со И. Велев и Е. Црвенковска), издаден и на англиски јазик (*Macedonian Literary Monuments in Glagolitic and Cyrillic Script*), како пригодно издание на Годината на македонскиот јазик, се претставуваат каталошки кратки податоци и илустрации на 50-ина писмени споменици пишувани од X до XVIII век со глаголско и со кирилско писмо, преку кои може да се согледа континуитетот на историскиот развој на македонскиот јазик. Во описот ракописите се подредени хронолошки, се наведуваат податоци за содржината, за записите, местото на чување и збирката во која се чува, како и за литературата во која се обработува.

Преку *Сџудиите од историското зборообразување* може да се следат развојните тенденции на зборообразувачките модели на македонскиот јазик во историска перспектива. Трудот опфаќа статии за: именската деривација, зборообразувачките тенденции кај придавките, глаголската префиксација, деривацијата на прилозите, а посебно внимание се посветува и на сложенките. Одделни статии се посветени на зборообразувањето во македонските и во хрватските текстови, на варирањето на грчката и словенската лексика во црковнословенската писменост.

Трудот *Лексиката од областа на историјата на медицината* претставува прилог кон историската лексикологија и кон средновековната медицинска терминологија, но изобилува и со податоци од македонскиот фолклор, култура, историја, етнологија, митологија и сл. Се истакнува поврзаноста на средновековната медицинска терминологија со народните сфаќања за болестите, за лекувањето и исходот од него. Прегледот на називите ги опфаќа телесните и душевните болести, во споредба со современиот македонски јазик и дијалектите. Се издвојуваат лексеми што се однесуваат на магиските постапки, на фитотерапијата и сл.

Друга група монографски трудови се однесува на јазикот на ракописите: *Орбелски ѝриод*, *Шафариков ѝриод*, *Пождинов ѝсалир* и др.

Изданието на *Орбелскиот триод* претставува комплетна лингвистичка анализа на овој ракопис од XIII век, за кој се карактеристични подновувања на сите јазични рамништа што го поврзуваат со македонската јазична територија, а се приклонува кон ракописите поврзани со дејноста на Охридската книжевна школа. Во прилог е даден расчитаниот текст на триодот што овозможува споредбени истражувања на химнографските текстови од различни редакции, со оглед на тоа што содржинските, текстуалните и структурните, како и лингвистичките проучувања на триодниот текст се мошне актуелни не само кај нас туку и во целата славистичка научна и културна јавност.

Монографскиот труд *Шафариков триод – лингвистичка анализа* претставува комплексна лингвистичка анализа на текстот на Шафариковиот триод од XIII век, којшто е дел од традицијата на Охридската книжевна школа и е мошне значаен за развојот на македонската средновековна писменост, а во него се присутни архаични форми и подновувања на сите јазични рамништа. Во прилог на јазичната анализа е даден комплетен индекс на зборовите застапени во неколку триоди од македонско потекло: Битолскиот, Орбелскиот, Хлудовиот и Шафариковиот.

Изданието *Лексикаџа на комениџароџ кон Поџодиниовиоџ џсалџир* ги дополнува сознанијата за семантичката структура на одделни лексеми од коментарот кон Погодиновиот псалтир, којшто е споредуван со коментарот на Болоџскиот псалтир. Во прилог има комплетен индекс на коментарот кон Погодиновиот псалтир.

Трудот *Називи за лица во македонскиџе средновековни џтекџови* претставува лексичко-семантичка и зборообразувачка анализа на називите за лица во 30-ина текстови од XIII до XV век со што се збогатуваат сознанијата за лексичките слоеви, богатата синонимија, варирањето на постарата и на поновата лексика.

Обемната монографија *Македонскаџа лексика низ вековиџе* содржи прилози во кои е презентиран богатиот лексички фонд на македонските средновековни текстови од различни области. Анализата го опфаќа и лексичкото богатство на записите и потврдува дека и во нив основниот лексички слој е словенски, а застапеноста на лексеми од турско или од грчко потекло зависи од периодот во кој е оставен записот.

Трудот *Лексикаџа на средновековниџе молиџвеници* е посветен на македонските молитвеници (требници) коишто потекнуваат од XV до XVIII век, со посебен осврт на нивните лексичко-семантички особености. Поради нивната специфична содржина молитвениците нудат богат и разновиден материјал за развојот на лексичкиот систем на црковнословенскиот јазик, за синонимните односи, полисемијата и сл. низ различни лексичко-семантички области.

Црковнословенско-македонскиоџ речник, што опфаќа околу 33 000 лексички единици го презентира зборовниот фонд од средновековните текстови со религиозно-христијанска содржина, со библиска содржина кои како извори се неодминливи, како основа врз која се изградува јазичниот израз на целокупната средновековна писменост до XVIII век, се заокружува сликата за

развојот на македонската писменост, односот кон традицијата и новите тенденции во јазичниот систем. Врз основа на текстовите со голема жанровска и хронолошка разновидност, според сеопфатноста на различни ракописи во текот на долг период од шест векови, ова е најобеман Речник од ваков вид во нашава средина и пошироко.

Научниот опус на Макаријоска ги опфаќа и трудовите посветени на односот на јазикот и културата. Во трудот *Лексикаџа на македонскаџа џтрадиционална кулџура* се застапени прилози посветени на македонската семејна обредност (родилната, свадбената и посмртната), на календарската обредност, како и на обредната храна и на фитонимите поврзани со народните обичаи и верувања, а во вториот дел е приложен речнички материјал.

Речникот на македонскаџа џтрадиционална кулџура претставува вистинско културно сведоштво за нашата материјална и духовна култура. Овој оригинален лексикографски труд придонесува македонската етнокултурна лексика да биде вклучена при споредбени истражувања во меѓународни проекти. Тој е основата и за истражување на влогот на дијалектната лексика во лексичкиот фонд на македонскиот стандарден јазик. Речникот овозможува да се спроведат студии и за една (македонска) традиција и за неколку (јужнословенски, балкански словенски и балкански) и да се споредат во заеднички словенски и европски контекст. Во објавената рецензија Седакова (РАН) истакнува дека Речникот, во кој лексиката на сите тематски области на традиционалната култура е детално претставена и го документира македонското културно наследство преку својот лексички состав, ќе послужи како вреден извор за специјалисти од различни области: лингвисти од сите специјалности (особено дијалектолози и етнолингвисти), фолклористи, етнологзи и сите заинтересирани за славистиката.

Од областа на етнолингвистиката е и монографскиот труд *Лексикаџа како оглeдало на народнаџа кулџура*. Се истакнува употребата на голем број називи од македонското културно наследство (материјално и духовно) што го збогатуваат речникот на македонскиот јазик. Традиционалните календарски и семејни обреди и обичаи (обредите и обичаите поврзани со раѓањето на нов член на семејството, свадбените и посмртните обичаи) се согледуваат преку употребата на обредната лексика на македонската јазична територија. Се посветува внимание и на народните верувања и претстави, на елементите на народната религија присутни во верувањата и обичаите итн.

Во монографскиот труд *Еџнолингвистџички сџудиџи* комплексно се претставува лексиката на македонската материјална и духовна култура со цел да се расветлат општословенските, јужнословенските и специфичните македонски обележја, како и влијанијата на балканските културни вредности. Во 29 поглавја се презентирани авторски истражувања, но и богат етнографски и фолклорен материјал, сознанија од многу трудови посветени на македонската култура. Посебно внимание се посветува на: почетоците и развојот на словенската етнолингвистика и на етнолингвистичките истражувања на македонската културна традиција; македонската свадбена терминологија во споредба со српската и бугарската; лексиката на македонската посмртна

обредност; лексиката на македонската календарска обредност во јужнословенски контекст; етнолингвистичките аспекти на македонската и хрватската традиционална култура; роднинската терминологија и роднинско-семејните односи; лексиката поврзана со народната архитектура, куќата и покуќнината, со храната како дел од македонската културна традиција и со деловите од народната облека како автентичен белег на традиционалната култура, со растителниот и животинскиот свет во обредно-обичајната практика и верувањата. Застапени се и прилози за лексиката поврзана со: земјоделството и сточарството, ловот и риболовот, пчеларството и бубарството, традиционалното занаетчиство, ткајачката, плетачката и везачката дејност; детските игри како дел од мозаикот на традицијата, за лексиката од областа на народната астрономија и народната метеорологија, за македонските обичаи и верувања поврзани со здравјето, за народните верувања кај македонскиот народ во јужнословенски контекст, благословите и клетвите како неисцрпно фолклорно богатство и др.

Првото и второто проширено издание под наслов *Прилози за македонската фразеологија* се резултат на повеќегодишниот интерес на Макаријоска за застапеноста и функцијата на фраземите во рамките на разговорниот и публицистичкиот стил, за споредбената фразеологија во јужнословенски и балкански контекст итн. Преку семантичката анализа во рамките на сите тринаесет, односно осумнаесет прилози (во второто издание), се разгледуваат начините на изградувањето на фразеолошкото значење, продуктивноста на компонентите, но и примерите на модификација и трансформација на фраземите под влијание на контекстот.

И коавторскиот труд *Македонскиот јазик во средното образование* е значаен со оглед на тоа што во средното образование, исто како и во основното, се стекнуваат темелните знаења за јазичното изразување, што учениците ги следи целиот живот. Во книгата се дадени бројни предлози, идеи, насоки за подобро изведување на наставата по македонски јазик, што во практиката можат да придонесат за квалитетна реорганизација на традиционалната настава, којашто денес покажува низа недостатоци. Покрај тоа, овде се сумирани главните јазични грешки што ги прават средношколците, што пак се провлекуваат и подоцна во нивниот живот.

Последно објавен монографски труд на Макаријоска е *Лексичкото богајство на современата македонска литература*. Со темелната обработка на лексичките особености на обемен опус од литературни дела на значајни македонски автори, Макаријоска дава вреден придонес во проучувањето на јазикот на писателите, т.е. на јазичните средства во целокупната нивна функционалност или според нивните изразни својства и емоционалните ефекти. Јазикот во уметничката литература се определува како своевидна категорија од која поникнуваат закономерностите и се расадуваат нормите на литературното изразување, категорија во која најцелосно и најпоказателно е изразен целиот систем на литературниот јазик и во која јасно се видливи и основните тенденции на неговиот развиток. Како особено актуелни елементи коишто придонесуваат за уметничката функција на изразните средства на македонскиот

јазик, во посебни глави се обработена архаичните зборови, црковнословенизмите, дијалектизмите, како и многу заемки од турскиот, грчкиот јазик и секако фраземите употребени во рамките на уметничко-литературниот стил.

Научниот интерес на Макаријоска не се ограничува само на најстариот период од писменоста туку зафаќа и теми што се однесуваат на јазикот од поблиското минато, од XIX век: *Односои кон заемкиџе во македонскиџе џексџови оџ XIX век*, а внимание посветува и на современите состојби во македонскиот јазик, на пр. во: *Кон современиџе сосџојби во македонскиоџ јазик*, *Оразоџ на џлобализацијаџа врз македонскиоџ лексички сисџтем*, *Туџојазичниџе влијаџија врз македонскиоџ лексички сисџтем (современи сосџојби)* и др.

Повеќе трудови се однесуваат на религискиот стил: *Јазичниоџ израз на релиџиозниџе џексџови*, *Јазикоџ и сџилоџ на џексџовиџе со црковно-релиџиозна содрџина*, *Македонскиоџ јазик во современиоџ библиски џревод и во изданијаџа на МПЦ*, *Зборобразуваџето во џексџовиџе со црковнорелиџиозна содрџина*, на архаизмите (црковнословенизмите, турцизмите) во современата македонска литература: *Црковнословенизмиџе во романиџе на Венко Анџоновски*, *Црковнословенскиџе лексички елементи во романиџе на Драџи Михајловски*, *Црковнословенскиџе лексички елементи во џоезијаџа на Михаил Ренџов*, *За уџоџребаниџа на џурцизмиџе во современаџа македонска лиџература*, *Лексичкиоџ џоџбор во џрозаџа на Влаџо Малески* и др.

Од областа на дијалектологијата се обемните прилози: *Оџ лексикаџа на воденскиоџ џовор (с. Кронцелево)*, *За дијалекџизмиџе во современаџа македонска лиџература*.

Резултатите од своите истражувања Макаријоска ги има презентирано со над 170 реферати на научни собири во земјата и во странство (Хрватска, Бугарија, Албанија, Србија, Црна Гора, Чешка, Словачка, Русија, САД), на пр.: 13 *Međunarodni slavistički skup (Opatija)*, *Hrvatsko-makedonske književne i kulturne veze (Rijeka)*, *Hrvatsko glagoljaštvo u europskom okružju (Krk)*, *Crkvenoslavenska i hrvatska povijesna leksikografija (Zagreb)*, *Преводите през XIV столетие на Балканите (София)*, *Многукратните преводи во јужнословянското Средновековие (София)*, *Čirkevněslovanská lexikografie, Akademie věd České Republiky (Praha)*, *Macedónsko-slovenské literárne, kultúrne a jazykové vztahy (Nitra)*, *Россия (СССР)* и *Македония: история, политика, култура. 1944–1991 гг (Москва)*, *7-th Macedonian-North American Conference on Macedonian Studies (Salt lake City, Utah)* и др.

Макаријоска е учесник на три меѓународни славистички и др. конгреси: *XIV меѓународен славистички конгрес во Охрид (2008)*, *XVI меѓународен славистички конгрес* во Белград (2018), *IV меѓународен конгрес Исламскаџа цивилизација на Балканоџ*, МАНУ и Истражувачки центар за исламска историја (2010), на меѓународниот конгрес *Балканоџ на Евлија Челебија*, МАНУ, Центар за цивилизациски студии при Универзитетот Бахчешехир, Турција (2012), на *III, IV, V, VI меѓународен конгрес за историја на медицинаџа* (2008, 2013, 2016,

2018).

Редовен учесник е на научните собири во организација на Институтот, како и на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, на МАНУ, на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература. Држи предавања на XXXVI, XL, XLII, XLVII, LI меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура (2003, 2007, 2009, 2015, 2018), координатор е на XXXIV научна конференција на Семинарот (2007), а го води и Курсот по старословенски јазик на XXXIX и на XLI Семинар (2006, 2008).

Макаријоска е член на уредувачкиот совет на реномираното хрватско списание *Slovo* (Staroslavenski institut, Zagreb), како и на годишниот *Славјанска историческа лексикологија и лексикографија* (Институт лингвистических исследований, РАН) рецензент на повеќе монографски изданија во странство, на пр.: изданијата: L. Nakaš, *Divoševo evanđelje: studija i kritičko izdanje teksta* (Univerzitet u Sarajevu, 2018); M. Kardaš, *Kopitarovo četverovandelje* (Slavistički komitet, Sarajevo 2020), трудовите за повеќе странски зборници и лингвистичките списанија: *Slovo* (Zagreb), *Filologija* (Zagreb), *Fluminensia* (Rijeka), *Knjizevni jezik* (Sarajevo).

Таа е член и на повеќе меѓународни комисии, на пр. на *Комисијата за речници на црковнословенски јазик*, како и на *Комисијата за лексикологија и лексикографија* при Меѓународниот славистички комитет, а учествува со свои трудови и во изданијата на *Комисијата за славистика*.

Макаријоска членува во повеќе редакциски одбори, на пр. член е на редакцијата на списанието *Литературен збор* (2000 – 2003), главен и одговорен уредник на списанието *Македонски јазик* (2003 – 2010, 2014 – 2017), член на редакцијата на списанието *Кирилотеодиевистика*. Треба да се истакне десетгодишната посветеност на Макаријоска како одговорен уредник на најстарото македонистичко списание *Македонски јазик*, кое со нејзините заложби доби меѓународен уредувачки одбор и стана препознатливо со бројноста на објавените прилози, презентирани и во *Библиографијата* на списанието составена од неа.

Исто така била член на научни и други професионални комисии, работни групи, како на пр. на Советот на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура (2000 – 2010), на Македонскиот национален славистички комитет (2003 –), на Комисијата за црковнословенски речници при Меѓународниот славистички комитет (2005 –), на тимот за изработка на ИКТ-лексиконот при Министерството за информатичко општество на Р Македонија, и за подготвување на водич за стил (Style Guide), поимник, проверка на поимникот, преведување за Корпорацијата Микрософт (Microsoft Corporation) (2009 – 2010).

Макаријоска се потврдува како добар организатор преку учеството во 20-ина организациски одбори на научни конференции и на редакциските одбори на издадените зборници од нив. Таа е специјален уредник на *Прилози* на Одделението за лингвистика и литературна наука посветени на осумдесетгодишнината на акад. Ѓ. Поп-Атанасов (МАНУ, 2020).

Исто така, таа извршува и повеќе општествени и професионални должности: била претседател на Советот на Институтот (2001 – 2004), директор на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје (2006 – 2010), член на Советот за македонски јазик при Министерството за култура (2008 – 2011, 2016).

Макаријоска е вклучена и во образовно-педагошката дејност и подготовката на кадри. Таа е професор по предметите Македонски јазик 1 и 2 на *Универзитетот за аудиовизуелни активности, Европска филмска академија*, ЕСПА, Париз – Скопје – Њујорк, 2006/2007; 2007/2008.

Учествува во наставната дејност како редовен професор на втор циклус студии по Македонистика со комуникологија, и тоа по предметите: *Методологија на лингвистичките и антрополошките истражувања; Зборообразување, Историско зборообразување, Јазикот и средновековната култура, Историска лексикологија*, а како редовен професор на трет циклус студии-докторски студии по Македонистика со: *Историска лексикологија и семантика, Јазик, култура, религија*.

Макаријоска е ментор на четири магистерски труда и на една докторска дисертација на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, а била член на 20-ина комисија за оценка и одбрана на магистерски трудови и на докторски дисертации на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Филозофскиот факултет, Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Институтот за македонска литература. Заслужува внимание и поддршката што таа им ја дава на помладите научноистражувачки кадри (како ментор и член на комисиите за одбрана на магистерски и докторски трудови, како раководител на проектите и сл., како член на 30-ина комисија за избор во повисоки научни звања итн.).

Нејзината долгогодишна успешна дејност во лингвистичката наука е наградена со повеќе признанија, па така Макаријоска е добитник на *Плакеџа* на Универзитетот во Риека за унапредување и развој на високо-образовниот процес и хрватско-македонската научната соработка (2009), како и на: *Плакеџа* за значаен придонес во истражувањата од областа на македонскиот јазик по повод 50-годишнината од основањето на Институтот (2003), *Плакеџа* на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура (2007), *Благодарница* од Министерството за информатичко општество за значаен придонес во изработка на *Поимник на македонски зборови од областа на информатичката терминологија* (2009), *Microsoft Local Language Program Congratulates for outstanding contributions to the release of Windows 7 and Office 2010 in Macedonian* (2010), *Благодарница* за соработка и за исклучителен придонес во активностите на редакцијата на списанието *Литературен збор* по повод 60-годишнината од постоењето на *Сојузот на друштва за македонски јазик и литература* (2014).

Научните трудови на д-р Лилјана Макаријоска претставуваат значаен придонес во македонската наука за јазикот, ги проследуваат јазичните промени во историскиот развој на македонскиот јазик од средновековниот период до денес и особено развојот на неговиот лексички фонд, го афирмираат македонскиот јазик во странство, поттикнувајќи споредбени истражувања од

историски и современ аспект и тоа во словенски и во балкански контекст. Нејзиниот научен интерес е со широк опфат, а макотрпно работи и на дигитализацијата на ракописите за збогатување на корпусот на средновековните ракописи како извор за историските состојби на македонскиот јазик, со континуирана тимска работа потврдена и со соавторските научни трудови не само со македонски туку и со повеќе колеги од странство, со поттикнување на навремено реализирање на проектите и поставените задачи.

Поради својата посветеност и истрајност на сите овие полиња, Макаријоска во 2022 година е избрана за дописен член на МАНУ, во Одделението за лингвистика и литературна наука, како израз на доверба и сигурност дека и натаму несебично и неуморно ќе го вложува својот труд во развојот на македонската лингвистичка наука, со еднакво силен ентузијазам како и досега.

Од сè срце ѝ го честитаме јубилејот на нашата почитувана колешка, менторка, соработничка, пред сè искрена пријателка и ѝ посакуваме добро здравје, младешка полет и силна волја за уште многу години успешна творечка дејност.

Мери Цубалевска¹
Бисера Павлеска-Георгиевска²

---

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, m.cubalevska@yahoo.com

² Народна банка на Република Северна Македонија, bisera_pavleska@yshoo.com

ЗА ПРОФ. Д-Р ВЕСНА МИОВСКА ПО ПОВОД НЕЈЗИНАТА ШЕЕСЕТГОДИШНИНА

Зрелоста на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ се мери со тежината на сработеното во децениите што изминале, но и со зрелоста на неговите научни работници кои, вградени во неговите проекти, се развивале и се калеле во годините поминати овде, во зградата на Институтот, заедно со своите колеги, но најмногу сосем сами во своите канцеларии во долгите часови на обработка јазичен материјал. И, притоа, секој од нас го врвеше и го градеше своето време, со колегите што му се блиски по возраст, а уште повеќе со колегите со кои може да се разбере без многу зборови, да сподели и научна и друга активност, да сподели и радост и тага. Весна Миовска е една таква наша колешка, скромна и тивка, а сепак тука секогаш кога треба нешто конкретно да се сработи, било да се работи за ономастички материјал, било за одредена логистичка поддршка. Ненаметлива, прецизна и истрајна во работата, проф. д-р Весна Миовска годинава го одбележува својот шеесетгодишен јубилеј и речиси 35-годишен работен век во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ и еве убав повод да се осврнеме на нејзиниот професионален и научен растеж.

Весна Миовска е родена на 9 август 1963 г. во Кратово. Основно и средно образование завршила во Скопје. На Филолошкиот факултет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје се запишала во учебната 1982/83 година на групата *Македонски јазик со јужнословенска книжевност* како втор главен предмет, а дипломирала во јануари 1988 година. Весна Миовска е вработена во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје како единствена институција во која е таа работно ангажирана од 1989 година, па сè до денес. Од вработувањето таа ги поминала сите звања: помлад асистент – истражувач (1989), асистент – истражувач (2004), научен соработник (2010), виш научен соработник (2015), научен советник / редовен професор (2020).

Весна Миовска работи во Одделението за македонска ономастика каде што имаше можност да соработува со најголемите македонски ономастичари: Трајко Стаматоски – тогашен раководител на Одделението за ономастика и ментор за нејзината магистерска работа, Олга Иванова – нејзината менторка за докторската работа и блиска соработничка, Марија Коробар Белчева – раководител на еден од проектите каде што Весна Миовска се јавува како соработничка и коавторка, потоа Љубица Станковска, Маринко Митков, како и помладите колешки Мери Јосифовска и Елка Јачева-Улчар. Во 1990 година,

Весна Миовска се запишува на постдипломски студии од областа на македонскиот јазик на Филолошкиот факултет во Скопје и ги положува испитите предвидени со програмата, по што пристапува кон изработка на својот магистерски труд. Магистерскиот труд требаше да биде базиран на теренски материјал, нешто што бара многу пожртвуваност и трпение. Весна Миовска како регион за истражување го одбра регионот на Крива Паланка и му пристапи на теренското истражување со многу внимание и посветеност. Во деновите поминати во Крива Паланка, таа не само што собра драгоцен антропонимски материјал, туку и стекна бројни пријатели од тој крај, коишто и до ден денес ја сметаат проф. д-р Весна Миовска како граѓанин на својот град. Темата на магистерската работа што таа ја изработи носи наслов *Антропонимскиот систем во Кривојаланечко* и е одбранета на 2 јули 2003 година. Со тоа Весна Миовска се здоби со звање м-р по филолошки науки и започна да работи пообемни работни научни задачи во Одделението за ономастика. Како логично научно заокружување на ономастичкиот материјал од регионот на Крива Паланка, беше одлуката да се одбере обработка на топонимите од Кривојаланечко како тема за докторска дисертација. По темелното собирање на теренскиот материјал, Весна Миовска ја обработи дисертацијата *Топонимијата во Кривојаланечко* и ја одбрани на 19 мај 2010 година, со што се здоби со звање доктор по филолошки науки.

Топонимијата на Кривојаланечко како монографија е објавена во 2020 година од страна на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ и Општината Крива Паланка како соиздавач, со што научната јавност се здоби со еден солиден ономастички труд што ја обработува речиси комплетната топонимиска граѓа од Кривојаланечкиот Регион, Монографијата изобилува со цело богатство од топоними од овој крај (речиси комплетен список на топоними), што е битен податок и за историјата на македонскиот јазик, но и за миграциските движења и влијанија во минатото со оглед на фактот дека регионот на Крива Паланка се наоѓа во североисточниот дел на Македонија на пограничје со два јазика и народа, и бугарскиот и српскиот. Со тоа, значењето на оваа монографија е повеќестрано, и како научно толкување на топонимите и како историја на македонскиот јазик и на македонскиот народ вградена во топонимите. Монографијата беше свечено промовирана во просториите на Општината во Крива Паланка во јуни 2021 година.

Во рамките на научно-истражувачката дејност треба да нагласиме повеќе активноси на проф. д-р Весна Миовска. Од 1989 година таа е вклучена во различни фази во работата на првиот колективен ономастички проект *Речник на ѝрезимињата кај Македонциџе*, којшто доби завршница со двата тома: I (А–Љ) и II (М–Ш), објавени во 1994 и 2001 година и кој претставува еден од капиталните проекти на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ (достапен електронски на веб-страницата на Институтот). Од 2000 до 2006 година Весна Миовска е вклучена во работата на проектот *Антропонимиие во македонскоџо народно ѝворешџиво* и е коавтор на истоимената книга отпечатена во 2008 година. Покрај работата во двата проекта, во годините од 1994 до 1996 и во 2006 година, за потребите на Одделението за македонска ономастика при Институтот како и за лично усовршување, таа врши

антропонимски и топонимски истражувања во Охридско, Струшко, Ресенско, Кривопаланечко и Корчанско. На почетокот на 2010 година таа е вклучена во работата на два институтски проекта, едниот национален, а другиот билатерален: *Речник на топонимите во Воденско и Словенскиот суфикс *-ina во ајлајтивниот и топонимскиот фонд на македонскиот и на словенечкиот јазик. Стилистурно-семантичка анализа*. Весна Миовска е носител и реализатор на повеќе проекти за заштита и дигитализација на топонимскиот материјал како духовно културно наследство од највисок национален интерес.

На индивидуален план треба да се истакне дека проф. д-р Весна Миовска има учествувано со свои реферати на повеќе меѓународни и домашни научни конференции и научни собири, меѓу кои ќе ги споменеме: *Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna – Metodologia badań onomastycznych* (Олштин - Калборнија 2002, коавторски труд со Мери Јосифовска (Момировска)), *Międzynarodowa i Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna* (Познањ 2015), *Стандардизацијата на географските имиња во Република Македонија* (Скопје 2004), *Македонскиот јазик – минајќо, сегашност, иднина* (Скопје 2008), Меѓународната научна конференција *Македонистиката меѓу традицијата и современите предизвици* (Скопје 2013), *Афирмација, пројлабочување и проширување на вековните културни врски меѓу Р Македонија и Р Србија* (Битола 2016), *Меѓународната научна конференција Денови на Блажоја Корубин* (Скопје, 2014, 2015 и 2016), Јубилејната меѓународна научна конференција *Крсте Мисирков и македонскиот јазик – извор на научни истражувања* (Скопје, јуни 2023) со реферат на тема *Топонимите во Корчанско*. Освен што е авторка на погоренаведената монографија *Топонимјата на Кривопаланечко*, како и коавторка на *Речникот на лични имиња во македонското народно творештво*, проф. д-р Весна Миовска има објавено околу триесетина прилози – статии, прикази, хроники и поводи во повеќе научни и научно-стручни списанија како што се: *Македонски јазик, Литературен збор, Филолошки студии, Славистики зборник*.

Проф. д-р Весна Миовска е дел од наставната дејност во Институтот од самите почетоци на акредитација на вториот циклус студии во 2011 година. Таа е дел од професорскиот кадар на постдипломските студии *Македонистика со комуникологија*, во рамките на задолжителниот предмет „Македонски јазичен систем – синхронија и дијахронија“. Во повеќе наврати е и член на испитната комисија на посочениот задолжителен предмет, а се јавува и како член во комисија за одбрана на магистерски труд (за кандидатката Мирјана Велјановска во 2017). Во 2016 година Весна Миовска има одржано предавање од областа *Ономастика* како гостин – професор на *Катедра за македонски јазик и книжевност* на Универзитетот во Тетово, во рамките на предметот *Ономастика*, избран предмет на оваа Катедра.

Весна Миовска од своето вработување во ИМЈ „Крсте Мисирков“ до денес е вклучена и во разни комисији, тела, редакции и сл. Таа беше дел од младите соработници што ја средуваа библиотеката, потоа беше член на разни пописни комисији, член на Советот на Институтот, член на редакцијата на списанието *Македонски јазик*, член на организациски одбори за меѓународни научни конференции во Институтот и сл. Нејзиниот прекрасен ракопис со кој трпеливо го испишуваше ономастичкиот материјал на почетокот на својата

работа и денес ја краси Ономастичката картотека и претставува пример за тоа како треба посветено да се работи на секоја зададена задача во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

На крајот, сакаме да го истакнеме своето огромно задоволство што ја имаме проф. д-р Весна Миовска во своите редови, научник и човек со високи морални квалитети, колешка што е доследна на своите ставови и принципи, колешка на која секогаш можеме да сметаме, а тоа во денешно време е навистина голема привилегија.

Срдечни честитки за годишнината на проф. д-р Весна Миовска! Да ѝ се множат години, исполнети со радост и со задоволство од постигнатите резултати во работата, а нејзината несебична колегијалност да ни го краси Институтот уште долги години!

Веселинка Лаброска¹

---

¹ Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, labroska_v@yahoo.com

УДК 811.163.3:929Костовска, В.

ПО ПОВОД 60 ГОДИНИ ОД РАЃАЊЕТО НА ПРОФ. Д-Р ВЕСНА КОСТОВСКА

Одбележувањето на 60-годишнината на проф. д-р Весна Костовска во мислите ме навраќа години наназад кога за прв пат стапив на работа во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, а колешката Костовска со блага насмевка и срдечен поздрав ми посака добредојде во Одделението за историја на македонскиот јазик и на проектот „Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција“. Се сеќавам дека секогаш кога ми требаше помош во фазите на работата на Проектот „влетував“ во канцеларијата на постарата колешка, зашто таа го беше изодила патот на првите почетоци, а таа трпеливо ми помагаше и ме бодреше да чекорам напред, подучувајќи ме дека постапно ќе ги совладам сите фази во работата. И не само тоа, знаеше да ми упати и пријателски совет и на приватен план, па така нашата колегијалност прерасна во прекрасна семејна дружба. Секогаш се сеќавам и со радост во душата ги раскажувам нашите први учества на научните конференции, особено оние на прекрасниот Јадран, во Опатија, кога со трепетлив глас настапувавме и меѓусебно се бодревме. И денес, годините зад нас, годините исполнети со работа, истрајност, со посебна жар кон старите текстови, годините исполнети и со работно и со животно искуство, будат пријатни чувства на исполнетост, на радост, не заборавајќи ги почетоците ниту патот по кој стигнавме до она што сме денес. Затоа во годината на нејзиниот јубилеј со големо задоволство се одзвав да напишам неколку зборови за нејзиниот професионален и научен растеж.

Весна Костовска е родена на 15 јануари 1963 г. во Скопје. Основното и средното образование го завршува во Скопје. Во учебната 1981 г. се запишува на Групата за македонски јазик – еднопредметна на Филолошкиот факултет во Скопје, а дипломира во 1987 година. Во учебната 1989/1990 г. се запишува на постдипломските студии на Филолошкиот факултет во Скопје, на групата за Македонски јазик. Магистерскиот труд „Лингвистичка анализа на Македонското четвороевангелие“, под менторство на д-р Зденка Рибарова го одбрани во 1997 г., а во 2013 г. ја одбрани докторската дисертација „Сложенките во македонските црковнословенски текстови“, исто така под менторство на д-р Зденка Рибарова.

Весна Костовска е вработена во Одделението за историја на македонскиот јазик при Институтот за македонски јазик од 1.10.1989 година. Од своето вработување во Институтот, таа е ангажирана на проектот „Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција“, учествувајќи во сите фази

од работата: подредување на научната документација, расчитување на оригинални текстови, ексцерпција на контексти и нивна компарација, определување на грчки еквиваленти, индексирање на материјалот, усвојување на основните принципи на лексикографска обработка, лексикографска обработка и др. Во 2013 година излезе од печат првиот том од овој речник, каде што Весна Костовска има свое авторство.

Освен тоа, Костовска учествува и во работата на проектот „Лексиката во поетските творби на Климент Охридски“, кој резултираше со посебно издание во рамките на Институтот за македонски јазик, во кое заедно со главниот истражувач на проектот д-р Стоја Поп-Атанасова, се јавува како коавтор. Исто така учествува и во работата на значајниот проект „Правопис на македонскиот јазик“, а во моментот е ангажирана и на проектот „Лексиката на македонската народна проза“.

Во рамките на своето стручно усовршување, Костовска во 1997, 2004, 2005 и во 2008 год. е учесник на Курсот по општа лингвистика „Villém Mathesius“ во Прага, Чешка, на Првиот интернационален семинар Humanitaria во 2004 год. во Ловеч, Бугарија, во 2005 год. на меѓународниот семинар „COMTOOCI: COMputational TOOlS for for the librarian and philological work“ (Компјутерски алатки за библиотечна и филолошка работа) во Боровец, Бугарија, а во 2009 год. на Knowledge Transfer for Digitalisation of Cultural and Scientific Heritage in Bulgaria, Kick-off meeting во Банско.

На 26.2.2001 година Весна Костовска добива Потврда за признато право на лекторирање и има лекторирано голем број научни трудови, дела од уметничката и од стручната литература.

Костовска е автор на монографскиот труд „Македонското четвороевангелие“, објавен во 2004 год. во едицијата „Стари текстови“, кн. 8, на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, во кој ги презентира своите сознанија од областа на црковнословенската проблематика. За да се потврди датирањето на текстот, извршена е исцрпна анализа на палеографските особености кои се уште една потврда дека текстот е од 14 век. Покрај поглавјата за правописните, фонетските, морфосинтаксичките и лексичките особености, во анализата во посебно поглавје лингвистички се обработени и заглавијата што се составен дел на Македонското четвороевангелие. Монографијата го содржи и компјутерски расчитаниот текст на ова четвороевангелие. При лингвистичката анализа се применува и компаративен пристап во однос на Асемановото, Зографското и Мариинското евангелие, најстарите средновековни македонски евангелија напишани на глаголица. Со анализата на текстот на Македонското четвороевангелие се поврзани и објавените трудови во списанија и зборници: *Лексичкиите и обновувања во Македонското четвороевангелие*, *Правописните и фонетските особености на Македонското четвороевангелие*, *Морфосинтаксичките особености на Македонското четвороевангелие*, *Лексиката на Македонското четвороевангелие*, *За сложенките во Македонското четвороевангелие и нивниот современ превод во Библијата*.

На анализата на сложенките во црковнословенската писменост е посветен монографскиот труд на Весна Костовска, „Сложенките во

македонските црковнословенски текстови“, заедничко издание на Институтот за македонски јазик и „Бата прес милениум“. Во трудот се анализирани околу 2 500 сложенки ексцерпирани од македонските црковнословенски текстови што претставуваат база на проектот „Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција“. Од анализата на материјалот произлегува дека во категоријата на сложенките најзастапени се именките и придавките, а нивната честота се зголемува во помладите црковнословенски текстови. Костовска заклучува дека аргументирано се потврдува изразената тенденција за примена на сложувањето како зборообразувачки модел, и тоа и по пат на калкирање и со создавање нови двокомпонентни лексеми според грчки обрасци кои најчесто се застапени во Ваташкиот минеј, Крнинскиот дамаскин, Лесновскиот паренезис и во триодите. Во овој труд јасно е изразен стремежот на авторката да ги согледа како системските односи на зборообразувачкиот систем, така и индивидуалните особености на јазикот на текстовите мотивирани од најразлични причини. Во повеќе сегменти, трудот донесува нови сознанија за состојбата во јазикот на македонските црковнословенски текстови и содржи согледувања кои претставуваат придонес кон историското зборообразување во македонскиот јазик.

Монографскиот труд „Речник на сложенките во македонските црковнословенски текстови“, заедничко издание на Институтот за македонски јазик и „Бата прес милениум“, всушност претставува втор дел од веќе објавениот научен труд и тука секоја лексичка единица е документирана и преку наведување на неколку контексти од македонските црковнословенски текстови, во кои таа е застапена.

На проблематиката поврзана со сложенките се надоврзуваат и статиите: *За сложенките во македонските црковнословенски текстови*, *Сложениите именки во македонските црковнословенски текстови*, *Глаголиите со прва комитоненција благо- во македонските и хрватските црковнословенски текстови*, *За синонимијата кај сложенките во македонските црковнословенски текстови*, *Преглед на суфиксите за образување сложени именки во македонските црковнословенски текстови*, *За сложенките во Македонската четвороевангелие и нивниот превод во Библијата*.

Своите трудови Костовска ги објавува во списанијата *Македонски јазик*, *Македонистика*, *Литературен збор*, *Кирилославјанологија*, *Филолошки студии*, *Riječ*, *Studia linguistica Polono-Meridiano slavica*, *Македонски збор*, а резултати од своите истражувања има презентирани на повеќе научни собири: *Hrvatski filološki skup* (Опатија, 2002, 2003, 2005), *1st International seminar „Humanitaria“*, (Ловеч 2004), *XXXI Научна конференција одржана на XXXVII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура* (Охрид, 2004), *Меѓународниот научен собир „Блаже Конески и македонскиот јазик“* (Скопје 2011), *Меѓународната научна конференција „IV Меѓународен научен собир – Македонско-хрватски книжевни и културни и јазични врски“* (Охрид, 2013), *Меѓународната научна конференција „Македонистиката меѓу традицијата и современиот предизвици“* (Скопје, 2013), *XLII Меѓународна научна конференција* (Охрид, 2015), *Меѓународната научна конференција „Миналото на јазичниот свет – денес и утре“*, (Скопје, 2017), *Седумдесет и пет години современ*

македонски јазик, азбука и правопис. *Јазикот и стилот во творешеството на Горан Стефановски, Меѓународна научна конференција* (Велес, 2020), *Меѓународната научна конференција „Македонскиот јазик – извор на научни истражувања (гома и наговор)“* (Скопје, 2020), *Меѓународниот научен собор „Ојсцена и оруѓа колоквијална лексика у српском и македонском језику“* (Ниш 2019), *Денови посветени на Блаѓоја Корубин* (Скопје 2019, 2020, 2021, 2022) и др.

Од областа на црковнословенската лексикологија и лексикографија се и трудовите: *Значењето на лексемата вџк во македонските црковнословенски шексџови, Значењето на възнести и възносити во македонските црковнословенски шексџови, Лексикографската обработка во Одделението за историја на македонскиот јазик, Лексиката на македонското чешвороевангелие.*

Во врска со лексиката од областа на историјата на медицината се трудовите на Весна Костовска со следниве наслови: *За именувањето на болестите во македонските црковнословенски шексџови, Лекувањето и исцелувањето во македонските средновековни шексџови, Лековитите билки во Библијата.*

На современите состојби во македонскиот јазик се посветени трудовите: *Погледна современата состојба во македонскиот јазик, За имињата на фирмите во Република Македонија, Сложенките во Триомниот и во Толковниот речник на македонскиот јазик, Реализацијата на грамашката во учебниците по македонски јазик од I до IV одделение.*

Со превод на граматите од црковнословенски на современ македонски јазик учествува во изработката на трудот *Извори на сџоменичкото право во Македонија* (2012, том I) од Стојан Ристов.

Проф. д-р Весна Костовска е вклучена и во наставната дејност во Институтот. Таа е дел од професорскиот кадар на постдипломските студии *Македонистика со комуникологија (едногодишни и двогодишни)* со предметите: Комуникологија (задолжителен); Комуникациски вештини (вербална и невербална комуникација), Медиумска култура и медиумска писменост (изборни). Во рамките на третиот циклус студии по *Македонистика, џотџрограма Применета лингвистика и македонистика* е вклучена во наставата со предметот Комуникологија.

Весна Костовска од своето вработување во ИМЈ „Крсте Мисирков“ до денес е вклучена во разни комисии и тела. Била член на редакцијата на списанието *Македонски јазик*, член на организациски одбори за меѓународни научни конференции во Институтот и сл. Од 2022 година е член на Комисијата за полагање испит за лектор при Министерството за култура.

Научниот профил на проф. д-р Весна Костовска е трајно обележан со трудовите за јазикот на македонските црковнословенски ракописи во кои се расветлуваат, преку внимателно одбрани примери, одделни прашања поврзани со историската лексикологија и зборообразувањето, но и со трудови посветени на современиот македонски јазик кои се со компаративен пристап помеѓу црковнословенската и современата лексика, со што се расветлуваат одделни

прашања поврзани со континуитетот во историскиот развој на македонскиот јазик. Нејзината долгогодишна научна дејност на историски и на компаративен план има особен придонес во специјализираните црковнословенски лингвистички проучувања.

Во оваа прилика сакаме да ѝ упатиме срдечни честитки на проф. д-р Весна Костовска за годишнината. Ѓ посакуваме да продолжи со истото темпо, посветеност и стручност во својата научноистражувачка работа.

Катица Трајкова¹

---

¹ Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, katicatrajkova@yahoo.com

УДК 323.1(=163.3):327
УДК 811.163.3:327Људмил Спасов¹Далибор Јовановски²

БОРБАТА НА КРСТЕ ЦРВЕНКОВСКИ ЗА МАКЕДОНСКИОТ ИДЕНТИТЕТ, ЈАЗИК И КАУЗА

Апстракт: Целта на нашиот труд е да се прикаже активноста и борбата на Крсте Црвенковски за промоција и заштита на македонскиот јазик во односите со две соседни земји, НР Бугарија и Кралството Грција, на тогашна НР/СР Македонија, која беше дел од поранешната југословенска федерација. Нашата намера не е да создаваме мит од неговата заложба за промоција и одбрана на македонскиот јазик, култура, традиција и историја, туку да покажеме на кој начин Црвенковски се обидува тоа да го направи. Во таа негова заложба и борба, тој не се соочувал само со негирање на македонскиот народ од страна на двете соседни држави, туку и со опструкции од страна на федералната влада во Белград. Истражувањата покажаа дека црвенковски направил многу во таа негова заложба и борба за македонската кауза.

Клучни зборови: Крсте Црвенковски, Македонија, Бугарија, Грција, Живков, јазик, идентитет, култура.

Целта на нашиот труд не е да ја глорифицираме заложбата на Крсте Црвенковски за одбрана или заштита на македонските национални интереси и на Македонците воопшто како народ со посебен јазик, култура, историја, традиција, идентитет. Не е ниту правење на мит од неговото дејствување. Науката не трпи такви импровизации. Нашата цел е да покажеме дел од неговото дејствување во однос на Македонското прашање со две соседни земји на НР/СР Македонија, која беше во рамките на југословенската федерација – Кралството Грција и НР Бугарија, како и да се обидеме да извлечеме заклучок дали проблемите од неговото време влијаат и на денешните односи на веќе независна Македонија, која зад себе ја нема регионалната сила каква што беше поранешна Југославија.

¹ Филолошки факултет, Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје, ljspasov@ukim.edu.mk

² Филозофски факултет, Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје, dalibor@fzf.ukim.edu.mk

Пишувајќи за Конески, стандардизацијата и кодификацијата на македонскиот јазик, како и односот на комунистичка (социјалистичка) Бугарија кон тој процес заклучивме дека проблемите почнале по резолуцијата на Информбирото, а во времето кога Крсте Црвенковски извршувал највисоки партиски и државни функции во СР Македонија, проблемот само се зголемувал, имајќи ја предвид политиката на Тодор Живков во однос на Македонците и Македонското прашање. Интересно е да забележиме дека во однос на проблемите со кралството Грција тие биле постојани и без некои поголеми амплитуди во однос на грчкото непризнавање не само на македонското малцинство во Кралството Грција, туку и на македонскиот идентитет воопшто.

Колку е интересно времето на Црвенковски за историографијата кај нашиот источен сосед не говорат само објавените документи на Цочо Биљарски и Ива Бурилкова или на книгата на Чавдар Маринов за Македонското прашање, но и на некои други историчари (Германов, Димитров, Сфетас), говори и фактот што Биљарски на својата веб-страница **сите бугари заедно**, а не **всички българи заедно** ги дава стенографските записи од разговорите помеѓу бугарскиот лидер Живков и Крсте Црвенковски, а добро е да напоменеме дека и самиот присуствувал на промоцијата на книгата на Црвенковски *На браникот на македонската особност*.

Крсте Црвенковски е познат по своите заложби за либерализирање на социјалистичкиот ситем во поранешна Југославија и СР Македонија. Сепак, според Маринов, за разлика од Хрватска, „либерализмот“ произлезен од македонската република не подразбирал нужно и националистички пораст. Црвенковски и Милосавлевски се истакнувале многу повеќе како протагонисти на демократизација на југословенскиот политички систем, отколку како поборници за македонската „национална кауза“. Оваа констатација на Маринов е само делумно прифатлива, бидејќи и тоа што го приложува во својата книга за Македонското прашање покажува дека Црвенковски далеку од тоа да не бил заинтересиран за националните теми и статусот на Македонците, не само во рамките на југословенската федерација, туку и во соседните земји, како и во однос на македонскиот јазик, историја, култура, идентитет. Во оваа насока би го спомнале и ставот на Димитар Мирчев во однос на Црвенковски и неговите заложби за Македонците. Правејќи една паралела за времето кога Црвенковски барал права за македонското малцинство во Бугарија и сличното барање на Јосип Броз во Грција, 1975 година значи по тргањето на македонскиот политичар од јавната и политичката сцена, Мирчев забележал: „Сепак, имаше тешки и сериозни идеолошки и концепциски судири, културни, стопански несогласувања или недоразбирања, не само внатрешни туку и во однос на Федерацијата, за позицијата на Македонија во неа, во однос на надворешната политика на Југославија и особено во однос на заштитата на правата на македонското малцинство во соседните земји, зашто другите наши малцинства беа заштитени, на пр. во Италија, Австрија, Романија...“ (2013: 153). Овие мисли на професорот може да ги надополниме со говорот на Крсте Црвенковски за време на одржувањето на Четвртиот конгрес на СКМ кога нагласил дека решавањето на положбата и правата на националностите во СРМ е составен дел од социјалистичката демократија и дека тоа македонските

комунисти доследно ги застапува за демократски третман на македонското национално малцинство во соседните земји. (Југославија и соседите, 1986: 94-95). Претпоставуваме дека и преку интересот за заштита на македонските малцинства во соседните земји, Црвенковски всушност се борел и за заштита на македонската посебност. Логично е дека негирањето на постоењето на малцинството значи и негирање на посебноста и постоењето на Македонците, а тоа се докажа и се потврдува и денес.

Централно место во активностите на Црвенковски за заштита и промоција на македонската посебност, идентитет, јазик и култура заземале односите со НР Бугарија, која по смртта на Георги Димитров постепено направи голем пресврт во правец на непризнавање, не само на постоењето на Македонците на нејзина територија, туку и кон негирање на посебноста на македонскиот народ, јазик, историја и култура, сметајќи го за дел од бугарскиот. Во еден од своите говори на партиските тела на СКМ, поточно на Петтиот конгрес во 1969 година, Црвенковски во однос на Балканот се осврнал и на односите со соседна Бугарија. Тој изнесува едно интересно размислување, кое би можело и денес да биде актуелно. Според Црвенковски сосема било безначајно дали Бугарија ги признава или не Македонците, „но за нашите односи со соседна Бугарија таквиот или онаквиот однос кон овие проблеми секако е од пресудно значење“ (исто: 103). Овие негови зборови можеме да ги забележиме и низ разговорите на Црвенковски со највисоките бугарски државни и партиски раководители за време на средбите кои тој ги имал со нив.

По една кратка фаза на воздржаност, националистичката зовриеност на бугарските водачи се пројавила веќе од декември 1966 г., кога Живков бил пречекан во Белград од Тито и од Црвенковски. Потоа, еден посебен Пленум на ЦК на БКП им бил посветен на „результатите“ од оваа средба и Живков ги открил разменетите напади. И тие заслужуваат посебно внимание. Се чини, според Маринов, дека Крсте Црвенковски бил првиот кој зел збор за Македонското прашање и тоа за да оспори одредени аспекти од националната политика на Бугарија: тој зборувал за „исчезнувањето“ на македонското малцинство во Пирин, за „антимакедонските“ текстови од Венко Марковски, за „патриотската“ бугарска кампања околу Климент Охридски, како и за скандалот меѓу писателите од двете земји (Маринов 2020: 80). Додека Црвенковски претпочитал да се смири на еден подипломатски начин, Живков ги продолжувал своите напади: „Вие сакате ние во Бугарија да ги повторуваме сите ваши измислици и фалсификувања (измишлџотини и фалшификации)...“ (исто: 81). Македонскиот политичар, според нашето мислење релативно смирено одговорил на агресивноста на Живков. Црвенковски потенцирал дека македонската нација имала своја одредена државност во рамките на Југославија. Тој забележал дека не се вознемирува дали некој ги прифаќа или оспорува историските факти, напоменувајќи дека историјата е поврзана со политиката и затоа треба да се бараат точките кои ги зближувале двете страни наместо оние кои ги разединувале (Дамјановска, Жила 2020: 271). Тој се осврнал и на позицијата на македонското малцинство во Бугарија забележувајќи им на бугарските соговорници на промената на политиката кон

Македонците во пиринскиот дел од Македонија. Во текот на разговорите Црвенковски, а тоа е интересно за денешните случувања, забележал дека начинот на кој ќе се одржи прославата во чест на Климент Охридски во Бугарија може да предизвика смут во Македонија (исто: 272). Неговите зборови предизвикале реакција на Живков кој забележал дека Бугарија не можела да се замисли без Паисиј, Димитар Благоев, Климент Охридски кои биле родени во Македонија. Зајадливо префрлајќи му на Црвенковски дека можеле да се договорот сите тие да бидат прогласени за Македонци. Македонскиот политичар ладнокрвно му одговорил дека тоа никој не го бара од Бугарите. Во оваа насока е интересна една подоцнежна изјава на Црвенковски. Во весникот „Нова Македонија“, Црвенковски изјавува дека славењето на кралеви и други историски фигури е дел од внатрешните работи на секоја земја и ѝ го признал, на овој начин, „правото“ на Бугарија да се повикува на цар Самуил. Како добар марксист, Црвенковски додал дека нацијата претставува една општествена категорија од времето на „капитализмот“ и дека нејзините корени немаат ништо заедничко со средниот век и со државата на Самуил. При крајот на разговорите Живков го поканил Црвенковски да ја посети Бугарија.

Поканата на бугарскиот лидер Црвенковски ја прифатил и посетата била остварена во мај 1967 година. На границата Црвенковски бил пречекан од високиот бугарски партиски и државен функционер Борис Велчев, а посетата се одвивала според протокол кој говорел за нејзиниот државнички карактер. На 19 мај 1967 година во Софија била одржана средбата меѓу Црвенковски и Живков. Како и онаа во Белград и на оваа средба доминирале прашања од минатото, историјата, јазикот, културата, правата на Македонците во Бугарија. Двајцата соговорници биле жестоки во своите аргументации. Тука би сакале да одвоиме две мошне интересни забелешки на Црвенковски, кои и денес се актуелни. Имено, Црвенковски забележал дека во Бугарија постои теза дека националното чувство кај Македонците потекнувало од 1940 година или од создавањето на Југославија (Црвенковски, 1998: 74). Тој отворено му изјавил на Живков дека не може од него да бараат дека до пред 18 години сме биле Бугари и сега станавме Македонци и во таа насока ќе биде пишувана македонската историја. За македонскиот политичар било неоспорно дека прашањето за националното чувство во минатото тешко може да биде решено. Кога е во прашање темата за формирање на една нација, во конкретниот случај македонската, Црвенковски забележал дека Бугарија нема право да бара во Македонија да не се пишува на таа тема. За жал зборовите на Живков и денес ги слушаме. Имено, на средбата со Црвенковски тој побарал изградбата и формирањето на македонската нација да не биде на антибугарска основа и тоа да биде елиминирано во текстовите. Црвенковски одговорил дека тоа е направено барајќи да се признае постоењето на македонската нација (исто: 90).

На крајот од средбата бугарскиот лидер рекол дека е добро што на иститата присуствувал југословенскиот амбасадор Дража Марковиќ за да не се помисли дека Бугарите и Македонците нешто заговараат против Белград (исто: 91). Забелешката на Живков е мошне интересна. Црвенковски во разговорите со Јован Филип нагласил дека амбасадорот Дража Марковиќ во белешката до југословенското МНР потенцирал оти ниеден висок југословенски раководител

освен Тито не бил пречекан со такви помпезности какви нему му биле приредени (Филип, 1997: 108). За Црвенковски ова не било случајно бидејќи „српското раководство отсекогаш имаше сомневање во нашите односи со Бугарија и тоа во две насоки: прво, нашето заострување на односите со Бугарија тие не го одобруваа и не го дозволуваа, зашто тие не сакаа поради нас да ги расипуваат добрососедските и „традиционални“ односи со оваа земја и второ, кога ќе се случеше да ги подобриме односите со нив, тие тогаш стануваа сомнителни мислејќи дека работиме нешто заткулисно“ (исто).

Осврнувајќи се на посетата на Софија, Црвенковски забележал дека слушнал еден не многу пријатен коментар од Живков за оваа негова посета на Бугарија. Живков зборувал за свечениот пречек на Црвенковски, при што на бугарските писатели им рекол: „Ако, бе, нека си запознае отечеството“. Коментирајќи ја оваа изјава на Живков, Црвенковски забележал, а тоа е мошне поучно за идните генераации Македонци: „И тоа говори дека со Бугарите никогаш не можеш да си начисто“ (исто). Очигледно оваа зајадлива забелешка на Живков оставила длабока трага кај македонскиот политичар.

Средбата во Софија не била и последна. Три години подоцна Црвенковски е дел од југословенската делегација која ја посетила бугарската престолнина. Разговорите биле одржани на 9 и 10 ноември 1970 година. Македонскиот политичар зел збор на вториот ден од средбата на југословенските и бугарските политичари. Откако ги ислушал излагањата на бугарските собеседници, Црвенковски забележал дека бугарските колеги отворено започнале да ги изложуваат претензиите од духот на Сан Стефано. Мошне интересна е забелешката на Црвенковски кон бугарските политичари дека не станувало збор за обични прослави на славните датуми од минатото, но исто така го искажал своето изненадување и револт од барањето Бугари помеѓу населението во СР Македонија (Црвенковски 1998: 142–143). Тој повторно нагласил дека приодот кон историјата на македонскиот народ и македонската нација е предмет на македонската наука и дека Македонците не се спремни да прифатат ничии диктати. Неговата дискусија предизвикала остри реакции на бугарските политичари Борис Велчев и Крстју Тричков. Тричков во подолго излагање обременето со историја, жестоко ја критикувал позицијата на македонските историчари, обвинувајќи ги за фалсификување на историјата, настојувајќи да прикаже дека населението во регионот Македонија, пред Балканските војни имало чист бугарски карактер. Црвенковски на ова одговорил со еден документ од Пиринско дело посветен на Јане Сандански, кој бил на чисто македонска линија. Разговорите продолжиле во тензишна атмосфера со краен епилог – скромно заедничко соопштение.

Кој бил резултатот од разговорите со бугарските политичари? Можеби најдобриот одговор го дава самиот Црвенковски. Во излагањето на Петтиот конгрес на СКМ, Црвенковски осврнувајќи се на односите со Бугарија, меѓу другото нагласил дека се зголемила негаторската политика на Бгарија кон Македонија и Македонците, не само кон македонското малцинство во Пиринска Македонија (Југославија и соседите, 1986: 102).

Бугарскиот социјалистички лидер, Тодор Живков, во своите мемоари посветил еден дел и на Македонското прашање. Таму може да ги прочитаме неговите познати тези, но, не го среќаваме името на Крсте Црвенковски. На прв поглед тоа нè води кон заклучокот дека македонскиот политичар едноставно бил небитен за бугарскиот лидер. Меѓутоа, истражувањата што ги направивме нè доведоа до друг заклучок. Во текот на нашето истражување поврзано со оваа тема, најдовме на интересен материјал во Дигиталната архива на Вилсон-центарот. Таму се дадени стенографските белешки од посетата на Леонид Брежњев на бугарската престолнина во 1973 година. Во текот на разговорите Живков детално се осврнал на односите со Југославија и Македонското прашање. Тој изнесувајќи ги веќе познатите флоскули за фалсификување на историјата, бугарскиот карактер на Македонците, југословенските аспирации кон Пиринска Македонија во еден дел од своето излагање говорел за својата посета на Блеград. Според Живков, југословенскиот лидер Тито му отстапил голем простор на Црвенковски кој детално го елаборирал Македонското прашање што предизвикало реакција на бугарскиот лидер со познатата фраза и да ме обесат никогаш нема да се откажам од историјата на бугарскиот народ, наведувајќи дека не дошол да ја слуша изопачената верзија на историјата (*Minutes of Conversation between Todor Zhivkov – Leonid I. Brezhnev, Септембер, 1973*).

Кога се во прашање делувањето на Црвенковски во поглед на Македонското прашање и идентитет во односите со Кралството Грција треба да имаме на ум дека за разлика од Бугарија, тој немал средби со највисоките политички претставници на грчката држава, која настојувала прашањата да ги регулира преку сојузната влада во Белград. Исто така треба да се има предвид и улогата на Договорот Авероф – Поповиќ од 1962 во односите помеѓу Југославија (Македонија) и Грција, како и политиката на југословенскиот претседател Јосип Броз Тито во која односите со Грција, не биле рекле биле поважни, но заземале повисоко место во однос на оние со источниот сосед. Секако тука има и политички и економски интереси. Познато е дека до 1974 година Југославија имаше слободна зона во солунското пристаниште, а не треба да го заборавиме и Балканскиот пакт од 1954 година во кој една комунистичка земја учествуваше во одбранбен сојуз со членки на НАТО пактот.

Во Грција Крсте Црвенковски е опишан како личност кој сметал дека македонската нација е задоцнета и затоа во негово време е формирана МПЦ и МАНУ со цел да се зајакне македонскиот идентитет (Κολιopoulos, Μιχαηλίδης, 2008: 177). Всушност се користат зборовите и информациите кои Црвенковски си користел во неговиот разговор со Тодор Живков

Сепак и тука забележуваме делување и обиди на Црвенковски да го покрене прашањето на македонското малцинство, но и да се спротивстави на грчкото негирање на постоењето на Македонците како посебен народ.

Кога го спомнавме договорот Авероф – Поповиќ мора да забележиме дека на седницата на Извршниот комитет на ЦК на СКЈ, одржана во Белград на 15 октомври 1962 година учествувал и Црвенковски. Седницата била одржана пред постигнувањето на споменатиот договор во услови на затегнатост на југословенско – грчките односи. Имало недоразбирање помеѓу југословенското

партиско раководство (Тито, Ранковиќ, Кардељ) и македонските претставници (Колишевски, Црвенковски, Смилевски). Тогаш било решено да биде составена една група – Влаховиќ, Смилевски, Поповиќ, Црвенковски и Видиќ (Katsanos, Pantelić, 2012: 155). Оваа група изработила еден извештај во кој се констатирало дека односите со Грција биле нарушени заради позицијата на македонското малцинство во соседната земја, но исто така биле поставени и повеќе прашања дали целата политика на федерацијата била исправна. За кампањите во Грција било нагласено дека тие не биле насочени само кон негирањето на постоењето на македонското малцинство, туку и против НР Македонија, а тоа било мешање во внатрешните работи. Еден месец подоцна, на седницата на Извршниот комитет на ЦК на СКЈ, повторно се разговарало за односите со Грција. Влегувајќи во дискусијата, Црвенковски укажал на потребата од внимателност кон влегување во полемики и прашањето да се третира афирмативно, предложувајќи и со другите комунистички партии да се разговара за афирмирање на постоењето на Македонија, давајќи пример со подготовката на руско – македонскиот речник во СССР (исто, 166–167).

На почетокот на 1965 година била планирана посета на грчкиот премиер Георгиос Папандреу на Белград. Црвенковски заедно со Александар Грличков инсистирале во текот на разговорите да се отвори прашањето на македонското малцинство, иако го знаеле грчкиот одговор. Но поинтересно е инсистирањето на двајцата прашањето за малцинството да биде услов за давање на заедничка изјава за непроменливост на југословенско – грчката граница, всушност границата на СР Македонија (исто: 179-180).

Титовото балансирање помеѓу желбите на раководството во Скопје и неговата замисла за односите со Грција не го премислувале Црвенковски да ги искажува своите ставови за Македонија, Македонците и положбата на македонското малцинство во соседните земји. Неговиот говор на 11 октомври 1966 година, каде с еосврнал на македонското малцинство во соседните земји и споменал желба за обединување на трите дела на Македонија предизвикал бурна реакција во Грција, се појавила критика во весникот Елефтерија (Katsanos, 2013: 330). Исто така на југословенскиот амбасадор во Атина, Јаворски, во разговорот со разговоротсо Корандис, шеф на Првата политичка управа на грчкото МНР, му била пренесена загриженоста на тамошната влада. Југословенскиот дипломат рекол дека Црвенковски не можел да не го спомне македонскиот народ, да не говори за борбата за слобода и независност (Katsanos, 2009: 237–238).

Мора да забележиме дека политичките и партиските првенци од НР/СР Македонија, немале можност за директни контакти со највисоките грчки државни претставници, бидејќи Атина за свој партнер ја сметала сојузната влада во Белград, а онаа во Скопје иако ја обвинувала за иредентизам и причинител за заострувањето на односите помеѓу двете соседни земји, едноставно ја игнорирала. Сепак Црвенковски имал интересни средби. Во 1970 година, Црвенковски бил домаќин на грчка опозициска делегација, предводена од Микис Теодоракис, а исто така имал средба и со Андреас Папандреу, син на поранешниот грчки премиер Георгиос Папандреу и иден претседател на владата

во Атина. На средбата Папандреу му ветил на Црвенковски дека ако победат во Грција, веднаш ќе започнат со решавање на прашањето за македонското малцинство (Радически, 2013: 86). Секако до тоа нема да дојде, а Андреас Папандреу остана запаметен како политичар кој ги повлече грчките студенти од македонските универзитети, откако стана премиер и воведо целосно трговско ембарго на Република Македонија во 1994 година како обид да се натера владата во Скопје да се откаже од името Македонија. Папандреу побарал средба со Тито, на која Грците побарале помош и да им се овозможи емитување на програма на грчки јазик од Југославија преку која ќе повикуваат на борба. Голем број од барањата биле прифатени. Интересна е и средбата на Крсте Црвенковски со Теодоракис, тогаш веќе познат грчки композитор. Црвенковски на својот грчки гостин му ја изразил симпатијата и восхитот кој постоел во Југославија за борбата на грчките комунисти против воената диктатура во нивната земја. Теодоракис пак ја изразил својата убеденост дека работите би биле подруги доколку КПГ ја продолжила својата соработка со југословенските комунисти, како што било во времето на окупацијата и борбата, изразувајќи го своето залагање за создавање на една балканска федерација (Ristović, 2004: 64). Средбите на Црвенковски со Теодоракис и посебно со Папандреу предизвикале голем интерес во Грција. Грчката амбасада во Белград ја известила владата во Атина, врз основа на извештај од тајната служба дека наводно Теодоракис би прифатил да компонира музика за филмот Црно семе, кој се однесувал на борбата на Македонците во Грција за време на Граѓанската војна (Καλλαδάκης, 2011: 86). На крајот Теодоракис, и покрај срдечните односи со Тито, одбил да биде композитор на музиката за филмот Црно семе, откако разбрал која е вистината зад името Македонија во споменатиот филм. (исто: 86-87). Затоа не треба да не изненадува ставот на Теодоракис околу решавање на спорот околу името Македонија и покрај неговите соништа за Балканска федерација. Уште поинтересна е посетата на Папандреу на Скопје, а претходно и на Белград и реакциите во Грција. Грчкиот амбасадор во Белград побарал официјално објаснување од југословенските власти за оваа посета. Меѓутоа поголема загриженост во Атина предизвикала посетата на папандреу на Скопје каде тој се сретнал со лица кои во Грција биле претставувани како егејско лоби. Во солунскиот весник Ελληνικός Βορρας на почетокот на јануари 1970 година се појавила статија со наслов Товариш Андреас и Коен ефенди, алудирајќи на новинарот кој го придружувал грчкиот опозициски политички бегалец. Во статијата меѓу другото било изнесено и мислењето дека јужните делови на СР Македонија биле дел од тн историска Македонија а тоа значи дека биле грчки (Σφετας, 2019: 123). Посетата на Папандреу на Скопје најверојатно била причина за уште една статија во овој солунски дневен весник во која се обвинуваат Црвенковски и Глигоров дека вршат притисоци врз сојузната влада и Тито за потребите на пропагандата (исто: 124). Поради средбите со Папандреу и Теодоракис Црвенковски повторно се нашол на тапет во државниот секретаријат за надворешни работи. Југословенската дипломатија реагирала на овие неформални средби откако се проширила информацијата дека на видните грчки гости домаќин им бил Крсте Црвенковски, Македонец, бидејќи стравувала од влошување на односите со Атина (Радически: 2013: 86).

Кога е во прашање дејноста на Црвенковски за афирмација, промоција, заштита на македонскиот јазик, историја, култура и традиција и грижата за македонското малцинство во Грција и во Бугарија може да заклучиме дека тој, колку што можел, а правел многу, ги застапувал интересите на републиката и на Македонците, често влегувајќи во недоразбирање со Белград, а тоа подоцна и ќе биде една од причините за неговото сменување. Забележуваме дека постои разлика во однос на неговата активност кога се во прашање двете соседни земји. Во однос на Бугарија лично учествувал на неколку состаноци и средби со највисоките претставници на бугарската држава и партија, но тоа не било и случај кога е во прашање Кралството Грција.

Дали успеал? Зависи како ја гледаме неговата дејност и резултатите од истата. Доколку бараме резултат, тогаш одговорот е не. Но, дали и денес не ги имаме истите или барем слични проблеми, особено во односите со Бугарија. Доколку размислиме во кои услови и со која реална моќ располагала тогашната македонска држава, како дел од југословенската федерација, тогаш може да кажеме дека успеал бидејќи јасно, кога е во прашање бугарската теза за Македонците, јазикот, историјата, културата, да се спротивстави на тие тврдења. Исто така, во однос на Грција, успеал да влијае на сојузната влада, колку толку да го поставува прашањето за македонското малцинство во Грција, а како што веќе напоменавме интересот на Белград и на Скопје не бил секогаш ист. Исто така целта ни беше да укажеме дека постои и една голема разлика во делувањето на Црвенковски за заштита на македонскиот јазик, историја, култура идентитет. Во однос на Бугарија жестоко се спротивставувал на нивните тврдења за бугарскиот корен на македонскиот јазик, историја, култура и традиција и тоа на состаноците со бугарскиот политички врв. Кога е во прашање Грција, најмногу што можел е да врши притисок врз сојузната влада, бидејќи едноставно Атина не била заинтересирана, поточно одбивала било каков контакт и средби со тогашните македонски раководители. Како што нагласивме на почетокот сметаме дека тоа била реалноста, а за правење на мит нема место. Реалноста е подобра од митологијата, особено кога реалните проблеми со кои се соочувал Црвенковски пред половина век, за жал постојат и денес. Неговата современост е мошне слична со нашата. Самиот Црвенковски, осврнувајќи се на своето залагање за афирмација на правата на македонското малцинство во соседните земји забележал: „Каков беше односот на Југо-дипломатијата спрема ова прашање? Таа отсекогаш беше фактор на сопирање на нашите тенденции, се разбира, под паролата дека не треба да се мешаме во внатрешните работи на други народи...Ни ја наметнаа подреденоста спрема Бугарите, а што се однесува до актуелизирањето на проблемот во Егејска Македонија не сакаа ни да слушнат. На повисоките места во Министерството или секретаријатот за надворешни работи (не се секавам како тогаш точно се викаше) секогаш дејствуваше просрпско-антимакедонско лоби“ (Филип, 1997: 55). Врз база на своето искуство Црвенковски сметал дека Тито никогаш не бил подготвен да се заложува за покренување на прашањето на Македонците во Бугарија. Затоа тој бил на мислење дека кај многу југословенски функционери, надвор од Македонија, постоела предрасуда дека „ние сепак сме биле

флотантна маса која само поради исправноста на ставовите на КПЈ се конституирала во нација, а дека деловите надвор од Македонија се претопени во Бугари или Грци итн. Мислам дека докрај не го сфатија и прифатија нашето национално будење, кое не започнува со 1941, кога доживува своја полна ренесанса, туку од средината на минатиот век – со појавата на учебникарите во Македонија и со учебниците на македонски јазик“ (исто: 56). Овие негови зборови се поклопуваат со мислењето на научната и политичката елита во некои соседни земји каде постои уверување дека македонската нација е творба на Коминтерната, а не нација која настанала по еден природен и еволуциски пат. Затоа сметаме дека Црвенковски успешно се залагал за афирмација на македонската нација, историја, јазик, култура и традиции.

Литература

- Дамјановска Јасминка, Жила Ленина, Разговорите меѓу К. Црвенковски и Т. Живков за „Македонското прашање“, одржани на 5 декември 1966 г. во Белград, *Македонски архивисѝ*, 27/28, Скопје, 2020, 257 – 286.
- Југославија и соседиѝе. Односиѝе на Југославија со Албанија, Буџарија и Грѝија во конгресниѝе маѝеријали на КПЈ – СКЈ и КПМ – СКМ*, Комунист, Скопје, 1986.
- Маринов Чавдар, Македонското прашање од 1944 до денес. Комунизмот и национализмот на Балканот, ФООМ, Скопје, 2020.
- Мирчев Димитар, *Фермениѝација на демократиѝијаѝа и на наѝијаѝа. Сиѝе македонски ѝолиѝички ѝролеѝи 1943 – 1993*, Силсонс, Скопје, 2013.
- Радически Невен, *Либерализмотѝ во Македонија 1966–1974*, Македоника литера, Скопје, 2013.
- Филип Јован, *Погводни ѝребени на ѝолиѝикаѝа. Разѝовори со Крсиѝе Црвенковски*. Македонско радион, Скопје, 1997.
- Црвенковски Крсте, *На браникоѝи на македонскаѝа ѝосебносиѝ*, ИНИ, Скопје, 1998.
- Katsanos Konstantinos, Pantelić Nada, Makedonsko pitanje u jugoslovensko - grčkim odnosima. Poverljivi dokumenti 1949 – 1967, Arhiv Jugoslavije, Beograd, 2012.
- Ristović Milan, Mikis Teodorakis, Tito i jugoslovenski drugovi. Iz istorije odnosa grčke levice i Jugoslavije 1967’1970, *Tokovi istorije*, 3/4, Beograd, 2004, 55 – 72.
- "Minutes of Conversation between Todor Zhivkov – Leonid I. Brezhnev, Voden Residence [Bulgaria]", September 20, 1973, Wilson Center Digital Archive, Central State Archive, Sofia, Fond 378-B, File 360. Obtained by the Bulgarian Cold War Research Group.
<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111183>
- Καλαδακης Γιωργος, *То Македонико ѝиѝема 1962-1995. Апо ти сиѝопи сти лаѝиѝи ѝиѝлоѝаѝа*, Καστανѝωτη, Αθηνα, 2011.
- Κατσανος Κωνστανѝνος, *То Македонико και η Γιѝυγκοσλαѝβια. Пληρη та аѝορρηѝа ѝογκοσλαѝβика еγγραѝа 1950–1967*, Οικος, Θεσσαλονѝκη, 2009.

- Κατσανος Κωνσταντινος, *Το «ανυπαρκτο» ζήτημα. Οι ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις και το Μακεδονικό 1950 – 1967*, Επικεντρο, Θεσσαλονίκη, 2013.
- Κολιοπουλος Ιωαννης, Μιχαηλιδης Ιακωβος, “Το Μακεδονικό στα ξένα αρχεία”. Απόρρητα έγγραφα Γιουγκοσλαβίας και Βουλγαρίας (1950–1967), ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη, 2008.
- Σκρετας Κωνσταντινος, *Η κρίση στην σοσιαλιστική Γιουγκοσλαβία και ο αντίκτυπός της στον ελληνικό Τύπο (1968–1972)*, Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας, Θεσσαλονίκη, 2019.

Summary

The very object of our text is to present some parts of the activities of Krste Crvenkovski in respect of the Macedonian issue with two neighboring countries of SR Macedonia, which was a part of the former Yugoslav federation - the Kingdom of Greece and the People's Republic of Bulgaria. Also, we shall try to draw a conclusion whether the problems of his time are similar with the present-day relations of independent Macedonia with the abovementioned states, having in mind that Macedonia does not have the power behind it, such as it was the former Yugoslavia. As a result of our researches we believe that Crvenkovski successfully advocated for the affirmation and protection of the Macedonian nation, history, language, culture and traditions.

Симона Груевска-Маџоска¹

ЛЕКСИЧКО-СТИЛИСТИЧКИ ОСОБЕНОСТИ НА НЕКОЛКУ ПЕСНИ ОД БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Апстракт: Во оваа статија е даден еден кус осврт на лексиката во неколку песни од Блаже Конески, со особен акцент на дијалектните, архаичните и ретките зборови и нивно толкување. Анализирани се лексика од песните „Зборот“, „Видение на Исаија Радев Мажовски од Лазарополе во дебарската зандана на 8 јануари 1889 година во десет саатот претпладне“, „Стерна“, „Марковиот манастир“, „Одземање на силата“, „Григор Прличев 1. Нож 2. Патник“ и „Град“.

Клучни зборови: Блаже Конески, поезија, лексика, стил, дијалектизми, архаизми, ретки зборови.

Корените на поетскиот јазик се во дамнешното минато, во рамките на магиските ритуали од кои поезијата постепено се ослободувала и станала посебна уметност. Зборот со неговиот двостран аспект, односно означувачот и означеното, сè повеќе се здобивал со можности преку играта со формата и со звукот, како и со поимите и мислите, да создаде автономна хармонија на поетскиот јазик. Таа хармонија извира од хармонијата на поетските мисли и чувства со јазично-стилските средства кои ги изразуваат.

Поетската уметност, и јазичната воопшто, како што вели Лотман (2005: 94), „почнува од обидите да се преовладее основното својство на зборот како јазичен знак – необусловеност на врските меѓу плановите на изразот и содржината – и да се изгради јазичен уметнички модел, како во ликовните уметности, според иконичниот принцип.“

Јазикот во поезијата на Конески е едноставен, како што вели Митрев „Јазикот е ослободен од поетизаторски драперији, упростен е до степен што може незабележливо да премине во структурата на народниот збор, а веднаш потоа да си ја врати индивидуалната автономност“ (Митрев 2002: 150).

Она што е карактеристично во изборот на лексиката кај Конески е дека таа не е избрана да биде необична и на тој начин да предизвикува стилски ефект, туку едноставна, без силна метафоризација, со акцент на добивање богат психолошки израз. Неговата поезија е претставена низ слободен стих, близок до народното кажување.

¹ Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, УКИМ, simonagrums@imj.ukim.edu.mk

Самиот Конески во познатото интервју со Цане Андреевски (1992: 219) ја објаснува неговата поетска техника – настанувањето на песната го споредува со пантер пред скок, кој, за да дојде до својот плен, мора првин да го лоцира, односно да го препознае. Тоа бара селекција или избор на соодветни зборови, која во случајот на Конески е многу внимателно направена. За значењето на зборот тој самиот посветил цела песна, па вели: „чувај го зборот добро врзан / како необучен коњ / што знае / да каса, да клоца / да мава. / Чувај го! / Зашто / ако го пуштиш така / разоглавен по чаирите, / којзнае која луда глава / ќе посака / да го јава.“

Лексичкиот избор на Конески е едноставен можеби на прв поглед, но доволно богат за да даде материјал за негова опсежна анализа. Во прв ред би ја споменала употребата на дијалектизмите како особено успешно искористено стилско средство, па така тука прва треба да се спомене песната „Видение на Исаија Радев Мажовски од Лазарополе во дебарската зандана на 8 јануари 1889 година во десет саатот претпладне“, која е целата напишана на мијачки дијалект. Затоа е податна за анализирање не само од лексички туку и од фонетско-фонолошки и граматички аспект, како на пр.: специфичниот изговор на гласот л кој е претставен со графемата љ –*ѝаља, мисља, ѝољку*, потоа – развојот на ж во о, наместо стандардното а –*зноеѝ, мож, моки, зноеш*, потоа развојот на консонантската група щ во шч–*шчо*, -т на крајот на наставките за трето лице – *чекаѝ, имаѝ, моеѝ, ѝребетѝ, немаѝ, видѝѝ*, елизија – *Рисѝос, моеѝ, дур, ѝоѝа, враѝа* за 1. л., родот кај некои именки: *ѝигар, живоѝѝа*, фонетски промени во *ѝаке, брѝо-брѝо, оѝу*, потоа *уфилен* напишано со ф за увилен што значи ‘натажен’ итн. Низ вака напишаната песна Конески нè носи во некое друго време и живо ни ја доловува сликата на ликот, токму преку изборот таа да биде напишана на изворен дијалект.

Еден од најпознатите дијалектизми употребени од Конески е *сѝерна* со значење ‘резервоар за вода’, а кај него во преносно значење, во песната со истоимен наслов од познатиот циклус *Марко Крале*. Се работи за грцизам од латинско потекло, од *ѝисѝерна*, и е засведочен, според Аргировски, само во Прилеп, потоа како *ѝѝерна* во Солунско и во Крнинскиот дамаскин како *исѝерна* со значење ‘бања’, а познат и во албанскиот и во ароманскиот јазик. Покрај, *сѝерна*, во песната го среќаваме и дијалектизмот *бубак* за ‘памук’. Во песната има и еден архаичен турцизам *боѝаз* со значење ‘проток’, кој не е приведен во ТРМЈ, но го најдовме кај Јашар-Настева (2001: 58) во последните стихови: „Оддалеку го наслушувам веќе / неминовниот пристап на лошотијата, / непредвидливи и безбројни се нејзините патеки, / нејзините богази / и браздите што ја водат, – / ниту ќе ја задржи моето бело кале неа, / не ќе ја задржи / а ќе ја принуди само / да урне уште една горда замисла“.

Во истиот циклус, во песната *Марковиоѝ манасѝир* го среќаваме зборот *ѝаѝерѝа*, кој е црковнословенизам со значење ‘отворен трем пред главниот влез во црква’, во стиховите: „Кога го престапив прагот на папертата, / плочите болно екнаа под моите нозе, / што дури запрев...“

Интересна е употребата на сложената глаголска придавка *неимоверен*, која ја најдовме во *Бълѓарски ѝѝљковен речник* (1997) со значење ‘што се

пројавува во исклучително висок степен; неверојатен‘ во стиховите: „Ти што ми даде неимоверна сила, / да растам мускулесто како даб, на глуждови, / да се израдувам, млад, од своето чаталење / и листање...“ во песната *Одземање на слайша* повторно од циклусот *Марко Крале*.

Кога сме веќе кај оваа песна, мора да ги споменеме ретките и помалку познатите зборови што се употребени во неа, како на пр.: *шалави* – ‘палави’, во стиховите „да шалавам наивен, / ти што ми даде да сетам дека и земјата / можам да ја поместам / како орач што истава камен пред лемешот“, каде *лемеш* го наоѓаме со значење ‘остар дел од плугот што ја сече земјата при орање, сп. ралник’, потоа „идев во твојата дома со проста верба на дете / што затрчано се враќа од играње да земе / краешник од ноќвите“, каде *краешник* – во ТРМЈ е толкуван како ‘парче од крајот на леб, погача и сл.’, а *ноќви* значи ‘1. дрвено корито за месење леб. 2. сандак за чување леб’, понатаму ги среќаваме *закрејник* – ‘заштитник, покровител’, во „јас те знаев свој закрепник, усмевнат на мене“, па понатаму *пообиде* – ‘испроба, искуша малку некого, наведе да се искаже за нешто, да открие своја намера, тајна, мислење и сл.’, во стиховите: „ти се престори на – питач, / ти се облече во партали брашносани од просјачка / торба, / ти си испиша на лицето мака на постанат старец, / слеп се направи / да не ја забележам лукавоста скриена / во твоите очи, - / само подобро да ме подбидеш, / да ме купиш, да ме премериш на кантар, / и после да ја покажеш сурово својата власт / над мене.“, понатаму *обнадежни*, придавка што ја наоѓаме само како глагол *обнадежи* во ТРМЈ – ‘даде надеж некому, охрабри некого’, во стиховите: „Не мислеше ли дека еден човек / ќе сведочи за миг на твојата подла слабост, / ќе го гледа со горка потсмешливост дури / и величието на небото (каде величие повторно можеме да го доведеме во врска со црковнословенизмите) / во пролетна полноќ кога се свездите јадри / и обнадежни во тиха молитва“. Потоа, го среќаваме *думан* – ‘1. облак од чад, густ чад. 2. облак од прав, многу прав’, во стиховите: „Мој Боже, / чади во твоите раце гламната со која / ми ги подгоре крилата, / целата моја сушност се накрева против тебе, / моето срце те проколнува, / не чекам одговор од тебе, / унижен / сеќавам сепак во мене нешто што те надминува, / што си го имал, можеби, но си го отуѓил / кога нè создаде да откинеш од маката, / сам / низ думани треба да го барам патот на мојот живот“.

Во песната посветена на Григор Прличев која се состои од два дела 1. *Нож* и 2. *Пајник*, исто така наоѓаме ретка и архаична лексика, како на пр. во *Пајник*, *скрбен* – ‘што е исполнет со скрб, што изразува скрб (длабока душевна болка; тага, јад)’, во стиховите: „Јас, суров нервчик (русизам), еве гаснам веќе / и божем газам на мраморна плоча. / Црнице збогум, подгрбена мајко, / го надживе ти својот скрбен син, / и вие збогум, о петрински лозја, / со претчувство на ново трпко вино!(каде ја имаме придавката *ирико* од *ириок* со значење ‘што има киселкав, малку горчлив вкус, што ја собира устата, опор’) / Но вие, штири (*штиир* ‘што е неплоден, јалов’), со кибарни куќи (*кибар* ‘што е отмен, елегантен, уреден, педантен; што е достоинствен, горд’) / во кои млачномусандрите дишат, (*млачно* од *млачи* ‘прави нешто да биде млако, загрева’ со преносно значење, незасведочено во ТРМЈ) / *базориѓани* (‘трговци’ арх.), туѓ меѓу вас сум бил, / сум живеел во хмурна меланхолија“ (*хмурен* се

среќава и во други негови песни, како на пр. *Град* – во синтагмата *хмурен граде*, а претставува русизам со значење ‘мрачен’).

Од оваа куса анализа на само неколку песни, може да се заклучи дека Конески можеби не користи метафорички богат поетски јазик, но лексиката што тој ја употребува е толку богата, што несомнено треба да биде поопсежно обработена, најдобро во речник, зашто многу зборови денес се непознати и толку ретки што би требало да бидат посебно објавени со толкување за да може и понатаму поезијата на Конески да живее меѓу нас, а и кај нашите потомци.

Литература

- Андреевски, Ц. 1992: *Разговори со Конески*, Култура, Скопје.
- Аргировски, М. 1998: *Грцизмиџе во македонскиој јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков – Скопје, Посебни изданија , книга 29.
- Българскиот џлковен речник*, 1997, Издателство „Наука и изкуство“, Софија.
- Јашар-Настева, О. 2001: *Турскиџе лексички елементи во македонскиој јазик*, Посебни изданија , книга 31, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков, Скопје.
- Конески, Б. 2011: *Поезија, Том I и II*, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје.
- Лотман, Ј. М. 2005: *Стируктуриџа на уметничкиој џексџ*, Македоника, Скопје.
- Митрев, Д. 2002: „Оглед кон поезијата на Блаже Конески“, *Стиудиџи и огледи за Конески*, Фондација за македонски јазик „Небрегово“, Скопје.
- Толковен речник на македонскиој јазик, I–VI*, 2003–2014, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Шанский, Н. М., Боброва, Т. А. 1994: *Эџимологический словарь русскоџо языка*, ISBN 5 – 87957 – 005 – 3.

Summary

This paper presents stylistic analysis with the focus on lexical level of several poems by Blaže Koneski, mainly the use of dialecticisms, archaisms, and rare words. Poems which were analyzed are: „Зборот“ (“The Word”), „Видение на Исаија Радев Маџовски од Лазарополе во дебарската зандана на 8 јануари 1889 година во десет саатот претпладне“ (“The Vision of Isaia Radev Mažovski from Lazaropole at the Debar’s Dungeon on 8th of January 1889 at ten o’clock in the morning”), „Стерна“ (“Sterna”), „Марковиот манастир“ (“Prince Marko’s Church”), „Одземање на силата“ (The Breaking of Strength”), „Григор Прличев 1. Нож 2. Патник“ (“Grigor Prličev 1. The Knife 2. The Traveler”) и „Град“ (“The Town”).

УДК 811.163.3'373.231:811.162.1'373.231
УДК 811.162.1'373.231:811.163.3'373.231

Мери Јосифовска¹

ЛИЧНИТЕ ИМИЊА СО КОМПОНЕНТАТА „БОГ“ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ПОЛСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Во оваа статија е направена споредба на личните имиња со компонентата „бог“ во македонскиот и во полскиот антропонимски систем, и тоа како на сложените и апелативните, така и на од нив изведените форми. Ваквата споредбена анализа на конкретен личноименски тип во два или повеќе генетски сродни јазици дава повеќе заклучоци: 1) за нивната фреквентност и продуктивност во секој јазик поодделно; 2) за сличностите и разликите во зборообразувањето кај конкретните јазични системи; 3) за застапеноста на овие лични имиња на дијахронски и синхронски план.

Клучни зборови: лични имиња, компонента „бог“, македонски јазик, полски јазик.

Прасловенската именка **bogъ* е застапена во лексиката на сите современи словенски јазици. Првичното значење ѝ било ‘богатство, среќа’. Подоцна, со востановувањето на монотеистичкиот светоглед кај Словените, со оваа лексема се именувал врховниот небесен владетел, севишниот бог, кон кој во народното верување е задржана најдлабока почит и стравопочит. Во верата на нашите претци **БОГ** бил настанат на земјата во времето кога светот бил чесен и добар, но потоа се воздигнал во небесните височини неможејќи да го гледа страдањето на луѓето од сопственото зло. Бог е праведен, силен, семоќен. Се појавува меѓу луѓето облечен како овчар или питач и на тој начин ги искушува луѓето и нивната човечност (Стојковска 2004: 47, 48).

Поради култот што словенските народи го имале и сè уште го имаат кон ова врховно божество, во ономастиконите на сите словенски јазици се присутни редица сопствени имиња образувани од компонентата **бог**. Ваквите образувања се среќаваат не само во антропонимскиот систем, туку и на планот на микропонимијата, како во македонскиот, така и во полскиот јазик. Најбројни се личноименските форми од оваа основа, веднаш по нив следат презимињата образувани од лични имиња со компонента **бог**, а поретко се среќаваат и примери кај прекарите и топонимите. Овие сопствени имиња, независно од тоа на која ономастичка категорија ѝ припаѓаат, во ономастиката имаат третман на посебна семантичка група, односно на оними од религиозната сфера.

Историски гледано личните имиња со компонентата **бог** во двата јазика спаѓаат во т.н. стар општословенски фонд на лични имиња. Тие потекнуваат од

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, merijosifovska@yahoo.com

прасловенската епоха, кога Старите Словени нив ги создавале и ги употребувале во меѓусебната комуникација во прататковината. Во тој период од јазичниот развој во ономастичкиот код се применувал систем од „голо име“, односно од едночлена именска формула. Со големата преселба на Словените, овој личноименски репертоар бил пренесен и практикуван на новонаселените територии, каде што се употребува до денешен ден.

Стариот општословенски фонд го сочинуваат три типа на лични имиња:

- 1) **сложени или повеќекомпонентни имиња;**
- 2) **апелативни или мнотематски имиња;**
- 3) **скратени и хипокористични форми од сложените и од апелативните имиња.**

Сложените лични имиња најчесто се составени од две (поретко и од три) индивидуални лексеми преточени во една формална и семантичка целина. Најчесто се образувани со компонентите: *слав*, *мир*, *браћ*, *бож*, *зој*, *ораџ*, *мил*, *рао*, *јриби*, *храни* и др. како први или како втори елементи на именската синтагма. Некои полски антропономастичари, како на пр. Марија Малец (1998: 100), сметаат дека овие имиња имале желбен карактер, бидејќи со нив му се посакувала или претскажувала добра и светла иднина на детето (пр.: *Bogumila* ‘да му биде мила на бога’, *Boguwola* ‘да биде со божја волја’, *Chwalibog* ‘да го фали бога’, *Boguslaw* ‘да има божја слава’ итн.). За разлика од нив, во македонската наука за сопствените имиња за пожелни се сметаат апелативните имиња од типот: *Бисџра*, *Румена*, *Цвеша*; *Живко*, *Здравко*, *Камен* и др.

Зачуваните македонски писмени поменици од 16. до 19. век, како и опширните турски пописни дефтери нудат богат материјал за ономастички истражувања на општословенскиот именски фонд во македонскиот јазик. Се смета дека во нив далеку е поголем бројот на машките лични имиња, што е очекувано бидејќи тие потекнуваат од периодот на отоманското владеење. Голем број женски лични имиња кои се среќаваат во овие пишани извори, всушност претставуваат парници на соодветните машки имиња (пр. *Боџдан - Боџдана*, *Боџослав - Боџослава*, *Божидар - Божидарка*) и тие бележат многу голема фреквентност во средниот век. Од другите двокомпонентни лични имиња со елементот **бог** во нивната основна недеривувана форма се среќаваат следниве: *Боџољуб* (уште во 13. век), *Боџомил*, *Боџомир*, *Боџулав*, *Бождан* (во 19. век), *Божислав*. Кон овие основни личноименски форми во македонскиот јазик можат да бидат додавани и наставки, најчесто деминутивно-хипокористични, а поретко и аугментативно-пејоративни. Тие во правната номенклатура имаат рамноправен статус на официјални имиња, што секако се должи на фактот што во Македонија ни во минатото, а ни денес не постои никаква цензура во изборот на личното име. Такви примери има доста: *Боџданеша*, *Боџанко*, *Боџанче*, *Боџанчо*, *Боџољуйче*, *Боџомилчо*, *Божидарченце*; *Боџаница* (макар што ова почесто се јавува како андронимско образување), *Боџанка*, *Боџица*, *Боџиче* и други.

Кога се зборува за личните имиња образувани од лексемата *боџ* во македонскиот јазик, треба да се истакне дека македонскиот антропономастикон, за разлика од полскиот, изобилува со извонредно богат репертоар на

хипокористични форми коишто настанале или по пат на скратување на сложените имиња, или самостојно како апелативни имиња од овој корен. Македонскиот јазик познава неколку стотици вакви деривати што се во паспортна (официјална) употреба денес. Тие може да бидат директни изведенки од гореспоменатите двокомпонентни имиња (пр.: *Боѓале, Боѓе, Боѓиш, Боѓој, Боѓоџа, Боѓун, Боган, Бобе, Божин, Божо, Бока, Боле, Бон, Бонде, Боне, Боце, Боцо, Бошан, Бошко; Боѓа, Боѓра, Бода, Божа, Божија, Божна, Боѓина, Бона, Бошана, Бошка* и др.) и нивни индиректни изведенки (за индиректни изведенки се сметаат оние што се изведени од другата компонента на овие сложени имиња, којашто кај други сложени имиња стои во препозиција; колку за илустрација ќе споменам само неколку такви имиња: *Славчо* може да е хипокористично име и од *Боѓослав*, но поверојатно е да биде дериват на л.и. *Славољуб* и *Славомир*; *Љујчо* може да биде хипокористично име од *Боѓољуб*, но поверојатно е да биде дериват на л.и. *Љубомир* итн.). Оваа појава кај нас е резултат на неколку екстралингвистички фактори, а пред сè е последица од условите во кои живеел нашиот народ во минатото (како што се: петвековното турско владеење, менувањето на неколку туѓи административни системи – турски, српски, бугарски, а и доцното затврдување на презимето кај Македонците, кое се случило дури во 19. век).

За разлика од нас, кај Полјаците презимето станало стабилна, наследна и неменлива категорија уште на почетокот на 18. век, а дотогаш, т.е. во средниот век Полјаците се служеле со двочлената именска формула: *imie - przyzwisko*. Средновековните правни документи и историски извори во Полска го потврдуваат постоењето на околу 600 машки двокомпонентни лични имиња. Оваа листа се надополнува и со други вакви форми кои се зачувани во топонимијата и во полските презимиња. Еве неколку поинтересни пофреквентни машки сложени имиња со компонентата *boǒ* во полскиот јазик: *Bogdał, Bogodał, Bogodan, Bogodar, Bogofał, Bogomił, Bogosław, Boguchał, Bogudan, Bogudar, Bogufał, Bogumysław, Bogumysł, Bogured, Bogusqđ, Boguwid, Boguwiedz* итн. Женските двокомпонентни лични имиња во полската антропонимија се помалубројни (околу 100) и тие најчесто се образувани од машките со помош на флексивна деривација, пр. со компонентата *boǒ*: *Bogdan - Bogdana, Boguchwał - Boguchwała, Bogurad - Bogurada, Bogusław - Bogusława, Bogumił - Bogumiła*. Скратените форми од овие двокомпонентни имиња уште во средниот век кај Полјаците имале функција на официјални имиња, пр.: *Bogusz - Bogusza, Bogna, Bogdał, Bogdanek, Bogdanik, Bogdaniuk, Bogdanienko, Boguszka, Bogunia, Bogiel, Bogotko, Bogsza, Bogula, Boguta, Bogulak, Bogunek, Boguszek* итн.

Овие лични имиња (полните, скратените и хипокористичните форми) и во двата јазика се покажале како многу продуктивни основи во образувањето презимиња, примери од македонскиот јазик: *Боѓдан/-ов,-ова,-о(в)ска,-о(в)ски, Боѓданчески, Боѓдев, Боѓев, Боѓевска, Боѓинков, Боѓлев, Боѓоваров, Боѓојевска, Боѓојински, Боѓолов, Боѓомирова, Боѓосиев, Боѓославска, Боѓучевски, Бобев, Боев, Божански, Бождаров, Божиков, Божиновски* и многу други; примери од полскиот јазик: *Bogdałowicz, Bogdanowicz, Bogdanowski, Boglewski,*

Bogłowski, Bogszycki, Bogucki, Bogusławski, Boguszewski, Boguszkowski, Boguszyci, Bożecki, Borzęcki, Bożejewski, Bożepolski, Bożęcki, Bożyk, Bóźnicki и други.

За крај би сакала да го дадам следниов заклучок. И во македонскиот, како и во полскиот јазик, голем е бројот на лични имиња образувани од лексемата **бог**; и тоа како на двокомпонентните, така и на апелативните. И двата јазика изобилуваат со извонредно богат репертоар на скратени и хипокористични форми од овие основни лични имиња. Хипокористичите и во македонскиот и во полскиот личноименски систем се добиени по пат на флексивна деривација, при која има и случаи кога се додава и комбинација од по неколку суфикси заедно, со цел да се добие поголема експресија, како и за да се постигне попрецизна идентификација. За тоа колку е продуктивна оваа лексичка единица во зборообразувачкиот процес на јазикот, говори и фактот што на синхрониски план во македонскиот јазик таа се среќава и во категоријата на прекарот. Еве неколку поинтересни прекари со компонента *боџ*: *Дедо Боже* ‘прекар за мирен човек, Струмичко’, *Лажибоџоројчевици* ‘фамилијарен прекар во Крушевско, за луѓе - лажговци’, *Боџ да џо ѝпросиѝ* ‘прекар регистриран во Беровско, мотивиран по настан, т.е. за да го избегне одењето на фронт, се прогласил себеси за мртов’ и други.

Литература

- Јосифовска, М. 2021: *Анѝроѝонимискиѝ сисѝем во Крушевско*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Речник на ѝрезимињаѝа кај Македонѝиѝе, ѝѝом I (А–Љ)*, 1994, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Станковска, Љ. 1992: *Речник на личниѝе имиња кај Македонѝиѝе*, авторот, Скопје.
- Стојковска, Г. 2004: *Речник на јужнословенскаѝа миѝологиѝа*, Издавачки центар ТРИ, Скопје.
- Bubak, J. 1992: *Słownik nazw osobowych i elementów identyfikacyjnych sądecczynny XV–XVII w. Imiona, nazwiska, przezwiska, Część I (A–M)*, Universitas, Kraków.
- Malec, M. 1971: *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*, Komitet językoznawstwa Polskiej Akademii nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Malec, M. 1998: „Nazwy indywidualne“, *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, pod redakcją Ewy Rzetelskiej-Feleszko, Towarzystwo naukowe warszawskie, Polska academia nauk, Instytut języka polskiego, Warszawa – Kraków.
- Rymut, K. 1999: *Nazwiska Polaków, Słownik historyczno-etymologiczni*, Polska academia nauk, Instytut języka polskiego, Kraków.

Summary

The subject of this article is the comparison between Macedonian and Polish personal names with the component "god", both of the complex and appellative forms, as well as of the forms derived from them. Such a comparative analysis of a specific personal name type in two or more genetically related languages provides several conclusions: 1) about their frequency and productivity in each language separately; 2) about the similarities and differences in word formation in specific language systems; 3) about the representation of these personal names on a diachronic and synchronic level.

Keywords: personal names, "god" component, Macedonian language, Polish language.

УДК 811.163.3-3"15"
УДК 811.163.3'26Олга Мишеска Томиќ¹

ЕДЕН МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ОД ШЕСНАЕСЕТТИ ВЕК И СПОРЕДБА СО СТАНДАРДНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Апстракт: Во 1940 година, во еден грчки ракопис во Ватикан, пронајден е македонски текст од шеснаесетти век, напишан со грчка азбука. Скоро дваесет години подоцна, во Париз е публикувана книгата *Македонска лексика од шеснаесетти век (Lexique macédonien du XVIe siècle)*, во која Чиро Џанели (Ciro Giannelli) го латинизира и преведува на француски најдениот текст, а Андре Вајант (André Vaillant) ја анализира фонологијата, морфологијата и акцентуацијата на македонските зборови во него. Авторката на овој труд ја има типолошки класифицирано латинизираната верзија на македонскиот текст, и ги има споредено зборовите, изразите и речениците од текстот со еквиваленти во современиот македонски јазик. Работата на Џанели и Вајант и својата работа таа ја претставила на англиски, во труд којшто е објавен во американското списание *Балканистика (Balkanistica)*, и сега ја претставува на македонски, во *Македонски јазик*.

Клучни зборови: македонски јазик, шеснаесетти век, грчки јазик, грчки ракопис, костурски дијалект, латинизирана транскрипција, типолошка класификација, фонолошка анализа, морфолошка анализа, акцентуација, споредба со современиот македонски јазик.

Вовед

Во 1940 година, кардиналот Џовани Меркати (Giovanni Mercati), којшто се грижел за Ватиканската библиотека, во фолиите на еден стар грчки ракопис нашол македонски текст пишан со грчки букви, и го замолил италијанскиот славист Чиро Џанели (Ciro Giannelli) да го прегледа. Џанели ја прифатил молбата и почнал да работи врз текстот. После втората светска војна, во работата му се придружил францускиот славист Андре Вајант (André Vaillant). Во 1958 година, Институтот за проучување на словенските јазици во Париз (*Institut d'études slaves de l'Université de Paris*) ги објавил резултатите на работата на двајцата слависти во книгата *Македонска лексика од шеснаесетти век (Lexique Macédonien du XVIe siècle; види Giannelli&Vaillant 1958)*. Во оваа книга, Џанели го опишува ракописот и го латинизира и преведува на француски македонскиот текст напишан со грчки букви, додека Вајант ја анализира фонологијата, морфологијата и акцентуацијата на македонските зборови во текстот. Мојот колега Тобиас Шир (Tobias Sheer) ја пронашол книгата *Македонска лексика од шеснаесетти век* во некоја париска антикварница, и ми ја пратил, надевајќи се дека ќе го ценам неговиот гест. Фактот дека напишав две статии за македонскиот јазик од шеснаесетти век – една на англиски, којашто е публикувана во американското списание *Балканистика (Balkanistica 32; види*

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, Filozofski fakultet Novi Sad, Leiden University
olgamiseskatonic@gmail.com

Томиќ 2023) и друга на македонски во овој број од *Македонски јазик* – покажува дека го ценам гестот на Шир.

Пред сè, треба да истакнам дека македонскиот текст за којшто станува збор бил напишан повеќе од два века пред печатењето на македонските зборови во четворојазичниот речник од Даниел Москополец (*vidi Moscopolites 1794*), и повеќе од четири века пред да се печатат првите студии за македонските дијалекти од Галичник, Бобошница, Сухо и Костур (види Белиќ 1935; Mazon 1936; Malecki 1934, 1938).

Цанелиевиот опис на грчкиот ракопис во којшто е пронајден македонскиот текст

Во книгата *Македонска лексика од шеснаесетти век*, Цанели наведува дека грчкиот ракопис во којшто е најден македонскиот текст од шеснаесетти век стигнал во римската базилика Свети Петар, од којашто е подоцна преместен во Ватикан, заедно со шест други ракописи. Ракописот што нас не интересира бил напишан на пергамент хартија, и подврзан со корица обложена со црна кожа. На внатрешната страна од првата фолија на ракописот, пишувало дека подврската била направена во 1842 година. Меѓутоа, текстот бил напишан многу порано, за што сведочи посветата, којашто во 1620 година ја напишал протосинѓелот Силвестер, цековен поглавар во Ерусалем.

Ракописот се состои од три дела. Првиот дел содржи две од единаесетте комедии од Аристофан (*Aristophanes*; 6 до 5 век пред новата ера), коишто најчесто се читале во грчките гимназии од времето. Цанели укажува дека ракописот обилува со шкртаници и цртежи. Еден од цртежите е портрет на жена облечена во македонска народна носија.

Вториот дел од ракописот е поделен на две половини. Во првата половина се опишува генеологијата на грчките богови, претставена во поемата *Теогонија* (*Theogony*), којашто ја напишал Хесиод (*Hesiod*) меѓу 730 и 700 година пред новава ера, додека во втората половина се даваат коментари за различни митолошки теми. Македонскиот текст се наоѓа во маргините на фолиите од втората половина од вториов дел од ракописот. Водените жигови на страниците покрај текстот покажуваат дека тој бил пишувач помеѓу 1485, кога бил напишан и првиот дел од ракописот, и 1620, кога протосинѓелот Силвестер го ставил својот потпис. Меѓутоа, Цанели предлага да сметаме дека македонскиот текст бил напишан во средината на шеснаесеттиот век.

Третиот дел од ракописот бил напишан неколку декади после вториот; тој бил купен во Епир, кадешто протосинѓелот Силвестер престојувал, на пат за Рим. (Цанели претполага дека Силвестер бил роден во Епир).

Дијалектот на којшто е напишан македонскиот текст

Дијалектот на којшто македонскиот текст од шеснаесетти век бил напишан и лицето што го напишало се само имплицитно спомнати. Во прашањето *од која сѝрана да ѝојдиме во Богаско?* авторот на текстот ни кажува дека тој се движел кон селото Богаско, шетнаесетина километри источно од Костур. Sprema тоа, текстот бил напишан во Костурско и дава податоци за костурскиот дијалект.

Би можеле да претпоставиме дека авторот на текстот бил македонец којшто учел во грчката гимназија во Костур, и одлично знаел грчки. Меѓутоа, ако авторот на текстот бил Македонец, тој не би го наведувал истиот збор и во еднина и во множина и не би употребувал определени членови со единични зборови. Фактот дека покрај некои од зборовите во еднина се наоѓа истиот збор во множина, и дека еден дел единични зборови се придружени со определени членови, ни кажува дека текстот го напишал Грк којшто се дружел со Македонци. Анализирајќи ги грчките преводи на македонскиот јазик во текстот, Цанели заклучува дека тие се напишани со извонреден грчки јазик, и смета дека авторот е роден Грк.

Вајантовата анализа на зборовите во македонскиот текст

Во анализата на фонологијата, морфологијата и акцентуацијата на македонските зборови Вајант се потпира врз старословенски и Кулакиското евангелие (види Mazon&Vaillant 1938), и врши споредба со зборовите во постоечките описи на македонските дијалекти; посебно со зборовите во Бобошчица. Во анализата на вокалите, посебно внимание обрнува кон вокалните форми на гласовите *p* и *l*, и ги наведува гласовите што се развиле од старословенските назални дифтонзи. Покажува како, во костурскиот дијалект од шеснаесетти век, старословенскиот вокал *ě* во неакцентираниите слогови се променил во *ja*, додека во меѓувокална позиција се променил во *j*.

Зборувајќи за консонантите, Вајант истакнува дека во костурскиот дијалект од шеснаесетти век гласот *x* се јавува во сите позиции, *њ* (*њ*) не се јавува во финална позиција, а после *ш*, *ч* и *ж* стои мало *ј*. Тој обрнува големо внимание кон консонантните групи што се наследени од старословенски и кон палаталните консонанти. Вели дека зборот *куќа*, во којшто гласот *ќ* се наоѓа во интервокална позиција, во костурскиот дијалект е позајмен од централните македонски дијалекти, кадешто дошол од Србија. Во финална позиција, гласовите *б*, *р*, *џ* во костурскиот дијалект од шеснаесетти век се често, но не секогаш, претставени со своите безвучни парови.

Анализирајќи ги именките, Вајант кажува дека во костурскиот дијалект од шеснаесетти век, определениот член се јавува во три облици: *-ои*, *-еи* или *-о*, дека постојат два падежни облика – вокатив и локатив, дека именките од среден род завршуваат на *-о* или *-е*, а колективните именки обично завршуваат на *-је*.

Зборувајќи за глаголите, Вајант вели дека во костурскиот дијалект од шеснаесетти век се јавуваат облици од сегашно време, аорист, сум-перфект и императив. Тој набројува четири класи императивни облици еднина.

Заменки, придавки и прилози има малку во текстот. Вајант истакнува дека разликата меѓу акузативните и дативните клитики е замаглена, но јас би рекла дека и разликата меѓу употребата на клитиките и целите заменски облици не е јасна. Придавките се јавуваат во определен облик, а во една од песните се појавува и генитивно-акузативниот облик *вишнеџо Бога*. Вајант набројува 14 прилози, но јас мислам дека *жијџи* во *жијџи очи*, и *дои*, којшто, според Вајант, се резвил од *оо џу*, не би можеле да се квалификуваат како прилози.

Зборувајќи за акцентуацијата, Вајант вели дека кај именките акцентот обично паѓа на претпоследниот слог, додека кај глаголите може да падне на претпоследниот слог или на слогот пред него. Многу глаголски облици во множина се акцентирани на првиот слог, но сите аористни глаголски облици коишто се јавуваат во костурскиот текст од шеснаесетти век се акцентирани на претпоследниот слог.

Претставување на лексичките единици во македонскиот текст

Македонскиот текст напишан со грчки букви се состои од многу единечни зборови, еден релативно мал број самостојни изрази и реченици, и две љубовни песни. Грчкиот автор ги внесува своите записи на маргините од девет фолии од грчкиот ракопис, без определен редослед. Секој збор го претставува со акцент. Под единечните зборови и самостојни изрази и реченици дава превод на грчки, а песните ги претставува на две различни места, без преводи.

Џанели ја следи хетерогената презентација на грчкиот автор. Редовите со македонски текст ги брои од еден до триста и еден, и секој запис го проследува со транскрипција на латиница. По преводот на грчки што го направил авторот, дава превод на француски. Комбинациите на грчките букви *ia* и *iov* ги транскрибира со *ja* односно *ju*. (Да истакнам дека во литургиските македонски текстови *ja* се претставува како *я*, а *ju* како *ю*). Додека грчкиот автор не правел разлика меѓу *з* и *ж*, *с* и *ш* и *ѝ* и *ч*, Џанели ги прави овие разлики употребувајќи српско-хрватски букви. Некои букви, коишто смета дека би требало да се елиминираат или променат, тој ги става во загради, определениот член го одвојува со цртичка од зборот кон којшто тој се однесува, а вокалниот глас *p* го придружува со мали, подигнати букви *y*, *ju*, *u* или *a*. Малите букви *u* и *ju* стојат меѓу консонанти и вокалното *p*, малата буква *u* стои после вокалното *p*, додека малата буква *a* стои меѓу консонантата *x* или *z* и вокалното *p*. Во една од песните покрај *p* се наоѓа мало *e*.

Латинизираните грчки зборови изрази и реченици, во англискиот текст печатен во *Балканисџика*, јас ги наведувам онака како што ги навел Џанели, и давам англиски преводи, а во македонскиот текст во *Македонски јазик*, ги претставувам со македонска азбука. Преводите на грчки не ги наведувам ни во едниот, ни во другиот текст. Секој збор го давам со акцентуацијата употребена во текстот напишан со грчки букви и прикажана во Џанелиевиот текст. Ги употребувам определените членови и заградите и малите букви покрај вокалните *p* гласови, коишто ги употребува Џанели. Меѓутоа, додека Џанели ја следи хетерогената презентација на лексичките единици на грчкиот автор, јас лексичките единици ги класификувам типолошки и ги делаам на три класи: 1) поединични зборови (најголем дел од кои се именки акцентирани на претпоследниот слог); 2) куси реченици и изрази (повеќето од кои се делови на разговори); 3) песни.

Именките, коишто ја чинат најголемата класа поединични зборови, типолошки ги класификувам на повеќе групи, следејќи ги употребите на еднина, множина или и еднина и множина коишто ги наведува Џанели.

Трите најголеми групи именки се однесуваат кон животни, делови на човечкото тело или предмети за домаќинството.

- (1) а. Животни
*заец, с^урна, елен, дивје, див кр^имнак, меч[и]ка, лисица, х^ар^иица, маџка,
 з[а]л^ухци, ичели, мраве, мухи, ц^рвец[и], сокол, јас^иреб, вра^ици,
 с^иници, иресойашка, влас^иовица, врани, јаребици, жолоби, ско^сец[ју],
 ил^иишиа, кокшки, и^ешел, ма^ишор^ица, и^рач^ини, овни, об^фци, кози, коза,
 козлишиа, ја^зне, и^рле, ко^н*

б. Делови од човечкото тело

*косми, з^лава, чело, в^јаж^ри, очи, око, нос, м^рсул, уши, у^хо, ус^та, ил^унка,
 бра^да, з^рло, ра^мо, ла^кош, ра^нци^{ја}, ра^нка, з^ар^ри, ми^шка, и^рс^и[ју], ола^на,
 но^хиш, бос^ица, и^ловина, з^ас, са^ии, но^зја, кол^јано, и^еша, ку^ро, ма^де, с^рце,
 ор^обок, чер^јава, ко^ска*

в. Предмети за домаќинство

*кош^иница, и^аница, в^рч[и]ка, з^рне, в^јадро, реч^ина, но^шиви, чер^еина, ку^шел,
 с^јач^иво, ш^есар, ко^сор, и^лочило, с^ри, в^јаси, б^оч[ју]ка, ка^ца, кор^ии^о, ло^иа^ша,
 мо^шика, ви^ла, ме^шла, вр^еши^а, в^рца, о^ик^л, кл^уч-еи. клученица, с^иол-ош,
 бри^ч-о, з^ребен*

Шест помали групи содржат именки во коишто се зборува за семејни односи, храна, алишта, ткаење и шиење, време или религија.

- (2) а. Семејни односи
*ж^ена, в^довица, нев^јас^та, д^едо, с^иарец, с^иара, с^ирина, р^ожда, кум^ови,
 и^рви бра^иучед, ф^иори бра^иучед, и^еши^а, и^еси, бра^к-ош, ду^ховник-о*

б. Храна

*см^окви, ка^хи^ици, ме^со, сир^ени, мл^јако, ме^ш, ја^јца, хл^јаб-о, ви^но, со^л, з^ел^{је},
 вар^иво, жи^ти^о, и[и]шеница, ^ар^жи, и^росо, е^чмен, з^об, о^вес*

в. Алишта

*ка^иа, и^ов^еска, с^фи^а, ко^ж[ј]ух, ше^зуни, з^уна, ра^кави, ра^кав, и^оас, з^ашник,
 и^рјав^рска, ч^ехли, о^ии^нци, и^оболица*

г. Ткаење и шиење

*ра^збој, ф^ушка, вр^јаш^ено, и^ов^јасмо, ф^урка, ко^цлиши^а, во^лна, и^ла^шно,
 ко^нец, ко^ирина, и^зла, но^жици*

д. Време

*д^ен, д^нови, не^дела, ме^сец[и], з^орина, и^оне^делник, ф^иорник, с^ире^да,
 че^шв^ршок,
 и^ешок, са^мбо^ша, не^дела, не^дела.*

е. Религија

*ц^ркова, и^рос^кур<и>, и^ем^јаница, Во^оиц[ју], С^фе^и Вра^чин, С^фе^иа Пе^шка,
 Бо^жородица, Ве^ли^з-ден*

Четириесет и една именка припаѓа кон девет мали групи: природа, кука и објекти во врска со нејзе, оган и слични термини, земјоделство, кревет и постелнина, градба, пат и објекти поврзани со него, објекти и процеси поврзани со коњот, метал.

- (3) а. Природа
мо^ре, <е>з^еро, р^јака, и^ланина, в^рх-о, бу^ки, в^јаш^ер, м^раз, с^фјас^ие^р

- б. Куќа и објекти во врска со неа
куќа, воденица, валевица, илевна, зрадина, кладенец, илеи
- в. Оган и слични термини
оган, еглене, иеил, <о>зорок, борина
- г. Земјоделство
нива, зумно, слама, снои
- д. Кревет и постелнина
одор, ложник[и], иоли[jy], иерница
- е. Градба
кол, слјаме, шиица
- ж. Пат и објекти поврзани со него
иаи-ои, кал, кола, шјна
- з. Објекти и процеси поврзани со коњот
ои[j]ашка, узра, ржање
- и. Метал
желјазо, сиребро

Девет именки не припаѓаат ни на една група.

- (4) *иоииор, власиели, рјажен, корай, јасли, сјажен, сиаиалки, шеа, иеда*

Осум поединични зборови не се именки. Три од нив се прилози, а пет се императивни глаголи.

- (5) а. *иеш[и], виаира, б'рзо*
 б. *иосади, сфјакни, воври, меси, илуни*

Речениците и изразите не се така многубројни како поединичните зборови. Четири типови реченици или изрази се наоѓаат во првата фолија на која се употребува македонски текст. Првиот од овие типови го чинат три изрази што претставуваат желби или барања, и следат по две форми на обраќање – *Господине!* и *Браише!*

- (6) *да си зорав, да си ироси, оставини да сииме*

Вториот тип го чинат четири покани.

- (7) *ела да јаме, и да ииеме, оои да иодиме, да рабоише*

Третиот тип го чинат четири прашања.

- (8) *имаише хлаб-о о куйиме, имаише вино да куйиме, оо која сираана да иодиме во Босаско, иахише да фиасаеме оур вечер*

Последниот тип претставува едно барање.

- (9) *да се ироси[y], да сииме иуа*

Девет куси реченици или изрази се растурени меѓу поединичните зборови.

- (10) *ǵárvī me, ǵá ĩokláǵime, záĭvori vráĭša-ĭša, ǵa jáme, ǵa se sǵǵime, ǵa ráǵvame, ĭromení se, se ĭroménix, rasíĭá se*

Четири имиња на религиозни празници се наоѓаат во локативни изрази.

- (11) *на Вóдици, на Сфéĭници, на Блашĭовјáни, на Вéлиǵ-ǵен*

Две прашања се наоѓаат на крајот на елементите наведени во фолиите на ракописот.

- (12) *шĭǵó е зǵǵил, шĭǵó се зучĭле*

Латинизираните верзии на двете љубовни песни, коишто се, без преведување на грчки, наведени на различни места во маргините на ракописот и во Цанелиовиот приказ, ги претставувам на македонски една покрај друга.

- (13) а. *ĭšáko ĭši Bǵǵa, ǵevoǵko,
kák ĭše zǵveĭš ná ĭme?
ǵó ǵušiko-le, ǵiǵĭĭi ǵči
xǵǵi ǵvámo, zárvī me.
ĭšvǵǵĭo ĭši ǵelváǵe ĭši se mólam
ǵárvī me.
šĭǵó si léĭa [šĭǵó si le<ĭa>-béla]
šĭǵó si béla, šĭǵó ĭše lǵbam, ǵevoǵko
é<л>a móǵa ĭpariǵǵorie,
ǵa ĭše ǵelvam v úšĭa-ĭša
kák ǵvǵšĭĭje me ĭriǵseĭš
šĭǵó-šĭo róǵi kǵrĭša-ĭša
ĭšáko ĭši vĭšĭneǵo Bǵǵa,
né ĭmi vézmi ǵušĭa-ĭša.
šĭǵó si léĭ<a>...*
- б. *ǵo kǵǵa, serǵénce móǵa
skǵívom ǵa se lǵbime,
so sĭrǵáxovi ĭreǵolémi,
ǵnǵvi ǵa se lǵbime.
éla sĭán ĭ<o>vráǵa, xǵǵi
ǵa se vezmĭme. Šĭǵó s<ĭ>léĭa
nǵšĭĭxa (=nǵxča) ĭmi ĭše ukrǵǵǵe,
ǵénja ĭmi ĭše ĭpǵoǵǵe,
za ǵvaná[v]ǵeseĭš flǵorĭn.
ĭǵšĭelĭ ĭmi ĭǵšĭelá-ĭša
ĭǵkri méne so ǵorǵán-o
éla léǵni ĭǵkri méne,
ní ĭše ǵĭbam ní ĭše ǵárvk<am>.*

Споредба со современиов македонски јазик

Костурскиот македонски текст од шеснаесетти век, којшто е пронајден во маргините на фолиите од еден грчки ракопис, не е голем. Тој содижи околу 380 збора, коишто спаѓаат во шест класи: именки, заменки, глаголи, прилози, предлози и сврзници. Именките доминираат и често се јавуваат како поединични зборови, додека членовите на другите класи се јавуваат само како дел од реченици или изрази.

Бидејќи до разлики меѓу старословенскиот и современиов македонски јазик дошло пред шеснаесеттиот век, разликите меѓу костурскиот дијалект и македонскиов современ јазик не се големи. Малите букви *y*, *ju*, и *a*, коишто во Цанелиевата латиница се јавуваат покрај вокалната буква *p*, се само графички инструменти во транскрипцијата на македонските зборови напишани на грчки јазик, и не се јавуваат во современиов македонски јазик. Разликите меѓу акцентуацијата на претпоследниот слог во костурскиот дијалект од шеснаесетти век и акцентуацијата на претпретпоследниот слог во стандардниов македонски јазик се забележува само кога зборовите имаат повеќе од два слога. Разликата меѓу фонологијата на поедини зборови во костурскиот дијалект од шеснаесетти век и стандардниов македонски јазик не предизвикува празнини во развојот на јазикот. Голем дел од локалните карактеристични зборови, коишто

грчкиот автор успеал да ги претстави, се сè уште присутни во костурските дијалекти коишто Божидар Видоески ги анализираше во втората половина на дваесеттиот век (види Видоески 1999: 89–127). Фактот дека бројот на костурските зборови од шеснаесетти век, коишто потполно се разликуваат од соодветните зборови во современиот македонски јазик, не е доминантен, претставува доказ дека македонскиот јазик се развива постепено, иако постојано.

Ако двесте и педесетте различни именки во костурскиот дијалект од шеснаесетти век ги споредиме со соодветните зборови во стандардниот македонски јазик и ги занемариме графичките и акцентските разлики, доаѓаме до заклучок дека повеќе од половината зборови во костурскиот дијалект од шеснаесетти век се присутни во стандардниот македонски јазик. Голем број од разликите се поврзани со фонолошки и морфолошки процеси. Така, разликите меѓу костурските именки *ра́нка* и *ра́нција* и нивните еквиваленти во стандардниот македонски јазик *рака* и *раце* се резултат на фактот дека, во шеснаесеттиот век, назалниот дифтонг *ал*, којшто се развил од старословенскиот глас *ǫ, бил сè уште присутен. Разликите меѓу зборовите *ра́нција* и *но́зја* и нивните стандардно-македонски еквиваленти *раце* односно *носе* покажуваат дека старите дуали биле сè уште присутни во костурскиот дијалект од шеснаесетти век.

Консонантата *х*, којашто во костурскиот дијалект од шеснаесетти век се употребува во сите позиции, во стандардниот македонски јазик воопшто не се употребува на почетокот на зборот, а во средината и на крајот на зборот е променета со консонантот *в*. Така, стандардно-македонските еквиваленти од костурските зборови од шеснаесетти век *х^арѝи́ца*, *ѝ[а]лѝхци*, *му̀хи* и *ко̀жух* се *ре́ви*, *ѝлу̀вци*, *му̀ви* односно *ко̀жув*. Во стандардниот македонски јазик гласот *х* се појавува само во црквенословенски зборови, странски зборови и топоними (види Томиќ 2012: 47).

Кога согласката *лј* (т.е. *љ*), којашто во неакцентирани слогови се развила од старословенскиот вокал *ѣ*, се најде пред самогласката *а*, во современиот македонски јазик се употребува *ле*. Споредете ги костурските зборови *млја́ко* и *желја́зо* со стандардно-македонските зборови *млеко* и *железо*.

Некои именки од костурскиот дијалект од шеснаесетти век имаат различен род од своите стандардно-македонски соодветници. На пример, костурскиот збор *ѝо̀ѝи́ор* е именка од машки род што завршува на консонант, додека нејзиниот стандардно-македонски кореспондент *ѝо̀ѝи́ора* е именка од женски род што завршува на вокалот *а*, карактеристичен за македонските именки од женски род.

Бројот на костурските именки од шеснаесетти век што потполно се разликуваат од нивните еквиваленти во стандардниот македонски јазик е релативно мал. Во следнава табела ги наведувам таквите именки.

костурски збор од шеснаесетти век	еквивалент во стандардниот македонски јазик
<i>кр^имнак</i>	<i>вейар</i>
<i>си́ници</i>	<i>синки</i>
<i>ско̀сец[ју]</i>	<i>кос</i>
<i>бос^ица</i>	<i>брававица</i>

<i>са̄ӣи</i>	<i>задница</i>
<i>о̄ӣк^ул</i>	<i>црево</i>
<i>џре̄бен</i>	<i>чешел</i>
<i>сф̄ӣӣџа</i>	<i>алишиџа</i>
<i>че̄хли</i>	<i>обувки</i>
<i>ӣр̄јавӯрска</i>	<i>шамџа</i>
<i>ӣшобо̄лӣџа</i>	<i>ӣшорба</i>
<i>ка̄х̄ӣӣџи</i>	<i>ореви</i>
<i>ӣшем̄јанӣџа</i>	<i>кандило</i>
<i>ӣшов̄јасмо</i>	<i>фурка</i>
<i>в̄јаси</i>	<i>ваџа</i>
<i>в̄р̄ч[и]ка</i>	<i>бардак</i>
<i>реч̄ина</i>	<i>сӣӣо</i>
<i>вур̄џа</i>	<i>јаже</i>
<i>ӣшес̄ӣар</i>	<i>бокал</i>
<i><о>џа̄рок</i>	<i>жар</i>
<i>бор̄ина</i>	<i>факел</i>
<i>ӣше̄џа</i>	<i>рачка</i>
<i>о̄дор</i>	<i>кревет̄и</i>
<i>ло̄жник[и]</i>	<i>кебе</i>
<i>ӣо̄л̄ӣ[ју]</i>	<i>веленџе</i>
<i>сл̄ја̄ме</i>	<i>џреда</i>
<i>ӣша̄јна</i>	<i>санка</i>
<i>ко̄ра̄ӣ</i>	<i>чамец</i>
<i>сф̄ја̄с̄ӣер</i>	<i>месечина</i>
<i>ро̄жда</i>	<i>ӣшомс̄ӣво</i>
<i>влас̄ӣџели</i>	<i>џазри</i>
<i>Блашӣш̄ов̄јани</i>	<i>Блаџовес̄ӣ</i>

Не сите костурски зборови од шеснаесетти век, коишто имаат поинакви еквиваленти во стандардниот македонски јазик, се потполно исчезнати. Така, зборот *одор* во современиот македонски јазик се употребува со значење 'лежиште на коешто се става мртовец'.

За шест зборови од костурскиот дијалект од шеснаесетти век не можев да најдам еквиваленти во стандардниот македонски јазик – најверојатно бидејќи тие зборови се однесуваат кон предмети што веќе не постојат. Ќе ги наведам овие зборови заедно со значењата што ги изведов од Цанелиовиот превод на француски:

валевџа = мелница во којашто се притиска на ткаенина за да се хомогенизира

коцлишиџа = клопчиња од волнен или свilen конец

сјажен = растојание помеѓу краевите на две протегнати раце

кџосор = сечило за кастрење грани и грмушки

ишеџуни = надворешна облека

џребџени = алатка за пречистување

Глаголите што постојат во костурскиот текст од шеснаесетти век се претставени со облиците од сегашното време, аористот, сум-перфектот и/или

императивните облици во еднина, од вкупно 56 различни глаголи. Постојат извесни разлики меѓу основите во сегашното време, но сите облици на костурското сегашно време од шеснаесеттиот век завршуваат со исти елементи како и нивните еквиваленти во стандардниот македонски јазик, освен обликот за трето лице множина; во костурскиот дијалект имаме *-еӣ*, а во стандардниот македонски јазик *-аӣ*. Само два облика од сегашно време во костурскиот дијалект потполно се разликуваат од еквивалентните облици во стандардниот македонски јазик. Наспроти *цѐлвам* во костурскиот дијалект од шеснаесетти век, имаме *бакнувам* во стандардниот македонски јазик и наместо *зѐвеӣ* имаме *викааӣ*.

Основите на четирите костурски глаголи што се јавуваат со облици на аористот се исти како и основите на нивните еквиваленти во стандардниот македонски јазик, но наставките им се различни; освен кај глаголот *расӣа се*, којшто се разликува од својот еквивалент во стандардниот македонски јазик само по местото на повратната замена.

Костурскиот сум-перфект е претставен со само два облика – *е зучил* и *се зучиле*. Овие облици се разликуваат од своите еквиваленти во стандардниот македонски јазик, во кои облиците на третото лице, и еднина и множина, се претставени само со партиципи.

Сакам да истакнам дека, во сегашниот македонски јазик, сум-перфектот често се употребува само во источните македонски дијалекти. Во стандардниот македонски јазик и во западните дијалекти, формите на сум-перфектот се главно експоненти на категоријата прекажаност (види Томиќ 2012: 332–337).

Единаесет од тринаесетте костурски императивни облици во еднина завршуваат со вокалот *-и*, исто како и повеќето императивни облици во еднина во стандардниот македонски јазик. Костурските императивни облици *ӣокри*, *џарви* и *зърви* завршуваат со наставки што се разликуваат од нивните стандардно-македонски наставки – *ӣокриј*, *џарувај*, односно *ӣоѓледај*. Императивните облици *зърви* и *сфјакни* се единствените костурски императивни облици коишто потполно се разликуваат од своите стандардно-македонски еквиваленти *ӣоѓледни* односно *зајали*.

Костурските придавки *зорав*, *бѐла* и *ӣреџолѐми* се исти како и нивните стандардно-македонски еквиваленти. Костурската придавка *вӣшнеџо*, којашто е во акузативен облик, се разликува од стандардно-македонската придавка *возвишен*, и по облик и морфолошки. Костурските редни броеви *ӣрви* и *вӣџори*, завршуваат со вокалот *и*; за разлика од стандардните македонски редни броеви, тие се определени.

Костурските прилози *џ'рџо* и *ӣѐш[и]* се скоро еднакви со нивните стандардно-македонски еквиваленти, додека десетината други прилози коишто ги среќаваме во костурскиот дијалект од шеснаесетти век во извесна мера се разликуваат од соодветните стандардно-македонски прилози.

Голем број од речениците што се употребуваат во разговорите или во песните од костурскиот дијалект од шеснаесетти век може да се употребат во стандардниот македонски јазик без промена. Во костурскиот текст од шеснаесетти век има, меѓутоа, и реченици кои би требало да се променат во извесна мера за да се употребат во стандардниот македонски јазик. Така во реченицата *как ӣе зѐвеӣ на име?* изразот *на име* е излишен и треба да се

изостави. Зборот *īāxīē*, во реченицата *īāxīē ḡafīāsāme ḡur vēčer*, нема еквивалент во стандардно-македонскиот јазик и треба да му се најде замена. Речениците *ḡa si īrōsīī* и *ḡa se īrōsīī[y]* не се употребуваат во современиов македонски јазик и, спрема тоа, немаат стандардно-македонски еквиваленти. Но овие две реченици, како и сите други реченици во костурскиот дијалект од шеснаесетти век, се разбирливи за заинтересираните говорници на македонскиов јазик.

Македонскиот јазик од шеснаесетти век, којшто содржи поединечни зборови, изрази и реченици од костурскиот дијалект од тоа време, е право богатство. Фактот дека тој изобилува со различни локални поединости, коишто преживеале со векови, и сега се присутни во многу локални дијалекти, ја открива извонредната конзистентност на македонскиот јазик, и покрај тоа што, до крајот на втората светска војна, не постоеше македонска држава и организирано образование.

Литература

- Белић, Александар. 1935: *Галички дијалекти*, Српска кралјевска академија, Београд.
- Видоески, Божидар. 1999: *Дијалектиите на македонскиот јазик*, Том 2, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје.
- Giannelli&Vaillant. 1958: *UnLexiquemacédonien du XVIe siècle*, Institut d'étude slaves, Paris.
- Moscopolites, Daniel. 1794: *The Lexicon Tetraglosson*, Venice.
- Małeckı, Mieczysław. 1934: *Lud Słowiański III*, Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa, Kraków.
- Małeckı, Mieczysław. 1938: "Z zagadnień dialektologii macedonskiej", *Rocznik Slawistyczny XIV*, Krakow.
- Mazon, Adré. 1936: *Documents, contes et chansons slaves de L'Albanie du Sud*, Librairie Droz, Paris.
- Mazon, Adré & Adré Vaillant. 1938: *L'Évangélique de Kulakia; Unparler slave du Bas-Vardar*, Librairie Droz, Paris.
- Tomić, Olga Mišeska. 2012: *A Grammar of Macedonian*, Slavistica, Bloomington, Indiana.
- Tomić, Olga Mišeska. 2023: *A 16th century Macedonian and its Comparison with Contemporary Macedonian*, *Balkanistica 32*, University of Mississippi, Oxford, Mississippi.

Summary

In 1940, a 16th century Macedonian text, written in Greek letters was discovered in a Greek document in Vatican. Twenty years later, the *Institute d'étude slaves de l'Université de Paris* published the book *Lexique Macédonien du XVIe siècle*, in which Ciro Giannelli presents a Romanized transcription and translation into French of the Macedonian text discovered in Vatican, while André Vaillant analyses the phonology, morphology and accentuation of the words in the text. The author of this paper classified typologically the Romanized transcription of the Macedonian text and compared the words, clauses and sentences of the text with their equivalents in contemporary Macedonian.

It should be noted that the 16th century Macedonian text was written more than two centuries before Macedonian words were published in Daniel Moscopolite's dictionary of four Balkan Languages, and more than four centuries before the publication of the earliest exhaustive studies of a number of Macedonian dialects. The 16th century Macedonian text reveals the remarkable consistency of the Macedonian language, despite the lack of state and organized education until the end of the Second World War.

УДК 811.163.3'367.622:811.111'367.622
УДК 811.111'367.622:811.163.3'367.622

Владимир Цветковски¹

ИМЕНСКИТЕ ЛЕКСЕМИ ЗА РОДОТ И ПОЛОТ КАЈ ДОМАШНИТЕ ЖИВОТНИ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК И НИВНОТО ОПЛОДУВАЊЕ И РАЃАЊЕ

Апстракт: Статијата ги разгледува формите на лексемите за родовата припадност, како и полот на домашните животни во македонскиот и во англискиот јазик; но и термините за нивното оплодување и породување.

Клучни зборови: родова припадност, именски лексеми, домашни животни, граматички фраземи, македонско-англиски паралели.

Грамматичкиот термин *род* во македонскиот јазик опфаќа, како граматичка разлика на машки, женски и среден род, така и полова разлика. Во англискиот јазик граматичкиот термин *gender* е израз на родова граматичка разлика: машки, женски, среден род како и *sex* 'полова' разлика. Така што, можеме да констатираме дека и во македонскиот и во англискиот јазик лексемите за родовата разлика кај домашните животни во извесна мера се совпаѓаат. И во македонскиот и во англискиот јазик постојат посебни именки за животни од машки, женски и среден род за иста врста животни.

Така, именката *коњ* е заедничка именка за овој вид животно; но, ако животното е од машки род тоа се нарекува *јасџуф*, а ако животното е од женски пол – *кобила*, додека *ждребе* е за среден род.

На сличен начин и во англискиот јазик заедничката именка *horse* 'коњ' се расчленува на *stallion* (male horse), па така тоа е од машки род; додека *mare* 'кобила' е од женски род, а *foal* 'ждребе' е од среден род.

Лексемата *куче* е заедничка именка, меѓутоа ако животното е од женски род тоа е *кучка*, а ако е од машки род тоа е *јес*. Во англискиот јазик кај именката *dog* родовата разлика се изразува со личната замена за трето лице еднина *she dog* 'кучка' и *he dog* 'пес'.

Слична е постапката и кај следните називи на животни: *крава* женски род, *бик* (некастриран) машки род и *вол* од машки род, како и *јшеле* од среден род. Во англискиот јазик за животното *cow* 'крава' постојат две форми именки од машки род, како и во македонскиот: *cow* 'крава' за женски род, *bull* 'бик' (ан

¹ Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

adult male uncastrated) ‘пораснат машки некастриран’ и *ox* ‘вол’ за машки род; *calf* ‘теле’ за среден род.

Именката *свиња* женски род се двои на *мајторица* женски род и *крмак* машки род, а *пра́се* е за среден род. Во англискиот јазик: *swine* ‘свиња’ за женски род, *hog* ‘крмак’ за машки род и *pig* ‘пра́се’ за среден род.

Слична е постапката и кај именката *коза* женски род, *јрч* машки род и *јаре* за среден род. Во англискиот јазик кај именката *goat* ‘коза’ родот се изразува со лична заменка за трето лице еднина: *he goat* ‘прч’ машки род, *she goat* ‘коза’ женски род и *kid goat* ‘јаре’ среден род.

Именката *овца*, исто така суштествува како именка од женски род и *брав* од машки род. И во англискиот јазик постапката е слична: *sheep* ‘овца’ за женски род, *ram* ‘брав’ за машки род и *lamb* ‘јагне’ за среден род.

Така е постапката и кај следните именки: *мачка* женски род, *мачор* машки род и *маче* среден род. Во англискиот јазик кај именката *cat* ‘мачка’ родовата разлика се изразува со две различни родови лексеми: *tomcat* ‘мачор’ за машки род, *pussycat* ‘мачка’ за женски род и *kitten* ‘маче’ за среден род.

Во англискиот јазик родовата припадност кај животните во трето лице може да се замени со *he/it*, ако таа е од машки род (masculine gender) или *she/it*, ако таа е од женски род (feminine gender).

The bull turned his/its head (Бикот ја заврте неговата глава).

The cow was lying on her/its back (Кравата лежеше на нејзиниот грб).

Во семантичкото поле животни спаѓаат и глаголските фраземи со кои се изразува нивното оплодување. Овде ќе се задржиме само на македонскиот јазик. Бидејќи тоа се однесува главно на животните од женскиот пол, овде ќе ги наведеме најчестите.

Кај едни роднини во село Брусник на календарот пишуваше: „На 20 јануари маторицата се *бука*.“

Ова ме поттикна да истражувам кои се термините за други животни од женскиот пол.

За кравата се вели дека кравата се *и́ера*, кобилата се *води*, козата се *јрча*, овцата се *мрка*, а кучката се *йцука*.

После оплодувањето следи бременоста на женските животни. Во најголем број случаи бременоста кај одредени животни се изразува со рожбата што животното претходно ја носи во себе. Така, за кравата се вели дека *краваи́а е сителна*, *козаи́а е скозна*, *свињаи́а е сирасна*, *кучкаи́а скучна*, *кобилаи́а е жоробна*.

Породувањето исто така е сврзано со името на рожбата: за козата се вели *козаи́а се окози*, *овцаи́а се обја̀гни*, *мачкаи́а се омачи*, *кучкаи́а се окучи*.

Во народната песна од Галичник среќаваме ист израз: „Ој, домаќине, мој стопане, што си толку развеселен? Ој, овчаре, мој чобане, как да не сум развеселен, жена ми се *йородила*, *ми родила* машко дете, стадо ми се *обја̀гнало*, половина *облизнило*. За информатор имав лице од село Раштани (Кичевско), каде што ги употребуваат истите изрази.

Литература

Мургоски, З., 2003: *Голем македонско англиски речник*, Просветно дело, Скопје.

Huddleston, R., Pullman, G. K., 2002: *The Cambridge Grammar of English language*, Cambridge University Press, Cambridge.

The New Shorter Oxford English Dictionary, 1993: Oxford University Press, Oxford.

Summary

The paper analyzes the ways of expression gender differences of nouns of masculine and feminine gender of domestic animals in Macedonian and English; and the fertilization as part of this semantic field.

Keywords: domestic animals, the gender, masculine, feminine, neuter, male, female, Macedonian language, English language.

Веселинка Лаброска¹

ФОНЕМАТА /S/ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК, СТАНДАРД И ДИЈАЛЕКТИ

Апстракт: Фонемата /s/ како парник на безвучниот африкат /ц/, е една од препознатливите македонски фонemi, со мала фреквенција во стандардот, а и во дел од дијалектите. Предмет на анализа во овој реферат е одговор на прашањето колкава е функционалната стојност на оваа фонема во стандардниот јазик и дали имаме појава на нејзино губење, не само под влијание на дијалектите што не ја познаваат, туку и под влијание на соседниот српски јазик, кој ја нема оваа фонема во својот фонетски систем.

Клучни зборови. македонски јазик, фонетика, фонемата /s/, стандард, дијалекти.

Вовед

Македонскиот консонантски систем се состои од 19 опструенти кај кои е основна опозицијата по звучност. Во македонскиот јазик опозицијата по мекост се изгубила како последица на затврднување на старите меки консонанти (Конески 1996: 64). Единствен мек парник се оклузивите /k/ и /t/, а во рамки на сонантите како меки се јавуваат /љ/ и /њ/. Сонантите се на број седум: три ликвиди, три назали и глајдот /j/.

Системот на македонските опструенти:

Опозиција според звучност										
звучни	Б	В	Г	Д	Ѓ	Ж	З	С	Ц	/
безвучни	П	Ф	К	Т	Ќ	Ш	С	Ц	Ч	Х

Системот на македонските сонанти:

сонанти	Р	Л	Љ	М	Н	Њ	Ј
---------	---	---	---	---	---	---	---

Во поглед на адаптацијата во говорната низа, македонскиот јазик е неадаптирачки, односно не се случуваат промени во изговорот како резултат на влијание на еден глас врз друг соседен. Имаме влијанија само во поглед на звучноста, односно адаптации по звучност во санди позиција, кои се детално анализирани од страна на Ана (Коритовска) Цихнерска (Korytowska 2012). Во принцип, македонските говорители ги изговараат јасно сите македонски гласови, освен во финална позиција, каде што вообичаено се слушаат само

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје
labroska_v@yahoo.com

безвучни опструенти. Значи, Македонците користат толку фонеме колку што има во македонскиот современ јазик, со извесни алофонски варијанти на некои меки фонеме, но тоа не ја нарушува перцепцијата на слушателите за дадената фонема (на пр. сите различни изговори на /k/ и /f/ се перцепираат како една иста фонема, иако изговорот може да варира од смекната варијанта на тврдите /k/ и /f/, сè до целосно меки африкати /k/ и /f/, слични по звучење со српските соодветни фонеме). Единствена фонема во моментов, која не се изговара редовно, а не се работи за санди позиција, е фонемата /s/. Токму затоа, оваа фонема и треба да биде предмет на посебна анализа и можеби предмет на посебен третман во текот на образовниот процес, зашто во спротивно ѝ се заканува исчезнување од фонолошкиот систем.

Потеклото на фонемата /S/

Фонемата /s/ во македонскиот јазик се среќава во позиции каде што во нашиот стар јазик била добиена како резултат на втората и третата палатализација. Прасловенските групи *kv, *gv пред ђ и *hv пред и од дифтоншко потекло, според правилото за втора палатализација преминувале во цв-, св-, ск-. Така се добиле зборовите: цвѣтъ, свѣзда, доуси. Третата палатализација, пак, се врши под влијание на вокалите што им претходат на заднонепчените консонанти, па така: *liko > лице, *ovъka > оцка, kuning > кѣнасъ. (Угринова-Скаловска 1979: 49). Не без причина и во глаголицата светите браќа Кирил и Методиј смислиле посебна буква за овој глас (Ѣ) со име сѣло. Но, уште во старословенскиот период, доаѓало до паралелна употреба на /s/ и /z/ во контекстите каде што дејствувале овие две палатализации. Тоа предизвикало губење на оваа фонема во поголем дел од јужнословенските јазици или пак нејзино зачувување само на дијалектно рамниште (како што е всушност состојбата во српскиот јазик, каде што фонемата ја познаваат тимочко-лужничкиот и зетско-сеничкиот дијалект).

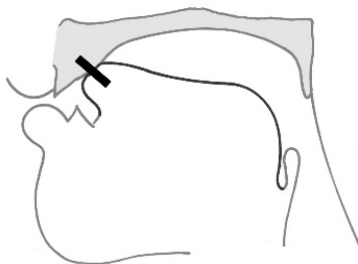
Каква е ситуацијата во македонскиот јазик?

Македонскиот јазик од својата кодификација од времето на Крсте Мисирков преку Блаже Конески, ја има оваа фонема во својот систем како звучен парник на безвучното /ц/. Мисирков ја користи во книгата *За македонскиите работи*, иако не е доследен во својот фонетски правопис, па во означувањето на овој глас и на гласот /ц/, тој користи диграф. Пример од Мисирков: **дзрдзала** (Мисирков 1903: VI).

На дијалектно рамниште можам да истакнам дека поголем дел од македонската дијалектна територија ја познава оваа фонема. Изгубена е во малореканскиот говор, заедно со фонемата /ц/, па така системот во делот на африкатите ги зачувал само безвучните африкати. Освен во малореканскиот говор, оваа фонема не е позната и во говорите во Драмско и во Костурско, па во овие три ареали без /s/, фонолошкиот систем е упростен на тој начин што отсутнуваат двата звучни африкати /s/ и /ц/. Во сите други македонски говори, се чува /s/ во поголем или помал обем, не само како позициски алофон на морфемска граница (на допир на /д/ и /з/: *наоземе*), туку и како посебна фонема.

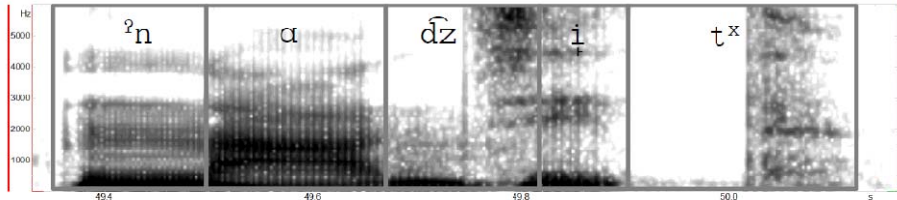
Забни африкати *ц* [ts] и *с* [dz]

Африкатите /ц/ и /с/ во граматиките на македонскиот јазик се сметаат за забновенечни. При нивниот изговор оклузијата се јавува помеѓу задниот дел на врвот на јазикот, венците и внатрешната рамнина на горните секачи, а потоа преминува во теснината помеѓу врвот на јазикот и забите, што резултира со акустичен ефект наречен „дентализација“.

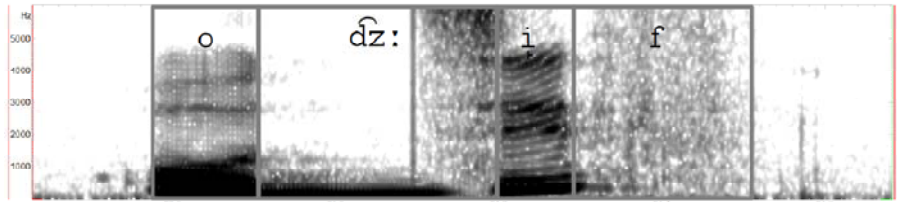

Слика 1. Артикулација на преградно-теснинските преднојазично-забни согласки (африкати) [ts] и [dz] (врз основа на Minissi et al. 1982; таму сл. 34)

Според нашата *Сегментална фонетика и фонологија на македонскиот стандарден јазик* (Савицка и др. 2022: 245–246) треба да се истакне дека невромоторното програмирање на артикулацијата на африкатите се состои од претходно формирање на теснина на крајниот дел од максималното стеснување на гласовниот тракт, а потоа отворање на артикулаторите во предниот дел на ова стеснување. Оваа програмирана временска координација резултира со тоа што структурата на африкатите е пократка отколку структурата на поврзување на оклузивна и теснинска согласка со аналогно место на артикулација, каде што, очекувано, програмирањето на двата система на артикулација е последователно. Ова е основната системска разлика помеѓу африкатите и согласничките групи од типот оклузив + фрикатив. Оваа разлика за полскиот јазик ја покажал Дукиевич во перцептивни тестови (Dukiewicz, Sawicka 1995: 89) и на неа се базира разликувањето од страна на корисниците на даден јазик, дали ќе се чуе африкат или соодветна согласничка група. Акустичните структури на африкатите и на групите од оклузивни + теснински, освен оваа временска разлика во фазата на шум, не се разликуваат системски: тие се состојат од оклузија (безвучна или со вибрации на гласните жици кај звучниот африкат и, соодветно, кај звучната оклузивна согласка) и плозија проследена со шум, со исти спектрални карактеристики, кој се разликува само по тоа што во групата од оклузив + теснинска согласка тој е подолг отколку кај африкатот (сп. слики бр. 2 и 3).

Слика 2. Спектрограм на изразот на *sig* (Савицка и др. 2022: 244; таму слика 248)

Слика 3. Спектрограм на зборот *odziv*. (Савицка и др. 2022: 262; таму слика 283)

Статусот на фонемата /s/ во македонскиот стандарден јазик

Гласот /s/ е со мала честота на употреба во стандардниот македонски јазик, не само по бројот на лексеми во кои се јавува, туку и по честотата на употреба на токму тие зборови во секојдневната комуникација. Тој е регистриран во позиција пред четири од вкупно пет вокали (*sig*, *semne*, *suница*, *Sale*) и се појавува во листа на многу убави македонски зборови, кои се карактеристични за македонскиот јазик, како на пример: *svезда*, *sig*, *spцало*, *sipka*, *semne*, *suница*, *sensa*, *суни*, *јанса*, *ippосевка*, *iprosipно*, *iprosipрка*, и во некои лични имиња и прекари: *Svezдан*, *Svezда*, *Svonko*, *Syља*, *Sale*. Се јавува во различни позиции на зборот: пред самогласките и тоа најчесто на почетокот на зборот, како пар со согласката *v* и со сонантите *p* и *n* и сл., но никогаш не стои на крајот на зборот.

Фонемата /s/ е една од основните специфики на фонолошкиот систем на македонскиот јазик. Без оглед на нејзината мала функционална стојност, нејзината појава во ограничениот број контексти во кои се јавува, е одраз на внимателен изговор на македонскиот јазик. Токму затоа, од исклучителна важност е нејзиното зачувување во фонолошкиот систем, иако сме сведоци дека кај помладата генерација македонски говорители многу често се заменува со /z/, а со тоа зборовите се препознатливи, но го губат својот специфичен звуков строеж (сп. *zig*, *zida*, *zvezда*, *zvekoй*, *zvonо*, *zvони*, *јанза* и сл.; се многу чести примери во литературните творби кај учениците од сите степени на образование (за ова поподробно во: Панева 2021: 77–78).

Статусот на фонемата /s/ во македонските дијалекти

Ако се фрли поглед на дијалектите ќе се констатира дека само мал број дијалекти ја немаат оваа фонема во својот фонолошки систем, а тоа се: галичкиот, лазарополскиот и соседните малорекански говори (Марковиќ 2001: 54), во кои не е познат гласот /s/ како фонема, туку само како алофон што може да се чуе на морфемска граница: *īoɔzina* > *īosina* (Видоески 2000: 85). Отсуство на оваа фонема, како што погоре веќе истакнав, има и во говорите во Драмско и во Костурско.

Гласот /s/ пред /в/ во примерите *svезга*, *своно* се јавува и на територијата на призренско-тимочката дијалектна област како и во зетско-сеничкиот дијалект, на што укажува Павле Ивић во својата класификација (Ивић 2009: 47, 161, 167).

Заклучок

Фонемата /s/ во современиот македонски јазик е дел од фонолошкиот систем затоа што е глас којшто е карактеристичен и за најголемиот дел од македонското дијалектно подрачје. Оваа фонема се сретнува во словенски лексеми во кои таа е резултат на втората или на третата палатализација, но се појавува и во позајмената лексика, најчесто од влашко (ароманско) или грчко потекло, но и во зборови од друго странско потекло. Без разлика на потеклото на лексемите или на нивната не многу честа употреба, според мене, фонемата /s/ не смее никако да се заменува со /з/ само како резултат на незнаење или на недоволна усвоеност на македонскиот стандард. Губењето на некоја фонема од фонолошкиот систем, како што тоа го покажуваат и дијалектите, не е едноставна работа и обично тоа повлекува и други промени бидејќи ќе се наруши пропорционалноста на фонемските парови во системот. Затоа, не само македонистите, туку и сите учесници во образовниот процес, треба максимално да се потрудат да ги научат правилно учениците, не само за изговорот на оваа фонема во соодветните лексеми, туку и за комплетно усвојување на правоговорот на македонскиот јазик, со што ќе се покаже потребниот вистински однос кој мајчиниот јазик и грижата за него. Само така ќе покажеме дека нашиот македонски јазик е наш долг и наше право, како што рекол нашиот патрон Крсте Мисирков.

Литература

- Видоески, Б. 2000, *Фонолошкиите бази на говорите на македонскиот јазик*, МАНУ, Скопје.
- Ивић, П. 2009, *Српски дијалекти и нивова класификација*, приредил Слободан Реметић, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад.
- Конески, Б. 1978, „Општ поглед врз фонолошкиот развиток на македонскиот јазик“, *Предавање на СМЈЛК, XI*, Филозофски факултет, Скопје, 31-39.

- Конески, Б. 1981, *Историја на македонскиот јазик*, Култура, Македонска книга, Мисла, Наша книга, Скопје.
- Конески, Б. 1996, *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*, Просветно дело, Детска радост, Скопје.
- Конески, Б. 2001, *Историска фонологија на македонскиот јазик*, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје.
- Марковиќ, М. 2001, *Дијалектологија на македонскиот јазик I*, (според Б. Видоески), Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.
- Мисирков, К. 1903, *За македонските работи*, Софија. достапно на: <http://drmj.manu.edu.mk/wp-content/uploads/2018/02/0005-Za-makedonckite-raboti.pdf>
- Панева, Б. 2021, *Артикулацијата на гласовите и акцентирањето во колоквијалниот изговор во Скопје и нивно влијание врз нарушувањето на правојоворната и правописната норма во наставаа (врз база на корпус од зборовени и пишани материјали)*, Филолошки факултет „Блаже Конески“ Скопје, (одбранета докторска дисертација).
- Савицка И., Спасов Љ., 1997, *Фонологија на современиот македонски стандарден јазик*, Детска радост, Скопје.
- Савицка и др. 2021, (Савицка И., Геразов Б., Лаброска В., Цихнерска А., Травињска Б.) *Фонетика и фонологија на македонскиот стандарден јазик, Супрасеменална фонетика и фонологија*, МАНУ, Скопје.
- Угринова-Скаловска 1979, *Старословенски јазик*. Скопје.
- Dukiewicz L., Sawicka I. 1995, *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Fonetyka i fonologia*, Kraków.
- Karlič V., 2019, „Status glasa /z/ u makedonskom, srpskom i crnogorskom jeziku“, *Philological Studies* 11 (2), 75-90.
- Korytowska A., 2012, *Sandhi w standardzie języka macedońskiego*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Minissi et al. 1982, (Minissi N., Kitanovski N., Cinque U.) *The phonetics of Macedonian*, Istituto Universitario Orientale, Naples.

Summary

The phoneme /dz/, as a partner of the voiceless affricate /ts/, is one of the recognizable Macedonian phonemes, with a low frequency in the standard, as well as in some dialects. The subject of analysis in this article is an answer to the question of what is the functional value of this phoneme in the standard language and whether there is a phenomenon of its loss, not only under the influence of dialects that do not know of it, but also under the influence of the neighboring Serbian language, which does not have this phoneme in its phonetic system.

Key words. Macedonian language, phonetics, phoneme /dz/, standard, dialects.

Jitka Veroňková¹
Zdena Palková²

NOVÝ KURZ VÝSLOVNOSTI ČEŠTINY PRO CIZINCE S VYUŽITÍM WEBOVÉ APLIKACE

Апстракт: Концептот на овој курс, изборот на материјал и неговото уредување се заснова на звучните својства на чешкиот јазик, како на сегментално, така и на супrasegmentално рамниште. Тој ги зема предвид главните области на појави кои предизвикуваат најголеми потешкотии за говорителите од друго говорно подрачје при совладување на изговорот на чешкиот јазик; особено ги забележува деформациите кои се типични за одредени групи говорители, меѓу кои и говорителите на словенските јазици. Особено внимание се посветува на обработката на сегментиран аудиоматеријал и негово лесно користење. Курсот е создаден под раководство на тим од Институтот за фонетика при Филозофскиот факултет на Карловиот универзитет во Прага, во рамките на проектот финансиран со грант под број ТА ČR TL02000480 (2019–2022).

Клучни зборови: чешки јазик како странски, чешки за странци, изговор, перцепција, артикулација, примена.

1.

Popis jednotlivých jazyků při jejich fungování v úloze jazyka L2 či L3 se dostává stále více do popředí zájmu lingvistického výzkumu i navazujících aplikací, včetně pedagogické praxe. Podstatná úloha mluvené komunikace ve společnosti přitom nezbytně vyžaduje prohlubování poznatků o fonetických kvalitách řeči. (Derwing & Munro 2015, Colantoni et al. 2015)

Také problematika češtiny jako cizího jazyka má již delší dobu pevné místo v kontextu české fonetiky po linii výzkumné i pedagogické. Na půdě konferencí pořádaných komisí pro fonetiku a fonologii slovanských jazyků při Mezinárodním komitétu slavistů jsme již vícekrát referovali o výzkumu jednotlivých fonetických jevů prováděném na srovnávací bázi, se zaměřením jak k produkci, tak i k percepci řeči (např. tematika rázu či kvantity vokálů) a s výsledky aplikovatelnými v pedagogické praxi. (Veroňková & Tolkunova 2016, Veroňková 2022a; Veroňková & Bořil 2020a; Veroňková & Poukarová 2020, Veroňková 2022b). Uplatnění výsledků výzkumu pro výukové účely je také tématem tohoto příspěvku.

Při vlastní výuce češtiny jako cizího jazyka donedávna chyběly materiály pro nácvik češtiny ve zvukové podobě odpovídající současným možnostem elektronického zpracování řeči, zejména kontrolované nahrávky cvičení v dobré jazykové kvalitě, se

¹ Fonetický ústav, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, jitka.veronkova@ff.cuni.cz

² Fonetický ústav, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, zdena.palkova@ff.cuni.cz

spolehlivým teoretickým zázemím (Volín & Skarnitzl 2006, Podlipský et al. 2009, Palková 2018). Tuto mezeru se pokusil alespoň částečně vyplnit projekt *ProCzeFor – Pronunciation of Czech for Foreigners* (Výslovnost spisovné češtiny), v jehož rámci byly vydány dvě specializované cvičebnice: *Souhrnná a tematická cvičení k nácviku výslovnosti a mluvené češtiny pro cizince* (Veroňková 2022e) a *Výslovnost spisovné češtiny. Cvičení pro cizince* (Palková & Veroňková 2022).

Obě cvičebnice se opírají o zkušenosti získané prostřednictvím praktických kurzů češtiny pro cizince probíhajících po řadu let na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, zejména zajišťovaných Fonetickým ústavem. Jsou to jednak kurzy fonetiky i korektivní výslovnosti pro studenty cizince, kteří studují češtinu jako vysokoškolský obor, jednak krátkodobé kurzy pro stážisty či účastníky jazykových kurzů jako jsou Česká studia a Letní škola slovanských studií. Tyto zkušenosti jsou také průběžně ověřovány materiálovými studii (Poukarová & Veroňková 2020, Veroňková 2022c, Chabrová & Veroňková 2022, Pugachova & Veroňková 2023).

Stěžejním výstupem projektu je prezentace celého řečového materiálu formou interaktivní internetové aplikace s ozvučením. Paralelně je k dispozici tištěná verze všech textů. I tištěná verze je prostřednictvím QR kódů propojena s internetovou aplikací, a uživatel tak má k dispozici nejen vlastní audiostopu, ale také všechny funkce z prostředí aplikace pro dané cvičení. Aplikace umožňuje práci s učitelem i samostudium.

2.

2.1. Cvičebnice *Souhrnná a tematická cvičení k nácviku výslovnosti a mluvené češtiny* se zaměřuje na nácvik základních poslechových a motorických návyků potřebných k dosažení dostatečně plynulé a srozumitelné mluvené komunikace v češtině, a to již od začátku studia. Struktura i náplň cvičení jsou vhodné pro rozvoj mluvních dovedností uživatelů na úrovni začátečníků, ale i pokročilých studentů, u nichž pak mohou sloužit především k mnohdy obtížnému odstraňování potenciálních chybných návyků z počátků studia.

Nahrávky pro tato cvičení namluvil ve středním tempu a neutrálním řečovém stylu profesionální mluvčí (muž – herec a dabér). Tento mluvčí s příjemnou barvou hlasu spolehlivě ovládá standardní výslovnost a je schopný udržet stabilitu zvukové realizace jak na úrovni hláskové, tak na úrovni prozodie.

Cvičebnice obsahuje krátké výklady o základních charakteristikách české výslovnosti včetně vztahu zvukové roviny a ortografie. Zvukové vlastnosti češtiny jsou průběžně demonstrovány prostřednictvím série zvukových ukázek. Ve cvičeních je užívána běžná slovní zásoba, slova, delší slovní spojení i věty.

Materiál některých kapitol je vybírán tak, aby jednak fixoval a rozšířil slovní zásobu studenta, jednak podpořil vytvoření sluchového i motorického návyku na správný obraz často užívaných frází a slov. Zařazeny jsou kromě jiného běžné zdvořilostní fráze a obraty používané při představování osob. Rozšířené instrukce k některým z těchto cvičení jsou kromě jiného i jakýmsi návodem pro uživatele, co je při mluvené komunikaci vedle jazykové správnosti rovněž potřeba sledovat.

2.2. Cvičebnice *Výslovnost spisovné češtiny. Cvičení pro cizince*

Tato cvičebnice je cíleně zaměřena k intenzivnímu osvojování standardní podoby českých hlásek. Je určena cizincům, jejichž zájmem je ovládnout zvukovou stránku češtiny co nejlépe, tak aby jejich mluvený projev byl vhodný např. pro kultivovanou a stylově neutrální souvislou komunikaci ve veřejné mluvní situaci.

Obsahem cvičebnice je rozsáhlý řečový materiál určený k drilovému nácviku, jehož cílem je stabilizace správné sluchové percepce hlásek a hláskových kombinací a vznik náležitých artikulačních dovedností a návyků. Cvičení jsou uspořádána do 26 lekcí, členěných na základě standardního fonetického popisu hláskového inventáře češtiny. Zvláštní pozornost je věnována fonologickým významově relevantním kontrastům. Metodickým základem celého kurzu je propojení mezi percepčním rozpoznáváním hlásek, návykem na jejich správnou zvukovou podobu a upevněním artikulační motoriky při jejich napodobování.

Základem většiny cvičení jsou vhodně vybrané soubory slov. Výběr se primárně řídí cílem dostatečně opakovat hlásku v dané pozici nebo hláskové kombinaci. Zvuková realizace vzorků je vedena snahou, aby znění procvičovaných hlásek odpovídalo standardu a bylo zároveň co nejvíce stabilní v celém materiálu. Soubory slov ve cvičeních vycházejí v relevantních případech z kombinatoriky hláskových skupin s různou obtížností pro dosažení potřebné kvality artikulace. Podle toho jsou také řazena slova ve cvičení, od příkladů usnadňujících cílovou výslovnost k realizacím bez koartikulační podpory. Závěr každé lekce obvykle obsahuje cvičení s krátkými větami.

Zvukové ukázky jsou namlouveny ve středním tempu a mají vyrovnanou dynamiku slabik. Realizace využívá stereotypní progredientní melodii, tedy bez poklesu hlasu, který by různým způsobem ovlivňoval timbre hlásek (nejvíce sluchový obraz vokálů); nežádoucí je expresivita a emotivní hlasové modifikace. Mluvčími jsou zkušební herci – muž a žena – s bezpečnou standardní výslovností, schopní dodržet požadovaný mluvní styl a kontrolovat výslovnost konkrétní hlásky i ve vzorcích, v nichž není předmětem nácviku. Charakter jejich hlasů vyhovuje danému účelu: hlasy ve střední poloze s dostatečnou bohatostí harmonických složek nechávají vyniknout kvalitě segmentů řeči a při delším poslechu poměrně stereotypního materiálu příliš neunavují posluchače.

3.

Objem a věcný rozsah materiálu, které cvičebnice přinášejí, dostačují, aby jich bylo možno užívat pro studenty s různým mateřským jazykem i s různou úrovní znalostí češtiny. Pořadí lekcí v rámci cvičebnic ani pořadí cvičení uvnitř lekcí nepodléhá žádné konkrétní koncepci výuky. Oba kurzy jsou optimálně vhodné pro práci s poučeným lektorem, který může vždy náležitě přizpůsobit výběr procvičovaných jevů i pořadí a rozsah vlastních cvičení potřebám žáka, podle typu chyb i úrovně jeho mluvních dovedností. Aby materiál poskytoval dobrou oporu také pro samostudium, je text některých cvičení doplněn poznámkami k motivaci uspořádání příkladů, případně k postupu a cíli nácviku. Soubory cvičení v jednotlivých lekcích reflektují poznatky o zvukových rysech, které jsou pro správné znění hlásek a hláskových kombinací v češtině zvláště charakteristické a jejichž zvládnutí je pro českého

posluchače určující při hodnocení řeči cizince, jak z hlediska srozumitelnosti, tak sociální přijatelnosti jeho projevu.

Nácvik správných percepčních i motorických dovedností již na počátku studia je mimořádně důležitý, zejména pak tehdy, je-li cílem podstatná přestavba fonetické artikulační báze mezi strukturou příbuznými jazyky. Relevantní poznatky v tomto směru nám poskytlo sledování zvukové podoby češtiny ve výslovnosti mluvčích, jejichž mateřštinou je ruština, ukrajinština, ale také polština (Ramasheuskaya & Veroňková 2016, Veroňková 2022d).

3.1. Systematický nácvik a později trvalou pozornost vyžaduje např. zacházení s rozdílem krátkých a dlouhých samohlásek. Charakteristickou vlastností zvukové podoby češtiny je relativní nezávislost segmentální a prozodické roviny. Nejvíce se projevuje prostřednictvím vlastností vokalizmu. Všechny samohlásky jsou realizovány plně, ve všech pozicích slova. Čeština nemá redukce. Kategorie kvantity je v češtině výhradně součástí segmentální roviny, není využívána ani potenciálně ovlivňována rovinou prozodie. Délka vokálů je relevantním distinktivním rysem vokalizického systému. Přítomnost krátkého či dlouhého vokálu je závaznou součástí segmentální podoby slova. Výskyt vokalizické délky ve slově není omezen ani počtem ani umístěním. Tato svébytnost kategorie vokalizické kvantity a nezávislost výskytu dlouhých samohlásek, zejména výskyt více délek za sebou, činí trvalé nesnáze i mluvčím, kteří při zvládnutí plynulého vyjadřování v češtině dosáhli výborných výsledků. Je příznačné, že chyby v jejich projevu se liší od běžných chyb v řeči rodilých mluvčích (Palková et al. 2020, Veroňková & Gersamia 2020, Veroňková & Bořil 2020b, Veroňková et al. 2020). Nová cvičebnice výslovnosti zařazuje k tématu vokalizické délky bohatý materiál, jak k nácviku délek v různé pozici ve slově, tak k nácviku většího počtu délek vedle sebe. Důležitým faktorem nácviku je skutečnost, že stabilní výslovnost vokalizické kvality i kvantity vokálů dodržují oba mluvčí v celém materiálu kurzu.

3.2. Jinou charakteristickou vlastností fonetické báze češtiny je relativně lenisová artikulace konsonantů a slabé ovlivňování artikulace mezi konsonantem a vokálem. Konsonanty nemodifikují vlivem sousedního vokálu své místo ani způsob překážky. Současná čeština nemá artikulační palatalizace, ani nevytváří více variant určitého konsonantu v závislosti na sousedním vokálu (nemá např. více variant /l/). Vokálem podmíněné konsonantické modifikace alveopalatálních okluziv vytvořily během vývoje dvě samostatné kategorie, rozlišila se řada alveolár a palatál, podobně, jako jsou dvě řady šumových frikativ. Toto rozlišení nemá v češtině kolísání ani alternativu. Kvalita souhlásek zůstává stabilní bez ohledu na vokalizický kontext. – Dodržet relativní nezávislost artikulace souhlásky na sousední samohlásce činí mluvčím, v jejichž mateřském jazyce je tato vazba těsná, dlouhodobé, někdy trvalé nesnáze. Příkladem může být realizace alveolárních a palatálních okluziv před předními vokály ve výslovnosti rodilých Rusů či Ukrajinců. Kombinace [tɪ],[dɪ],[nɪ] se těžko zbavují palatalizace konsonantu. Kombinace [tʲe], [dʲe], [nʲe] (IPA: [ce], [je], [ne]) naopak často přibírají i-ový transient. Tyto modifikace nacházíme i v projevu velmi schopných mluvčích. Pro české ucho jsou ovšem jasným dokladem nerodilé

výslovnosti. Skripta zařazují materiál pro nácvik výslovnosti souhlásek v kombinacích s různými vokály, ale i k percepčnímu rozlišování minimálních párů.

3.3. Charakteristickou vlastností češtiny v rovině prozodie, kterou je třeba sledovat rovněž od počátku výuky, je fakt, že zvuková jednotka na úrovni slova, tzv. mluvní takt, není manifestována prostřednictvím výrazné zvukové prominence určité slabiky. Slovní přízvuk v češtině je tradičně charakterizován jako pevný, vázaný na první slabiku slova (taktu). První slabika však nijak zvukově nevyčnívá, soudržnost jednotky je opřena o modulaci celého jejího průběhu. Z pohledu jazyků, v nichž přízvučná slabika nese zvukovou prominenci, případně se slabiky přízvučné a nepřízvučné liší ještě odlišným zacházením s vokály, působí čeština monotónně, a pro mluvčí, kteří z nich přicházejí, je obtížné se tomu přizpůsobit. – Při pořizování zvukových textů v obou cvičebnicích byl tento aspekt důsledně sledován. Nahrávky jsou čteny s výraznou dikcí, je však dbáno na to, aby (např. vlivem exprese či emocionality) některé slabiky nebyly zvláště modifikovány ani trváním, ani melodickou nebo dynamickou prominencí. V specializované cvičebnici výslovnosti je slovní materiál důsledně prezentován oběma mluvčími s použitím progredientní melodie bez poklesu hlasu a s vyrovnanou dynamikou, takže je zřejmé, že žádná ze slabik není mimořádně ozvláštňena.

3.4. Zvuková stopa je v obou tištěných cvičebnicích dosažitelná pomocí QR kódu uvedeného u jednotlivých cvičení. Zvuková prezentace materiálu poskytuje více možností a způsob práce lze měnit podle typu jednotlivých cvičení, poslechových či artikulačních. S každým cvičením lze v aplikaci pracovat s využitím ortografického zobrazení výchozího textu nebo bez něho. Uživatel může volit počet přehrání zvukové jednotky, délku pauz, případně zobrazit transkripci textu. Možných modifikací je více. Podobně lze vybírat postup zaměřený na trénink a prohloubení percepčních dovedností, např. na identifikaci či diferenciaci cílových zvukových jevů. Přístup do demoverze s aktuálně platnými údaji je možný ze stránek projektu www.proczefor.cz.

Poděkování

Tento projekt TL02000480 byl spolufinancován se státní podporou Technologické agentury ČR v rámci Programu ÉTA (www.tacr.cz).

Literatura

- Colantoni, L., Steele J., Escudero, P. 2015: *Second language speech. Theory and practice*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Derwing, T. M., Munro, M. J. 2015: *Pronunciation Fundamentals. Evidence-based perspectives for L2 teaching and research*, John Benjamins, Amsterdam.
- Chabrová, A., Veroňková, J. 2022: „Percepce kvantity vokálů v českých dvojslabičných slovech v řeči rodilých mluvčích němčiny“, *Nová čeština doma i ve světě 2*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 25–37.

- Palková, Z. 2018: „Variabilita krátkých vokálů z hlediska kvality“, In Bláha, O. a Svobodová, J. (Eds) *Současná jazyková situace na Moravě a ve Slezsku*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 153–165.
- Palková, Z., Bořil, T., Veroňková, J. 2020: „Difficulties in adjacent vowel length of L1 Russian speakers in Czech“, In A. Botinis (Ed) *Proceedings of 11th International Conference of Experimental Linguistics, 12–14 October 2020, Athens, Greece*, ExLing, Athens, 149–152.
- Palková, Z., Veroňková, J. 2022: *Výslovnost spisovné češtiny. Cvičení pro cizince*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha.
- Podlipský, V. J., Skarnitzl, R., Volín, J. 2009: „High front vowels in Czech: a contrast in quantity or quality?“, In: *Proceedings of Interspeech 2009*, 132–135.
- Poukarová, P., Veroňková, J. 2020: „Degree of Czech R/L acquisition in L1 Chinese speakers“, In A. Botinis (Ed) *Proceedings of 11th International Conference of Experimental Linguistics, 12–14 October 2020, Athens, Greece*, ExLing, Athens, 161–164.
- Pugachova, K., Veroňková, J. 2023: „Pronunciation of consonant clusters in Spanish speakers based on the Czech read speech corpora. La pronunciación de los grupos de consonantes en hispano hablantes basándose en el corpus oral leído checo“, In: A. G. Ramírez, J. M. Mejía, P. V. Martín (Eds) *Digital Humanities, Corpus and Language Technology / Humanidades Digitales, Corpus y Tecnología del Lenguaje : A look from diverse case studies / Una mirada des dediversos casos de estudio*, University of Groningen Press, Groningen, 247–272.
- Ramasheuskaya, K., Veroňková, J. 2016: „Posuzování zvukové stránky řeči ruskojazyčných cizinců rodilými posluchači češtiny“. In H. Gladkova, K. Ramasheuskaya, *Čeština a ruština v kontaktu. Metody a výsledky terénního výzkumu nabývání druhého jazyka u rodilých mluvčích ruštiny v českém prostředí*, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze, Praha, 59–83.
- Veroňková, J. 2022a: „Ráz v českém projevu u mluvčích s ruštinou a ukrajinštinou jako L1 ve srovnání s rodilými mluvčími češtiny“, *CASALC Review* 12(2), 23–43.
- Veroňková, J. 2022b: „Srozumitelnost krátkých vět u čínských mluvčích v češtině“, *Nová čeština doma i ve světě* 2, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 51–65.
- Veroňková, J. 2022c: „Realizace českých souhlásek *r* a *l* u čínských mluvčích“, *CASALC Review* 12(1), Masarykova univerzita, Brno, 5–18.
- Veroňková, J. 2022d: „Míra cizineckého přízvuku v češtině polských mluvčích“, *Bohemistyka* 2022/3, Pro, Poznań, 463–475.
- Veroňková, J. 2022e: *Souhrnná a tematická cvičení k nácviku výslovnosti a mluvené češtiny pro cizince*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha.
- Veroňková J., Bořil T., 2020a: „Czech vowel quantity in Polish speakers as perceived by Moravian-Silesian listeners“, In: *Speech Research Conference*, Hungarian Research Institute for Linguistics, Budapest, 89–91.

- Veroňková J., Bořil T., 2020b: „Phonological length of L2 Czech speakers' vowels in ambiguous contexts as perceived by L1 listeners“, In: A. Karpov, R. Potapova (Eds.), *Speech and Computer. 22nd International Conference, SPECOM 2020. Lecture Notes in Computer Science*, vol 12335, Springer, s. 624–635.
- Veroňková, J., Bořil, T., Palková, Z., Poukarová, P. 2020: „Délka českých samohlásek u polských mluvčích v taktech s různou strukturou kvantity.“ In I. Bogoczová (Ed.), *Area Slavica 3 (Jazyk na hranici – hranice v jazyku)*, Ostravská Univerzita, Filozofická fakulta, Ostrava, 51–61.
- Veroňková, J., Gersamia, G. 2020: „Vowel length of Czech trisyllabic words in L1 Russian speakers.“ In A. Botinis (Ed) *Proceedings of 11th International Conference of Experimental Linguistics, 12–14 October 2020, Athens, Greece*, ExLing, Athens, 209–212.
- Veroňková, J., Poukarová, P. 2020: „Variabilita ve výslovnosti češtiny u čínských mluvčích a její zohlednění ve výuce.“ In M. Hrdlička, K. Šebesta (Eds) *Čeština jako cizí jazyk na Dálném východě*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, s. 129–161.
- Veroňková, J., Tolkunova, J. 2016: Vowel-Related Glottalization in Czech Read Speech: Russian vs. Native Speakers. *SALi*, 7, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 94–109.
- Volín, J., Skarnitzl, R., 2006: Fonologická výjimečnost české znělé labiodentály. In: Z. Palková, J. Janoušková (Eds) *Kapitoly z fonetiky a fonologie slovanských jazyků*, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze, Praha, 253–268.

Summary

As part of the ProCzeFor (Pronunciation of Czech for Foreigners) project, two specialized exercise books were published for practicing the pronunciation of Czech for foreigners. These exercise books are linked to a web application, which is the main output of the project. The structure and content of the exercise books are based on many years of pedagogical practice in Czech phonetics courses for foreigners and corrective pronunciation courses and are also based on research into the speech of non-native speakers. Both exercise books contain extensive material that takes into account the sound properties of Czech and those phenomena that are particularly difficult for non-native speakers of Czech. The exercises focus on training and stabilizing the user's perceptual and articulatory skills. All exercises are recorded—the user connects to the internet application via a QR code and can use all the functions that the application offers, including the audio track. Speech material can be used by users with different levels of Czech and different mother tongues. It is suitable for individual and group lessons as well as for self-study.

Ирена Савицка¹

Елена Петроска²

СИНТАКТИЧКИ ФУНКЦИИ НА ПОВИШЕНАТА АРТИКУЛАЦИЈА НА СРЕДНИТЕ САМОГЛАСКИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Во рефератот ќе биде претставена анкетна студија на повисоките и пониските артикулации на средните самогласки во врска со положбата на самогласките во прозодиско-синтаксичките единици. проблемот на висок изговор на средните вокали /e/ и /o/ е слухово впечатлив феномен посебно во скопскиот колоквијален изговор и со оваа анализа ќе се утврдат фонетските карактеристики на така изговорените средни самогласки.

Клучни зборови: Македонски јазик, фонетика, средни самогласки.

Во овој реферат би сакале да се осврнеме на две прашања поврзани со верувањето дека артикулацијата на македонските средни самогласки /e/ и /o/ е особено висока во споредба со другите словенски јазици. Прво, дали македонските /e/ и /o/ се навистина повисоки од /e/ и /o/ во другите словенски јазици и, второ, дали, можеби, подигнувањето на артикулацијата е корелатот на акцентот во македонскиот јазик. За таа цел користевме аудиоснимка на фрагмент од расказот *Суџа*, од книгата *Мојот маж* на Румена Бужаровска. Снимањето траеше 5 минути и 9 секунди, а фрагментот го читаше Елена Петроска, која, како што знаете, многу високо ги изговара средните самогласки. Елена го прочита текстот природно, течно, мирно.

На почетокот анализиравме само дел од снимката од околу 1 минута.

Испитани се просечните вредности на F1 и F2 од временскиот тек на /e/ и /o/ во различни позиции во однос на акцентот. Овие параметри се најотпорни на изобличувања и нарушувања. Наведено: 1. Позиција под фразен акцент, 2. Позиција под зборовен акцент, 3. Позиција надвор од акцент.

---

¹ Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences;
irsawicka@gmail.com

² Montana State University Billings;
elena.petroska@msubillings.edu

Обично, ако има разлики во артикулацијата на нагласените и на ненагласените самогласки во јазикот, се наведуваат различни ненагласени позиции во зборот. Ова не го направивме, бидејќи веруваме дека не е можно да се утврдат приближни непроменливи вредности за поединечни позиции. Артикулацијата не зависи само од позицијата во однос на акцентот во зборот, туку и од положбата во синтагмата и од фонетскиот контекст (што беше потврдено и во нашиот материјал), како и од различната јачина и прецизност на акцентирањето.

Просечните вредности на првите два форманти кај /e/ беа како што следува:

	F1	F2
Од 9 примери под фразен акцент	421,20 Hz	2230,01 Hz
Од 21 пример под зборовен акцент	433,66 Hz	2168,81 Hz
Од 37 примери во ненагласени позиции	428,44 Hz	1878,30 Hz

Ова покажува дека вториот формант е чувствителен на акцентирање. Може да се претпостави дека артикулацијата /e/ е пониска во ненагласената положба. Подигнувањето на F2 под акцент беше потврдено и во *Фонетика и фонологија* (2022).

Сепак, се чини дека артикулацијата на /e/ е најчувствителна на сегменталниот контекст. Имавме два примери на акцентираниот /e/ во кои вредностите на формантите отстапуваа повеќе од просекот за позиција под акцент: двапати *шоа е* (во прва појава F1 - 667,17 Hz, F2 - 1585,23 Hz; во втората појава: F1 - 580,28 Hz, F2 - неочекувано 2551,70 Hz). Во овие примери, F1 е јасно подигнат, што може да биде поврзано со артикулацијата по *a*.

F1 исто така се повишуваше кога по самогласката /e/ следеше мека согласка во зборот *шекер*. Во вториот слог, во ненагласената позиција во зборот *шекер*, ги имавме следните вредности: F1 - 503,18 Hz, F2 - 1985,87, во вториот изговор F1 - 468,96 Hz, F2 - 1998,06 Hz, во третиот 432,223 Hz. - 2284,92 Hz.

Говорникот модел, користен во *Фонетика и фонологија*, не ја артикулира самогласката /e/ забележително високо, но дури и кај него е забележана малку повисока артикулација, поврзана со позицијата под зборовен акцент и под акцент од повисок ред.

Така, ја потврдивме повишената артикулација на F2 кај /e/ под акцент (зборовниот и фразен) и асимилација (повишување на артикулација) во контекст на мек звук.

Аналогни податоци за /o/ се:

Просечните вредности на првите два форманти за /o/ беа како што следува:

	F1	F2
Од 7 позиции под фразен акцент	451,65 Hz	1018,45 Hz
Од 12 позиции под зборовен акцент	433,63 Hz	1162,67 Hz
Од 26 ненагласени позиции	432,81 Hz	1324,37 Hz

Под фразниот и зборовниот акцент имавме голема варијација на F2 - од 611 до 1300 Hz. Поголема просечна вредност на F2 за ненагласената положба укажува на снижена артикулација на /o/.

Во *Фонетика и фонологија* (2022, слика 72) беше утврдено дека вредностите на првите два форманта кај /o/ јасно се зголемуваат во ненагласената крајна позиција (во споредба со нагласените и ненагласените окурении во другите позиции). Кај другите самогласки во оваа позиција не беа забележани значајни разлики.

Иако имаме работа со статистичка појава, а не апсолутна, мислиме дека можеме да заклучиме дека артикулацијата на ненагласените самогласки /e/ и /o/ во македонскиот јазик е пониска во однос на изговорот под акцент, што е токму спротивно од стандардниот бугарски. Сепак, нашата хипотеза дека височината е главно поврзана со фразниот акцент не беше потврдена – не беше пронајдена разлика во артикулацијата помеѓу положбата под фразниот и зборовниот акцент. Останатите нагласени самогласки исто така не се придружени со повишување.

Второто прашање што си го поставуваме е повисоката артикулација на овие две самогласки во македонскиот во споредба со другите словенски јазици, во кои ја нема таканаречената редукција на ненагласените самогласки. Ова прашање беше поставено во усните дискусии пред неколку децении, но, изненадувачки, сè уште не се изготвени трудови што ќе го анализираат тоа. Високата артикулација се препознава аудитивно, но има значителни индивидуални варијации – се верува дека повисока артикулација се јавува особено кај жените (женските говорители).

Висините на првиот и вториот формант се една од објективните карактеристики што ги разликуваат гласовите. Елена ги изговара /e/ и /o/ многу високо на уво - особено /e/ често звучи речиси како [i].

Просечните вредности на првите два форманти, сумирани од сите примери во изговорот на Елена, беа:

За /e/: F1 - 427,76 Hz, F2 - 2092,37 Hz

Следниве вредности се дадени во различни фонетски студии:

- F1: 400 Hz, F2: 2050 Hz (Minissi et al. 1982);
- F1 : 190 - 700 Hz, F2 : 1600 - 2050 Hz (Керамитчиевски 1964);
- F1 : 525 Hz, F2 : 2170 Hz (Томовски 1965);
- F1 : 297-751 Hz, F2 : 1627-2442 Hz (Поп-Димитријовска и др. 2012)
- F1: 448–525 Hz, F2: 870–2030 Hz (Sychnerska 2015).

Во анализите за потребите на *Фонетика и фонологија* (2022) :

- за жени F1 : 496 Hz (311-963 Hz), F2 : 2138 Hz (1602-2543 Hz);
- за мажи F1 : 366 Hz (237-628 Hz), F2 : 1788 Hz (1314-2173 Hz).

Иако висините на формантот варираат од личност до личност, просечните вредности на сите овие студии (освен од Керамитчиевски 1964) се споредливи.

За /о/ ги имаме следните податоци:

Просечните вредности на првите два форманти, сумирани од сите примери во изговорот на Елена, беа:

- F1: 433,22Hz, F2: 1168,49Hz;
- F1: 450 Hz, F2: 850 (Minissi et al. 1982);
- F1 : 180-580 Hz, F2 : 750-1180 Hz (Керамитчиевски 1964);
- F1 : 513 Hz, F2 : 940 Hz (Томовски 1965);
- F1 : 348-749, F2 : 832-1724 Hz (Поп-Димитријовска и др. 2012).

Во *Фонетика и фонологија* (2022) :

- за жени F1 : 453 Hz (222-817 Hz), F2 : 994 Hz (632-1453 Hz);
- за мажи F1 : 373 Hz (266-619 Hz), F2 : 933 Hz (722-1186 Hz).

Просеците на сите овие податоци се:

За /е/ F1: 459 Hz, F2: 1943 Hz

За /o/ F1: 450 Hz, F2: 1018 Hz

Ги споредивме овие податоци со вредностите за полскиот јазик, каде што артикулацијата на самогласките /e/ и /o/ е особено ниска. Според Jassem et al. (1984) просечните вредности на првите два форманти (врз основа на повеќе продукции на четирите говорници) се:

За /e/ F1: 399 Hz, F2: 1930 Hz

За /o/ F1: 530 Hz, F2: 1156 Hz

Разликите во вредностите на формантите меѓу полскиот и македонскиот јазик не укажуваат на разлики во висината на артикулацијата. Затоа, треба да се претпостави дека аудитивниот впечаток на многу висока артикулација на средните самогласки (главно /e/) во македонскиот јазик произлегува од други карактеристики на нивната артикулација. Во случај на /o/ тоа би можело да биде лабијализација, додека за /e/ може да биде стеснување или напнатост во задниот дел на устата шуплина (веларизација?).

Литература

- Керамитчиевски, С. 1964: „Акустичка анализа на фонемите во македонскиот јазик“, *Македонски јазик XV/1–2*, ИМЈ, Скопје: 129–131.
- Томовски, Д. 1965: „Квалитетот на македонските вокали добиени со спектрограми“, *Македонски јазик XVI*, ИМЈ, Скопје, 143–149.
- Фонеџика и фонологија. 2022 – И. Савицка, А. Травињска, В. Лаброска, А. Цихнерска, Б. Геразов. *Фонеџика и фонологија на македонскиот сѐангарден јазик. Сеџменџална фонеџика и фонологија*, МАНУ, Скопје.
- Cychnerska, A. 2015: Realizacja samoglasnika /e/ pod naglaskom i u ostalim pozycijama prozodijske reči u makedonskom jeziku. Sondažna istraživanja. *Slavia Meridionalis* 15, 175–194.
- Jassem, W., M. Krzyśko & P. Stolarski. 1984: Częstotliwości formantowe samogłosek polskich jako cechy fonematyczne i osobnicze w świetle statystycznej analizy dyskryminacyjnej, *Prace IPPT PAN* 27.
- Minissi, N., Kitanovski, N., Cinque, U. 1982: *The phonetics of Macedonian*. Istituto Universitario Orientale, Naples.
- Pop-Dimitrijoska V., Apostolovska, G., Gerazov, B., Ivanovski, Z. and Jovanovski, J. 2012: „Forensic Speaker Identification Through Comparative Analysis of the Formant Frequencies of the Vowels in the Macedonian Language“. *Physica Macedonica* Vol. 61, 79-84.

Summary

In this work, an analysis of the higher and lower articulations of middle vowels was made in relation to the position of the vowels in the prosodic-syntactic units, based on a survey study. The problem of high pronunciation of the middle vowels /e/ and /o/ is an aurally striking phenomenon, especially in the Skopje colloquial pronunciation. This preliminary study determines the phonetic characteristics of these pronunciations of the middle vowels.

Damir Horga¹
Ines Carović²

GOVORNA DISFLUENTNOST U ČITANJU NA STRANOM JEZIKU

Апстракт: Целта на говорната комуникација е да му пренесе некоја информација на слушателот и со тоа да го промени неговиот информативен статус, што потоа ќе биде основа за неговиот говор или прагматична реакција. Во овој процес, говорникот ја обликува пораката на ниво на мисла, јазик и изговор, а слушателот ја прима на сетилно, јазично и концептуално ниво. Доколку се работи за читање на глас, авторот на текстот ја завршил работата на концептуално и јазично ниво, а говорникот има задача вербално да го реализира прочитаниот текст со своите читачки вештини. Во ова истражување, 9 студенти по странски јазици на хрватски јазик (ниво А), 10 студенти по странски јазици (ниво Б) и 19 родени хрватски говорници ја прочитаа басната на Езоп „Ветерот и сонцето“, а времетраењето на променливите за флуентност на говорот и прекините на говорот беа измерени со помош на Праат. Истражувањето покажа дека студентите по странски јазици и родените зборуваачи се статистички значајно различни, така што родените зборуваачи се подобри во променливите за флуентност, додека двете групи говорители на странски јазици не се разликуваат значајно иако студентите од нивото Б пристапуваат до мајчиниот јазик.

Клучни зборови: хрватски како странски јазик, дисфлуентен говор, читање, коефициент на флуентност.

1. Uvod

Shanon i Weaver su još 1949. godine predložili komunikacijski model (Škarić 1991) s idejom da se prijenos obavijesti kvantificira. To je bio poticaj da se i govorna komunikacija kao dio lingvističkih istraživanja promatra u okviru tih teorija. Govorna je obavijest slojevita tako da se može podijeliti na dva sloja: na tekst i na glas (Škarić 1991). U govoru su te dvije vrste obavijesti istovremene i mnogostruko povezane. Tekstove obavijesti kodirane su jezičnim znakovljem pojedinog jezika i prevodive su na neki drugi jezik uporabom znakovlja toga drugog jezika. Glasove obavijesti se kodiraju posebnim govornim znakovima (jačinom, brzinom govora, bojom glasa, stankama i sl.) i neprevodive su na drugi jezik. Sloj glasa je nejezičan i može se reći organski te pored govornih obavijesti, koje se odnose na sadržaj poruke, nosi obavijesti o izvoru obavijesti/govorniku. Tekstove se obavijesti kodiraju konvencionalnim simbolima i prenose se pokretima izgovornih artikulacijskih organa. Tako se količina obavijesti prenesena govorom može podijeliti na količinu prenesenu tekstem i količinu prenesenu glasom. Količina obavijesti je mjerljiva dok je količina

¹ Odsjek za fonetiku Filozofskog fakulteta Sveučilište u Zagrebu, dhorga@ffzg.hr

² Odsjek za fonetiku Filozofskog fakulteta Sveučilište u Zagrebu icarovic@ffzg.hr

obavijesti prenesena glasom praktički nemjerljiva. Pretpostavlja se da arhetipski govor prenosi 60 do 80 bita u sekundi. Budući da je govorni proces dinamičan tako i odnosi količine obavijesti prenesene tekstem i glasom mogu varirati pa u nekom govoru može prevladavati tekst (glasno čitanje nekog teksta) ili glas (poziv na oprez u nekoj opasnoj situaciji). Govorne disfluentnosti prema tome predstavljaju sloj glasa jer pokazuju kako govornik vlada mehanizmima govorne proizvodnje odnosno kako vlada pojedinim jezikom. Budući da se može pretpostaviti da je govornik vještiji u vladanju materinskim jezikom nego inim jezikom može se pretpostaviti da će broj i učestalost disfluentnosti u inom jeziku biti veći nego u materinskom (Derwing i sur. 2004; Enxhi i sur. 2012). Dakako, da stupanj vladanja inim jezikom također može varirati u velikoj mjeri govorne disfluentnosti bit će i pod utjecajem tog faktora. Ti će uvjeti djelovati i na količinu obavijesti koja se može prenijeti inim jezikom i na brzinu tog prijenosa (Šamo 2021).

Govorna komunikacija pretpostavlja sudjelovanje govornika koji šalje obavijest i slušatelja koji prima obavijest. Ta je činjenica vodila k razmatranju i stvaranju modela kako se ponašaju govornik i slušatelj u komunikacijskom procesu. Model koji je općenito prihvaćen i predstavlja osnovicu za različite varijante je Leveltov model (1989). To je hijerarhijski model koji pretpostavlja da se govorna obavijest obrađuje na tri razine i u proizvodnji i u primanju govora. U proizvodnji obavijesti govornik na prvoj razini definira sadržaj koji želi prenijeti sugovorniku. Ako je to pozdravljanje prilikom rastajanja govornik će, na primjer, procijeniti kakav je odnos između njega i sugovornika sa stajališta profesionalnosti, prijateljstva, dobi i drugih faktora, pa će odabrati adekvatni stupanj od rukovanja, verbalnih pozdrava *Ajd' bok!*, *Vidimo se!*, *Pozdrav!*, *Doviđenja!*, *Poštovanje!*, *Sretno!* do rukoljuba, ako je sugovornica bila žena, a govornik muškarac. To je misaona razina. Na sljedećoj razini govornik mora jezično oblikovati pozdrav koji je odabrao. Mora odabrati jezik na kojem će izreći odabrani sadržaj i sva potrebna semantička, sintaktička, morfološka, fonološka i pragmatička pravila tog jezika (Lindblom 1990). Ako je odabrao pozdrav *Vidimo se!* odabrao je hrvatski jezik, povratni glagol *vidjeti se* u prvom licu množine prezenta tog glagola koji ima foneme */vidjeti#se/* poredane navedenim redom s kratko silaznim naglaskom na prvom */i/*. Tako organiziran izričaj je apstraktan, ali on ima jezičnu formu i može se materijalizirati i pretvoriti u govorni zvuk pokretima govornih organa. To se ostvaruje na sljedećoj, trećoj izgovornoj razini govorne proizvodnje. Ne ulazeći u detaljno objašnjavanje govorne razine, poznato je da pluća i grudni koš pokreću zračnu struju kao energetske izvor zvuka koja prelazeći preko glasiljki i tjesnaca ili pregrada artikulatora stvara zvuk koji se rezonancijom u šupljinama vokalnog trakta konačno oblikuje (Horga i Liker 2016). Tako proizveden govorni zvuk kroz zvučni kanal putuje do senzoričkih dijelova slušateljevog organizma te počinje proces primanja govora koji ima paralelne dijelove kao i mehanizam za proizvodnju govora. Na senzoričkoj razini obrađuju se fizičke, prije svega zvučne, komponente govora (Carović, Žganec 2022). U moždanim centrima za primanje govora prepoznaje se jezični sadržaj obavijesti i konačno na trećoj razini obrade slušatelj otkriva pravi smisao obavijesti. Kao što slušatelj prima govor, istim mehanizmima vlada i govornik, ne samo da bi mogao preuzeti ulogu slušatelja nego da bi pratio proizvodnju svoga govora različitim unutarnjim petljama i

vanjskom petljom slušajući svoj govor i procjenjujući je li on u skladu s početnom intencijom oblikovanja obavijesti (Lieberman 1993; Oomen i sur. 2001; Mildner 2003; Kovač i Müller 2023).

Na svom putu od misaone razine izvora do misaone razine cilja obavijesti ona prolazi kroz složen proces oblikovanja i preoblikovanja u oblik specifičan za svaku razinu (Sagalovitz 2010). To zahtijeva vješto vladanje svim mehanizmima govorne komunikacije i čovjek kao vrsta i kao pojedinac vlada tim vještinama i, kao što smo rekli, koristi blagodati govorne komunikacije kao učinkovitoga sredstva života u ljudskoj zajednici. Međutim, čovjek kao biološko biće nije savršen već u svojim djelatnostima radi pogreške, a to se odnosi i na govornu komunikaciju (Shuttack-Hufnagel 1992). Zato u govornoj komunikaciji pored zahtjeva da se slušatelju vjerno prenese obavijest koju želi poslati izvor, postoji i zahtjev da obavijest bude oblikovana tečno, što znači da se vrijeme kao medij govorne komunikacije učinkovito iskoristi (Manning i DiLollo 2018). Prema tome prirodno proizveden govor može se podijeliti na dijelove tečnog govora i na prekide tog tijeka, odnosno disfluentnosti. Treba odmah spomenuti da su prekidi govora u vidu praznih stanki sastavni dio fluentnog govora, zbog svoje funkcije razgraničenja tako da je jedan od problema u razmatranju govorne fluentnosti klasifikacija tih dvaju vidova prekida govora. Woodruff Starkweather (1987) i Filmore (1979) klasificiraju fluentnosti na one koje su lingvističke prirode (sintaktičke, semantičke, fonološke i pragmatične) te one koje su govorne i koje se mogu povezati s fizičkim i motoričkim svojstvima govornika (kontinuiranost, tempo, trajanje, koartikulacija i govorni napor).

Götz (2013) navodi varijable koje mogu u govoru proizvoditi disfluentnost iako kriteriji nisu do kraja konzistentni. Proizvodnu disfluentnost čine tempo govora, trajanje fluentnog segmenta, trajanje praznih stanki i koeficijent fonacije. Perceptivnu disfluentnost čine točnost izričaja, idiomatičnost, intonacija, akcent, pragmatika, vokabular, registar i struktura rečenice (Fillmore 1971). Neverbalnu disfluentnost čine geste, mimika, govor tijela, pogled i emblemi. Konačno, to su formulaični izrazi ponavljanja, pune stanke, diskursni markeri i poštapalice. Sve navedeno mogu biti varijable govorne disfluentnosti (Horga i Požgaj Hadži 2013).

Kapranov (2013) je usporedio fluentnost (prosječno trajanje dugih stanki, ukupno trajanje stanki, trajanje govora, prosječno trajanje segmenata i odnos trajanja govor/stanke) u australskih studenata koji su učili njemački u Australiji ili u Njemačkoj te dobio rezultate koji pokazuju da studenti koji su studirali u kontekstu stranog jezika fluentnije govore o kognitivno zahtjevnijim temama, ali ta varijabla nema utjecaja na kognitivno manje zahtjevan zadatak kao što bio generiranje priče.

Vrijeme je medij kroz koji se ostvaruje govor. Dobro je poznata izreka *Vrijeme je novac*, koja vrijedi i za govornu komunikaciju. Govorna je komunikacija učinkovita i zbog toga što racionalno koristi vrijeme u skladu s proizvodnim i perceptivnim kapacitetima pošiljatelja i primatelja govornih obavijesti (Kolb i Whishaw 1996). Uobičajene su dvije mjere brzine govora: tempo govora izražen obično ukupnim brojem slogova u sekundama ukupnog trajanja govora. Druga je mjera tempo artikulacije kada se u vremensku komponentu uključuje samo fluentni dijelovi govora, tj. ona predstavlja brzinu artikulacijskih pokreta. Iako postoje različiti faktori koji mogu djelovati na brzinu govora, prosječne vrijednosti su dobar

parametar za uspoređivanje (Erdeljac i Horga 2006). Navode se rezultati vrijednosti prosječnog tempa artikulacije: japanski 7,84 slog/s, španjolski 7,82, francuski 7,18, talijanski 6,99, engleski 6,19, njemački 5,97 i mandarinski 5,18. Istraživanja za hrvatski jezik za tempo artikulacije: 5,4 i 8,3 slog/s za najsporijega i najbržega govornika (Bakran 1996) a 6,92 slog/s za spikere u Dnevniku HRT-a, a 5,92 slog/s za goste (Horga i Požgaj Hadži 2005). Tempo govora u TV dnevnicima na HRT-u je 6,3 slog/s (Škarić 1991), spikeri 6,36 slog/s i gosti 4,77 slog/s (Horga i Mukić 2000). Prema tome tempo govora i tempo artikulacije mogu biti mjera fluentnosti govora.

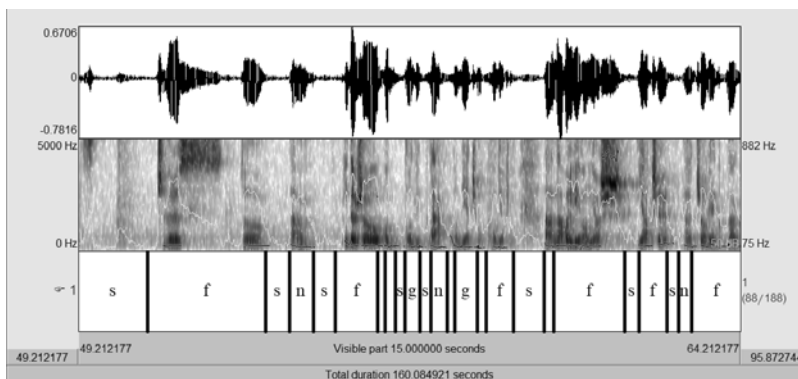
Kao što smo naveli, govorni komunikacijski proces vrlo je složen i na svakom dijelu se mogu pojaviti disfluentnosti kada govornik ili slušatelj pogrešno ili sa zastojem koriste vrijeme u proizvodnji ili primanju govora.

2. Istraživanje

Govorne disfluentnosti mogu se istraživati iz različitih aspekata i na različitim uzorcima ispitanika ili govora. U ovom je istraživanju istražen odnos govorne disfluentnosti u čitanom tekstu na uzorku inojezičnih govornika.

2. 1. Pitanje i procedura

Postavljeno je pitanje kako i koliko nedovoljno vladanje stranim jezikom djeluje na fluentnost govora u čitanju na tom jeziku. Logično je očekivati da će taj nedostatak ili manja automatiziranost procesa govorne proizvodnje na stranom jeziku dovesti do veće disfluentnosti i u čitanju na stranom jeziku. Promatrane su tri skupine ispitanika, prva skupina su bili strani studenti koji uče hrvatski i vladaju njime na razini A prema Europskom referentnom okviru za jezike, a materinski jezici su im bili arapski, bugarski, danski, engleski, kineski, mađarski, njemački i vijetnamski. Druga skupina su bili strani studenti koji uče hrvatski i vladaju njime na razini B, a materinski jezici su im bili bugarski, engleski, kineski, mađarski, malajski, ruski, španjolski, turski, a treća skupina je bila kontrolna u kojoj su bili studenti koji su izvorni govornici hrvatskoga jezika. U prvoj skupini bilo je devet, u drugoj deset a u trećoj 19 ispitanika. Nakon pripreme od tri minute, ispitanici su pročitali hrvatsku verziju Ezopove basne *Vjetar i sunce* što je snimljeno u akustičkom studiju Odsjeka za fonetiku. Audio snimke su poslužile za daljnju analizu i mjerenje promatranih varijabli tako da su anotirani pojedini segmenti (Slika 1) u programu Praat (Boersma i Weenink 2022).

Slika 1. Anotiranja pojedinih segmenata i mjerenje njihovog trajanja u Praatu.

Promatrane varijable bile su: tempo govora ($T_g = TR_u/BR_s$ – ukupno trajanje govora podijeljeno s brojem slogova), tempo artikulacije ($T_a = TR_f/BR_s$ – trajanje fluentnog dijela govora podijeljeno s brojem slogova), trajanja fluentnog dijela govora, trajanje prekida (ukupno trajanje praznih stanki, pogrešaka, nefonemskog glasnika, ponavljanja) (Horga i Liker 2016; Lennin 1990). Također je izračunat koeficijent fonacije: $(F-N)/T$ tako da se od trajanja fluentnoga dijela govora oduzelo trajanje nefluentnoga dijela te se ta razlika podijelila s ukupnim trajanjem. Koeficijent bi trebao biti veći što je trajanje fluentnoga dijela govora veće, a trajanje nefluentnoga dijela manje što bi u idealnom govoru značilo da nema nefluentnosti te da je trajanje fluentnoga dijela govora i ukupno trajanje jednako što bi u odnosu dalo 1. Budući da takvoga govora gotovo da nema, koeficijent je uvijek manji od 1. Izračunate su srednje vrijednosti za pojedinog ispitanika i za promatrane skupine te je testirana značajnost razlika.

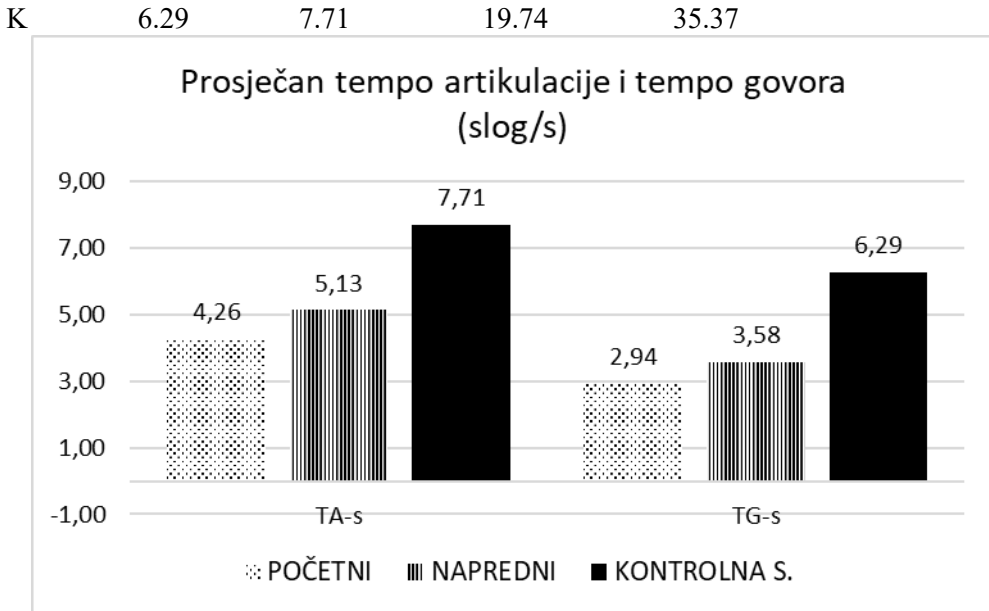
3. Rezultati i rasprava

3.1. Tempo govora, tempo artikulacije i trajanje fluentnog odsječka

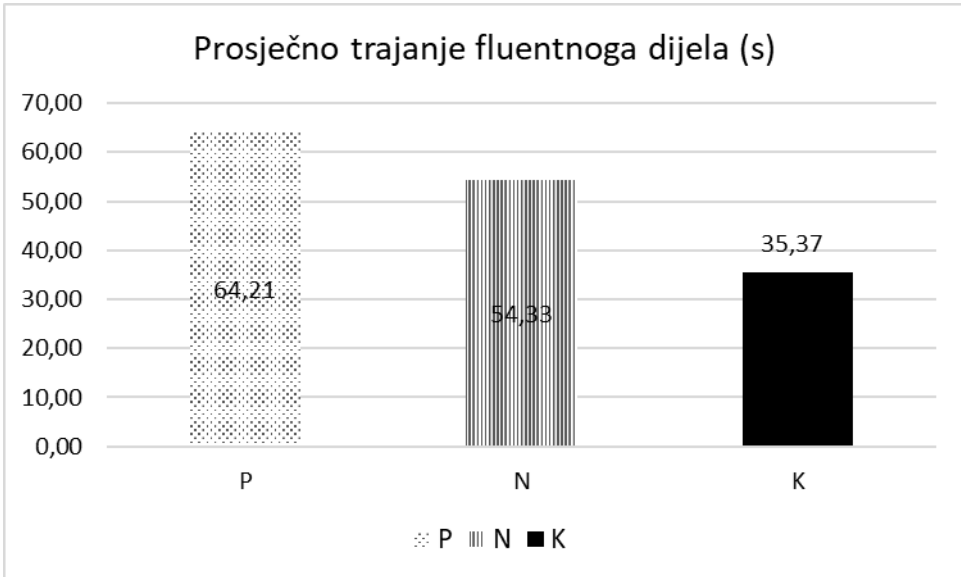
Za navedene tri varijable (tempo govora, tempo artikulacije i trajanje fluentnog odsječka) vrijedi činjenica, ako je vrijednost rezultata viša, vrijednost fluentnosti govora je također bolja. Rezultati su promatrani u tri skupine ispitanika (P – početna, N – napredna i K – kontrolna skupina) prikazani su u tablici 1, 2 i 3 te na slikama 2, 3, 4, 5 i 6.

Tablica 1. Rezultati promatrane tri skupine ispitanika (P – početni, N – napredni i K – kontrolna skupina) u tempu govora, tempu artikulacije (slog/s) i prosječnom broju (FU_n) i trajanju fluentnog odsječka govora (FU_s).

	TG (slog/s)	TA (slog/s)	FU (n)	FU (s)
P	2.94	4.26	43,67	64.21
N	3.58	5.13	41,00	54.33

Slika 2. Prosječan tempo artikulacije i tempo govora (slog/s) za tri skupine ispitanika (P – početni, N – napredni i K – kontrolni).

Slika 3. Prosječno trajanje fluentnog odsječka govora (s) za tri skupine ispitanika (P – početni, N – napredni i K – kontrolni).

Tempo govora u većoj mjeri ovisi o procesiranju govora na misaonoj i jezičnoj razini, a manje o brzini artikulacijskih pokreta. U ovom istraživanju ispitanici su čitali tekst te nisu trebali razmišljati o njegovoj konceptualnoj i jezičnoj organizaciji. Međutim, čitanje ipak predstavlja posebnu vještinu pretvaranja grafičke

forme obavijesti u izgovornu, zvučnu formu koja uključuje i razumijevanje teksta, a to znači i njegovu obradu na jezičnoj i konceptualnoj razini. Općenito, tempo govora u stranom jeziku za pojedinog govornika bit će sporiji nego u materinskom jeziku. U ovom istraživanju ispitanici su na čitanje 184 sloga dugi tekst vremenski potrošili P – 64,21 s, N – 54,33 s i K – 35,37 s tako da su tekst podijelili na P – 43,67; N – 41,00 i K – 19,74 fluentna segmenta te je fluentni segment prosječno trajao P – 1,55 s, N – 1,45 s i K – 1,99 s. Tako su početnici čitali 182 %, a napredni 154 % dulje nego izvorni govornici, a tekst su podijelili na 221 % (početni) i 208 % (napredni) više fluentnih segmenata nego izvorni govornici hrvatskoga. Konačno se može izračunati tempo govora koji iznosi P – 2,94 slog/s, N – 3,58 slog/s i 6,29 slog/s što je pokazano na slici 2. Ako se promatra tempo artikulacije rezultati su sljedeći: P – 4,26 slog/s, N – 5,13 slog/s i K – 7,71 slog/s. Ako se uspoređi koliko su govornici hrvatskog kao inog jezika sporiji, razlika je veća ako se uspoređi tempo govora (193 %) nego ako se uspoređi tempo artikulacije (164 %) što ukazuje da i ovom primjeru kada ispitanici ne moraju misliti o konceptualnom i jezičnom oblikovanju obavijesti poznavanje jezika utječe na tempo govora i artikulacije na različit način.

I što se tiče broja fluentnih dijelova i što se tiče njihovog trajanja značajnosti razlike su identične (tablica 2) iako je skupina naprednih inojezičnih govornika bliža izvornim govornicima hrvatskoga. I po jednom i po drugom kriteriju kontrolna se skupina statistički značajno razlikuje od skupina inojezičnih govornika jer proizvodi više fluentnih odsječaka i troši na njihovu artikulaciju više vremena: broj fluentnih odsječaka (P-K $p = 0.00$, N-K $p = 0.00$, P-N $p = 0.69$), trajanje fluentnih odsječaka (P-K $p = 0.00$, N-K $p = 0.00$, P-N $p = 0.09$).

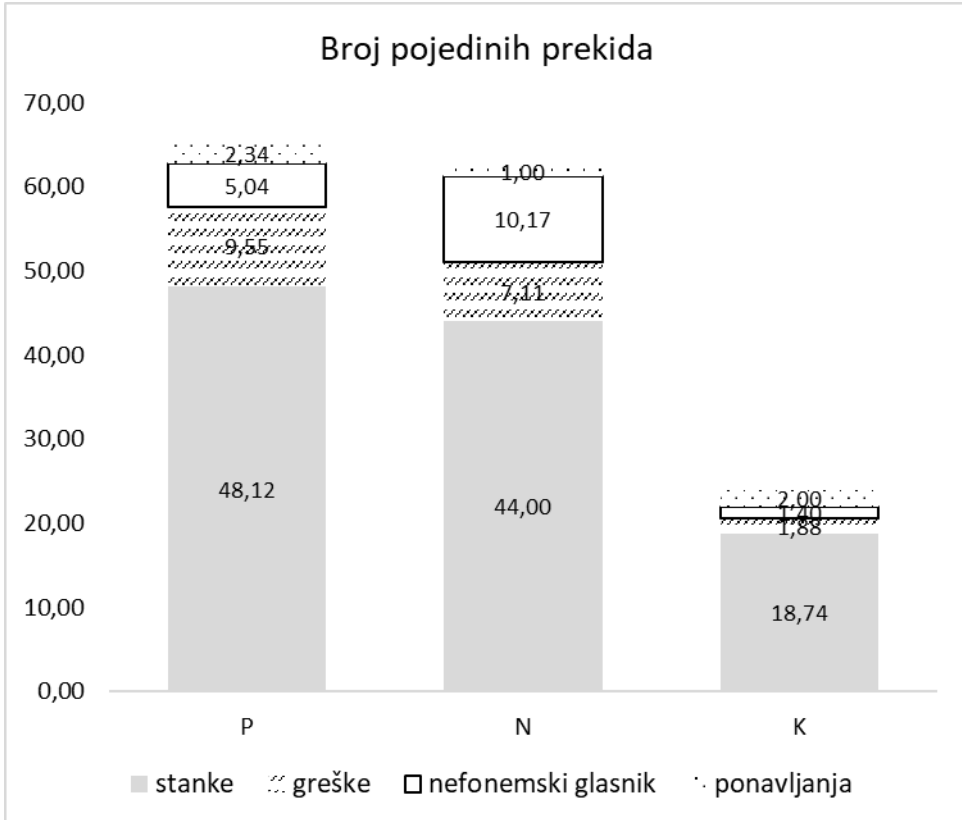
Tablica 2. Rezultati ttesta za broj fluentnih odsječaka i njihovo trajanje između početne, napredne i kontrolne skupine ispitanika.

ttest	broj fluentnih odsječaka	trajanje fluentnih odsječaka
P-K	0,000	0,000
N-K	0,004	0,001
P-N	0,694	0,093

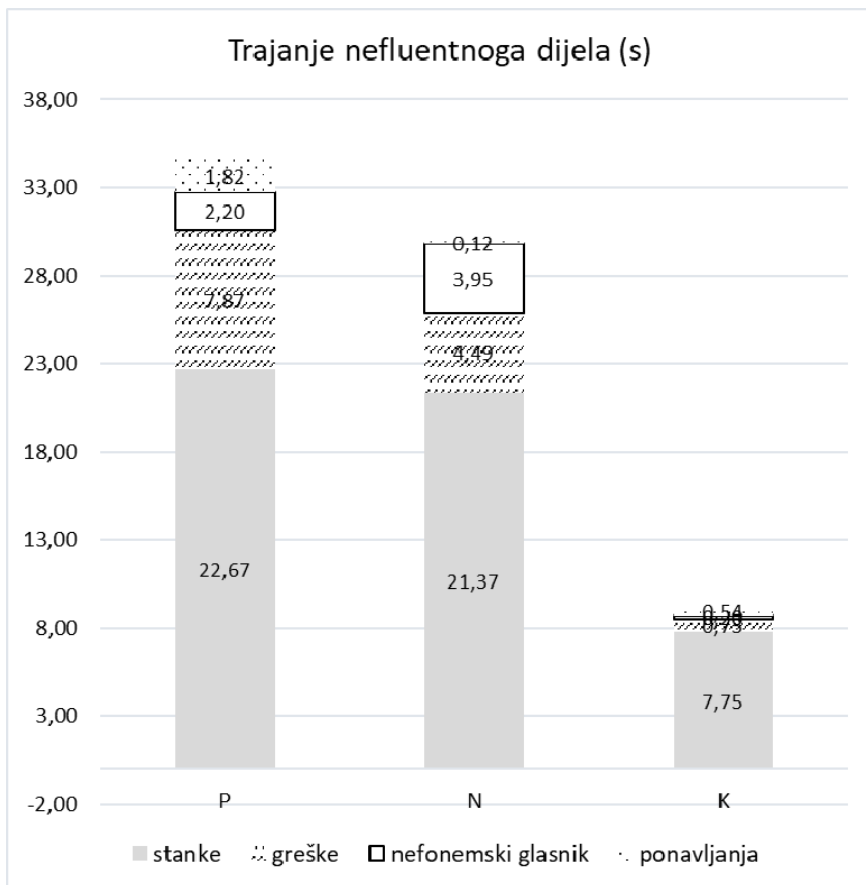
3.2 Broj i trajanje prekida govora (trajanje prekida koji su činili trajanje praznih stanki, trajanje pogrešaka, trajanje nefonemskog glasnika, trajanja ponavljanja)

Broj prekida i njihovo trajanje prikazano je na slici 4 i 5. Ukupno trajanje prekida iznosilo je P – 34,56 s, N – 29,93 s i K – 9,91. I broj prekida govora, dakle disfluentnosti, bio je veći u inojezičnih govornika s različitim vrijednostima za pojedinu vrstu prekida. Ukupno trajanje raspoređeno je između četiri vrste prekida tako da su prazne stanke u inojezičnih govornika pokrile oko 68,49 % ukupnog trajanja prekida, a kod izvornih je govornika hrvatskoga taj postotak bio nešto veći i iznosio je 84 %. S obzirom na ukupno trajanje tih prekida (32,25 s kod inojezičnih i

9,23 s kod izvornih govornika hrvatskoga) valja pretpostaviti da je navedeni postotak kod inojezičnih govornika bio potrošen na disfluentnosti, a kod izvornih govornika na sintaktičku organizaciju čitanog teksta. Treba napomenuti da su kao stanke tretirane sve stanke i da nije napravljena podjela na strukturalne stanke i stanke oklijevanja.

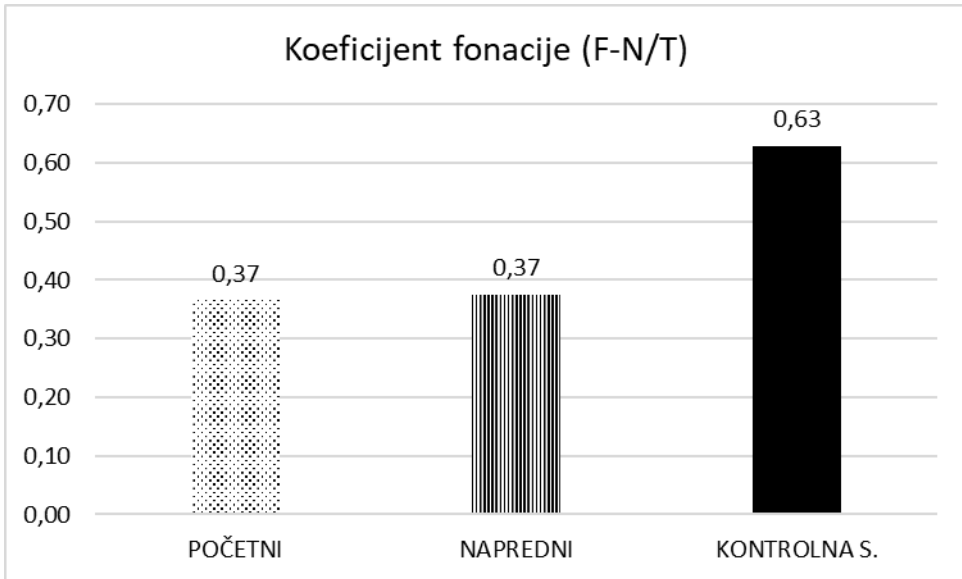
Slika 4. Broj pojedinih prekida: s – prazne stanke, g – greške, n – nefonemski glasnik i p – ponavljanje za P – početnu, N – naprednu i K – kontrolnu skupinu ispitanika.

Slika 5. Prosječno trajanje pojedinog prekida (nefluentnog dijela govora) u sekundama: s – prazne stanke, g – greške, n – nefonemski glasnik i p – ponavljanja za P – početnu, N – naprednu i K – kontrolnu skupinu ispitanika.

3.3. Koeficijent fonacije

Mjera koja je vezana uz fluentnost govora je koeficijent fonacije koji se računa tako da se izračuna razlika u trajanju između fluentnih i disfluentnih dijelova govora i da se ta razlika podijeli s ukupnim trajanjem govora ($KF = (F-N)/T$). Rezultati su prikazani na slici 6. Ta je mjera pokazatelj vještine govornika da iskoristi vrijeme za produkciju fluentnog govora. U ovom istraživanju inojezični govornici postigli su rezultat od 0,37 dok su izvorni govornici bili gotovo dvostruko bolji postigavši rezultat od 0,63.

Slika 6. Vrijednosti koeficijenta fonacije za P – početnu, N – naprednu i K – kontrolnu skupinu ispitanika.

U tablici 3 vidljivo je da je razlika između inojezičnih govornika i kontrolne skupine izvornih govornika hrvatskoga statistički značajna (P-K $p = 0.00$, N-K $p = 0.01$) dok razlika između dviju skupina inojezičnih govornika, dakako nije statistički značajna (P-N $p = 0.92$). Slični su rezultati dobiveni nakon provođenja ttesta i za mjeru prosječnoga trajanja fluentnoga dijela govora u kojoj je razlika između inojezičnih govornika i kontrolne skupine izvornih govornika hrvatskoga statistički je značajna (P-K $p = 0.04$, N-K $p = 0.02$) dok razlika između dviju skupina inojezičnih govornika, nije statistički značajna (P-N $p = 0.6$).

Tablica 3. Rezultati ttesta za koeficijent fluentnosti i za prosječno trajanje fluentnoga dijela govora između početne, napredne i kontrolne skupine ispitanika.

ttest	KF (F-N)/T	prosječno trajanje fluentnoga dijela govora
P-K	0,001	0,038
N-K	0,008	0,018
P-N	0,917	0,634

4. Zaključak

Ovo je istraživanje pokazalo da se u čitanju teksta na hrvatskom jeziku inojezični govornici na stupnju poznavanja hrvatskoga na A i B razini bitno razlikuju od izvornih govornika. Razlike su očite u varijablama koje su izraz fluentnosti (tempo

govora i tempo artikulacije te dužina fluentnih odsječaka govora) i u varijablama koje doprinose govornoj disfluentnosti kao što su broj i trajanje stanki, pogrešaka, uporabe nefonemskog glasnika ili ponavljanja. Iako su ispitanici čitali tekst koji je logično bio konceptualno i jezično uređen, a njihov je zadatak bio na razini proizvodnje tekst artikulirati ipak su kognitivna i jezična razina uključene i u čitanje pripremljenog teksta te djeluju na govornu fluentnost.

Rezultati ovoga istraživanja otvaraju niz pitanja u istraživanju i tumačenju govorne fluentnosti. Prvo je pitanje sistematična klasifikacija varijabli koje djeluju na govornu fluentnost polazeći od kriterija proizvodnje i percepcije govora. Nadalje, pitanje otvorenih i skrivenih disfluentnosti (naročito u perceptivnih disfluentnostima) i uporaba suvremenih neuroznanstvenih metoda kojima bi se na razini funkcioniranja neuralnih svojstava govora otkrivale funkcije živčanog sustava u govornoj proizvodnji i percepciji.

Literatura

- Bakran, J. 1996: *Zvučna slika hrvatskoga govora*, Ibis grafika, Zagreb.
- Boersma, P., Weenink, D. 2022: *Praat: doing phonetics by computer [Computer program]*, Version 6.2.06, retrieved 23 January 2022 from <https://www.praat.org>.
- Carović, I., Žganec, T. 2022: „Prepoznavanje neverbalnih znakova emocija u hrvatskome kao inome jeziku“. U: Marković, I., Nazalević Čučević, I., Gligorić, I. (ur.) *Riječi o riječi i Riječi*, Disput, Zagreb, 159-176.
- Derwing, T. M., Rossiter, M., Munro, M. J., Thomson, R. I. 2004: „Second Language Fluency: Judgements on Different Tasks“, *Language Learning*, 54, 4, 655-679.
- Enxhi, S., Tan, B. H., Yong, M. 2012: „Speech Disfluencies and Mispronunciations in English Oral Communication among Malaysian Undergraduates“, *International Journal of Applied Linguistics and English Literature*, 1, 7, 19-32.
- Erdeljac, Vlasta i Damir Horga 2006: „Govorne greške profesionalnih i neprofesionalnih govornika“. Granić, Jagoda (ur.), *Jezik i mediji – jedan jezik : više svjetova*, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Split, 215-222.
- Fillmore, C. J. 1971: „Types of llexical information“. U D. D. Steinberg i L.A. Jakobovits (ur.), *Semantics: an interdisciplinary reader in philosophy, linguistics and psychology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Fillmore, C. J. 1979: *Individual differences in language ability and language behavior*, Academic Press, New York, pp. 85–101.

- Götz, S. 2013: *Fluency in Native and Nonnative English Speech*, Benjamins, Amsterdam.
- Horga, Damir i Vesna Požgaj Hadži 2005: „Slušateljeva redakcija govornika“. Jagoda Granić (ur.) *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike*. HDPL, Zagreb- Split, 301-310.
- Horga, D., Požgaj Hadži, V. 2013: „Govorna disfluentnost u elektroničkim medijima“. U Tivadar, Hotimir (ur.) *Aktualna vprašanja slovanske fonetike*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 13-23.
- Horga, D., Mukić, I. 2000: „Neki vremenski parametri govora u dnevnicima HTV-a“. *Govor*, Zagreb, 17, 2, 105-127.
- Horga, D., Liker, M. 2016: *Artikulacijska fonetika*. Ibis, Zagreb.
- Kapranov, A. 2013: „Beginner Student's Speech Fluency in a Second Language Compared Across Two Contexts of Acquisition“. U: Piechurska-Kuciel, E., Szymańska-Czaplak, E. (ur.) *Language in Cognition and Affect. Second Language Learning and Teaching*, Springer, Berlin, Heidelberg. 81-95.
- Kolb, B. i Whishaw, I. Q. 1996: *Fundamentals of Human Neuropsychology*, W. H. Freeman and Company, New York.
- Kovač, M. M., Müller, M. 2023: „Monitoring – key factor in the development of fluent speech: Case study of Germane as foreign language“, *Govor*, 39, 2, 99-118.
- Lennon, P. (1990: "Investigating fluency in EFL: A quantitative approach", *Language Learning*. **40** (3), 387–417.
- Levelt, Willem, J.M. 1989: *Speaking: From Intention to Articulation*. A Bradford Book, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London England.
- Lieberman, Philip 1993: *Uniquely Human. The Evolution of Speech, Thought, and Selfless Behavior*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England.
- Lindblom, B. 1990: „Explaining phonetic variation: A sketch of the H&H theory“. U Hardcastle, W.J. i A. Marchal (ur.) *Speech Production and Speech Modeling*, Dordrecht: Kluwer, 403-439.
- Manning, W. H., DiLollo, A. 2018: *Clinical Decision Making in Fluency Disorders*. Plural Publishing Inc.
- Mildner, V. 2003: *Govor između lijeve i desne hemisfere*, IPC grupa, Zagreb.
- Oomen, Claudy C. E. and Albert Posma 2001: „Effects of Time Pressure on Mechanisms of Speech Production and Self-Monitoring“, *Journal of Psycholinguistic Research*, 30. 2, 163-184.
- Sagalovitz, N. 2010: *Cognitive bases of second language fluency*, Routledge, London.

Shuttack-Hufnagel, S. 1992: *The role of word structure in segmental serial ordering*. *Cognition*, 42, 213-259.

Šamo, Renata 2021: *Uvod u jezik i (ino)jezični razvoj*, Leykam international, d.o.o., Zagreb.

Škarić, I. 1991: „Fonetika hrvatskoga književnog jezika“, Babić, S., D. Brozović, M.Moguš, S. Pavešić, I. Škarić i S. Težak: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Globus Nakladni zavod, Zagreb, 61-377.

Woodruff Starkweather, C. 1987: *Fluency and stuttering*, Englewood Cliffs, New York. Prentice-Hall, Inc.

Summary

The aim of the speech communication is to transmit the information to the listener and to change his level of information he rules and in this way to stimulate his speech or pragmatic reaction. In the entire speech process the speaker forms the information at conceptual, language and articulation levels and the listener receives the speech at sensorial, language and conceptual levels. In reading aloud, the author of the text has completed the conceptual and language levels and the speaker's task is to use his reading skills to perform the articulation part of the communication process and transfer the text to speech. In the present research nine foreign students of Croatian (level A), ten foreign students (level B) and 19 native speakers of Croatian were reading the Aesop's tale *The Wind and the Sun*. Acoustic analysis was driven through software Praat. Measured variables were speech rate, articulation rate, coefficient of phonation and duration and number of the fluent segments, on the one hand, and duration and number of speech breaks (pauses, repetitions, mistakes, non-phonemic vowels), on the other. The research showed that foreign speakers and native speakers significantly differ and that native speakers of Croatian are better in speech fluency variables and fluency breaks, while two groups of foreign speakers (levels A and B) don't differ statistically in mutual relationships in speech fluency variables. Results of level B speaker showed that they are closer to the native speakers.

Дарко Томовски¹

ФОНЕТСКИТЕ СПЕЦИФИКИ НА ГОВОРОТ ВО СЕЛОТО УРВИЧ

Апстракт. Фонетиката претставува почетно или најниско рамниште во системот на еден јазик. Како и другите рамништа во јазикот така и фонетското рамниште на еден говор е подложно на разни лингвистички или екстралингвистички влијанија кои придонесуваат за одредени состојби и промени на фонетски план. Во овој труд накратко е прикажан фонетскиот систем на говорот во селото Урвич, при што посебен осврт е направен на одделни фонетски особености кои се издвојуваат како специфични и единствени на македонската јазична територија. Притоа, истите се разработени, и се прикажани можните влијанија кои придонеле за дадената состојба на фонетски план во овој говор.

Клучни зборови: фонетика, горански говор, фонетски особености, архаизми, иновации.

Селото Урвич се наоѓа во северозападниот дел на Македонија на стрмните падини на Шар Планина на надморска висина од околу 1 150 м., а најблизок град до селото е Тетово, на околу 20 км. Во селото Урвич, како и во соседното село Јеловјане живее македонско исламизирано население кое го говори горанскиот говор.

За потеклото на жителите на Урвич има повеќе тврдења, но според повеќе истражувања, се смета дека најголем дел од населението е со потекло од Гора во Косово, дел со потекло од Албанија, а дел се староседелци.

Горанскиот говор, покрај во овие две села во границите на Македонија, е распространет и се говори во регионот Гора на Косово во околу дваесет села, како и во Албанија во десет села. Горанскиот говор по својот фонолошки систем и по граматичката структура и на синхронски и на дијахронски план влегува во составот на македонскиот дијасистем (Видоески 1998 : 312).

Во овој труд накратко ќе ги прикажеме фонетските особености што говорот во селото Урвич ги споделува со некои од околните говори и наречја, при што посебно ќе се задржиме на одделни фонетски особености на овој говор кои се издвојуваат како специфични и единствени на македонската јазична територија. Притоа, правиме обид истите да ги разработиме и да ги разгледаме

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, darkotomovski@gmail.com

можните влијанија кои придонеле за дадената состојба на фонетски план во овој говор.

По однос на основните наречја, горанскиот говор потесно е поврзан со западното македонско наречје, што може да се согледа од следниве карактеристики: рефлексот /a/ место носовката *ɔ во некоренски слогови (*īajak*, *īajčina*, *īmaaiī*, *beraiī*), загубата на интервокално /v/ во одреден број лексеми (*leboj*, *žuego*, *kuac*, *īyuar*), третосложниот акцент (*īl'anina*, *īlan'inaīa*), акцентските целости (*siyuden'a-вода*, *bekaro'a-куќа*, *ne-s'e-sīava n'a-usīa*).

Одреден број карактеристики го поврзуваат горанскиот говор со западните периферни говори во правецот Гостивар – Река – Дебар – Струга – Охрид, или со еден дел од нив. Тука може да се спомене рефлексот /ā/ место носовката *ɔ во еден број лексеми во коренските морфеме, кој претставува типична црта на целата територија од горнополошките говори.

Пр.: *đaiī*, *īaiī*, *žāseniца*, *žn'āsna*, *zaiī*, *k'āsni*, *k'aiīina*, *ī'aiīok* и др.

Потоа како импорт од дебарските говори се смета јавувањето на /e/ како континуант на носовката *ɔ во одредени лексеми.

Пр.: *jeīīok*, *ke*, *кеде*, *'oiīкеде*, *k'edel'а* и др.

Една група карактеристики го поврзуваат горанскиот говор со долнополошките говори. Тука може да се споменат: чувањето на /j/ пред иницијалното /e/: *jeu*, *jela*, *jelen*, *jezero*; во одредени лексеми во коренски слогови како континуант на *ɔ се јавува и /y/: *muu*, *mužena*, *muīno*, *muķkavo*, *muķa*, *ruķa*, *ruķave*, *žuska*, *obruč*, *īužno* и др.; веларизација на /l/ во /ļ/ на крајот на слогот, што потоа во горанскиот говор во најголем дел случаи, со лабијализација преминува во *v/f*. сп. *īeiīef*, *voф* (*вол*), *koīīef* (*koīīel*) итн.

Фонетските специфики кои се карактеристични за говорот во селото Урвич, односно што не се среќаваат во околните соседни говори, можат да се поделат во две групи. Дел од тие црти се архаизми, а дел се иновации. Архаизмите претставуваат наследени стари црти, коишто не биле опфатени од јазичните промени што ги зафатиле останатите македонски дијалекти.

Како архаизам во делот на фонетиката ја сметаме состојбата со гласот /x/, кој во урвичкиот говор, а и во говорот на поголемиот број горански села, се чува во повеќе позиции.

Оваа појава е интересна, имајќи ја предвид ситуацијата во соседните македонски говори, гостиварскиот и тетовскиот, со кои урвичкиот говор дели повеќе особености, а во кои гласот /x/ или е заменет со *v/f* или се губи. Односно, во западна и во северна Македонија освен во горанскиот говор, /x/ се среќава во неколку пункта – во охридскиот градски говор (Видоески, 1955: 113–123), во говорот на мијачкото село Смилево во Битолско (Илић, 1959: 400–403), во две корчански села – Бобошница и Дреновени (Mazon, 1936 : 49–50) и во областа Костенарија во Костурско.

Употребата на фонемата /x/ во говорот во Урвич може да ја видиме во следните примери:

- на почеток од зборот: ^(x)алва, ^xа̀рбей̄, храс, хил'аф, хий̄ро, ^(x)ил'ада, ^(x)оди, дури секундарно во ха̀рџа; но: оца, ајде, убоо и сл.

- на средина од зборот: ѓлу^xа, ѓлу^xци, киха, ӣа̀рхаќ, уха, су^xо, ке-ѓахаје но: муа, снаа и сл.

- на крајот од зборот: ѓлух, сиром^x, ме^x, врх и сл.

Во горанскиот говор на Косово, за разлика од говорот во Урвич, /x/ се среќава во наставките на гл. форми на минатите определени времиња: во 1 л. ед. наставката -x и во наставките за 1, 2 и 3 л. мн. -xме, -xше, -ха.

Пр.: М'ислех не ке усѝе; В'иках да донесе; П'ујех бр'оцке ӣ'есме; Гр'абнах сѝай, 'ушѝрах ѓујѝеда; Мије с'егахме; ч'инехѝе чуда; 'имаха ӣеѝ деца, Се вр'аѝихме, ӣос'егахме.

Во говорот во селото Урвич, за изразување на определено минато дејство речиси не се употребуваат форми на определените минати времиња (имперфект и аорист), односно употребата е незначителна. Наместо форми на имперфект и аорист се употребуваат перфектните форми за минато неопределено време. Примери: Ја сум-работаф на ӣруџа, Теѝово Ѓорче-Пеѝроф, Скојѝе; Вчера сум биф на ӣазар; Сом се здебелиф, лани сом биф ӣслаб итн. За причината на оваа особеност ќе се осврнеме во друга прилика. Во многу ретки случаи, за искажување на определено минато дејство во 1 лице еднина, може да се сретне употреба на имперфектни или аористни глаголски форми за 2 и 3 лице еднина од даденото време. Примери: Ја с'акаше да ӣи р'ечем; Ја не-ӣ'и-рече ӣразен да ѓ'онесиш; Ја ӣе-в'иде во-Т'еѝово некња итн. Додека кај множинските форми на имперфектот и аористот, коишто многу ретко можат да се забележат во неврзан разговор со жителите на селото Урвич, се, или со изгубено -x, или пак имаме спирант -γ. Примери: П'иγме заедно; Еј море муј ӣри'аѝели, каква и м'аана најдоѝе.

Според Видоески (1977: 82), процесот на губење на фонемата /x/, кој во северните и во централните говори започнал во 17 век, не престанал да се врши и во најново време. Во западните дијалекти, процесот на негова замена со -в/ф може да се следи од крајот на 17 век до најново време. Во малореканскиот говор на почетокот на 19 век на крајот на слогот -x уште добро се пазело, сп. *нишно, зрѝхна, нѝх, сѝрах, бех, ѓајдохме*, во автобиографскиот текст на Ѓурчин Кокале. Веќе во материјалите на Пулевски и Ѓиновски од последните децении на 19 век, напишани исто така на малорекански, во оваа позиција редовно место -x се употребува -в, одн. -ф.

Другата поголема група специфични особености во говорот во Урвич се иновациите, кои се резултат на различни фактори.

На фонетско рамниште развиени се неколку иновации коишто се типични за овој говор.

Тука ќе ја наведеме интересната судбина на /л/ на крајот на зборот, односно на крајот на слогот. Во најголем број случаи, -л во оваа позиција се јавува како -в/ф: *понедевник, с'авза, биф, воф, в'есеф, д'ебеф, каф, беф коњ, цеф ден* итн. Следствено на тоа што фонемата -л на крајот на зборот се јавува како -в, односно -ф, перфектните форми во 1 л. едн. м.р. во овој говор се јавуваат како единствени на македонската јазична територија. Пр.: *Тое живої мене ми-се-св'иџаф: Гурџовден п'аков биф, али н'е-биф нешиїо к'ујзнај к'ако; И и п'уаф; Му-вл'еџоф вук, му-јаф; Он ка-сл'изаф надолу му-с-ок'ришило дрво*. Станува збор за една тенденција за лабијализација во изговорот на -л на крајот на слогот, којашто се јавува и во други јужнословенски говори, при што -л преминува во љ, но во горанскиот говор во Урвич процесот отишол подалеку, односно -л преминува во -в/ф и претставува завршен процес. Оваа промена е карактеристична и за горанските говори во Косово со исклучок на говорот во селото Брод каде -л преминало во љ (Младеновиќ, 2001: 199).

Од другите македонски говори оваа појава ја познава градскиот тетовски говор, како и некои говори во дел од селата близу Тетово, каде што л > љ, пр.: *коўне, биў, имаў, шиоў* итн.

Една од иновациите е и измената на вокалот -о со -у. Во нашето истражување оваа промена е забележана кај следните примери: *џ'уедо, џ'уедар, п'ује, п'уач, п'уари, ч'уек, м'уе, п'ву'е, н'екуа, свуа, к'уач* и др. Имајќи ги предвид примерите каде што се јавува замената на -о со -у, можеме да констатираме дека оваа замена настапува во интервокална позиција каде што се загубени -в или -ј. Овој факт нè упатува на заклучок дека силната лабијализација на -о била предизвикана со пасивната артикулација на -в или -ј пред нивното дефинитивно губење. Процесот одел по следниот начин: *човек – чоўек – чуўек – чуек* (Видоески, 1986: 53).

Оваа појава се задржала главно во рамките на горанскиот говор, додека во другите говори на Шарскиот Регион е ограничена на неколку лексеми, сп.: *чук* во тетовскиот.

Друга иновација во рамките на фонетиката е палатализацијата на -п и -р од старите групи *п* и *р* на апсолутниот крај од зборот. Во оваа позиција старите секвенци **т* **д* во урвичкиот говор редовно се заменети со -ќ, -џ: *зеќ, домазеќ, клеќ, лакоќ, нокоќ, назаќ, окиќ, п'апраќ, п'ек, п'ролеќ, џарѓи* (стсл.грждь), *џлаќ* → *џлак*, *назаќ* → *назаќ* и др. Според Видоески, ваквата замена се среќава и во некои изолирани југоисточни македонски говори.

Исто така, интересна иновациона црта во урвичкиот говор имаме во групите од -р, -џ + -н, каде што тие се упростуваат со тоа што редовно се испуштаат плозивите. Па имаме: *јена, јено, ниено, зајено, навени се, навенала џлава, пана* (падна) итн.

Како дијалектна посебност на горанскиот говор, посебно внимание треба да посветиме на определените форми на придавките од машки род, во номинатив. Тие се образуваат со следните членски морфемии: *-ојет, -ојев, -ојен* // *-ујет, -ујев, -ујен*.

Примери: *добројет̄ - добројев - добројен, љ'увојет̄ - љ'увојев - љ'увојен, вис'окојет̄ - вис'окојев - вис'окојен, деб'елојет̄ - деб'елојев - деб'елојен, мл'адојет̄ - мл'адојев - мл'адојен, мал'овојет̄ - мал'овојев - мал'овојен, кокор'авојет̄-кокор'авојев - кокор'авојен, одн. добрујет̄ - добрујев - добрујен* и сл.

Членуваните форми на придавките во машки род во овој говор се резултат на поинаквиот развој на еровите во завршокот **-ъјь(тъ) > ојет (> ујет)*, односно дека на историски план образувањето може да се објасни на следниов начин: *бос ъ-и-ъиѣѣ → бос ъ-и-ъиѣѣ → босојет̄* (Видоески, 1986: 63). Конески (1965: 37) наведува дека во македонските говори во наставките, секвенцата *-ѣ* во придавките форми е претставувана нормално со *-и*, па имаме форми од типот *друѣио̄ӣ*, што претставува трага од сложената промена на придавките, т.е. основата на членуваната форма е некогашниот ном. едн. м. род во сложената промена *добръ-јь-и > добръи*, а единствено во некои локални говори во Солунско се забележани форми на *-ој* (што значи со замена *ъ > о*). Сп. ги во материјалите на Верковиќ членуваните форми: *џолојуӣ, среднојуӣ, малкојуӣ* и сл. Но, Конески, најверојатно ја немал предвид во тоа време состојбата во горанскиот говор, каде исто така во секвенцата *-ѣ* имаме замена на *ъ > о*.

Како надополнение на приказот на Видоески за образувањето на членуваната придавска форма преку развојот на завршокот **-ъјь(тъ) > ојет (> ујет)*, ќе го прикажеме поранешниот словенски процес на формирање на т.н. „заменска“ („долга“) придавска дефлекција (со постпозитивната заменска морфема **јь*).

прасл. Nom	*dobrъ+јь	dobr-ъ-јь
Dat	*dobru+јemu	dobru-u-j-emu
Acc	*dobra+јego	dobr-a-j-ego

Притоа, сакаме да дадеме една претпоставка дека на развојот и формирањето на членуваните форми на придавките од машки род (*добројет/добрјует*) по аналогија можеле да влијаат дативните и акузативните форми од старата т.н. „заменска“ („долга“) придавска дефлекција.

Развојот на фонетскиот систем во горанскиот говор во селото Урвич и општо во горанските говори, ни ја покажува природата на еден јазичен систем, кој во зависност од средината во која се развива и од условите во кои егзистира, според свои закономерности може да развие посебни уникатни јазични особености.

Литература

- Вељаноска Томовска, М. 2017: „Говорот во село Рогачево“, *Македонистика 21*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје: 5–84.
- Видоески, Б. 1962: *Кумановскиот ѓовор*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Видоески, Б. 1986: *Горанскиот ѓовор*, Прилози, XI, 2, МАНУ, Скопје.
- Видоески, Б. 1986: *Проблеми во меѓудијалектнито контакт во преодни ѓоворни области*, Сепарат, Реферати на македонските слависти за VII меѓународен славистички конгрес во Варшава, Скопје.
- Видоески, Б. 2000: *Фонолошки бази на ѓоворите на македонскиот јазик*, МАНУ, Скопје.
- Гајдова, У., Вељаноска, М. 2012: *За испражувањата на горанскиот ѓовор*, *Литературен збор* 4–6, Скопје.
- Дрвошанов, В. 2013: *Кон роднинската терминологија на горанскиот ѓовор*, Бата пресс милениум, Скопје.
- Лаброска, В. 2008: *Кичевскиот ѓовор* ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Лаброска, В., Гајдова, У., Давкова-Горѓиева, С., Цветановски, Г., Томовски, Д. 2012: *Врајничко-полошките ѓовори - духовна ризница*, ИМЈ „Крсте Мисирков“ Скопје.
- Марковиќ, М. *Дијалектологија на македонскиот јазик II*, според Видоески Божидар, Скопје, 2007.
- Младеновиќ, Р. 2001: *Говор шарланинске жупе Гора*, Српски дијалектолошки зборник, XLVIII, САНУ и Институт за српски језик, Београд.
- Селищев А. М. 1981: *Полог и неговоито бугарско население*, София.
- Трифуноски Ј. 1976: *Полог (антиројгеографска истражувања)*, Српска академија наука и уметности, Српски етнографски зборник, Београд.

Summary

The subject of our interest in this article is the phonetical system of the speech of the Urvich village, which is part of the Gorani speeches. Examples from direct field research were taken for this analysis.

The speech in the village of Urvich, as a transitional speech, shares some of its phonetic characteristics with the neighboring macedonian speeches. On the other hand, as a speech that is spoken in a geographically isolated territory and in a closed sociocultural environment, resistant to external influences, this speech has preserved old archaic phonetic characteristics, but also developed new ones features, which are not found in the surrounding speeches and in other macedonian dailects. However, the analysis shows us that certain phonetic features that appear in this speech are also found in the local macedonian speeches near Thessaloniki, which also represent macedonian linguistic oases which, are located at the very other end of the macedonian linguistic territory.

Keywords: phonetics, gorani speech, phonetic specifics, archaisms, innovations.

Душко Деспотовски¹

ФОНЕТСКИТЕ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ГОВОРОТ ВО СЕЛОТО СИРИЧИНО – ТЕТОВСКО

Апстракт: Предмет на анализа на оваа статија се фонетските карактеристики на говорот во селото Сиричино – Тетовско. Говорот на ова село претставува типичен северозападен говор, но со дел од особеностите се разликува од градскиот тетовски говор, а уште повеќе од вратничките говори, така што опишувањето на овој говор ни дава покомплетна слика за распространетоста на јазичните особености на територијата на Долни Полог, односно за правецот на изоглосите на одделни дијалектни црти. Во овој прилог ќе бидат претставени фонетските карактеристики на овој говор, односно вокалниот и консонантскиот систем како и акцентот.

Клучни зборови: дијалектологија, фонетика, фонологија, вокали, консонанти, консонантски групи.

Вовед

Говорот во селото Сиричино се наоѓа во Долнополошката Котлина или уште позната како Долни Полог, а претставува дел од поголемиот северозападен регион – Полог, кој се дели на Горни и Долни Полог. Центар на Долнополошката Котлина е градот Тетово, кој е располсан, пред сè, во рамничарскиот дел од подножјето на Шар Планина.

Поголемиот дел на Долнополошката Котлина го сочинуваат две области, Подгор и Поселје. Ваквото делење на Полог е старо, уште во XII век се споменуваат два Полога - Горни и Долни, според текот на реката Вардар.

Селото Сиричино се наоѓа во Долни Полог, на територијата на Општина Јегуновце, во денешните граници на Република Македонија, чиј атар се издига на еден дел од планината Жеден и од десната страна на течението на реката Вардар.

Според податоците кај Селишчев (1929: 22), селото Сиричино на почетокот на дваесеттиот век броело 59 куќи со 520 жители.

Првите пишани податоци за Полог и за дијалектите во Полошко ги среќаваме во книгата на Афанасиј Селишчев *Полог и ево болгарское население*, забележани лично од него со теренско истражување во далечната 1914 година, а објавени како обемна студија во Софија во 1929 година, преобјавена во 1981

¹ Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, dusko.despotovski@gmail.com

година како фототипно издание, каде што имаме интересни податоци за овој регион од јазичен, од демографски и од историско-културен аспект.

Во однос на потеклото на името на ова село, поопширни податоци дава Љубица Станковска (1995: 268–269). Според податоците наведени кај Станковска, името на селото *Сиричино* (Тетовско) во форма на *Ш-и-р-ч-и-н-а* е забележано во турскиот опширен пописен дефтер од 1452–1453 год. (Соколовски 1976: 91), а во турскиот опширен пописен дефтер од 1467–1468 год. селото е запишано како *Ширичина* (Соколовски, Стојановски 1971: 332). Во обликот Сиричино ојконимот е регистриран во турскиот пописен дефтер од 1568–1569 година. Според Љубица Станковска, ојконимот *Сиричина* е образуван со посесивниот суфикс *-ин* во формата за женски род *-ина*, а во неговата основа лежи личното име *Сирица*. Тоа е деминутивно име изведено од *Сиро* со антропонимскиот суфикс *-ина* (Станковска 1995: 268–269).

Во досегашната дијалектолошка литература од македонски лингвисти овој говор не бил предмет на одделно научно проучување, освен во рамките на дијалектните истражувања и на обработката на одделни дијалектни прашања од страна на академик Божидар Видоески во трите тома на *Дијалектните на македонскиот јазик* (види: Литература), а исто така собрани се и објавени неколку текстови од говорот на ова село во книгата на Божидар Видоески „Текстови од дијалектите на македонскиот јазик“ (2000: 395). Обемна монографија за вратничко-полошките говори е објавена во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во 2012 година (види: Литература), којашто ни беше еден вид патоказ во анализата на говорот на селото Сиричино.

Анализата на јазичниот материјал е направена според современите методи на обработка на дијалектен материјал: материјалот е снимен на терен лично од авторот, а потоа е запишан со фонетска транскрипција којашто се користи во македонската дијалектологија, а е воведена од академик Божидар Видоески.

Во рамките на **фонетиката** најпрво ќе се задржиме на особеностите на вокалниот систем, кој во говорот на селото Сиричино се состои од следниве фонеме: *a, e, u, o, y, ǎ*. Функција на силабема врши и вокалното *p*. Покрај основните вокали што се познати и во стандардниот јазик, овде егзистира уште и темниот глас, односно шва, и овој шесточлен вокален систем е најраспространет на македонската дијалектна територија. Се јавува не само во северните говори, туку и во сите источни и јужни дијалекти на еден тесен појас по западната јазична периферија (Видоески 1978: 81).

Гласот *ǎ* се јавува како континуант на носовката *o (само во одредени позиции) и на секундарниот *ɔ*₂, потоа како рефлекс на вокалните *p* и *ɔ* во групата со (*p, l*) и заменува вокали со слична артикулација во зборови од туѓо потекло. Темниот вокал во овој говор се среќава, како што веќе истакнавме погоре, и наместо секундарниот ер *ɔ*₂ во коренот на зборот: *л'ǎже, м'ǎгла, м'ǎска, ш'ǎнко* и сл.

Во овој говор сите вокали во однос на дистрибуцијата, освен темниот вокал *ǎ*, можат да стојат во сите позиции на зборот: на почетокот, во средината и на крајот од зборот. Примери: *'арǎиш, б'осшан, Душко, млад'ожења, 'офца, ѝ'ушка, с'ело, ш'ами(j)а, ш'ише*.

Во сиричинскиот говор можат да се јават и долги вокали *a:*, *u:*, *e:*, *o:* кои се јавуваат по губењето на некои согласки што се наоѓаат во интервокална позиција (*j*, *в*, *х*, *р* и др.), па така вокалите доаѓајќи во непосреден допир се стегаат и двете еднакви самогласки се изговараат како еден глас со малку поголема должина. Примери *вика:*, *ра:*, *џоџо:*, *мало:*, *сме:*, *ве:*, *зми.че* и сл.

Што се однесува до историските промени на вокалниот систем, носовката од заден ред **ɔ* во говорот на селото Сиричино во коренски морфеме го дала рефлексот */y/*: *врук*, *џ'уска*, *зуи*, *с'убоџа*, *к'уџина*, *џуџи*, *сџ'уџало*, *м'ушко*, *м'ука*, *муш* и сл. За разлика од говорот во селото Сиричино и во долнополошките говори во целина (сп. Лаброска, В. и др. 2012: 27), основна замена на овој стар назал на целата територија од горнополошките говори е темниот глас *ǎ*, кој претставува типична црта (Поповски 1970: 27). Се среќаваат неколку исклучоци каде што носовката **ɔ* преминала во темен глас *ǎ*, што секако се должи на влијанието на говорот на горнополошките села, па имаме: *џн'ǎсен*, *к'ǎса*, *к'ǎснаф*, *к'ǎге...* сл. Во овој говор среќаваме и остатоци од инструментална форма: *р'ǎњум*, *н'окум*, со промена на **ɔ > y*.

Во сите суфикси **ɔ* преминува во */a/* како и во повеќето македонски говори. Во глаголскиот суфикс *-на* имаме премин на **ɔ* во *a*: *в'икна*, *џ'адна*, *ск'окна*. Исто така носовката **ɔ* дала рефлекс */a/* кај наставките за 3 л. мн. за сегашно и минато определено несвршено време: *б'ера*, *в'икаа/в'икаја*, *џ'еџаа/џ'еџаја* (се среќаваат и двојни форми). Носовката **ɔ* преминува во */a/*, исто така, и во општата форма на именките од женски род: *џ'лава*, *к'ука*, *н'оџа*. Вокалот */a/* се јавува како рефлекс на назалот **ɔ* во примерите: *з'ајак*, *џ'ајак*, *џај'ажина*, појава карактеристична и за гостиварскиот говор (Поповски 1970: 28).

Носовката од преден ред **ɛ* дала рефлекс */e/*, па имаме: *брес*, *џр'ега*, *р'еџе*, *м'есо*, *џеџи*, *џ'еџок*, *ред*, *св'еџи*, *св'еџец*, *џ'ел'е* итн.

Мешањето на носовките што настанало во 12 век, не е познато во овој говор, па имаме: *ј'език*, *ј'еџула*, *ј'еџрва*.

Изговорот на *e*, кое совпаднало со етимолошкото *e*, е чист како и во другите наши говори. Отстапување претставува лексемата *з'ајак*, која во ваква форма се јавува и на поширока територија, при што Видоески смета дека оваа форма во нашиот јазик била внесена од друга дијалектна средина, било директно или индиректно (1953: 157).

Големиот **ъ* во овој говор во коренот на зборот преминал во */o/*: *бос*, *б'очва*, *б'озојна*, *в'ошка*, *дош*, *џ'окму*. Во префикси **ъ* дал рефлекс *o*: *з'овре*, *с'обере*, *с'обуе*, *с'ошије*; кај суфиксите *-ъв* и *-ък* се среќава рефлекс */o/*: *в'акоф*, *џ'акоф*, *св'еакоф*, *џ'есок*, *џ'еџок*, *н'изок*, *ч'еџврџок*. Кај предлогот *съ* имаме рефлекс */o/*: *со-н'еџо*, *со-м'ене*, *со-зр'авје*, *со л'ǎсно*, додека пак стариот предлог *въ* во овој говор гласи */y/*: *'Иде у-џраџи*, *вл'аџа у-с'оба*, *се-к'уџе у-к'ада* итн., исто така и наместо префиксот *въ-* се употребува *у-*, пр: *'унук*, *'удоец*, *'удена*, *'унуџра*. **ъ* исто така се рефлектирал во *o* во членската морфема: *св'аџоџи*, *сџ'олоџи*.

Малиот **ъ* во говорот на селото Сиричино во некои коренски слогови се рефлектирал во */ǎ/*: *в'ǎздрǎн*, *дǎн*, *Д'ǎница*, *р'ǎнǎска*, *џ'ǎнко*, *џ'ǎфџи*. Во одредени случаи, пак, малиот **ъ* преминува во */e/*: *џес*, *с'еџа*, *чес*, *ч'есџо* и сл.

Во суфиксите ги среќаваме рефлексите /e/ и /a/: кај суфиксот *-ел*: *к'оџел*, *'орел*, но покрај *-ел* имаме и *-ал*: *к'оџал*, *'орал*, *џ'еџал*; кај суфиксот *-ем*: *ј'арем*.

Секундарниот ер /*ɤ₂/ во коренот на зборот во овој говор го дал темниот глас *џ*, како што е и рефлексот од носовката *ɔ: *б'џоник*, *м'џџла*, *џ'џанко*, *м'џска* и сл. Секундарниот ер /*ɤ₂/ што се јавил пред сонантите *р*, *л*, *м*, *н* на крајот на зборот различно се рефлектирал. На крајот на зборот дал различни резултати:

- во говорот на селото Сиричино групата *џл̄ дала рефлекс *-ал* во глаголските л-форми: *ɔ'ошал*, *'оџишал*, *р'екал*, *џ'екал*;

- групата *џр̄ тука дала рефлекс *-ар*, па имаме: *в'еџар*, *ɔ'обар*, *'иџар*, *м'одар*, *'осџар*;

- групата *џм̄ преминува во *-ум*, што значи вторичниот вокал пред /м/ е заменет со /у/, пример: *с'едум* *'осум*, *сум*, *сeɔ'умдесе*.

Секундарниот ер /*ɤ₂/ пред сонантот /н/ се рефлектирал во /и/: *'оџин*.

Во говорот на селото Сиричино турскиот суфикс *-лак* се предава со *-лок*: *б'офчалок*, *б'ечарлок*, но имаме *'аџилак* наместо *'аџилок*, како што е во тетовскиот говор (Стаматовски 1956: 230).

Во сиричинскиот говор широкиот глас *џ̄, како и во другите западномакедонски говори (Лаброска, В. и др. 2012: 37), се рефлектира најчесто во /e/: *бел*, *бeф*, *ɔ'едо*, *мл'еко*, *џ'есок*, *сnek*, *цр'ево*, *сл'еџ*, *џ'ефка*, *џ'еџило*, но среќаваме и замена на *џ̄ во /a/, особеност што овој говор го поврзува со другите северни говори (Стаматовски 1956: 232), пр.: *'ораф*, *'Ораџе*, *џон'еџалник*, *џр'ава*.

Вокалното *! во овој говор ги дало следниве рефлекси /ǎл/, /лǎ/, /у/, па така зад дентални согласки вокалното *! преминало во /лǎ/: *ɔлǎџо*, *слǎнџе*, *слǎза*, *слǎџка*; рефлексот /ǎл/ се среќава во примерите: *в'ǎлк*, *в'ǎлџи*, *в'ǎлна*, *џ'ǎлџа*, *к'ǎлне*, *џ'ǎлно*.

Континуантот *ǎл* за вокалното *! е распространет на една поширока дијалектна територија во која спаѓаат јужните македонски говори (кајларскиот, леринскиот, костурскиот, гевгелискиот, кукушкиот, серскиот, лагадинскиот и гоцеделчевскиот), во западните периферни говори сè до градот Тетово и во дел од централните говори (на еден потесен појас по долината на Вардар, од Скопје до Бабуна), (Дрвошанов 1993: 29). Зад лабијални согласки на целата територија вокалното *! има рефлекс /у/: *буа*, *кук*, *јабука*.

Вокалното *r̄ се јавува во сите позиции што се карактеристични и за стандардот и претставува рефлекс на старото вокално *r̄: *в'рвоџ*, *крс*, *џ'рсџењ*, но среќаваме мал број примери каде што *р̄ дало рефлекс /ǎр/: *з'ǎрно*. Интересни се случаите кога гласот /р/ се наоѓа на апсолутниот почеток од зборот и тогаш пред него се развива извесен вокален елемент: [̣]р̄џа, [̣]р̄џи, [̣]р̄џи.

Во рамките на консонантскиот систем на овој говор ќе ги истакнеме како поспецифични дентално-алвеоларното /л/ и алвеоларното /л'/, односно тврдото /л/ и полумекото /л'/, но треба да се истакне дека полумекото /л'/ може да се слушне и како меко, односно исто по изговор како и српското /љ/. Тврдото /л/ има образување како и во стандардниот јазик, се среќава во сите позиции освен пред предни вокали: *бл'аџо*, *в'ила*, *к'обила*, *с'алаџа*. Пред /о/

имаме: *б'ело, л'озје, с'едло, с'укало, ч'ело* итн.; пред /ǎ/ имаме: *сл'ǎза, слǎб'ица, ил'ǎче* и сл. Кај полумекото /л'/ се јавуваат два алофони /л'/ и /љ/.

Што се однесува до епентетското меко *l' во сиричинскиот говор е изгубено во примерот *з'емја*. Епентетско меко *l' во формите *с'абл'а, чкр'аил'а* се чува само во говорот кај постарите жители на Сиричино, додека пак кај помладата генерација се слушаат форми без епентетско *l': *с'абја, чкр'аија*. Исто така пред вокалот /а/ имаме полумек изговор на /л'/: *'ил'ага, к'ошул'а, н'едел'а, и'осџел'а, шл'ака* итн. Пред /у/ имаме *в'ил'ушка, кл'уч, л'уџи, л'уџиџа, ил'ука* и сл.

Зачуван е мекиот изговор на старото палатално *н' во примерите: *б'уџиџ, бр'ања, к'амења, св'иња, г'иња*. Тука се среќава и ново јотување, па така, мекото /њ/ се добило со јотување во позиции од следниов тип, во ње- (<нџе): *брз'ање, вл'аѓање, зн'ачење, к'оџање, ј'адење, 'имање, ир'едење, ир'ерење*, во ња- (<наја): *ј'адења, вр'аџиња, ир'асиња, р'амења*.

Што се однесува до гласот /j/, во овој говор се изговара исто како и во стандардниот јазик, пр: *ј'абука, ј'азоец, ј'аѓне, ј'асика, ј'авор, ј'унак, Ј'ошко* и сл. Единствено, како и во говорот во селото Сиричино така и во тетовскиот говор имаме ново /j/, добиено од *е* и *и* по загубата на интервокалното *в*, и наместо *и* во брзиот изговор, пр: *џ'ојдо < џ'оведо; м'ојџе < м'оџиџе*. Дали ќе се употреби или не гласот /j/ во извесен број случаи, сепак зависи од брзината на изговорот на зборовите од страна на говорителот.

Гласот /x/ во сиричинскиот говор или наполно исчезнал или, пак, е заменет со некој друг глас. Според Видоески (1981: 5) овој глас во северните говори и на поголемиот дел од Западна Македонија наполно се загубил без да остави никакви траги (Стоевска-Денчова 2004: 40). Во почетокот на зборот гласот /x/ се загубил без трага и пред вокал и пред консонант: *'абер, 'алва, 'адеџ, 'оро, 'оџа*. Во интервокална позиција гласот /x/ наполно се изгубил: *џ'ауа, г'ауа, и'азуа, ср'еа, с'ауа*, во 3 л. мн. *в'икаа, н'осеа, 'ораа*. Во финална позиција и пред согласка /x/ преминува во *в(ф)*: *беф, џреф, г'увна, ј'авна, меф, 'ораф*. Како причина за губењето на фонемата /x/ во македонскиот јазик Блаже Конески го истакнува фонолошкиот фактор. Гласот /x/ бил изолиран глас во нашиот консонантски систем, бидејќи не се вклучил во колерацијата на звучните и безвучните консонанти, што е, како што знаеме, основна консонантска корелација во нашиот јазик. Почетоците на процесот на губењето на гласот /x/ во нашиот јазик се околу 16 век (Конески 1982: 92).

Гласот /в/ во овој говор редовно се губи во интервокална позиција: *ј'азоец, Ј'оан, се с'обуа, ш'еѓаец, ш'еџоец*. Пред безвучни согласки и на крајот од зборот гласот /в/ редовно се обезвучува: *Зр'афко, мр'афка, 'офџа, фџ'орник; буф, в'идоф, џлуф, и'агнаф, с'еднаф*. Но, не само кај гласот /в/, обезвучување во финална позиција среќаваме и кај другите гласови: *леј, дуј, зуј, рој, џрај, дош, мрас*.

Карактеристична е замената на *вѝ>у во предлошка функција, па имаме: *'иде у џрај, у р'оден крај*, како и некои примери во почетокот на зборот во улога на префикс: *'уојџа, 'унуџра* и сл.

Што се однесува да прасловенските групи *tj и *dj, тие во овој говор дале рефлекси /ќ/ и /џ/: *бр'ака, св'ека, к'ука; в'аѓа, в'еѓа, м'еѓа*. Фонетската

вредност на гласовите /k/ и /ž/ во сиричинскиот говор се приближува многу до изговорот на африкатите /tʃ/ и /tʃ/. Оваа специфика е карактеристична и за долнополошките и за горнополошките говори.

Прасловенските групи *stj, *skj, *zdj, *zgj ги дале рефлексите шѝ и жѝ, пример: *ѝ'ушѝер, ѝр'обишѝа, моч'уришѝе; ѝл'ужѝ, ѝош/ѝоѝѝ* и сл. Во овој говор среќаваме и упростување на консонантските групи -сѝ, -зѝ, -шѝ, -жѝ; така што согласката ѝ на крајот од зборот во најголем број случаи се губи, пример: *б'ол'ес, лис, ѝрос, ѝриш, ѝош*. Групите сѝр и зѝр се упростиле во ср и зр и со тоа се израмиле со етимолошките ср и зр: *с'есра, ср'ана, зр'аво, зр'авје, Зр'аве* и сл.

Во однос на консонантските групи како покарактеристични ќе ги опфатиме примерите со дисимилација на групата мн > мл, пр. *мл'оѝу, мл'озина*. Групата ѝш > ѝч > ч: *ч'енка, ч'енца*.

Во сиричинскиот говор се среќава и скратување на групата -сѝн во -сн: *ж'алосен, р'адосен*.

Во поединечни случаи среќаваме губење на одделни консонантски групи во интервокална позиција: *че-ѝ'аем, 'изваем; не-м'оем, м'оеш; с'еа, к'оај; најр'аено, оѝ'аено*.

Акцентот во селото Сиричино е од западномакедонски тип, иако овој говор спаѓа во северната група говори. За западното македонско наречје карактеристичен е акцентски тип со фиксиран акцент на антепенултима – на третиот слог од крајот на зборот.

Кај именките ѝ'оѝенца, в'оѝенца, л'убенца, бр'аѝаѝа, имаме специфично акцентирање што се сретнува само во вратничко-полошките говори, бидејќи во овие позиции во другите западномакедонски говори акцентот паѓа на вториот слог, т.е. на третата мора од крајот на зборот, а во овој говор дошло до скратување на мората и хиперкоректност во третосложното акцентирање што се забележува и кај глаголскиот прилог, пр: *б'ерејќи, в'икајќи, р'иѝајќи, ш'еѝајќи*. Се среќаваат и акцентски целисти од именка и определба, пример: *ш'ес-ѝна, сѝ'о-века, су'о-месо, Горн'о-Пол'е, ѝ'ел-век* итн. Среќаваме акцентски целисти од заповеден начин и кратка форма од личните заменки: *в'икни-ѝо, реч'иѝе-им, ѝ'риш-ѝо, 'еве-ме* и сл.

Заклучок

Од направената фонетска анализа заклучуваме дека говорот во селото Сиричино спаѓа во северната група говори, но споделува бројни особености со западното македонско наречје, како што е акцентскиот тип со фиксиран акцент на антепенултима и губењето на /x/. Типични дијалектни црти за северните говори што ги регистриравме овде се: темниот глас како рефлекс за малиот ер, немешањето на носовките и други. Генерално гледано, и во овој говор можеме да констатираме губење на некои дијалектни црти под влијание на стандардот и на медиумите.

Литература

- Видоески, Б. 1962: *Кумановскиот говор*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Видоески, Б. 1978: „Вокалните системи на македонскиот литературен и дијалектен јазик“, *Прилози, III, 1*, МАНУ, Скопје, стр. 79–98.
- Видоески, Б. 1988: *Дијалектниите на македонскиот јазик, том 1*, МАНУ, Скопје.
- Видоески, Б. 1999: *Дијалектниите на македонскиот јазик, том 2*, МАНУ, Скопје.
- Видоески, Б. 1999: *Дијалектниите на македонскиот јазик, том 3*, МАНУ, Скопје.
- Дрвошанов, В. 1999: *Кајларскиот говор*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Иванова, О. 1999: *Сџудии од топонимијата и антропонимијата*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Јашар-Настева, О. 2001: *Турскиите лексички елементи во македонскиот јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Конески, Б. 1954: *Грамајика на македонскиот литературен јазик, дел II*, „Просветно дело“, Скопје.
- Конески, Б. 1982: *Историја на македонскиот јазик*, Култура, Скопје.
- Лаброска, В. 2008: *Кичевскиот говор*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Лаброска, В. и др. 2012: *Врајничко-полошки говори – духовна ризница*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Поповски, А. 1970: *Македонскиот говор во гостиварскиот крај*, Гостивар: Собрание на општина Гостивар, Гостивар.
- Селишев, А. М. 1981: *Полог и ево болгарское население*, София.
- Соколовски, М., Стојановски, А. 1971: *Турски документи за историјата на македонскиот народ, пописен дефтер N 4. (1467 – 1468 год.)*, Скопје.
- Соколовски, М. 1976: *Турски документи за историјата на македонскиот народ, описни пописни дефтери од 15 век*, том III, Скопје.
- Стаматоски, Т. 1956: „Градскиот тетовски говор“, *MJ VII*, Скопје.
- Стаматоски, Т. 1967: „Градскиот тетовски говор“, *MJ VII*, Скопје: стр. 91-115.
- Стаматоски, Т. 1959: „Од лексиката на Тетовскиот говор“, *MJ X*, кн. 1-2, Скопје.
- Станковска, Љ. 1995: *Македонска ојконимија*, книга прва, Метаморфоза, Скопје.
- Станковска, Љ. 2001: *Топонимии со суфиксот –ица во Македонија*, Скопје.
- Стоевска-Денчова, Е. 2004: *Кривоаланечкиот говор*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Цветановски, Г. 2004: *Каршијачкиот говор – Скојско (со посебен осврт на синтаксата)*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

Summary

The subject of analysis of this article is the phonetic characteristics of speech in the village of Sirichino-Tetovsko. The speech in this village is a typical northwestern speech, but with some peculiarities it differs from the speech in the city of Tetovo, and even more differs from the speech in Vratnica, so describing this speech gives us a more complete picture of the prevalence of linguistic peculiarities in the territory of Dolni Polog, i.e., about the direction of the isoglosses of individual dialectal features. In this article, the phonetic characteristics of this speech will be presented, that is, the vocal and consonant system as well as the accent.

Key words: dialectology, phonetics, phonology, vowels, consonants, consonant groups.

Ђорђе Геновић¹

ДИФЕРЕНЦИЈАЛНА УЛОГА АКЦЕНТА КОД ПОЈЕДИНИХ ДУБЛЕТНИХ ОБЛИКА ИМЕНИЦА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Апстракт: Во трудот се анализира забележаната тенденција кон воспоставување диференцијална улога на акцентот кај некои дублетни облици на именки во српскиот јазик (поточно во чачанскиот говор), сврзана со нивната постапна семантичка специјализација. Споменатата тенденција во најголема мера доаѓа до израз во случаите на изведенки со деминутивно-хипокористичниот суфикс *-ица*, при што неговиот прв слог се здобива со „долгоузлазен“ акцент, иако овој тип на диференцијација е можно да се забележи и кај именски изведенки со поинаков вид на суфикс. Со краток осврт врз можната генеза на испитуваната појава, во трудот се доаѓа до заклучок дека се работи за посебен вид на внатрешно зборообразување, предизвикано од делумно распаѓање на полисемантичката структура на анализираните лексеми.

Клучни зборови: псевдоакцентски дублет, диференцијална улога на акцентот, семантичка специјализација, српски јазик, чачански говор.

Увод

У србистичкој и сербокроатистичкој литератури у више наврата и различитим поводима примећена је појава тзв. *йсеудоакценатских дублета*,² односно случајева „kad se neka prava акценатска dubleta роčne diferencirati u знаењу” (Brozović 1952: 77), тј. када „повезаност акцента и полисемије [...] почива на чисто семантичким основама – једноставно, семантичка целокупност рјечи није обухваћена истим акцентом или акценатским дублетом, него се једна значења везују за један акценат (или дублет), а друга за други” (Дешић 2000: 344). Па иако је ову појаву у мањој или већој мери могуће везати како за различите врсте речи тако и за различите граматичке облике одговарајућих лексема (Дешић 2000), већи број истраживача (в. Грицкат 1955/1956, Пешикан 1969, Јокановић-Михајлов 2008: 155–158, Радосављевић 2019: 70–72, Јанковић 2021: 49–50, 219) закључује да псевдоакценатска дублетност нарочито долази до изражаја у случају именичких изведеница са суфиксом *-ица*, који поред деминутивног, мотивној речи са собом може донети и хипокористично значење. Посматране из угла акцентологије и акценатске норме, овакве изведенице најчешће је могуће забележити у две различите верзије:

¹ Филолошки факултет, Универзитет у Београду, genovic94@gmail.com

² Термин *йсеудоакценатска дублета* први пут се јавља у Brozović 1952, док се М. Дешић (2000: 343) определује за слично терминолошко одређење – *нейојџуни акценатски дублети*. У раду се због сажетости и, донекле, веће прецизности предност даје Брозовићевом термину.

- 1) *с̄ӣандардној*, у којој долази до задржавања акцента основе (или задржавања акцента на неком од основинских слогова): *вр̄бица*, *ӣџрица*, *ма̄казице*, *рӯчица* итд;
- 2) *сӯӣс̄ӣандардној*, у којој долази до пребацавања акцента на суфикс, уз његово последично дужење: *вӯнӣца*, *ђур̄ђӣца*, *каф̄анӣца*, *ма̄јичӣца*, *ӣа̄ӣричӣца*, *ра̄кијӣца*, *сланӣнӣца* итд.

У том смислу, треба напоменути да се хипокористична значења у већој мери везују за супстандардне акценатске ликове са дугоузлазним акцентом, што је у складу са напоменом И. Грицкат да је функција ове прозодеме „у блиској вези са именичком деминуцијом (одн. са категоријом хипокористика[истицање Ћ. Г.]), где су сличне прилике (*кока*, *куца*, *Мара*, *маца*, *меца*, *Рада*, *ше̄ша* итд.)”, те да „дуги узлазни акценат у деминутивним образовањима јесте појава која једним својим делом указује на специјално утврђивање места акцента, а другим на дуљење вокала” (Грицкат 1955/1956: 93). Такође, вези акцента и деминутивног, односно хипокористичног значења суфикса *-ица* пажњу је придала и Ј. Јокановић-Михајлов, која је, између осталог, у случају дублетности *каф̄анӣца* : *кафанӣца* истакла како међу испитаницима „прва [варијанта] има уобичајено деминутивно значење, а друга хипокористично” (Јокановић-Михајлов 2008: 156–157).

У овом раду ће из поменутих разлога бити обрађена пажња на невелики број изведеница са суфиксом *-ица*, у којима на основу измена у акценатском лику лексеме, тј. успостављања дугоузлазног акцента на првом слогу суфикса, долази до потпуног осамостаљивања једног од значења из њене полисемантичке структуре. У складу са напоменом Ј. Јокановић-Михајлов како су ликови са дугоузлазним акцентом типичнији за српске говоре у Србији, у обзир је узет пример чачанског говора, који према одговарајућој дијалектолошкој класификацији представља део херцеговачког-крајишких говора у Србији (в. Ивић 2009). Сам избор је условљен чињеницом да је у назначеном идиому примећена радикалнија фаза уопштавања дугог акцента на суфиксу *-ица*: није реч само о хипокористичности и последичном *јомерању* значења полазних облика, већ се бележи потпуно *издвајање* једног од значења дате лексеме. С обзиром на значај оваквих примера како за акцентологију, тако и за творбу речи и лексикологију, циљ рада ће бити пописивање и потврда до сада уочених примера, њихова одговарајућа значењска класификација, као и одговарајуће тумачење из акцентолошке, лексиколошке и творбене перспективе.

Када је реч о методологији, за сврхе овог истраживања, тј. ради потврде забележених примера, коришћена је анкета у оквиру које је испитаницима дат списак од осам лексема са акценатском и значењском варијацијом. Лексеме су, с једне стране, биле акцентоване на начин како је то учињено у *Речнику ср̄иско̄га језика*, док је, с друге стране, дата њихова алтернативна варијанта, са дугоузлазним акцентом на првом слогу суфикса *-ица*. Задатак испитаника састојао се у томе да најпре издвоје акценатске ликове који су присутни у њиховом родном говору, а да потом сваком од тих ликова припишу одговарајуће значење.³ С обзиром на напомене Ј. Јокановић-Михајлов да су оваква

³ Значења су дата на основу РМС, уз одговарајуће допуне у случају појединих лексема (в. ниже).

образовања најчешће ствар генерацијског раслојавања (2008: 154), групу испитаника (укупно шест) углавном су чиниле особе млађе животне доби (20–30 година), којима је чачански говор уједно и матерњи. На основу резултата израђен је одговарајући табеларни приказ (в. ниже), коришћен за даљу анализу.

Примери

У овом делу рада ће бити наведени забележени примери изведеница са суфиксом *-ица* код којих је примећено да акценат може имати диференцијалну улогу. При навођењу лексема (и њихових акценатских ликова) биће коришћени одговарајући описи из *Речника српскога језика* (РСЈ), а у случају појединих лексема биће наведена и значења која у РСЈ нису забележена, а код којих у чачанском говору такође долази до диференцијације. Потом ће у оквиру прегледне табеле бити представљена дистрибуција акценатских ликова на основу значења.

- 1) **Врбица** и **Врбица** ж цркв. *православни хришћански празник у субоју пред Цвећи, Лазарева субоја*. • **удесити (некога) за Врбицу довесити (некога)** у незгодан, нејријалан положај, увалиши (некога) у незгоду.
в бица и **врбица** ж **1.** дем. и хил. од *врба*; *млада врба*. **2.** етн. зелене *гранчице врбе* које се носе о *лишији* на дан *Врбице*, а *зашим осћаваљају* у цркви и *деле сушрадан*, на *Цвећи*: *носити врбицу*. **3.** бот. в. *врбичица* (2).
- 2) **игрица** (грица) ж **1.** дем. и хил. од *игра*. **2.** *комјутерски програм који служи за игру, забаву, шакмичење и др.*
- 3) **камџица** и **камлица** ж. **1.** бот. *једногодишња лековица зељаста биљка Matricaria chamomilla из ф. Compositae*. **2.** *чај од цвећа истоимене биљке*.
- 4) **мајсторица** и **мјсторица** ж. **1. а.** *женска особа мајстор*; уп. *мајстор* (1). **б.** *мајсторова жена*; уп. *мајстор* (1). **2.** *она која је вешта, вична, умешна, која је прави мајстор у нечему, за нешто*; уп. *мајстор* (3). **3.** спорт. *одлучујућа утакмица (меч, игра) која се игра када је стање у броју добијених и изгубљених утакмица (мечева и сл.) између две екипе (два играча) нерешено (1:1, 2:2, 3:3 и сл.), обично пређа, петна или седам по реду*.
- 5) **маказице** ж мн. **1.** дем. и хил. од *маказе* (1); *мале или мање маказе* (1). **2.** спорт. в. *маказе* (4а и б).
(уп. *маказе*, м *каза* ж мн. тур. [...]) **4.** спорт. **а.** *ситуација при којој два играча нејреситано затварају ути противничком играчу (у фудбалу)*. **б.** *врста ударца у фудбалу који се изводи кад је лош ваздух, као и обе ноге играча који је шутира, при чему праве угао као маказе (1) када се отварају, маказице*.)

Списку од пет наведених лексема треба придодати и лексеме *змијица*, *секирица* и *шестерица*, чија се полисемантичка структура, поред оних наведених у РСЈ, може допунити значењима чија употреба је, бар за сада, карактеристичнија за жаргон:

6) **змијница** ж дем. од змија.

али и: **змијница** ж виртуелна, односно телефонска игра која за циљ има сакуњавање што веће броја тачака, иј. zaloжаја, чиме настаје изв. змија.

Примери употребе:

а) Igrajte Zmijicu kao što je bila 1997. Ovo je rimejk originalne Zmijice, uključujući tačkasti ekran i jednolične zvuke. Primate dozu nostalgije koja će [sic!] vas navući (i nervirati) kao i original.

(https://play.google.com/store/apps/details?id=com.dsd164.snake97&hl=sr_LATN&pli=1)

б) Čuvена игра “zmijica“ на Nokia телефонима била је главни вид забаве у сатима чекања или досаде.

(<https://banjaluka.net/sjecate-se-cuvene-zmijice-na-starim-telefonima-evo-kako-izgleda-stici-do-kraja-igre/>)

7) **секирица** јек. **сјекирица** ж 1. дем. од секира. 2. зоол. врста рибе.

али и: **секирица** ж жарг. 3. врста намерно, иј. несјориског прекршаја у кошарци, при којем се проивнички играч великом силом удара по руци (или рукама) којом држи или шутира лопту, а у циљу сјечавања остваривања предности.

Примери употребе:

а) Почео је Крстићев „терор“, свака лопта је ишла на нашег центра, а чувари су му у немоћи ударали „секирице“ које су их стајале бонуса већ у трећем минути.

(<https://www.politika.rs/scc/clanak/189787/%D0%9A%D0%BE%D1%88%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%B0/%D0%9A%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%9B%D1%81%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B8%D0%BE-%D0%9B%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5>)

б) Прича се да се на Желову [sic!], на терену Железничара у Чачку, играо баскет скоро без фаулова. Када скочиш на шут, иде секирица по руци.

(<https://srbin.info/sport/istrazivanje-o-srpskom-basketu-kako-je-iznova-stvaran-najbolji-beli-tim-u-istoriji/>)

8) **тестерица** и **тестерица** ж 1. дем. од шестера. 2. бот. вишегодишња зељаста водена биљка *Stratiotes aloides* из ф. Hydrocharitaceae, са листовима у облику мача.

али и: **тестерица** ж специјална врста шестере за сечење дрвета, која се најчешће користи у настави оштре техничког образовања.⁴

У наставку се доноси табела са свим описаним значењима анализираних лексема у оквиру РСЈ, којима су придодата и управо поменути забележена значења. Табела је израђена на основу резултата анкете, који су се међусобно подударали у готово стопроцентном броју случајева. Унутар табеле (гласовно) посебне лексеме су одвојене пуном хоризонталном линијом, док су значења

⁴ Уп. напомену једног од испитаника: „Тестерица ми је [sic!] mala testera, а тезтерица [sic!] ми је оно за техничко.“

којима одговарају различити акценатски ликови раздвојени испрекиданом хоризонталном линијом.

значење	акценатски лик
<ul style="list-style-type: none"> • дем. и хий. од врба; млада врба; • етн. зелене гранчице врбе које се носе о лиџији на дан Врбице, а зајим осџављају у цркви и деле суџрадан, на Цвети; • бот. в. врбичица (2). 	в бица
<ul style="list-style-type: none"> • цркв. љравославни хриџћански љразник у субоџу љред Цвети, Лазарева субоџа; 	Врбица
<ul style="list-style-type: none"> • дем. и хий. од иџра. 	џгрица
<ul style="list-style-type: none"> • комџуџерски љроџрам који служи за иџру, забаву, џакмичење и др. 	иџрица
<ul style="list-style-type: none"> • дем. од змија. 	змиџица
<ul style="list-style-type: none"> • вирџуелна, односно џелефонска иџра која за циљ има сакуџљање џиџо већеџ броја џачака, џџ. zaloџаја, чиме насџијаје џџзв. змија. 	змиџица ⁵
<ul style="list-style-type: none"> *дем. од камила.⁶ 	камилица
<ul style="list-style-type: none"> • бот. једноџодиџња лековитџа зељасџа биљка <i>Matricaria chamomilla</i> из ф. Compositae; • чај од цветџа исџоимене биљке. 	камилица
<ul style="list-style-type: none"> • женска особа мајџџор; уп. мајџџор (1). мајџџорова жена; уп. мајџџор (1); • она која је веџџа, вична, умешна, која је љрави мајџџор у нечему, за неџџо; уп. мајџџор (3). 	мајџџорица ⁷
<ul style="list-style-type: none"> • спорт. одлучујућа уџакмица (меч, иџра) која се иџра када је сџање у броју добијених и изџубљених уџакмица (мечева и сл.) између две екиџе (ова иџрача) нерешено (1:1, 2:2, 3:3 и сл.), обично џређа, џеџа или сеџма љо реџу. 	мајџџорица
<ul style="list-style-type: none"> • дем. и хий. од маказе (1); мале или мађе маказе (1). 	маказице
<ul style="list-style-type: none"> • спорт. в. маказе (4а и б).⁸ (уп. маказе, м каџа ж мн. тур. [...] 4. спорт. б. врсџа ударца у фудбалу који се изводи кад је лоџџа ваздуху, као и обе нође иџрача који је шуџџира, љри чему љрае уџао као маказе (1) када се оџварају, маказице.) 	маказице

⁵ У случају овог акценатског лика информатори су показали највеће колебање: од пет испитаника, троје је и значење виртуелне, односно телефонске игре (...) везало за облик змиџица (са краткосилазним акцентом).

⁶ Иако ово значење није забележено у РСЈ, информатори су, упитани како би гласио евентуални деминутив лексеме камила, регуларно наводили облик камилица.

⁷ Дублетни лик м џџџорица није забележен код изворних говорника.

⁸ У овом случају релевантно је једино значење 4. б.

<ul style="list-style-type: none"> • дем. од <i>секира</i>; • зоол. <i>врста рибе</i>. 	секирица
<ul style="list-style-type: none"> • <i>врста намерног, иј. несторјског ирекрија у кошарци, ири којем се ироивнички играч великом силином удара ио руци (или рукама) којом држи или шутира лопту, а у циљу сиречавања осиваривања иредности.</i> 	секирица
<ul style="list-style-type: none"> • дем. од <i>иесџера</i>; • бот. <i>вишегодишња зељаста водена биљка Stratiotes aloides из ф. Hydrocharitaceae, са листовима у облику мача.</i> 	тестџерица ⁹
<ul style="list-style-type: none"> • <i>специјална врста иесџере за сечење дрвета, која се најчешће користи у настави оишџеишничког образовања.</i> 	тестџерица

Прегледна табела: *Акцентна диференцијација значења изведеница са суфиксом -ица у чачанском говору*

Анализа примера

На основу прегледне табеле треба најпре указати на чињеницу да се од осам анализираних лексема једино лексема *врбица* (одн. *Врбица*) бележи у обе акценатске варијанте, при чему нарочит значај има распоред акценатских ликова у оквиру одредница (*в бица* и *врбица*, али *Врбица* и *Врбица*). Притом, од преосталих седам лексема, у три случаја (*змијица*, *секирица*, *иесџерица*) забележена су и нова значења, поткрепљена одговарајућим примерима. Такође, примећено је да су акценатски издвојена значења тематски најчешће везана за области спорта и, шире узев, забаве (*змијица*, *иџрица*, *мајџорица*, *маказице*, *секирица*), док преостале лексеме припадају другим, разнородним тематским областима.

С обзиром на тематске области којима анализирани лексеме припадају, као и на непознатост појединих значења у оквиру РСЈ, може се закључити како је у случају акценатског издвајања на основу значења реч о језичкој тенденцији релативно новијег датума. Томе у прилог иде и чињеница да се примери обрађени у овом раду уклапају у шири контекст именичких изведеница са суфиксом *-ица*. Наиме, треба истаћи да се на један пол ове појаве могу сместити примери на које је у ранијој литератури у више наврата скретана пажња, а тичу се додавања хипокористичне нијансе значења појединим лексемама, уп. *вунџица*, *ђурђица*, *кожурица*, *куијица*, *мајџица*, *иайриџица*, *ракиџица*, *сланиница*, *стилиџица*, *иамбурица*, *уличица*, *хаљинџица* и сл. (в. нпр. Радосављевић 2019: 70–72, као и Јанковић 2021: 49–50, 219). Овакви акценатски ликови наведених лексема још увек су у великој мери замењиви стандарним ликовима са акцентом на основи¹⁰, с обзиром да, осим поменуте стилске обојености, не долази до

⁹ Дублетни лик *иесџерица* није забележен код изворних говорника.

¹⁰ О територијалној дистрибуцији појаве, тј. њеној ограничениости на источни део српског језичког простора в. у Јокановић-Михајлов 2008: 157.

озбиљнијег поремећаја у значењској структури. Па ипак, стилска обојеност се показала као довољно снажан подстицај за акценатско издвајање хипокористичног у односу на њему сродно деминутивно значење, такође најчешће маркирано суфиксом *-ица*. Други пол ове појаве чине жаргону својствена образовања попут *културица*, *лаганица*, *сиџурица*, *сџандарџица*, *шаманица*, *фенсерџица* и сл, где се бележи додавање суфикса са дугоузлазним акценатом на основе које иначе нису склоне било каквој врсти деминуције. Поред хипокористичне ноте коју поменути суфикс доноси, новоформиране лексема издвајају се и својом функцијом, с обзиром да најчешће врше службу различитих типова атрибута и одредби (уп. примере у Јокановић-Михајлов 2008: 158).

У овом контексту треба напоменути да се низ лексема анализираних у досадашњем делу рада (*Врбица*, *змијица*, *иџрица*, *камилица*, *мајсторџица*, *маказице*, *секирица*, *шестџерица*) налази на размеђу две претходно описане појаве: с једне стране, у сваком од разгледаних случајева мотивне речи су склоне деминуцији (или је њихова деминуција могућа и забележена)¹¹, док с друге стране управо суфикс *-ица*, неизбежно удружен са дугоузлазним акценатом, представља довољно осамостаљен творбени фактор, који је способан да обележи далекосежнију промену у значењу, тј. крупније удаљавање одређеног значења од остатка полисемантичке структуре.¹² С обзиром на до сада изнете претпоставке и закључке, у случају посебних акценатских ликова који се дају пронаћи у анализираним лексемама, може се говорити о посебном типу унутрашње творбе (в. Бабић 2006: 51, Ћорић 2008: 15–16) условљеном цепањем њихове полисемантичке структуре – у сваком од поменутих случајева одлучујућу улогу диференцијалног знака одиграо је дугоузлазни акценат, који је заменио иначе уобичајен акценат, (најчешће) позициониран у оквиру основе.

Најважнија последица оваквог тумачења огледа се у томе да се њиме пружа јаснији увид у еволуцију процеса у чијем центру се налази суфикс *-ица* обележен дугоузлазним акценатом: 1) с обзиром на блискост деминутивности и хипокористичности и начина њиховог изражавања (*-ица*), у језику се најпре створила потреба за (акценатским) издвајањем оног значења које је, условно речено, „изведеније” (пример *кафаница*: *кафаница*); 2) једном створено диференцијално средство показало се корисним и у случајевима када треба обележити знатније одвајање одређеног „конкретнијег” значења од остатка полисемантичке структуре појединих лексема (пример *м казице* : *маказице*); 3) имајући у виду показану ефикасност, дато творбено средство почело се осамостаљивати и користити и у случајевима који у ранијем периоду нису били уобичајени или могући (примери [?]*кулџирица* : *културица* и ^{*}*сиџрица* : *сиџурица*). На описани начин добијено је ново творбено средство, које је, бар за сада, задужено за означавање специјалнијих нијанси значења у оквиру појединих лексема, а у изузетним случајевима и за издвајање појединих специјалнијих подзначања.

¹¹ Изузетак представљају лексема *камилица* и, до одређене мере, *мајсторџица*.

¹² Уп. слична образовања типа *печење* : *печење*, као и *путовање* : *путовање*.

Закључак

У раду је на основу Брозовићевог (1952) и Дешићевог (2000) термина *йсеудоакценатйски*, тј. *нейойййуни акценатйски дублейй* анализирана појава специјализације деминутивно-хипокористичног суфикса *-ица*, удруженог са дугоузлазним акцентом, за изражавање посебних значења појединих лексема у српском језику. С обзиром да се у ранијој литератури у више наврата наговештавала везаности ове појаве за источни део српског језичког простора, у обзир је узето осам (*Врбица*, *змијица*, *иџрица*, *камелица*, *мајсторица*, *маказице*, *секирица*, *шестерица*) лексема чија се поједина значења у чачанском говору (део херцеговачко-крајишког дијалеката у Србији) издвајају путем акцента. На основу анкете која је имала за циљ проверу претпоставке о везивању одређених значења за посебне акценатске ликове, извршене међу млађом градском популацијом, утврђена је оправданост анализе датих лексема из акценатског, творбеног и лексиколошког угла. Примећено је да обележена значења углавном припадају тематским областима спорта и, шире узев, забаве, те да је самим тим реч о релативно новијим образовањима. У контексту сличних примера издвајања хипокористичних значења путем дугоузлазног акцента (нпр. *вуница*, *кафаница*, *йајричица*, *йамбурица*), као и додавања суфикса *-ица* на основе које нису склоне деминуцији (*кулйурица*, *сиџурица* и сл.), дошло се до закључка да је у оквиру анализираних лексема реч о *йосебном йийу унуйрашње йтворбе узрокованом џејањем йолисеманйичке сйрукйуре*. Имајући у виду даљи развој овог творбеног модела, који се тренутно у потпуности везује за суфикс *-ица*, у будућем периоду се као задатак намеће даље праћење описане појаве и њених будућих домета.

Литература

- Грицкат, И., 1955/1956: „Деминутивни глаголи у српскохрватском језику“, *Јужнословенски филолоџ*, XXI/3–4, стр. 45–96.
- Јанковић, Ђ., 2021: *Прозородијске алтернације у йтворби речи и њихова йримена у насйави срйскоџ језика*, Филолошки факултет, Београд (докторска дисертација).
- Јокановић-Михајлов, Ј., 2008: „Акценатско обликовање именица субјективне оцене“, у: *Седми линџвисйички скуй „Бошковићеви дани“ : радови са научноџ скуйа, Подџорица, 23. и 24. мај 2008. џодине* (ур. Бранислав Остојић), Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица, стр. 153–160.
- Пешикан М., 1969: „О основима штокавске акцентуације“, *Јужнословенски филолоџ*, XXVIII/1–2, стр. 107–142.
- Радосављевић Н., 2019: *Акценатйска дублейносй именица у савременом срйском сйандардном језику*, Филолошки факултет, Београд (докторска дисертација).
- РМС: *Речник срйскоџа језика (измењено и дойуњено издање)*, 2011, Матица српска, Нови Сад.

- Ђорић, Б., 2008: *Творба именица у српском језику*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд.
- Babić, S., 2006: *Tvorba riječi u hrvatskome književnomu jeziku. Treće, poboljšano izdanje*, Globus, Zagreb.
- Brozović, D. 1952: „Bilješka o pseudoakcenatskim dubletima“, *Jezik*, I/3, стр. 77–80.

Summary

The paper deals with the noticed tendency towards the establishing of a differential role of the accent among several doublet forms of nouns in the Serbian language (the speech of the city of Čačak), linked to their gradual semantic specialization. The above shows this tendency mainly finds confirmation in cases of nouns derived with the diminutive-hypocoristic suffix *-ica*, within which its first syllable receives the long rising accent. After considering the possible genesis of the investigated feature, the author concludes that in this specific case one deals with a special type of accentual word formation triggered by the desintegration of the respective polysemantic structure.

Мирјана Вељаноска-Томовска¹

ПРЕКАРИТЕ ВО СЕЛО ЈЕГУНОВЦЕ, ТЕТОВСКО

Апстракт: Прекарот е дополнително име на човекот, коешто содржи во себе некоја забележлива црта на карактерот, надворешноста, активноста, дадено најчесто на шега а потоа затврдено доколку точно одразувало одделни особини на именуваниот. Прекарот обично настанува како резултат на одделни особини на именуваниот, и од друга страна ја покажува инвентивноста и креативноста на луѓето кои се создавачи на прекарите. Во овој труд, преку соодветна класификација, ќе ги прикажеме прекарите на жителите во село Јегуновце, Тетовско.

Клучни зборови: индивидуални прекари, семантичка класификација, граматички особености, Јегуновце.

Селото Јегуновце се наоѓа во североисточниот дел на областа Долни Полог, поточно на левата страна на реката Вардар. Од градот Тетово е оддалечено 20 километри и претставува административно седиште на истоиментата општина. Јегуновце е рамничарско село, на надморска височина од 390 метри. Северно од Јегуновце започнува Дервенската Клисура, којашто е сместена на десната страна од реката Вардар. На ова пространство се издига месноста Градиште, археолошки локалитет претставен како високо варовничко возвишение со остатоци на ѕидини. Денешното село Јегуновце се смета дека го основале доселени родови. Први се доселиле предците на родот Пепелкој, кои претходно живееле во месноста Пештер. Потоа, се доселиле следниве родови: Котлинци од село Котлино, кое се наоѓа во Качаничката Клисура; Батовци од косовското село Сопотница; Ѓуклевци и Ѓорѓиовци од Старо Село (Тетовско); Муловци од Вратница (Тетовско); потоа Кашовци, Гуштероски и други.

Со основањето на фабриката Југохром во 1952 година, започнува и забрзан развој на населеното место, како и пораст на населението. Од страна на комбинатот се изградени нови живеалишта кои биле предвидени за вработените, така што во срцето на Јегуновце изникнала нова населба која е наречена Колонија, а новите жителите биле доселени од сите краишта на Македонија, но и надвор од нејзините граници.

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, mirjanave026@gmail.com

Според податоците на Државниот завод за статистика добиени од Пописот на населението во 2021 г., Јегуновце има 705 жители, од кои 631 Македонец, 3 Албанци, 14 Роми, 6 Срби и 51 со друга етничка припадност. Етниците од ојконимот Јегуновце гласат: јегуноец/јегуновчанец, јегуновчанка, јегуновчанке, јегуновчани. Ктетикот, пак, е јегуноски.

Според Олга Иванова (2014: 102) ојконимот Јегуновце се среќава во следниве записи: Егуновце Кън Мак 221; Јегуновце К 1900; Јелуновце Вуј 142; ЈегуновцеМЈ 1930; Јегуновце Сснм 1981. Во однос на потеклото на името на ојконимот Јегуновце, Заимов ги дава следниве две толкувања: А) од *Еџуменовци, патронимиско име изведено од апел. егумен, игумен ‘старешина на манастир’ и Б) од *Еџуменовџи < топ. *Еџуменово, придавка од еџумен (Заимов 1967: 229).

Предмет на обработка во овој труд се прекарите во с. Јегуновце. Прекарот претставува номинална категорија, која се појавила многу рано, независно од личните имиња и од презимињата, во определени општествено-политички услови. Прекарите, пред сè, претставуваат резултат на креативноста на луѓето, плод на народниот хумор присутен во веселите моменти од човековиот живот и резултат од мотивираноста којашто е најинспиративна во моментот на создавање на прекарите (Момировска 2013: 77).

Прекарот е дополнително име на човекот, коешто содржи во себе некоја забележлива црта на карактерот, надворешноста, активноста, дадено најчесто на шега а потоа затврдено доколу точно одразувало одделни особини на именуваниот. Тој не спаѓа во сферата на официјалното именување, како што е случајот со личното и татковото име или со презимето, туку има функција да карактеризира а потоа и да диференцира и иако е близок до личното име, тој од него се оддалечува зашто го чува своето апелативно значење (Стаматоски 1990: 186).

Во овој труд се опфатени 109 индивидуални прекари, прекари со кои се именува само едно лице. Од семантички аспект, собраниот материјал е поделен во следниве групи:

1. Прекари од антропонимска основа:

1.1. Прекари од лични имиња: *Алија* и *Асан* (имиња од турско потекло), *Боџо* (од Богољуб, Богослав, Богомир, Богдан, Божидар и др.), *Гарџа* (од Гаврил, Георгија; но поверојатно според лик од цртаните филмови), *Глишо* (од Глигор, Глигориј), *Пајо* (од Павле), *Петровка* (од Петар, Петре), *Триша* (од Трпимир, макаршто суфиксот *-џа* е нетипичен во образувањето хипокористици во македонскиот јазик, освен во случаите кога кога се работи за употреба на личните имиња, обично во народните говори, како директен објект во реченицата, т.н. петрифицирани акузативни форми, или кога се работи за редунданција во категоријата определеност: „Го видов Митрета/Петрета/Столета.“), *Туља* (аромански хипокористик од Митрула, Митрули < Димитри/-ј, -ја, Димитар);

1.2. Прекари од имиња и презимиња на познати личности од јавниот, политичкиот и културниот живот: *Буш* (од Џорџ Буш), *Кемџес* (по фудбалерот Марио Кемпес), *Шешел*, *Џокси*, *Џајо* (од Драган Џајик), *Џоркаев*;

2. Прекари од неантропонимиска основа:

2.1. Прекари што означуваат надворешни особености на носителот:

а) прекари што се образувани по надворешниот изглед на телото и на растот: *Буре*, *Буџо* – крупен, полничок, *Карџа* – цврст човек, *Комарец* – слаб човек, *Маџорица* – многу дебел човек, *Шајче* – слаб човек;

б) прекари што се образувани по изгледот на лицето или некој негов дел: *Телевизор* – човек со широко лице, *Џиџи* – со лице како цртаниот лик Џипи-Рипи; *Ванџла* – човек со голема глава и лице, *Сурла* – човек со прилично изразен нос;

в) прекари образувани по бојата на лицето и на телото: *Џиџан*, *Џрни*, *Ќумурлија* – луѓе со многу темен тен на кожата, *Калешко* – човек со малку потемен тен на кожата;

г) прекари образувани од некој физички недостаток на лицето: *Зуб* – човек со еден поголем заб којшто му штрчи;

д) прекари образувани според начинот на облекување: *Парџал* – човек којшто секогаш е неуреден, распартален, *Пејелко* – човек кој на облеката секогаш имал пепел;

ѓ) прекари образувани според изгледот на косата: *Мерино* – човек со многу кадрава коса како мерино-овца, *Пуџвал* – човек со коса како пуџвал;

ѕ) прекари образувани според општиот изглед на носителот: *Усџаш* – човек со страшен изглед; *Мрсуљ* – прекарот го добил бидејќи многу често имал секрет од носот; *Комиџа* – ловџија којшто со својот изглед потсетувал на комита;

е) прекари настанати по некои други надворешни карактеристики или пројави во однесувањето: *Курка* – човек што многу се шегува со другите (диј. курка – шега), *Пушле* – многу пушел цигари, *Љока* – човек што многу пиел; *Крачко* – прекарот го добил поради начинот на специфично чекорење (нозе диј. краќе), *Јуџел* – прекар на жена која многу озборува, добиен според југословенската информативна емисија „Јутел“; *Ноџа* – водел белешки за сите случувања во селото (нотирал), *Гриџко* – многу гриџкал сончоглед;

2.2. Прекари што означуваат внатрешни карактерни особености на носителот:

а) прекари што изразуваат негативни карактерни особености: *Змијче* – лут како змија, *Живчо* – нервозен човек, *Женче* – човек со женски особини, *Луџи*, *Токмак*, *Муџла* – човек со чудни сфаќања, *Палаец* – човек со краток фитил, *Плачко* – само се жали, *Црџка* – голема празна глава;

2.3. Прекари што настанале според начинот на зборување:

а) прекари добиени според лош изговор на некои зборови: *Чинича* (од Синиша), *Меџок* (од Мечок), *Шуш* – шушкал при изговор на одредени гласови;

б) прекари добиени според бојата и интензитетот на гласот при зборување: *Црц* (пискав, црцолив глас како на птица), *Рикала* – човек со дебел продорен глас;

2.4. Прекари што се образувани според општествена дејност, професија, занает или хоби: *Цајкан*, *Пиш* - многу сакал да игра џамлии (дијал. пишови);

2.5. Прекари настанати според етнички имиња:

а) прекари добиени според национална и племенска припадност: *Буџи* (Бугарин), *Поречанец*, *Рус* (*Русин*), *Турче* (Турчин), *Немац* (Германец);

б) прекари добиени според имиња на градови (етници): *Куманоец*, *Кичаа* (< Кичево);

2.6. Териофорни (зоонимски) прекари:

а) прекари настанати од имиња на животни: *Бикче*, *Заџар*, *Змијче*, *Змај*, *Сверка*, *Кучка*, *Мајорица*, *Мачка*, *Мачур*, *Ракун*, *Ламја*, *Грунче* (вид риба);

б) прекари настанати од имиња на птици: *Гуска*, *Краџуљ*, *Пујунец*, *Шайќа*, *Уше*;

в) прекари настанати од имиња на инсекти: *Комарец*, *Скачка*;

2.7. Фитонимски прекари: *Красџајчар* (< краставица);

2.8. Прекари настанати како резултат на најразлични причини:

а) прекари настанати според некој необичен настан: *Кењо*;

б) прекари образувани според начинот на живеење и според социјална и економска положба: *Гроф* (парајлија човек, живее како Гроф);

в) прекари добиени според некој прехранбен производ или јадење што почесто го употребувало лицето: *Јајчар*, *Пиниур*, *Јуа*;

2.9. Прекари со нејасно потекло: *Чаџија*, *Суне*, *Корун*, *Часкир*, *Цимер*, *Љушка*, *Лийќи*, *Кајчо*, *Диљо*, *Тојчо*, *Џороо*, *Лийќи*.

3. Фонетски особености: Вокалниот систем во говорот на локалното население е шесточлен, односно покрај основните вокали, се јавува и вокалот /ǎ/ како рефлекс на неколку стари вокали. Акцентот кај прекарите, исто како и во стандардниот јазик, е определен на третиот слог од крајот на зборот кај трисложните и повеќесложните зборови, а на почетниот слог кај двосложните: *Шуш*, *Буш*, *Заџар*, *Цимер*, *Живчо*, *Сурла*, *Чоки*, *Пуџвал*, *Мајорица*, *Печенка*, *Парџал*, *К'омийа*. Вообичаено е и образување на акцентски целисти, но во

собраниот корпус на прекари, нема такви (повеќекомпонентни или композитни) примери.

4. Морфолошки особености: Прекарите во Јегуновце се јавуваат во сите три рода, а што се однесува до определеноста, се употребуваат исклучиво нечленувани.

5. Лексички особености: Тука ќе истакнеме дека најголеми број прекари се од словенско потекло, односно се работи за лексички слој од домашно јазично потекло, но иако е ретка, сепак е застапена и лексика од туѓо потекло (турска, албанска и српска).

6. На структурен план, прекарите се единечни (недеривувани и деривувани), додека композитни примери не се забележани. Тие може да се поделат на:

а) прекари изведени од апелативи како самостојни зборови: *'Алија, Карѿа, Кр'еѿен, Кучка, Гр'оф, Ракун, Пејелко* и др;

б) прекари изведени од придавки: *Палаец, Црни, Муѿла;*

в) прекари изведени од глаголи: *Црцо, Ш'уш, Печенка, Кењо, Гр'ицко, Чукала, Рикала;*

г) прекари изведени од броеви: *Двојка;*

д) прекари изведени од сопствени имиња:

– од антропоними: *Алија, Асан, Боѓо, Буш, Гарѓа, Пејировка, Цокс, Шешел;*

– од етници: *Немац, Кичаа, Куманоец, Поречанец, Рус, Турче, Циѓо, Цинѿар.*

Има прекари и со други видови зборови во основата, но важно е да се потцрта дека сите овие видови зборови, кога стануваат прекари, се супстантивизираат (Стаматоски 1990: 188).

Од дадените примери и нивната класификација можеме да заклучиме дека прекарите во Јегуновце и денес добро се чуваат и се негуваат. Тие претставуваат одлика на богатото јазично творештво и на убавината на народниот збор како и на инвентивноста на жителите во процесот на нивното именување. Особено е важно да се нагласи дека прекарите се чуваат и кај младата генерација, дел од нив се наследени од претците, а дел се новосоздадени. Во постарите времиња, иако како неофицијално име, прекарот можел да биде единствено именување во средини коишто немале некоја особена потреба од службено име и презиме. Таа карактеристика на прекарот не е изгубена и денес, бидејќи прекарот и денес може да биде единствен елемент на номинација со кој носителот се разликува од истоимениците во една област.

Литература

- Жугич, Р. 2014: *Микројойонимија доњег слива Јабланице* (семантичко-творбени аспект), Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Јованова-Грујовска, Е. 2012: *Лексичко-семантичка анализа на именскије со субјективна оценка во македонскиој јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, Скопје.
- Јосифовска, М. 2019: *Тојонимијајџа во Крушевско*, Книгоиздателство МИ-АН, Скопје.
- Јосифовска, М. 2013: *Преглед на прекаријџе во Крушевско*, Македонистика 12, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Јосифовска, М. 1995: *Прекаријџе во селото Бучин, Крушевско*, Втор научен собир на млади македонисти, 295–393.
- Конески, К. 2003: *Зборообразувањето во современиој македонски јазик*, второ поправено издание, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.
- Миовска, В. 2020: *Тојонимијајџа во Кривојаланечко*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, Скопје.
- Митева, Д. 1972: Преглед на прекарите во Струмица, Македонски јазик, 165–172.
- Саздов, С. 2004: *Семантичкојџо зборообразување во македонскиој сџандарген јазик, оокџорска дисејтрација*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.
- Стаматоски, Т. 1990: Македонска ономастика, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје
- Skok, P. 1971 – 1973: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Snoj, M. 1997: *Slovenski etimološki slovar*, Mladinska knjiga, Ljubljana.

Summary

The nickname that occurs as a second name of a person, usually arises as a result of separate characteristics of the person named, and on the other hand shows the inventiveness and creativity of the people who are the creators of the nicknames. In this paper, the nicknames of the inhabitants of the village of Jegunovce, Tetovsko, are presented and elaborated. The collected material was divided and analyzed from a semantic point of view, also was made a grammatical analysis and a structural division. From the given examples and their classification, we can conclude that the nicknames in Jegunovce are still well preserved and nurtured today. They are a feature of the rich linguistic creativity and the beauty of the folk word as well as the inventiveness of the inhabitants in the process of naming them. It is especially important to emphasize that nicknames are kept among the young generation, some of them are inherited from ancestors, and some are newly created.

Васка Ташова¹

ГЛАГОЛСКАТА ИМЕНКА ОД СТИЛИСТИЧКИ АСПЕКТ

Апстракт: Во овој труд, преку примери од ексцерпираниот материјал од прозното творештво на Петре М. Андреевски, романите: *Пиреј* (1980), *Скакулци* (1983), *Небеска Тимјановна* (1988), *Последниџ селани* (1997), *Тунел* (2003) и збирките раскази: *Седмоиџ ден* (1964), *Неверни џодини* (1974) и *Сиие лица на смрџиџа* (1994), ќе биде претставена глаголската именка на синтаксостилистичко рамниште, односно нејзината улога во уметничколитературниот текст како кондензатор на реченичната структура, најчесто кај темпоралните, каузалните, финалните и концесивните реченици. Исто така, глаголската именка во прозните текстови на Петре М. Андреевски на формално-синтаксичко ниво може да биде во улога на субјект, објект, како комплемент на има/нема конструкциите, како конститутивен член на именскиот предикат, или пак, да ја преземе функцијата на основно предикативно јадро, т.е. во отсуство на каква било индиција за реченична предикација, да биде носител на основната предикативна содржина.

Клучни зборови: глаголска именка, стилистичка функција, кондензатор, комплемент, реченична структура.

Функционирањето на лексичките единици не може да се замисли без поширокиот контекст во кој тие суштествуваат. Експресивноста во прозните текстови на Петре М. Андреевски, значи, ја наоѓаме и на планот на синтаксата. Синтаксичките конструкции може да ги сретнеме и надвор од нивното основно значење, т.е. тие можат да добијат и стилистичка вредност. „Во структурата на јазикот се кријат можности за стилистичко варирање на синтаксичките конструкции и затоа може да се зборува за *синџаксосџилемски варијанџи*“ (Шапкалиска 1986: 103). Овие отстапки на синтаксички план имаат големо значење за стилистиката на уметничката книжевност, бидејќи на авторот му даваат можност за поголема широчина во изразувањето и се важни за создавањето на една корелација помеѓу јазикот на книжевноста и стандардниот јазик.

Глаголската именка во нашиот јазик има жива и разновидна употреба и тоа што го прави авторот не е нешто надвор од можноста што ја пружа нашиот јазик, но лично негова одлика е способноста да се снајде во сите тие можности, односно граматички да ги структурира и претставува реченицата или дискурсот на начин поразличен од стандарднојазичната норма. Една од поважните особености на синтаксичко рамниште е „кондензацијата т.е. создавање на т.н.

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, vtasova@yahoo.com

полуреченични конструкции или процес што доведува до 'стегање', до 'згуснување' на реченичната структура" (Nosek 1964: 281). Глаголската именка на *-ње*, (ГИ) во македонскиот јазик се јавува како централен, високорегуларен, најпродуктивен типски кондензиран експонент на процесот на номинализацијата.

„Глаголската именка може да се јави во функција на кондензатор на екстенционални конструкции и тоа почнувајќи од случаите кога двете предикации се наоѓаат во координирана врска и преку конструкциите во кои предикациите се во временска, причинска, условна, финална и допусна релација“ (Чашуле 1986: 43-45).

1. ГИ како кондензатор на **екстенционални** реченици:

Се враќам сега назад, ама со ѝојскокнување, со ѝодлејнување (= а ѝриѝоа ѝојскокнувам, ѝодлејнувам) (П: 35); ... ме ѝурнуваше од неа и ѝочнуваше да бега со врескање, кое не се слушаше далеку од шумењето на дождот (= а ѝриѝоа врескаше) (СД: 46); А кога Силјан Бојчевски ѝи сѝомна дрвѝа, Јордан Љубин без ѝомислување рече (=рече, а ѝриѝоа не размислуваше)... (СЛС: 57); И само сурѝи кон ѝодот во едно ѝродолжено молчење (= а ѝриѝоа молчаѝи) (ПС: 65); Си ѝи забришувашѝи очѝите со крајчињашѝа од шамѝиѝе и мрморѝи со некое ѝаажно уживање (СЛС: 85); Но само воздигна со олеснување, како да измил некој голем срам од лицеѝо... (ПС: 112); А Краса и Доне сѝ ѝака се ѝриѝлаѝуваа во ѝивко шеѝошење (СЛС: 205); Им се враќаа срцаѝа во благо смирување (ПС: 238); Не знам колку време сум одел со сѝиене, ме најдоа ѝаднаѝи (П: 252); Веќе секаде одам со зазор, со завардување (НТ: 297).

2. ГИ како кондензатор на временско значење:

(а) ГИ како кондензатор на **симултаност**:

На излеѓување (= кога излеѓуваа) ме викнаа и мене. Друѓиѝе ѝи оѝавија (П: 27); Еднаш, на киселица берење, (= кога беревме киселица) ѝукуречи и ѝо ѝодвидов, ама многу оддалеку (П: 29); На секое ѝукање (= секогаш кога ѝукам) ѝо една солза ќе ми се скине (НТ: 39); На враќање (= кога се враќаш) ѝосѝојано ѝи се ѝокажува ѝаа нејасна олабочина од која ѝи се врѝи свесѝа и нозете сами ѝи заѝирааѝи (СЛС: 71); ... дека од лажѝа ниѝиѝо ѝошеѝко не сум ѝоѝкренал, и дека ќе сум умрел на јадење или на чеѝлање... (НГ: 130); Така на секое заѝлакување на деѝето ќе ѝочне да се ѝраѝѝа и да се ѝѝука (СЛС: 132); На секое мое ѝревиѝкување и измесѝување се ѝрисѝособува (Т: 167); И во ѝоа ѝрисѝемнување, ми се ѝокажува Иѝор (Т: 189); При секое замавнување на косаѝа ја оѝвора усѝаѝа и ѝласно се издишувашѝа (СЛС: 222); На ѝрѓнување, оѝкај рекаѝа ќе ѝочне да вреска една сојка, небаре куѝнаѝо јаѓне за колење (ПС: 240); И ѝака, во ѝушкањето на деѝето, се заборавам (НТ: 434).

(б) ГИ како кондензатор на **антериорност**:

Пред секое ѝрѓнување (= секогаш ѝред да ѝрѓне) некаде, ќе се исѝули во небоѝо (НТ: 95); Дури и на изѓаснаѝиѝе свеѝилки ѝи ѝледам како се раслекувааѝи ѝред леѓнување (= ѝред да си леѓнаѝи) (Т: 128); И во една од ѝие ноќи, ѝоѝкоѝувана од ѝѝурци и задоцнеѝи моѝиѝи, Велјан, до разденување (= додека да се раздени) си ѝо бараше коњот низ ѝолеѝо (НГ: 146); Еден месец

ѿред ѿоа велење; свони, децаѿа се сѿројаѿи ѿред скалиѿе од училиѿиѿеѿо (С: 151).

(в) ГИ како кондензатор на **постериорност**:

Оѿи насмевкаѿа ѿ осѿанува и ѿозаѿвораѿеѿо (= оѿкако ќе ја заѿвори) на усѿаѿа (ПС: 17); ... ѿо ѿрвоѿо сврѿување и каснување, (= оѿкако ќе се сврѿеа и ќе каснеа) црвенилоѿо им се заѿскриваше зад ушиѿе, а лицеѿо ќе им ѿобелеше како снеѿоѿи (Ск: 42); ... ќе се види, најѿрвин, ѿо разбуоувањеѿо, (= оѿкако ќе се разбуоуаѿи) какви се облачињаѿа околу заѿисонцеѿо и ѿака наѿаму (СД: 73); Всуиносѿи, ѿоѿаш и Размо, ѿо ѿолку размислување и несѿиење, се сеѿи ѿѿо да му рече на Исијан (НГ: 134); И ѿодолѿоколебање, ѿо ѿрави и решиѿелниоѿи чекор (Т: 145); И ѿо секое уорување, ќе ѿо ѿушкам и ќе ѿо бацувам (ПС: 156); - Кој е, ѿрашувам, ѿо долѿо ѿремислување (Т: 179); По едно ѿолемо ѿеѿање, луѿеѿо малку се заѿворија, се закоѿчаа во себеси (П: 358).

Конструкциите со **едно** + ГИ градат специфичен систем на изразување на темпорални значења во македонскиот јазик – на сосема непосредна постериорност, т.е. на динамички сфатена симултаност:

И ѿој, едно земање, (= веднаш ѿѿом ѿо зеде) ѿо збрца ѿод ѿушаѿа од оѿец Висарион (П: 27); И, едно доѿирање (= само ѿѿо ќе ѿи доѿраѿи) на ѿлавиѿе од земјаѿа, засѿивааѿи (С: 33); И, едно влеѿување во ниваѿа, деѿеѿо од Горка Цибровска заѿлака (СЛС: 134); Ама едноѿо враќање и ранаѿа на ногаѿа се оѿвори (НТ: 177); Едно видување лебоѿи и ни се сојаде, ѿѿо се вели, се сеѿивме дека сме ѿладни (НТ: 229); Едно наблѿжување на Теофил и коѿоѿи ѿочна да ѿрвка како да ѿо израдува близинаѿа неѿова (ПС: 271); Едно сѿтемнување и ќе му се крене ѿласоѿи (П: 299).

3. ГИ како кондензатор на **каузално значење**:

- Скуси ѿоје, вели мајка, ќе ни секнаѿи солзиѿе од ѿлачење (= заѿоа ѿѿо ѿлачеме) (Т: 15); Луѿеѿо ќе умирааѿи од сѿрав и од чекање (= заѿоа ѿѿо чекааѿи) на она ѿѿо ќе доаѿа на земјаѿа (СД: 84); Го избркаа за величење на аѿосѿоли ѿѿо не учесѿивале во НОБ (Ск: 128); По неѿо одаѿи деца, ѿи ѿовѿорувааѿи неѿовиѿе чекори и клекнувааѿи одсмеење (Т: 131); Рамоѿо ме боли, оѿеѿано ми е од сѿеѿање (НТ: 139); Да не им 'рѿоса од мноѿу лежење (СЛС: 154); Од удирањеѿо, од давењеѿо или од неѿѿо ѿреѿо, на Велјана му се враѿи свесѿа, ами виделоѿо не му се враѿи (НГ: 154).

4. ГИ како кондензатор на **финално значење**:

... а меѿу нив и едно неѿоѿсѿирижено момче кое набрзо избеѿа, мислејќи дека ние сме комисија за сѿирижење (= за да сѿирижеме) овци (НГ: 24); Без неѿо свеѿоѿи би бил мноѿу ѿосиромав и би немал убавина за сѿоредување (= за да се сѿоредува) (НГ: 42); Таа ноќ Сѿирезо Десѿоѿовски излезе на чекање (= да чека) зајаѿи (Ск: 73); Сиѿурно си ја чека својаѿа сабоѿа, сиѿурно си ѿо чека редоѿи за каснување, си мислам и ја носам кон оѿноѿи, кон оѿновиѿе (Ск: 231); А може одбрала некое омилено месѿо за умирање, каде ѿѿо нема сведоѿи (ПС: 230).

„На формално-синтаксичко ниво ГИ го зазема местото на субјект, објект (и разни други структури на комплементација) или како интегративен дел на перифрастични предикати (со фазни и модални глаголи и изрази), па сѿ до нејзината употреба како јадро на именскиот предикат“ (Чашуле: 1986: 45).

ГИ во функција на **субјект**:

Сакањето (= *штоа што се сакаа*) било голема несреќа и сѝрадање (НТ: 35); **Свонењето** (= *штоа што звони*) на клојотарциите што доаѓа оштитами те иприсилува да го разбереш како олеснувачка издишка на иределот (НГ: 45); *Можеби не е сѝ од сѝудот, си мислам, можеби ипресењето* (= *штоа што се ипресе*) е повеќе од сѝравот (СЛС: 82); *Твоешто сврѝување може да биде кобно, ми вели, зашто ќе дознаеш кој е твој што те брка* (Т: 98); **Враќањето** беше како да те срејне уроклива жена (ПС: 126); **Зборувањето** приближува, а јас не знам, дали не дослушувам или зборовите ми се нејознатни (П: 131); **Движењата** им беа забавени, **зборувањето** оштежнато, речиси изнудено (СЛС: 165); **Лаењето** се шеташе меѓу куќите и се оддалечуваше надолу кон полето (СЛС: 205); **Паметењето** му служи само како да се сејти дека мора иостојано да беѓа (ПС: 208); *Тоа убедување уште повеќе се зацврсти ушито, коѓа дојдоа по мене* (НТ: 236).

ГИ во функција на **објект**.

Конструкциите во кои ГИ на формално-синтаксичко ниво е во функција на **објект** се кога има вградување на реченица во друга реченица:

(а) ГИ како комплемент на **глаголи на зборување**:

Сикитието мноѓу одамна го најавуваа расијувањето (= *најавуваа дека ќе се расије*) на времето и штоа само се мешаше најтежнато од влаѓа (СЛС: 35); *Сѝомна и некое венчавање*, (= *сѝомна дека ќе се венча*) вели Јаѓода (Т: 39); *И ѝ кажувам сеѓа за менувањето* (= *дека ќе се менуваат*) на забиите (П: 88); *Найладне шта бараше од едно дрво да најравајт жена со која би разѓоварала за иерењето* на инсекциите (СД: 107); *Од звучнициите се разлива еден засијнат женски џлас што го најавува иприситиѓнувањето* на некој иаинички воз (Т: 183); *Позаникаде ќе бидеш ако осѝанеш*, вели Најденко Јорданкин и ѝак се фали со кинење на врајот, со колење, со бесење (С: 236).

(б) ГИ како комплемент на **сетилни глаголи**:

Солунка Зенѓовска ќе си ја ипрефрли скуќинашта иреку џлава и ќе оди по нив уживајќи во нивното илоакомено иваќање (= *ќе ужива како илоакомено иваќаат*) (ПС: 35); *Неѓовиот обиг иоисејтува на калемење* (= *иоисејтува како се калемајт*) расиѝенија, **на наводнување** (= *како се наводнува*) џрадина, во која се слуша **раиѝењето** (= *се слуша како расије*) на зеленчукојт (НГ: 43); *По кожашта иочувсѝтува некакво лазење*, (= *иочувсѝтува дека некој лази*) кое можеше да го сѝреди само со мравиите... (СД: 54); *Од џрадиниите се слуша свирќањето* на иштурциите и ишквото иоийуќнување на зелките (ПС: 61); *И во твој срам, вели, го слушам само клоцањето и ирвќањето* на добициите, вели, само **ипреиќањето** на кокошкиите и **чуќањето** на моето срце (П: 63); *Пошто се оѝули во заоѓањето* на сонцејето: *црвениите облаци на небошто го иоисејтија на недојадени коруќи од лубеници* (СД: 109); *Се свлекуваме на иодот и си џи слушаеме чуќањата* на срцајта (Т: 166); *Слушам некое викање од ипревајта*: како **лелеќање**, како **барање** иомош (С: 188); *Го џледам иржењето*, како да иовиѝорувам некоја лекција што еднаш сум ја научила (Т: 194); *Но сеѓа што сосем јасно го чувсѝтуваше нејзиношто доближување* (ПС: 205); *Го мрази нивното долѓо седење и нивното долѓо кашлање и илуќање иред себеси* (С: 206); *Убаво го осеќам иќањето* на ирајта: *ми влеѓува во очите, ми засѝанува на вејите* (НТ: 239); *Ќе чујам итроиќање* на чини, иодвикнување на деца,

свирење на радио и мене ќе ми се собере срцејто (НТ: 375); Го зледаме **наивањето** вода на локомотиивите, **шопањето** на широкојто црево озгора, **удирањето** со чеканче по шините, **давањето** сигнали со свирчето и знаменцајта, **зрвотањето** на маневарките (НТ: 427).

(в) ГИ како комплемент во конструкции со **споредно значење**:

Ќе се ѝкнајќи под некоја сенка, ќе ги ѝоштрајќи главите назем и ќе збиваат како **за ѝцовисување** (= како да ѝцовисаат) (ПС: 35); На некое блиско дрво одново заука ујќа како замалено **ѝлачење** (= како да ѝлаче замалено) на зарийнајто дејте (СД: 50); Бејот ѝоа го сфајќи како **влежување** (= како да влежуваат) на двајца, но мислам дека не се налујќи... (НГ: 68); ... си ѝушјаа сонце во очите и се разидуваа, небаре **фајени во срамно лежење** (СД: 70); Гласот му одговонуваше како **удирање** на ѝешки мѝтали (НГ: 113); Му се врјќи ко на **ѝрчање**, ѝио се вели, да не знаеш кај си ѝодзајрел, а каде си ѝродолжил (НТ: 224).

(г) ГИ како комплемент на **сознајни (когнитивни) глаголи**:

Јас само **за ѝаѓање** знам, (= знам дека ѝаѓам) рече Ковилка Пачевска и ѝовлече друж сјол под себеси (ПС: 74); ... некој ќе се сејеше да исјлука и со ѝушка ѝреку куќите и ѝоа селото ќе ѝочнеше да го ѝолкува како **ѝродолжување** на војнајта (= ѝолкува дека војнајта ѝродолжува) (НГ: 137); ... ѝаа сејо ѝоа сега го разбра како **одземање** (= разбра дека ѝ одземаат) на еден дел од нејзинајта глава (СЛС: 143).

(д) ГИ како комплемент на **фазни глаголи**:

Дали изуми човекој дека се ѝрѓнајќи **на орање**? (= ѝрѓнаа да ораат) (ПС: 38); Под неѓо мувлосуваа ѝостелиите, а околу неѓо се врјеше ѝешка смрдеа ѝио го зајираше **дишењето** (= зајираа да дишат) (СД: 52); Зајочнува **доближување** на ѝечност и време ѝио може секаде да ѝомине (СД: 72); И мене ми е душајта в заби, ѝио се вели, ама не зајирам **со одење** (НТ: 87); И ѝак ќе ѝочне едно **борење, давење**, крај ѝошотој (П: 95); ...и едно време човекој зајре **со свирењето**, ги ѝоштре колиите и седна да се ѝочине... (С: 122); Жените ѝодзајираат **со којањето**, ама нишито не велат (СЛС: 134); Ковилка Пачевска веќе ја фаќа ѝанкајта на зборовите и се крева **за одење** (ПС: 183); - Пак ќе го бркаат Алексо Жешков, вели Цара Пејревска ѝодзајирајќи **со којањето** (ПС: 195); О, Трајане, о, Трајане, но Трајан само си го ѝродолжува **молчењето** (ПС: 290).

(ѓ) ГИ како комплемент на **основните модални глаголи**:

Значи, ѝребало **ѝејање** (= ѝребало да ѝе ѝејаат) за да засјанеш на глава (ПС: 143); Нам не ни ѝреба двајатите **велење** (= не ѝреба двајатите да ни велат). Ќе сјанеш и ќе ѝукнеш (П: 213); Тоа ѝреба **оржење, ѝодавање, ѝоземање**, вели (= ѝреба да се држи, да се ѝодава, да се ѝозема) (П: 263).

(е) ГИ како комплемент на **други глаголи**:

Во рекајта исјишјуваа југавиците и го ѝредвесјуваа **обновувањето** (= ѝредвесјуваа дека се обновува) на ѝојлинајта во јужниите вејрови (СД: 47); Сите деца ми бараат **јадење**, (= бараат да јадаат) а јас немам за сите (СЛС: 50); Како да му ја ѝојајмам ѝаа дојолнишелна сила ѝио ќе го ѝродвижи неговото **избавување** (= ќе го ѝродвижи да се избави) (Т: 87); Но ошјаму доаѓаше само **рикање** на добјоок, **лаење** на кучиња, **кракање** на кокошки...

(НГ: 118); *Знам дека се молаа̄ и оние шӣо не веруваа̄ во негово̄ио̄ ѿосѿое̄не* (Т: 201); *Како да сакаше да го ѿровери ѿамеѿе̄не̄ѿио̄ на луѓе̄ио̄ и ѿак да си замине* (СЛС: 214); - *Сакам да се навикнам на молче̄не̄, вели, ѿо смрѿӣа ке немаме друѓа рабо̄иа* (НТ: 229).

Глаголската именка може да се јави и во функција на комплемент на глаголите **има/нема**:

Јас и ѿолку немам за верување, (= не верувам) вели Цара Пеѿревска и се ѳуби ѿолека во слаба̄иа ѿемница (ПС: 61); *А и оние шӣо имаа̄и нешӣо за краде̄не̄, (= крада̄и) не се ѿлаша̄и од нишӣо: во село̄ио веке одамна не влеѓуваа̄и ни ѳуѿици, зашӣо нивнӣе лаѓи нема кој да им ги куѿи* (ПС: 70); *Иако знам дека сѿраво̄и има и ѿосилно дејсѿиво и ѿродолжено време̄ѿрае̄не̄ (= ѿодолго ѿрае)* (СЛС: 75); *Воено време, шӣо се вели, никаде нема извӣнување (= никој не се извӣнува)* (НТ: 76); *Ми дојде некаква несовладлива дремка и не можев да го дочекам време̄ио шӣо си го имав за леѓнување (= да си леѓнам)* (СЛС: 80); *Дено̄и има свој ѿросѿор и во ноќӣа, свое ѿолкување и ѿод добра̄иа месечина шӣо секоѓаш ѿоѿсеѿува на ѿченкарна ѿресница од меѓу две̄ѿе свеѿски војни* (НГ: 83); *Само збива ко коњ, исѿуишӣа ѿареа и ни наѿред, ни назад, нема ѿона̄ӣаму одене̄* (НТ: 133); *Сиѓурно си имаа̄и некое давање-земање со неѓо, велеа и беѓаа од нив* (СЛС: 207); *Повеке и нема заѿрашување, шӣо се вели, сѿраво̄и слеѓол до коски, ама мора̄и нешӣо да ѿравӣи* (НТ: 223); ... *ѿред очиӣе од нејзино̄ио исцедено лице ја ѿпринесува ламба̄иа и ѳледа шӣо не е, шӣо нема за ѳледање* (С: 261); *И го ѿрашуваме Оѓнена Горѓо, дали има нешӣо за ѿере̄не̄, заѿозакрѿување* (П: 332); *Сӣѿе знаа̄и дека нема друѓо вӣодување, ама ѿак викаа̄и* (НТ: 355).

ГИ како конститутивен член на **именскиот предикат** и носител на основната предикативна содржина во исказот:

Можеби смрѿӣа е само ослободување (= да се ослободиш) од болкӣѿе, но душа̄ӣа никоѓаш не умира (Т: 19); *Беше ѿоа ѳледање (= се ѳледаа) од мноѓу високо* (СЛС: 38); *Да не е некој на умирање, (= да не умира некој) си мислам, ѿа му ѿеа̄и ѿрошӣена молӣѿва* (НТ: 41); *Како да се во лудило или во освојување (= како да го освојуваа̄и) на свеѿо̄и* (Т: 109); *Не е ѿоа крӣѿавање – велеше црковнио̄и ѳакоман и ѿак сѿана заѿисничар за сӣѿе конференции...* (СД: 110); *Циѓара̄ӣа обично му беше на доѓорудување или сосема уѓасна̄ӣа, но ѿој заборавање да ја исѿлука* (СЛС: 133); *Можеби се̄ шӣо кажувате ние е само ѿовѿорудување на она шӣо ни го кажале очиӣе* (СЛС: 198); *Кој е за враќање, ке се вра̄иш, вели* (П: 325); *Не знам шӣо му е намиѓнување̄ѿио со очиӣе* (НТ: 413).

Како јадро на именскиот предикат глаголската именка може да **кондензира** и **да-реченици** посебно кога има генеричко, универзално значење или модална проекција:

- *Како сакаш речи, ама сѿар човек не е за живеене̄ (= не е да живее)* (ПС: 49); *Некои сѿоменуваа дека ѿоа го наѿравил самио̄и Алексо Жешков, шӣо не беше за верување (= да му се верува) зашӣо за неѓо веке одамна се немаше нишӣо чуено* (ПС: 166); - *Тоа не е за смеене̄, (= да се смееш) вели Трајан Ендековски ѿодго̄лѿӣнувајќи еднаш, два̄ӣа̄и, ѿовеке̄ѿа̄ӣи* (ПС: 191); - *Не знам, вели, но и умира̄не̄ѿио̄е (= да се умре) дел од нашата ѿарѿӣска обврска* (НТ: 241); *Иако униформата е ѿокривање на човечкӣѿе слабости, мора̄и да сѿоиш мирно* (НТ: 256-257); - *Да видиш, да не веруваш, вели Теофил Жешков, ама*

моето **не е за слушање** (ПС: 287); *Дали било за смеење над умрен човек, ама иако нешто ие иера* (ПС: 291).

Глаголската именка може да ја преземе функцијата на **основно предикативно јадро**, т.е. во отсуство на каква било индиција за реченична предикација може да биде носител на основната предикативна содржина:

Ама некое лушо иеење (= лушо иее), *иоикусено, низ заби* (С: 13); *И, ега, клаваче илочиие* (= ги сџави илочиие) *во ваганкаша со вода, море вриење, клокоиеење...* (= вриеја, клокоиее) (П: 65); *Имено, веднаш ио изродуваеишо на децаша од Солунка Зенџовска, некој се сеиши за иримена на еден сџар, веќе заборавен обичај. Сидаче на џревои* (= Го сидача џревои) (ПС: 98); *Не знам дали ова се однесуваше на нашиша забранеша врска. Некоје скришно нафрлаче, наџоварае* (= скришно нафрлаа, наџовараа) (Т: 176); *Туку се само на ирчаење, на беаење: да не може со целаша уста да и се доближи* (ПС: 284).

Од анализата на ексцерпираниот материјал од прозното творештво на Петре М. Андреевски може да се заклучи дека синтаксостилистичката улога на глаголската именка е како кондензатор на реченичната структура, најчесто кај темпоралните, каузалните, финалните и концесивните реленици. Глаголската именка во неговото прозно пишување може да биде и во улога на субјект, објект, како комплемент на има/нема конструкциите, или како конститутивен член на именскиот предикат и тоа најчесто во дијалошката форма на ликовите. Преку своите синтаксостилемски постапки авторот ја гради посебноста на својот исказ, пронаоѓа можности за изразување на пораката, полесно се воспоставува комуникација со читателот, а на тој начин придонесува за богатството на уметничкиот јазик воопшто.

Литература

- Ѓуркова-Минова, Л. 1994: *Синџакса на македонскиот сџандарден јазик*, Радинг, Скопје.
- Чашуле, И. 1989: *Синџакса на македонската џлаџолска именка*, НИО Студентски збор, Скопје.
- Шапкалиска, Т. 1986: *Линџвисџички инџерџреџаџии*, Македонска книга, Скопје.
- Nosek, J. 1964: *Notes on syntactic Condensation in Modern English*, Ed de l academie tchecoslovaquedes sciensces, Travaux 1. de Prague.

Извори со скратеници

- Андреевски, М. П. 1964: *Седмиот ден* (СД), Култура, Скопје. Андреевски, М. П. 1974: *Неверни џодини* (НГ), Македонска книга, Скопје.
- Андреевски, М. П. 2006: *Небеска Тимјановна* (НТ), Табернакул, Скопје.
- Андреевски, М. П. 2006: *Пуреј* (П), Табернакул, Скопје.

- Андреевски, М. П. 2006: *Последнӣе селани* (ПС), Табернакул, Скопје.
Андреевски, М. П. 2006: *Сий̄е лица на смр̄ӣӣа* (СЛС), Табернакул, Скопје.
Андреевски, М. П. 2006: *Скакулци* (С), Табернакул, Скопје. Андреевски, М. П.
2006: *Тунел* (Т), Табернакул, Скопје.

Summary

Syntactic structures can be found outside their basic meaning, i.e. they can gain stylistic value. The syntax role of the verb noun in Petre M. Andreevski's prose work is as a capacitor of the sentence structure, most often in temporal, causal, final and concessive sentences. It may be in the role of subject, object, in there/no structures, or as a constituent member of the name predicate. Through his syntax style procedures, the author builds the specialty of his statement, thus contributing to the richness of the artistic language in general.

УДК 811.163.3'367.626.3:811.134.2'367.626.3
УДК 811.134.2'367.626.3:811.163.3'367.626.3

Бобан Карапејовски¹

Марија Пандева²

ЈАЗИЧНАТА ТЕРИТОРИЈА КАКО ЛИНГВИСТИЧКИ ПРОСТОР: ПОКАЗНИТЕ ЗАМЕНКИ И ЧЛЕНОТ КАКО ДЕИКТИЧКИ МАРКЕРИ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ШПАНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Јазичната територија може да се дефинира како простор каде што се зборува определен јазик. Наспрема тоа, ареалноста може да ја прошири таа дефиниција и да подразбере простор на кој се зборува некој јазик, кој може да се определи преку низа заеднички црти, т.е. изоглоси. Примарниот начин на искажување на просторноста во јазикот ја содржи определбата за околноста на дејството, најчесто изразен адвербијално – лексички, односно синтаксички. Таквите начини наоѓаат свој израз во сите јазици – адвербите за место се јазична универзалија. Наспрема нив, помалку или повеќе развиен, се појавува системот на демонстративите, кои се индекси во просторот. Таквите начини на искажување на деиксисот се мошне вообичаени и познати. Во таа насока, како извесен лингвистички феномен се појавува определеноста, преку која може да се сместат адресантот, адресатот, но и другите засеegnати лица од комуникацискиот чин, кои не се директни учесници (третото лице) во просторот (ментален или физички; *deixis in absentia* или *deixis in praesentia*) воопшто. Тука ја имаме предвид македонската членска низа со т-корен (-от, -та, -то; -те) и, наспрема неа, шпанскиот определен член – *el, la los. Sui generis* во македонскиот се корените -в и -н, блиски до демонстративите, кои искажуваат и т.н. проксималност и дисталност, односно ги сместуваат лицата, нештата или предметите на мислата во просторот, имајќи го предвид говорното лице како првична референтна точка (т.н. егоцентрички теории).

Клучни зборови: јазична територија, ареал, деиктици, показни заменки, член.

Јазичната територија може да се дефинира како простор каде што се зборува определен јазик. Наспрема тоа, ареалноста може да ја прошири таа дефиниција и да подразбере простор на кој се зборува некој јазик или некои јазици, „подрачје на создавање, ширење или проширување на некој јазик или на некоја јазична појава“ (Simeon 1969: 102), кој може да се определи преку низа заеднички црти, т.е. изоглоси.

Тргаме од хипотезата дека една лингвистичка целина развива свои особености за определување на просторниот распоред на учесниците во комуникацискиот чин (проксемика) и дека тие особености се рефлектираат во јазикот. Јазичниот систем создава граматикализирани начини за да ги смести во

¹ Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Скопје, karapejovski@flf.ukim.edu.mk

² Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Скопје, marijapandeva1994@gmail.com

просторно-временскиот континуум референтите во стварноста, но и поимите, односно мислите како предметени учесници во процесот на комуникацијата.

Во врска со концептот на граматикализацијата, Леман (Lehman 2002: 10) најпрво го стабилизира нејзиното дефинирање како „процес кој не само што ја менува лексичката единица во граматичка туку може да ја смени и ‘од помалку граматички во повеќе граматички статус’, според зборовите на Курилович“. Тој го има предвид и Лајонс и неговата констатација дека граматикализацијата подразбира „да се направи нешто граматички функционално“ (Lyons 1977: 234), односно, според нашето сфаќање, да се функционализира и да се формализира некое значење со средствата на граматиката; па, затоа, Леман констатира дека „Лајонс конзистентно го користи изразот ‘х е граматикализиран во јазикот Ј’ само ако х е семантичка категорија што е претставена со граматичка категорија во Ј“ (Lehman 2002: 10). Примарниот начин на искажување на просторноста во јазикот ја содржи определбата за околност на дејството, најчесто изразен адвербијално – лексички, односно синтаксички. Таквите начини наоѓаат свој израз во сите јазици, односно адвербите за место се јазична универзалија. Наспрема нив, помалку или повеќе развиен, се појавува системот на демонстративите, кои се индекси во просторот.

Таквите начини на искажување на деиксисот се мошне вообичаени и познати. Наспрема нив, како извесен лингвистички феномен се појавува определеноста, преку која може да се сместат адресантот, адресатот, но и другите засегнати лица од комуникацискиот чин, кои не се директни учесници (третото лице) во просторот (ментален или физички; *deixis in absentia* или *deixis in praesentia*) воопшто. Тука ја имаме предвид македонската членска низа со т-корен (-от, -та, -то; -те) и, наспрема неа, шпанскиот определен член – *el, la los*.

Sui generis во македонскиот се корените -в и -н, блиски до демонстративите, кои искажуваат и т.н. проксималност и дисталност, односно ги сместуваат лицата, стварите или предметите на мислата во просторот, имајќи го предвид говорното лице како првична референтна точка (т.н. егоцентрички теории – сп. Падучева 2019).

Под поимот деиксис подразбираме начин на кој посочувањето на некои елементи во реченицата е определено во врска со конкретен зборуваач и адресат, и определено време и место на исказот (Matthews, 2005: 89). Како сублимат на пишувањата на Бенвенист, Јакобсон, Бругман... на темата деиктици, Дикро и Тодоров (Дикро и Тодоров, 1994: 130) ги определуваат како изрази чиј референт може да биде определен само во однос на соговорниците (кај Јакобсон и *shifters*, сп. „менуваач“, односно она што има референцијални карактеристики и се „менува“ според околностите во кои се употребува, попрецизно – го менува референтот во стварноста, она на што упатува или она што го посочува). *Deixis* е грчки термин што значи „покажување“, „посочување“. Што се однесува, пак, до деиксисот како „основна семантичка функција на показните заменки“ (ibid. 127), соодветните корени кај членските морфеме (треба да) ја имаат истата семантика како таа на демонстративите. Имено, кога станува збор за *deixis in praesentia*, тогаш системот е двочлен и се состои од опозицијата проксималност – дисталност: нешто што е поблиску до зборуваачот и нешто што е подалеку од него. Како површински експоненти кај показните заменки се

појавуваат заменките *овој* и *оној*, со целата нивна родова парадигма, додека кај т.н. членски морфемии тоа се искажува со низите со корен -в и со корен -н.

Во таа смисла имаме:

(1) *НИШКА БАЊА*

Овде сум во „Рагон“ на тѐраија од 8 април. Дома се враќам уи́ре и́рейи́лагне. Време е да ги заклучам овие белешки.

Не ѝамеи́ам ко́га сум бил и́рви́аи во ба́њава. Еднаш го ѝосеи́ив Мии́рев, во вилаи́а на Драги́иша Цвеи́ковиќ (БКПроз).

(2) *Не ги́бај ме, Миле, не сум јас за тѝаа рабои́а, – и́родолжуваи́е тѝој. – Толку време учам, се́га сум и́ред крајои́. А на Македонија ѝ и́ребаи́и и учени лу́ге. Ех она наше и́уси́о Гладно Поле, го знаеш – кај инси́и́иуи́он, и́реба да се сади со комѝири, – рече тѝој мечи́аи́елно (Лозје 104).*

Примерот (2) ни покажува – и покрај дефинирањето за членот со н-корен дека оддалеченоста во просторот треба, сепак, да биде во видното поле – дека ознаката /+дисталност/ може да се сфати апсолутно, односно надвор од визуелната перцепција, зашто во односниот пример присутноста во видното поле ја нема или, барем, немаме податок за такво нешто, но оддалеченоста се чувствува и наставката е носителот на таа информација.

Самото ограничување посочено кај Минова-Гуркова (Минова-Гуркова 2000) во смисла на тоа дека со единствен референт во окружувањето не можеме да употребиме показна заменка, но можеме соодветна морфема, покажува дека можноста за употреба на членот со в-/н-корен во случаите со т.н. ситуациона референција оди во прилог на тезата за тројноста на членот (сп. Карапејовски 2017) за дилемите за постоењето троен член во македонскиот јазик:

(3) *Марко, ѝодај ми ја кни́зана.*

(4) **Марко, ѝодај ми ја онаа кни́за.*

(5) *Пеи́ар, дај избриши ја тѝаблава.*

(6) **Пеи́ар, избриши ја оваа тѝабла.*

Примерите (4) и (6) се невозможни во дадениот контекст во кој има само една книга и една табла, за разлика од примерите (3) и (5), каде што се надминува таа блокираност во употребата. Тоа покажува дека, и покрај дисталноста и проксималноста, вградени како значење, односно преземени од соодветните парници кај показните заменки, наставките -в/-н- можат да се употребат и ситуациски, и со тоа заслужено помагаат во развивање асиметричен, но сепак, функционален тричлен систем на членски морфемии.

Сепак, примерите на Цивјан од типот:

(7) *Следи ми ја мислава.*

(8) *Најголемои́о богаи́сѝиво на свети́ов.*

(9) *Го ѝи́иам/ѝи́иувам ѝисмо́во (во родниои́ г̀рао).*

кои таа се обидува да ги објасни преку „субјективноста во метафоричкиот простор“ (веројатно на мислата, според блискоста; сп. Цивјан 2006: 143) е тврдење што треба да се земе со задршка, барем за примерот (8) каде што, покрај можноста за чувствувањето извесна блискост, во нејзиното сфаќање и прифаќање на употребата на в-коренот, треба да се земе предвид [соодветно и во примерите (7) и (9)] и проширувањето на опфатот на в-коренот на единствени референти во окружувањето – ситуациона референција. Па, така, толкувањето може да биде комплексно и да не го исклучува и едното и другото:

единствен предмет во окружувањето, независно дали станува збор за реален или за метафорички простор, плус деиксис – преосмислена блискост до зборуваачот (сп. и *deixis in absentia*).

Втората можност е употребата на членската морфема од стилски причини. Членот не е употребен референцијално, односно како експонент на категоријата определеност, туку со него се покажува личниот субјективен однос на првото лице, т.е. како што пишува Поварницина (Поварницина 1992), „изразување емоционален однос на говорителот спрема сопственото име што го употребува“, на пример: *Вардаров, Охридсконо Езеро, Скопјејшо/Скопјено*. Кај овие ИГ се појавуваат и т.н. двојни определби (*ова Скопјево; она Вардарон колку е нечисл...*) (сп. Угринова-Скаловска 1961; Карапејовски 2020). И во двете употреби не станува збор за „вистински“ деиксис, односно *deixis in praesentia*, па коренот -в/-н да се употреби за дисталност или проксималност – нешто што е далеку или блиску од првото лице. Употребата е поблиска до *deixis in absentia*, како „прва фаза на лингвистичката апстракција“, во смисла на тоа дека јазикот дозволува да се отиде „отаде физичката реалност“ во смисла на она што е блиску или далеку (сп. Robert 2006, стр. 172). Оваа преосмисленост на членот, особено неговите пројави во панданите на показните заменки со в/н-корен, нè наведува дека станува збор за преосмислување на просторот, па блискоста или далечноста (оддалеченоста) го искажуваат позитивниот/негативниот став на говорителот кон референтот. По дијалектите се покажува тенденцијата на неупотреба на в/н-коренот воопшто, па и во овие контексти, и поголема фреквенција на членската морфема, наспрема Охрид, на пример, каде што членската морфема -н- се обопштува.

Во рамките на употребата на членот во разговорниот јазик, сосема очекувана е поголема фреквенција на в- и н-коренот, со оглед на нивната семантика во однос на деиктичката определеност, која повеќе се искажува во разговорниот јазик [со оглед на тоа што тој претполага (и) просторен контекст], отколку во јазикот на пишаните или, пак, на електронските медиуми. Како што забележува Минова-Гуркова (Минова-Гуркова 1988: 59–60), пишувајќи за јазикот на младите во Скопје, в-коренот е исклучително чест во разговорниот јазик, а н-коренот се употребува (и) надвор од неговото просторно значење. Тука го имаме предвид и т.н. *deixis in absentia*, споменат и погоре, односно претставување на нешто како блиско или подалечно како објект на мислата, а не во просторот или во времето, имајќи ја предвид модалноста, односно субјективниот став со кој, во ваквите ситуации, ако се апстрахираме од контекстот, ќе имаме и промена на пропозициската содржина: *Моине не ме ѝуишџааџ во Истџанбул* [примерот е преземен од Минова-Гуркова (1988: 60)].

На македонскиот исток, според Видоески (1998: 21), загубени се (или воопшто не се развиле!) членските морфеме на -в и -н. Тоа значи дека членската морфема се појавува со сите разновидности на т-коренот, а просторната определеност не се искажува морфемски, ами со други средства. Тука, пред сè, предвид ги имаме показните заменки кои се предокот на членот. Имено, во една постара состојба, низ дијахрониски пресек, доаѓаме до заклучок дека показните заменки ситуирани во постпозиција во натамошниот развој се слеваат со името и се добива синхронискиот член денеска. Па, така, наместо:

(10) *Дај ми ја книџана,*

на македонскиот исток претполагаме ситуација:

(11) *Дај ми ја (о)наа книџа.*

(12) *Јас не се слаѓам со (о)ваа ѿџа.*

Спротивно на ова, н-коренот во Охридско развива и друга, нова, модална димензија. Имено, употребата на н-коренот со зголемена фреквенција и во ситуации кога се зборува за предмети/лица/појави што не се подалеку, но во рамките на нашето видно (или апстрактно блиско поле), укажува на развојот на модалната компонента на оваа членска морфема. Па, така:

(13) *Денес касниме малце, зш вчера ја ѿреѿеравме со велѿошкана ѿуѿиа домашина.* (Пандев и Пандева 2021: 93)

не означува дека таа е подалеку, но во видното поле на зборувачот, туку дека дозата на воодушевување или особена афекција е голема и интимно силна. Во секоја конситуација и контекст, Охридското Езеро ќе биде во формата – „езероно“:

(14) *Езероно беше мноѿу ладно вчера.*

(15) *Го виде езероно?*

Тоа е начинот на кој ќе се искаже блискоста, личниот однос, модалноста (која нужно ја носи првото лице), а притоа пропозициската содржина може да биде идентична со употребата на некој друг корен на членската морфема, односно н-коренот употребен вака ќе биде идентичен со употребата на т-коренот или в-коренот дополнет со модална димензија, а за тоа ќе одлучат конситуациските и контекстуалните фактори, односно текстуалните и деиктичките карактеристики во кои е сместена говорната ситуација. Односно, затвореноста на Охрид наспрема другите како опозиција ние: другите, искажана и со помош на членот. Можност дека ваквата употреба е производ на извесни историски фактори (историски развој на членот на определен ареал; фреквенција на употребата на соодветната показна заменка на истиот јазичен простор), како и на потребата од создавање симетрија со системот на показните заменки, изгледа произвесна и победлива.

Во шпанскиот јазик за покажување каде се наоѓа нешто во просторот најчесто се користат показните заменки кои може да бидат менливи и неменливи. Менливи заменки се *este, ese* и *aquel*.

Masculino singular	Femenino singular	Neutro	Masculino plural	Femenino plural
Este	esta	esto	Estos	estas
Ese	esa	eso	Esos	esas
Aquel	aquella	aquello	aquellos	aquellas

Неменливи показни заменки за искажување просторна определеност се: *aquí, ahí, allí, acá, allá* (RAE 2010: 309).

Показните заменки се користат за да се направи просторна дистинкција, поточно да се фиксираат во просторот и да се прикаже оддалеченоста на референтот од испраќачот и/или од примачот на пораката. Во класичната интерпретација, показните заменки *este* и *aquí* искажуваат близина до

зборувачот, *ese* и *ahí* искажуваат близина до слушателот, а *aquel* и *allí* искажуваат далечина и од зборувачот и од слушателот. Показната замена *ese* е немаркиран елемент и може да искажува и блискост и оддалеченост, а најчесто се користи во ситуации во кои просторната определеност не е важна.

(16) *Estas cortinas están rotas.* – **Овие** *ролејни/ролејниве* се скршени.

(17) *Ese niño es mi vecino.* – **Она** *дејше/Дејше* ми е сосед.

(18) *Parece que aquellas sillas están desocupadas.* – Се чини дека **оние** *сџолчиња* се слободни.

(19) *Aquí tienes el libro que querías leer.* – **Тука** е *книга*а *шџо* сакаше да ја *чиџаш*. / **Еве** *џи* ја *книга*а *шџо* сакаше да ја *чиџаш*.

(20) *Compré este dulce allí en la esquina.* – Ги *куџив* *слаџкиве* **онаму** на *аџолоџ*³.

Во шпанскиот јазик, далечината што се определува преку показните замени се смета за концепт што е повеќе субјективен отколку реален. Така, изразот *esos montes* (*овие џланини*) може да се употреби и кога физичкото растојание е од илјада километри. Исто така, може да се каже *aquellos libros* (*оние книги*) за книги што се на само неколку метри од зборувачот.

Иако определениот член во голема мера го изгубил својството за покажување/посочување својствено за показната замена од која произлегува, во одредени контексти се користи со својата првична намена за да укаже на предмет што се наоѓа блиску до некој од учесниците во разговорот, во просторот или во времето (RAE 2010: 270). Просторната употреба на членот често се среќава во пораките што се напишани на знаците:

(21) *Prohibido bajar del tren en marcha.* – **Забрането** *симнување* **од возоџ** во *движење*.

(22) *Pulse el timbre.* – **Приџиснеџте** на *свончеџо*.

како и во некои изрази од секојдневието:

(23) *Pregúntale al policía.* – **Прашаџџте** ја *џолицџаџа*.

(24) *No cruces el semáforo en rojo.* – **Не џреминувај** на *семафороџ* на *црвено*.

(25) *¡Cuidado con el charco!* – **Внимавај** на *локваџа!*

(26) *¿Puedes acercarme el libro?* – **Можеш** да ми ја *џриблиџиш* *книга*а?⁴

кон кои често се покажува и со некој гест. Исто така, оваа употреба на определениот член во просторот се употребува и во исказни реченици, како на пример:

(27) *Estoy pensando en quitar el cuadro.* – Се *мислам* да ја *џрџнам* *слика*а.

(28) *Se ha fundido la bombilla.* – **Преџоре** *свеџџлка*а?⁵

Во најголем број од случаите станува збор за упатување во рамките на т.н. ситуациона определеност, односно референтот е идентификуван како

³ Примерите (16)/(18) се преземени од: <https://www.ejemplos.co/determinantes-demostrativos/>, а примерите (19) и (20) од: <https://www.purotip.com/2016/11/30-ejemplos-de-adjetivos-demostrativos.html>.

⁴ Примерите се преземени од RAE 2010: 270.

⁵ Ibid.

единствен, се разбира, нужно, во просторот во кој се одвива комуникацискиот чин.

Осврнувајќи се на највообичаените начини за искажување на просторот на предикатите и ситуирањето на аргументите во тој простор во македонскиот и во шпанскиот јазик, со акцент на спецификите во рамките на македонскиот номинален систем (членските морфеме), односно разликите во употребата во едниот наспрема другиот јазик, се покажа дека употребата на демонстративите и на членот, како посочувачи во просторот и во македонскиот и во шпанскиот јазик (бидејќи, ex definitione, тие и се класификуваат како деиктици), варира од еден до друг јазичен ареал, па тие се и експоненти за сфаќањето на просторот во различните култури.

Литература

- Видоески Божо. 1998. *Дијалектните на македонскиот јазик (и. 1)*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Дикро, О., Тодоров, Ц. 1994. *Енциклопедиски речник на науките за јазикот*, т. 1, 2. Скопје: Детска радост.
- Карапејовски Бобан. 2017. Показните заменки наспрема морфолошки врзаниот член како експоненти на категоријата определеност. *Прилози* 42 (1–2), 5–18. Скопје: МАНУ.
- Карапејовски Бобан. 2020. Ономазиолошки определените именски групи со формален показател на категоријата определеност во македонскиот јазик. *XLVI меѓународна научна конференција на III лејна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 99–114. [Достапно на: http://ukim.edu.mk/dokumenti_m/2019-52_seminar-46_MNK.pdf]
- Минова-Гуркова Лилјана. 1988. Јазичниот израз на младите во Скопје. *Предавања на XX Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје: Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 51–61.
- Падучева, Е. В. 2019. *Эгоцентрические единицы языка*. [2-е издание]: Издательский дом ЯСК, Москва.
- Поварницина, М. 1992. Кон категоријата определеност/неопределеност кај сопствените имиња во македонскиот литературен јазик во споредба со рускиот (месни имиња), *XVIII научна дискусија на XXIV меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура* (Охрид, 12–14 август 1991), Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 77–84.
- Угринова-Скаловска Радмила. 196. Две стилски особености во нашиот говорен јазик. *Македонски јазик*, XI–XII, кн. 1–2, Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“, Скопје, 105–111.
- Цивьян, Г. В. 2006. *Модель мира и ее лингвистические основы* (изд. 3-е, испр.), КомКнига, Москва.

- Gili Gaya, S. 1980: *Curso superior de sintaxis española VOX*, Barcelona.
- Lehman, C. 2002: *Thoughts on grammaticalization* (second, revised edition). Erfurt: Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt, Seminar für Sprachwissenschaft, Philosophische Fakultät, Universität D - 99105 Erfurt.
- Lyons, J. 1977: *Semantics*, 1&2, Cambridge University Press, Cambridge.
- Matthews, P. H. 2005. *The concise Oxford dictionary of linguistics*. Oxford University Press, Oxford.
- Real Academia Española (RAE). 2010: *Nueva gramática de la lengua española*, Manual, Espasa libros, Madrid.
- Robert, S. 2006: Deictic space in Wolof: Discourse, syntax and the importance of absence, In: Stéphane Robert and Maya Hickmann (Eds.), *Space in Languages: Linguistic Systems and Cognitive Categories*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- Simeon, R. 1969: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica Hrvatska, Zagreb.

Summary

The language territory can be defined as a space where a certain language is spoken. On the other hand, the areal (territory) can expand that definition and imply a space where a certain language is spoken that can be determined by a series of common features, i.e. isoglosses. The primary way of expressing the space in the language consists of the usage of the adverbs and adverbials – lexically and syntactically. Those ways find their expression in all of the languages, better said, the adverbs and adverbials expressing place are a language universal. Opposite to the adverb(ial)s, the system of demonstratives (which are indexes in the space) appears through the languages as more or less developed. Such ways to express the deixis are very common and well known. Opposed to them, the definiteness appears as a linguistic phenomenon. Using the definiteness we can identify and place the addresser and the addressee, as well as the other people in the communication process which are not direct participants (the third person), in the general space. In this part we are referring to the τ-stem of the definite article in the Macedonian language and the Spanish definite article – el, la, los, las. Sui generis in the Macedonian language we find the stems -в and -н, which are close to the demonstratives, and they express proximity and distance, i.e. they place the people or the objects in the space vis-à-vis speaker as a point of reference (so-called egocentric theories).

УДК 811.163.3'373.611:61
УДК 811.163.6'373.611:61Македонка Додевска¹

ТЕРМИНОЛОГИЈАТА НИЗ ПРОЦЕСОТ НА ЗБОРООБРАЗУВАЊЕТО ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО СЛОВЕНЕЧКИОТ ЈАЗИК (СО АКЦЕНТ НА ДЕЛ ОД МЕДИЦИНСКАТА ТЕРМИНОЛОГИЈА)

Апстракт: Во докторскиот труд *Терминологијата низ процесот на зборообразувањето во македонскиот и во словенечкиот јазик (со акцент на дел од медицинската терминологија)* предмет на истражување ќе биде медицинската терминологија во македонскиот и во словенечкиот јазик, претставена низ процесот на зборообразување. Темата на обработка поврзана со образувањето на дадена медицинска терминологија ќе биде истражувана во два јужнословенски јазика, т.е. во македонскиот и во словенечкиот јазик. Корпусот ќе биде медицинската лексика во македонскиот и во словенечкиот јазик. Во македонскиот јазик постојат мал број научни трудови посветени на оваа тема, а слична е ситуацијата и во словенечкиот јазик. Во нашето истражување со примена на лингвистичката научна методологија ќе се обидеме да претставиме дел од медицинската лексика низ процесите на деривација, и на тој начин ќе се обидеме да ги поврземе лингвистиката и медицината во македонскиот и во словенечкиот јазик како дел од интердисциплинарните истражувања, што претставува тенденција во современиот свет.

Клучни зборови: деривација, деривати, медицинска терминологија, македонски медицински термиолошки речник, словенечки медицински термиолошки речник.

Анализа на трудот

Предмет на анализа во докторскиот труд со наслов *Терминологијата низ процесот на зборообразувањето во македонскиот и во словенечкиот јазик (со акцент на дел од медицинската терминологија)* е медицинската терминологија во македонскиот и во словенечкиот јазик, претставена низ процесот на зборообразување, односно медицинските термини преземени од македонскиот медицински термиолошки речник *Македонска медицинска терминологија* од група автори и од словенечкиот медицински термиолошки речник *Medicinskiot terminološki slovar* од Rudolf Del Cott, што воедно го претставува и нашиот појдовен корпус.

---

¹ Универзитет „Свети Кирил и Методиј“ – Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, makedonkadodevska@yahoo.com

Во овој докторски труд се обработени македонските и словенечките медицински термини, нивното значење/нивните значења, синонимите/синонимните изрази, нивното потекло, медицинската лексика, деривацијата во македонскиот и во словенечкиот јазик, историското зборообразување, зборообразувачките теории во словенските јазици и во некои европски јазици.

Во македонскиот јазик постојат мал број научни трудови посветени на оваа тема, а слична е ситуацијата и во словенечкиот јазик. Целта на истражувањето е фокусирано на деривацијата, именските деривати, придавските деривати, глаголските деривати, композитумите, медицинската терминологија, семантиката, етимологијата, македонскиот и словенечкиот медицински терминологски речник. Во нашето истражување со примена на лингвистичката научна методологија е претставен дел од медицинската лексика низ процесите на деривацијата, и на тој начин ги поврзавме лингвистиката и медицината во македонскиот и во словенечкиот јазик како дел од интердисциплинарните истражувања, што претставува тенденција на современиот свет.

Докторскиот труд со наслов *Терминологијата низ процесот на зборообразувањето во македонскиот и во словенечкиот јазик (со акцент на дел од медицинската терминологија*, содржи 258 страници компјутерски обработен текст во фонт Times New Roman t, со 1,5 проред и големина на букви 12, со 307 библиографски единици (276 единици на кирилица и 31 единица на латиница).

Трудот е структуриран како целина составена од 12 дела: *Вовед, Зборообразувачките теории во словенските јазици и во некои европски јазици, Именски суфиксни деривати, Придавски суфиксни деривати, Именски префиксни деривати, Придавски префиксни деривати, Именски композиционен корпус [Именски композициони со самостојна и несамостојна финална комбионира, Именски конфиксни композициони, Именски конфиксни композициони со комбиониран состав, Именски коренски композициони со нулта конфикс], Именски композициони образувани од повеќе комбионира, Глаголски деривати во словенечката медицинска терминологија, Абревијативни деривати и нивните значења во македонскиот и во словенечкиот медицински терминологски речник, Заклучок, За речникот, Словенско-македонски медицински терминологски речник [в. Прилог]. По нив следуваат списоците на *Користена литература [Единици на кирилица и на латиница], Извори на кирилица и Извори на латиница, Речници, Slovarji, Скрашеници и скрашувања, Kratice, Slovnične krajšave*. На крајот од докторскиот труд следува Резиме на македонски јазик и Резимена англиски јазик. Главите се систематизирани во потглавја, со наслови и поднаслови, со што се обезбедува соодветно следење на материјата што е обработена во истражувањето.*

Во **првиот дел, Вовед**, кандидатката сакајќи да не воведо во трудот, се задржува на предметот и целта на истражувањето, како и на мотивацијата за изработката на докторскиот труд под овој наслов [особено водејќи се од фактот дека мал број научни трудови се посветени на оваа тема во македонскиот и во

словенечкиот јазик], појдовната литература и главните медицински термилошки речници по кои се води при анализа на медицинскиот материјал, како на македонска [*Македонска медицинска терминологија*, група автори 1971–1997] и на словенечка страна [*Medicinski terminološki slovar*, Rudolf Del Cott 1980], како и на можноста да ни претстави медицински термини од македонскиот и од словенечкиот медицински термилошки речник.

Во овој докторски трд целта на истражувањето е фокусирана на македонските и на словенечките медицински термини, нивното потекло, нивното значење/нивните значења, синонимите/синонимните изрази, на медицинската лексика, на деривацијата во македонскиот и во словенечкиот јазик, како и на словенечко-македонскиот медицински термилошки речник. Во овој дел се изложени клучните проблеми што се предмет на анализа, пристапот и методите на истражувањето и структурата на македонскиот и на словенечкиот медицински термилошки речник. На крајот на првиот дел се истакнува потребата за вакво истражување и очекуваните придобивки од резултатите од него.

Во вториот дел, *Зборообразувачките теории во словенските и во некои европски јазици*, кандидатката ги претставува одделно словенските од германските теории за зборообразување. Во делот посветен на зборообразувачките теории во словенските јазици се задржува на историското зборообразување, на македонската теорија за зборообразување на Кирил Конески, на чешката теорија за зборообразување на Милош Докулил, на словенечката теорија за зборообразување на Јоже Топоришич, на полските теории за зборообразување на Јан Розвадовски и Витолд Дорошевски, на руската теорија за зборообразување на И. С. Улуханов, како и на германските теории за зборообразување меѓу кои Теоријата на Либер [1981], Теоријата на Селкирк [1982], Теоријата на Зиберт [1999], Теоријата на Моч [1995, 1999, 2004]. Во овој дел од трудот се споменуваат научни статии, магистерски и докторски трудови од повеќе автори, во кои темата на обработка е зборообразувањето во македонскиот јазик [Б. Конески, Р. Угринова-Скаловска, Б. Марков, Б. Кубеш, Б. Корубин, Л. Минова-Гуркова, М. Миовски, Р. Пановска, Н. Чундева, К. Конески, Н. Андријевска, Л. Макаријоска, С. Велева и Л. Аризновска]. Како појдовни теории во докторскиот труд се *теоријата на К. Конески* и *теоријата на Ј. Топоришич*. Во делот посветен на теоријата на Конески кандидатката се задржува на начините за зборообразување [*префиксација, суфиксација, конфиксација, образување на сложени*], додека во делот посветен на теоријата на Топоришич се задржува на изведувањето [*izpeljava*], срастувањето [*zlaganje*], составувањето [*sestavljanje*] и склопувањето [*sklapljanje*], како и на основните алгоритми за изведување, срастување и составување.

Во третиот дел, *Именски суфиксни деривати*, се обработени именските суфиксни деривати што означуваат апарати, садови, инструменти или лекарствени средства во македонската и во словенечката медицинска терминологија; именските суфиксни деривати што означуваат некаква состојба или апстрактна особина; именските суфиксни деривати што означуваат некаква материја; именските суфиксни деминутивни деривати; именските суфиксни

агентивни деривати и именските суфиксни деривати што означуваат називи на дејства и нивни резултати.

Во **четвртиот дел**, *Придавски суфиксни дериваџи*, се дава преглед на придавските суфиксни деривати што означуваат сличност на нешто; на придавските суфиксни деривати што означуваат припадност, однос кон нешто или поседување на некакво својство; на придавските суфиксни деривати што означуваат мерни методи, мерења, описи, техники или прегледи и на придавските суфиксни деривати што означуваат наука или научна област.

Во **петтиот дел**, *Именски ѓрефиксни дериваџи*, се разгледуваат именските префиксни деривати што означуваат привативен признак, именските префиксни деривати што означуваат признак на опозиција, именските префиксни деривати што означуваат функициски признак, именските префиксни деривати што означуваат квантитативен признак, именските префиксни деривати што означуваат признак на фреквенција, именските префиксни деривати што означуваат сепарациско-елиминаторен признак, именските префиксни деривати што означуваат фузиски принцип, именските префиксни деривати што означуваат квалитативен признак, именските префиксни деривати што означуваат локализациски признак.

Во **шестиот дел**, *Придавски ѓрефиксни дериваџи*, кандидатката ги разгледува придавските префиксни деривати што се однесуваат на негациско својство и придавските префиксни деривати што се однесуваат на временска претходност или последователност.

Во **седмиот дел**, *Именски комѓозиџен корѓус*, се дава преглед на именските композитуми со самостојна и несамостојна финална компонента, на именските конфиксни композитуми, на именските конфиксни композитуми со компонентен состав и на именските коренски композитуми со нулта конфикс. Во делот *Именски конфиксни комѓозиџуми* се разгледуваат именските конфиксни композитуми што означуваат патолошка состојба, именските конфиксни композитуми што се однесуваат на некаква конзистенција, именските конфиксни композитуми што означуваат дијагностички преглед (радиолошки и визуелен), именските конфиксни композитуми што означуваат хируршки зафати, постапки, интервенција или терапевтски методи и именските конфиксни композитуми што означуваат некакво учење за нешто, гранка од наука, наука, медицина. Во делот *Именски конфиксни комѓозиџуми со комѓоненџен сосѓав* се обработени именските конфиксни композитуми што се однесуваат на хемиски соединенија, супстанции, минерални формации и самостојна лексема; именските конфиксни композитуми што се однесуваат на локомоторниот апарат; именските конфиксни композитуми што се однесуваат на кардиоваскуларниот апарат; именските конфиксни композитуми што се однесуваат на респираторниот апарат; именските конфиксни композитуми што се однесуваат на дигестивниот апарат; именските конфиксни композитуми што се однесуваат на уринарниот апарат; именските конфиксни композитуми што се однесуваат на гениталниот и на репродуктивниот апарат; именските конфиксни композитуми што се однесуваат на нервниот систем и на душевната состојба;

како и именските конфиксни композитуми што се однесуваат на оториноларингологија, стоматологија и офталмологија.

Во осмиот дел, *Именски комјозицијуми образувани од повеќе комјоненци*, се обработени десет примери на именски композитуми составени од повеќе компоненти и еден пример на придавски композитум составен од повеќе компоненти, а се ексцерпирани од македонскиот и од словенечкиот медицински термилошки речник [*elektrokardiogram* – *електрокардиограм*, *elektorkardiografija* – *електрокардиографија*, *elektroencefalografija* – *електроенцефалографија*, *endokrinologija* – *ендокринологија*, *gastroenterokolitis* – *жестроенжероколиитис*, *histerosalpingografija* – *хистеросалпингографија*, *limfогranulomatoza* – *лимфогрануломаиоза*, *paratireoidea* – *ипаритиреоидеа*, *psihopatologija* – *психопатологија*, *simptomatologija* – *симптоматологија*, *gastrointestinalen* – *жестроинтестинален*].

Во деветтиот дел, *Глаголски деривати во словенечката медицинска терминологија*, се дава преглед на глаголските деривати образувани со суфиксот *-ira/ -(iz)-ira* и инфинитивната наставка на *-ti* ексцерпирани од словенечкиот медицински термилошки речник. При истражувањето не најдовме глаголски деривати во македонскиот медицински термилошки речник, но тоа не значи дека ги нема во македонската медицинска терминологија. Во словенечката медицинска терминологија овие глаголски деривати се класифицирани во две групи: глаголски суфиксни деривати што означуваат вршење на некакво дејство коешто се реализира со помош на нешто и глаголски суфиксни деривати што означуваат доведување во некаква состојба или појава предизвикана од нешто.

Во десеттиот дел, *Абревијативни деривати и нивните значења во македонскиот и во словенечкиот медицински термилошки речник*, се разгледуваат абревијативните деривати преземени од македонскиот и од словенечкиот медицински термилошки речник. Во трудот се среќава само еден пример на абревијативен дериват [*ЕКГ* – *електрокардиограм*] во македонскиот медицински термилошки речник. Бројот на абревијативни деривати е поголем, но тие не се внесени во Речникот. Според Јорданов (2001: 85–92), абревијативните деривати се класифицирани како абревијативни деривати што означуваат крвно-ткивни состојки или материи со протеинска структура [хормони, ензими и друго], абревијативните деривати што означуваат патолошка состојба предизвикана од воспалителен и невоспалителен агенс и абревијативните деривати што означуваат дијагностички испитувања и терапевтски средства [мерки, методи, прегледи и постапки, интервенции, серуми и вакцини].

Во единаесеттиот дел, *Заклучок*, се сумираат заклучоците од спроведеното истражување направено врз основа на богатиот медицински материјал ексцерпиран од македонскиот медицински термилошки речник *Македонска медицинска терминологија* и од словенечкиот медицински термилошки речник *Medicinski terminološki slovar*. Со богатиот медицински материјал и со спроведените истражувања и направените консултации со

специјалисти доктори, доктори и медицински лица во Државната болница во Скопје, е дојдено до заклучок дека медицинската терминологија има грчко потекло; и дека овој труд ќе даде придонес во лингвистичката наука како во македонистиката така и во словенистиката, во медицината и пошироко, односно ќе биде значаен прилог за корисниците на медицинската терминологија, особено за преведувачите и толкувачите, бидејќи посебен прилог кон овој трудот е двојазичниот словенечко-македонски медицински терминологски речник.

Во дванаесеттиот дел, *За речникот*, во прилог на трудот е даден Словенечко-македонски медицински терминологски речник во кој се обработени 1483 медицински термини подредени по азбучен ред. Во овој Речник, според неговата намена, влегува најупотребуваната медицинска лексика во македонскиот и во словенечкиот јазик. Речникот содржи именски медицински термини, придавски медицински термини, сложени медицински термини, синоними, синонимни изрази на македонски и на словенечки јазик, како и значења на медицинските термини на македонски јазик. Лексикографските изданија, односно речниците се нецелосни и недовршени трудови, па затоа, неопходно е постојано да се дополнуваат и ревидираат. Словенечко-македонскиот медицински терминологски речник претставува медицински, етимолошки, зборообразувачки, семантички, синонимен и терминологски речник. Се надеваме, со овој двојазичен словенечко-македонски медицински терминологски речник ќе дадеме придонес кон идните лексикографски трудови во македонскиот и во словенечкиот јазик, односно дека тој ќе биде особено значаен за корисниците на медицинската терминологија (особено кај преведувачите и толкувачите).

Потоа следува преглед на **Користената литература**, (307 библиографски единици), распределена како единици на кирилица и единици на латиница, како и на користените речници на кирилица и на латиница. Таа го претставува богатството на консултирана литература од соодветната област, како појдовна во обработката на претставениот материјал. Обемниот список на приложената литература и нејзината примена во докторскиот труд покажува продлабочена упатеност на кандидатката во пошироката и потесната проблематика на истражувањето, а укажува и на фактот дека кандидатката користела литература на повеќе јазици.

На крајот се наведени **Изворите** од коишто се ексцерпирани македонските и словенечките медицински термини, при што може да се забележи дека се користени медицински речници и медицински терминологски речници на македонски и на словенечки јазик. Дополнителен прилог кон трудот се *Ајсџраќиот* и *клучниите зборови* на македонски и на англиски јазик, како и *Резимето*, исто така на македонски и на англиски јазик.

Заклучок

Изборот на консултираната литература на кирилица и на латиница, примената на соодветна методологија при анализата на истражуваниот материјал, контрастивниот пристап, како и богатиот изворно ексцерпиран материјал од македонскиот и од словенечкиот медицински термилошки речник, како на македонска така и на словенечка страна, говорат за темелниот пристап во научноистражувачката работа на кандидатката, како и за тоа дека докторскиот труд под наслов *Терминологијата низ процесот на зборообразувањето во македонскиот и во словенечкиот јазик (со акцент на дел од медицинската терминологија)* претставува солидно изработен труд, кој дава свој придонес во лингвистичката наука како во македонистиката така и во словенистиката, како во медицината така и пошироко. Овој труд ќе биде значаен за корисниците на медицинската терминологија, особено за преведувачите и толкувачите, бидејќи прилог кон трудот е двојазичниот словенечко-македонски медицински термилошки речник. Двојазичниот медицински термилошки речник ќе даде особено голем придонес во идните лексикографски трудови во македонскиот и во словенечкиот јазик.

Литература

- Аргировски, М. 1998: *Грцизмиите во македонскиот јазик, Посебни изданија*, кн. 29, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Аризанковска, Л. 1996: *Функционално ојшоварување на наследениите словенски суфикси за *potina agentis* во македонскиот и во словенечкиот јазик (со посебен осврт на суфиксот *-tel'ъ врз фоноот на изофункционалните суфикси)*, магистерски труд, Фонд на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Скопје.
- Аризанковска, Л. 1998: „Суфиксот *-тел'ъ во современиот македонски и словенечки јазик“, *Studialinguistica Polono – Meridianoslavica*, том 9, Тогућ, 133–142.
- Аризанковска, Л. 2012: „Зборообразувањето и неговите ресурси во македонскиот јазик (со осврт на дериватите со субјективна оценка како дел од основниот лексички фонд на македонскиот јазик)“, *Творба речи и нени ресурси у словенским језицима, Зборник радова оу четрнаесте меѓународне конференција Комисије за творбу речи при Меѓународном комитету славистиа*, Филолошки факултет, Београд, 33–42.
- Аризанковска, Л. 2014: „Зборообразувањето како дел од македонската наука за јазикот од теоретски и прагматички аспект“, *15. Internationale Konferenz der Kommission für Slawische Wortbildung beim Internationalen Slawistenkomitee*, Svetlana Mengel (Hg): *Slawische Wortbildung im Vergleich: Theoretische und pragmatische Aspekte*. Slavica Varia Halensia, Bd. 12, LIT-Verlag Dr. W. Hopf, Berlin, 435–445.
- Аризанковска, Л. 2016: 168. *Macedonian. Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe*, Müller Peter O., Ohnheiser Ingeborg, Olsen Susan, Rainer Franz (Eds.). Volume 4. DE GRUYTER MOUTON, Berlin.

- Аризанковска, Л., Додевска, М. 2017: „Нов труд од областа на зборообразувањето („Очерки о языке современных славянских СМИ“ [семантико-словообразовательный и лингвокультурологический аспекты], Елена И. Коряковцева)“, *Литературен збор, Год. LXIV, 1-6*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, 129–132.
- Аризанковска, Л., Додевска, М. 2020: „Сложените именки со суфиксот -ник во Обратниот речник на македонскиот јазик и нивната употреба во македонскиот стандарден јазик“, *Погледи за македонскиот јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Македонска академија на науките и уметностите, Совет за македонски јазик, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, 183–192.
- Аризанковска, Л., Додевска, М. 2021: „За именските деривати со суфиксот -ар/-арка во македонскиот јазик“, *Македонскиот јазик – извор на научни истражувања (дома и надвор)*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 11–27.
- Велева, С. 2004: *Тенденции во зборообразувањето во македонскиот јазик*, докторска дисертација, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.
- Видоески, Б. 1951: „За сложенките“, *Македонски јазик, Год. II, бр. 6*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 131–140.
- Гушевска, Л. 2008: *Јазикот на македонските лекарственици од XIX век со посебен осврт на лексиката*, докторска дисертација, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.
- Гушевска, Л. 2009: *Лексиката од областа на македонската народна медицина*, Институт за национална историја, Скопје.
- Демерциев, К. 2007: *Медицински речник, прво издание*, Богданци: „Софија“, Гевгелија.
- Демерциев, К., Демерциева, А., Демерциев, М., Демерциев, З. 2022: *Медицински речник, второ издание*, Богданци: „Софија“, Гевгелија.
- Јованова-Грујовска, Е. 2009: „За именките со субјективна оценка од зборообразувачки и лексичко-семантички аспект“, *Македонски јазик, Год. LX*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 227–230.
- Јорданов, Р. 2000: *Зборообразувањето во областа на медицинската терминологија во францускиот и македонскиот јазик*, магистерски труд, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.
- Конески, К. 1995: *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*, Бона, Скопје.
- Кубеш, Б. 1993: *Сложениите зборови во македонскиот јазик*, докторска дисертација, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Минова-Гуркова, Л. 1966: „Некои карактеристики на глаголите на -(из)ира во македонскиот литературен јазик“, *Македонски јазик, Год. XVII*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 117–126.
- Саздов, С. 2004: *Семантичкото зборообразување во македонскиот јазик, докторска дисертација*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.

- Спасов, Љ. 1997: „Улогата на префиксот во резултативната аспектна конфигурација на простите семантики во македонскиот јазик“, *Годишен зборник*, кн. 23 (1997), Скопје, 273–300.
- Arizankovska, L. 2016: *168 Macedonian. Word-formation. An International Handbook of the Languages of Europe*. Müller Peter O., Ohnheiser Ingeborg, Olsen Susan, Rainer Franz (Eds.), volume 4., De Gryter Mouton, Berlin.
- Bajec, A. 1950–1955: *Besedotvorje slovenskega jezika*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- Bratuša, J. 2004–2005: *Besedotvorje*, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Oddelek za slovenske jezike in književnost, Maribor.
- Breznik, A. 1944: *Zloženke v slovenščini*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- Breznik-Stramljič, I. 2009: „Besedotvorna kategorija manjšalnic v slovenščini in makedonščini. Makedonsko-slovenske jezikoslovne, književne in kulturne zveze“, *Treta makedonsko-slovenečka naučna konferencija (Ohrid, 12–15.9.2007)*, Filološki fakultet „Blaže Koneski“, Skopje.
- Perušek, R. 1890: *Zloženke v novej slovenščini*, Slovenija, Novo mesto.
- Rudolf Del Cott 1980: *Medicinski terminološki slovar*, Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Toporišič, J. 2004: *Besedotvorje. Slovenska slovnica (četrt, prenovljena in razširjena izdaja)*, Založba Obzorja, Maribor.
- Vidovič-Muha, A. 1988: *Slovensko skladiščno besedotvorje ob primerih zošenk*, Znanstveni Inštitut Filozofske fakultete: Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Vidovič-Muha, A. 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana.

Summary

The term represents an expression or a professional title for naming a given concept in a certain scientific field of a certain profession. The term is in an inseparable relationship with the terminology, and the terminology with the terminology dictionary. A dictionary of medical terms is a book rich in medical terms in one language, usually arranged alphabetically, with interpretations in the same language. The rapid development and changes in medical terminology affect language changes, especially medical lexicon and medical dictionaries, which makes this linguistic-medical topic particularly attractive for researches and studies.

The research in the dissertation is focused on part of the medical lexicon, as well as on the derivational models in the process of forming a given medical terminology. For this purpose, medical terminology will be used, that is, medical terminological dictionaries, but other possibilities will be used in the direction of education of certain medical terminology through the use of derivational models in the Macedonian and Slovenian languages.

We hope that the doctoral thesis entitled Terminology through the process of word formation in the Macedonian and Slovenian languages (with an emphasis on part of the medical terminology) will make a great contribution to linguistic science, both in Macedonian studies and in Slavic studies, as well as in medicine and beyond, i.e. it will be significant for

users of medical terminology, especially for translators, because the bilingual Slovenian-Macedonian medical terminology dictionary is attached to the paper.

Игор Станојоски¹

АУДИОМАТЕРИЈАЛИТЕ ВО ИЗУЧУВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ

Апстракт: Слушањето на избрани материјали е една од почесто применуваните практики во изучувањето странски јазик. Тоа се поврзува со директниот метод, кој е насочен кон побрзо оспособување на ученикот за комуникација. Слушањето помага во усвојувањето на артикулациската база на странскиот јазик. Сепак, неспорната моќ на слушањето во усвојувањето на фонетиката на странскиот јазик не се транспонира секогаш нужно и на фонологијата. Имено, се покажува дека во многу случаи самото слушање не придонесува доволно за да се избегнат девијациите од типот „недоволна диференцијација“ на фонемите. Во овој труд ја анализираме ефикасноста на комбинирањето на слушањето аудиокниги со читањето романи. Исто така, ги разгледуваме оние нови потенцијали на создавањето современи аудиоматеријали, кои се појавија во најново време: максимално поврзување на учебникот со аудиозаписот, создавање мобилни апликации за изучување на македонскиот јазик итн.

Клучни зборови: аудиоматеријали, методи, изучување, аудиокнига, слушање.

Во изучувањето на странскиот јазик темпото на напредокот не може лесно да се предвиди или да се пресмета врз основа на возраста, бројот на наставните часови и сл. Приемот на информациите и усвојувањето на вториот јазичен систем зависи од цело „клопче“ чинители, кое со децении се обидуваат да го разврзат повеќе дисциплини (методиката, психолингвистиката, контактната лингвистика итн.). Со текот на времето се покажа дека тоа клопче на фактори не само што не може еднаш засекогаш да се разврзе, туку и дека самото тоа „клопче“ ја менува својата структура напоредно со промената на духот на времето во кое живееме. Од друга страна, наспроти сите промени во нашето секојдневие, изучувањето на странските јазици останува и засекогаш ќе остане високоинтелектуална активност, која секогаш ќе бара и способност за запаметување и логичко размислување, асоцијација итн. Успехот на студентот во изучувањето на странскиот јазик, грубо речено, зависи од сè, почнувајќи од способностите и залагањето на изучувачот и на лекторот (ако се работи со лектор), па до распоредот на клупите во слушалната, како и од бројот и распоредот на часовите. Интересна, и во голема мера потврдена, е тезата на Спивак, според која странскиот јазик треба да се изучува секојдневно по малку. „Ако направите пауза од 3–4 дена, во ред е, можете да се вратите на стариот пат, но ако направите пауза од една недела или повеќе, враќајте се на првата лекција“ (Спивак 1989: 130).

¹ Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, igor.stanojoski@ugd.edu.mk

Еден фактор, на кој можеме да му го доделиме атрибутот „решавачки“, се конкретните методи со кои се организира наставата. Постојат два основни методи кои во различни периоди се менувале на водечкото место во методиката на предавањето и изучувањето на странските јазици. Најпопуларен метод во современи услови е директниот метод, кој се појавил уште кон крајот на XIX век (Баранов 2003: 180, Н. Любимова, авторка на овој дел), како реакција на „индиректниот“, односно граматичко-преводниот метод. Граматичко-преводниот метод првенствено бил наменет за изучување на мртвите јазици, латински и старогрчки, па потоа ја проширил примената и на живите. Сепак, граматичко-преводниот метод беше во употреба и во македонските академски кругови и во втората половина на XX век, што денес се забележува и од начинот на изработката на тогашните учебници. Кај граматичко-преводниот метод посебно се акцентира изучувањето на граматичките правила заедно со сите исклучоци, без оглед на нивната реална потребност и честота во конверзацијата. И редоследот на предавање на граматичкиот материјал е според зборовните групи, со занемарување на реалните потреби на комуникацијата. Приврзаници на граматичко-преводниот метод се обично повозрасните изучувачи, поради когнитивноста, стерилноста и чистотата на методот (Баранов 2003: 183).

Директниот метод вложува повеќе напори во избегнување на интерференциите со првиот јазик. Улогата на првиот јазик не само што се минимизира, туку се настојува да се сведе на нула, туку речиси да се заборави дека првиот јазик воопшто постои, а јазикот-цел да се изучува како прв, односно онака како што се усвојува јазикот во детството. Ниту за објаснување на зборовите не се користи друг јазик, туку новиот збор се објаснува само со средствата на јазикот-цел. Според приврзаниците на директниот метод, секоја употреба на првиот јазик го забавува востановувањето на навиките и вештините. Поради тоа што акцентот се става по навика, а не по логика, директниот метод уште е нарекуван имитациски, и како таков тој е близок со бихевиоризмот. Директниот метод е поткрепен и од прагматичкиот пристап во лингвистиката, затоа што е ориентиран кон подготовка на студентот за комуникација.

Покрај овие два основни методи, се izdelуваат уште аудиолингвалниот и когнитивниот метод во групата на конвенционалните методи. Постојат уште и т.н. неконвенционални методи (Komorowska 2005: 25–35). Секој од познатите методи има свои предности, па задача на наставата по странски јазик е да обезбеди оптимална комбинација на методите.

Комбинацијата на методите, пак, може да се прави и врз основа на типот на интелигенцијата на конкретниот изучувач – барем во случајот со индивидуалното (наставник со еден ученик или самостојно) изучување. Така, евентуалниот талент за музика кај ученикот, ќе претставува сигурна препорака за почеста примена на аудиоматеријали во наставата и самостојното учење.

Од друга страна, треба да се одбележи и цврстата врска на директниот метод и слушањето соодветни аудиоматеријали. Имено, современата лингвистика сосема јасно ја има расчистено предноста на усниот наспрема писмениот дискурс, „во корист“ на усниот (Де Сосир 1969: 34–42). „Без оглед на тоа што во текот на многу векови писмениот јазик имал поголем престиж отколку усниот, сосема е јасно дека усниот дискурс е изворната,

фундаменталната форма на постоење на јазикот, а писмениот дискурс претставува произведен – производ произлезен од усниот, и претставува подоцнежна, секундарна разновидност на јазикот“ (Кибрик 2019: 136). Според тоа, се покажува дека директниот метод во својата суштина треба многу повеќе да се интересира за акустичката отколку за графичката форма на странскиот јазик, а тоа создава цврста врска помеѓу директниот метод и слушањето.

Значењето на аудиоматеријалите постепено беше согледувано во текот на втората половина на XX век со појавата на можноста за приложување на носач на звук (првин касета, а потоа и компакт-диск) заедно со хартиениот учебник. Растот на употребата на носач на звукот, како прилог кон учебникот, е поврзан со фактот дека описите на изговорот на секоја фонема одделно, со кои до пред крајот на XX век почнуваше речиси секој учебник, се доволно добри само за да се создаде претстава за артикулацијата. Но на овој начин не може да се доловат малите нијанси кои одлучуваат за појавата на т.н. „туѓ акцент“ во реализацијата на фонетскиот систем на странскиот јазик. Уште не се случило, на пример, еден Русин само од опис на артикулацијата на чешките фонеме, прочитан во учебник, да научи да зборува чешки така што никој да не познае дека тој не е Чех. Се покажува дека доволно е и најмало артикулациско поместување за помалку од еден милиметар некаде во усната празнина да резултира со појава на туѓ акцент. Туѓиот акцент може да биде силно изразен, но може да биде и многу слабо изразен, така што проучувачот на интерференциите може да биде доведен во забуна дали навистина може да се регистрира туѓ акцент и, уште поважно, во што се состои тој. Често ни се случува да забележиме некој чуден акцент кај странскиот зборуваач, но да не можеме со сигурност да му посочиме каде греша тој.

Токму поради овие нијанси во изговорот на гласовите од странскиот јазик, се случи и онаа важна промена во методиката на наставата по странски јазик, која е најзабележителна во учебниците по странски јазик и каде што описот на артикулациската база на странскиот јазик, толку присутна како неодминлив дел на почетокот на постарите учебници по странски јазик, во посовремените учебници речиси наполно се изостава, а методичката улога во формирањето на изговорните навики и усвојувањето на странската артикулациска база му се препушта на аудиозаписот. Таа промена, несомнено, позитивно влијаеше врз подоброто формирање на изговорните навики.

Слухот и способноста да се репродуцира слушнатото обично се сметаат за решавачки во усвојувањето на туѓиот изговор. Во врска со изговорот, доаѓаат до израз актерските способности, па и музичкиот талент. Зборуваачот што умеа да глуми и да имитира би требало брзо да го усвои изговорот на странскиот јазик, но тоа се постигнува со слушање, најдобро со престој во јазичната средина на тој јазик. Овде ќе биде важно и запознавањето со „говорно влијателни“ носители на јазикот, односно луѓе со изговор што ќе го привлече вниманието на изучувачот и ќе го натера да имитира. Изучувачите со музички талент, исто така, по правило брзо го усвојуваат новиот изговор поради остриот слух и способноста за соодветна акустичка репродукција. Оние што го немаат ваквиот талент, но и што се мрзливи по однос на артикулацијата како физички процес, ќе го зборуваат странскиот јазик користејќи ја артикулациската база на мајчиниот јазик.

Сепак, неспорната моќ на слушањето аудиоматеријали за усвојувањето на фонетиката на странскиот јазик, не се транспонира секогаш нужно и на фонологијата. Имено, се покажува дека и покрај тоа што во процесот на изучувањето на странскиот јазик акцентот се става на слушањето, во многу случаи самото слушање не придонесува доволно за да се избегнат девијациите од типот недиференцијација (*under-differentiation*) на фонемите, согласно со терминологијата на Вајнрајх (Вајнрајх 1979: 45–47). Следствено, се поставува прашањето: дали е проблемот на фонолошките девијации аудитивен? Што му пречи на изучувачот, кој нема проблеми со слухот, да слушне? Одговорот е: му пречи фонолошкиот систем на првиот јазик.

Во овој контекст треба да се посочи дека неможноста за аудитивен прием може и треба да се компензира со визуелен. На писмен план разграничувањето во многу од случаите е еднозначно и очигледно. На пример, разликувањето на долгите и кратките вокали во чешкиот јазик е полесно при читањето отколку при слушањето, особено за изучувачите со прв јазик во кој должината не е дистинктивен признак во вокалниот систем. Затоа, колку и да го потенцираме значењето на слушањето, најмалку имаме намера да го потцениме читањето, бидејќи и тоа има свои непобитни предности.

Откако се случи таканаречениот револуционерен исчекор со приложувањето носач на звук кон учебниците, почна да се посветува и повеќе внимание на самите текстови, кои, во овој случај, не само што ќе се напишат во учебникот, туку и ќе се снимат во студио, најчесто во интерпретација на актери, кои ќе посветат посебно внимание на сопствената дикција и изговор. Во меѓувреме, со навидум огромна брзина се развиваше и технологијата, па набргу, по касетите, застареа и компакт-диските, така што, во денешно време се покажува најпрактично аудиозаписот да биде сместен на Интернет просторот, така што корисникот на учебникот може да го има не само на компјутер, туку и на својот телефон. Дobar пример ни дава учебното помагало од областа на македонската литература и култура „Везилка“ (Мојсова-Чепишевска 2022), од кое сите аудиоснимки се достапни без ограничувања на платформата Јутјуб.

Почетокот на масовната употреба на Интернетот предизвика нов револуционерен пресврт во помагалата за изучување на странски јазици. Ако претходно поседувањето на касета или компакт-диск на кој има снимен материјал на изучуваниот јазик претставуваше своевидна скапоценост за изучувачот од странство, денес Интернетот нуди речиси неограничен број усни и пишани текстови на поголем дел од јазиците во светот. Сепак, тоа нас, како македонски лингвисти не нè ослободува од обврската да се грижиме за соодветноста на материјалите што ќе им ги понудиме на странските изучувачи и за кои ќе им дадеме препораки за користење. Наша задача е да го испланираме целиот процес на изучувањето, и тоа не само за одржувањето организирана групна настава, туку и за оние што ќе одлучат самостојно да го изучуваат македонскиот јазик како странски. Впрочем, во денешно време, поради модерниот стил на живеење, се добива впечаток дека и самостојната јазична обука се применува повеќе од порано.

Еден современ учебник за изучување на македонскиот јазик не само што треба да поседува аудиозапис што може да се слуша на Интернет просторот, туку треба да се искористат и специфичните информатички можности за

врзување и вкрстување на пишаниот текст во хартиениот учебник со аудиозаписот. Кај младите се популарни мобилните апликации, а една мобилна апликација за изучување на македонскиот јазик како странски може да овозможи гледање на репликите директно на екранот и слушање на изговорот на секоја реплика посебно, по потреба, и со кликање на соодветното поле.

Забележливо е тоа што во денешно време и во најблиска иднина применетата лингвистика се развива и ќе се развива потпирајќи се на информатиката и непрекинато користејќи ја нејзината помош. По корпусната лингвистика, чијшто потенцијал сè уште го откриваме, автоматската обработка на пишан и говорен текст, итн. – и методиката на наставата на странските јазици, ќе се развива со помош на информатиката. Македонската лингвистика веќе вложува напори, а ќе мора да вложува и уште повеќе напори во зголемувањето на присуството на македонскиот јазик во Интернет просторот, особено преку развојот на достапни корпуси, дигитални речници, аудиозаписи на изговорот, изработка на јазични софтвери итн.

Разновидноста на применуваните методи не само што оди во прилог на желбите и афинитетите на сите студенти (сите типови на интелигенција), туку и ја збогатува наставата, дава задоволство од изучувањето на странскиот јазик, а задоволството и успехот одат рака под рака, особено кога станува збор за јазичната обука.

Една техника на изучување, на која не ѝ се придава заслуженото внимание, туку се остава на слободната волја на ученикот, е читањето и слушањето романи. Романите може да бидат во пишана форма, а исто така и во форма на аудиокнига. Во секој случај, романот претставува големо количество текст, неколкупати поголемо од текстот на една песна, филм или статија.

Реално, точно е дека изучувачите на македонскиот јазик не се во состојба да прочитаат роман на македонски јазик сè до преодот од нивото Б1 кон Б2 во поглед на разбирањето. Тука важно е да се има предвид дека зборуваме за разбирање, затоа што еден зборувач-почетник од Србија или Бугарија може да биде на нивото А2 во зборувањето, а на Ц1 во разбирањето. Читањето на првиот роман на македонски јазик треба да се случи во фазата пред да биде надмината т.н. јазична бариера. Притоа, не е неопходно студентот да ги разбира сите зборови што ќе ги сретне во романот. По некоја приближна проценка, доволно ќе биде ако разбира 60% од зборовите и уште 25% со помош на контекстот. Дури и ако останат неразбрани преостанатите 15%, не се препорачува често користење речник во текот на читањето. Честото користење речник може само да го направи здодевно читањето. Впрочем, во процесот на читањето важна е и вовлеченоста на студентот во содржината, а честото прекинување заради отворање речник би го одвлекло вниманието на студентот.

Постојат повеќе начини на комбинирање на аудиокнигата со хартиеното издание. Може: 1) да се слуша само аудиокнигата, 2) да се слуша аудиокнигата на македонски и во исто време пред очи да се има и хартиеното издание исто така на македонски, 3) да се слуша аудиокнигата на македонски, а пред очи да се има хартиеното издание на романот на првиот јазик, како и обратно: 4) да се чита хартиеното издание на македонски слушајќи аудиокнига на првиот јазик. Без разлика која од овие четири опции ќе се одбере, прочитувањето/преслушувањето на цел еден роман на македонски е исклучително ефикасен метод.

Во нашата ситуација проблем претставува исклучително слабата продукција на аудиокниги за македонскиот книжен пазар. Тоа е така затоа што македонските читатели сакаат да ги читаат, а не да ги слушаат романите – едноставно, се нема таква навика. Поради тоа, препорачливо е да се создадат неколку аудиокниги наменски, токму за изучување на македонскиот јазик. Притоа, потребно е добро да се избере романот што ќе биде подготвен за читање и слушање, кој, на крајот на краиштата, воопшто не мора да биде од македонската книжевност со висока уметничка вредност. Напротив, се препорачува лесна литература, која слободно може да биде и преводна, па дури и коригирана, односно приспособена, со упростување на одредени изрази и замена на поретко употребуваните зборови.

Честопати неправилно се заборава на читањето/слушањето (како пасивна употреба на јазикот) и ѝ се дава предност на активната употреба, односно на зборувањето уште од самиот почеток – од првиот час. Станува збор за неразбирање (од страна на современата методика) на природата на фазата на надминување на јазичната бариера.

Ќе се обидеме да го објасниме тоа сликовито. Да замислиме дека зборовите од странскиот јазик се како илјадници ситни предмети на дното на еден сад со вода, длабок 40 сантиметри. Сè додека се наоѓаат во водата, тие спаѓаат во пасивниот речник или во речникот на непознатите зборови. Моментот кога тие ќе се појават на површината на водата и ќе допрат до воздухот ќе го споредиме со моментот кога зборовите преминуваат во активниот речник, односно кога студентот веќе ги употребува во сопствената реч. Постои една можност: да се обидеме со рака да ги вадиме предметите (зборовите) еден по еден. Притоа, поголем дел од зборовите остануваат на површината, а дел од нив сепак се враќаат назад под површината. Зборовите/предметите што сме ги извадиле на површина се малку, а се покажува дека тие се вредни кога се многу и кога имаме со што да ги поврземе синтагматски.

Другиот начин за вадење на предметите (зборовите) од дното на садот е читањето/слушањето. Се случува некој да прочита цел роман од 200 страници, а да не може да каже речиси ништо на јазикот што го изучува. Ова залажува најмногу. Навистина, оној што не читал, но учел во група според методите на современата методика, веројатно ќе може да каже повеќе. Најголемото изненадување може да се случи некаде во текот на читањето/слушањето на вториот или третиот роман. Читателот може нагло да почне да зборува на странскиот јазик, и покрај тоа што „до вчера“ не можел да каже речиси ништо. Буквално за еден ден може да го надмине оној што не читал, но учел и зборувал.

Претходно во овој труд ја споменавме важноста на слушањето за усвојување на артикулациската база на странскиот јазик. Потоа укажавме дека тоа не се транспонира секогаш нужно и на фонологијата, односно дека самото слушање не придонесува доволно за да се избегнат девијациите од типот недиференцијација на фонемите. Затоа, сметаме дека слушањето на романот (аудиокнигата), со истовремено гледање во текстот на романот, односно читање, е токму онаа идеална комбинација која дава најдобри резултати.

Литература

- Баранов, А.Н. 2003: *Введение в прикладную лингвистику: Учебное пособие. Изд. 2-е, исправленное*. Едиториал УРСС, Москва.
- Вайнрайх, У. 1979: *Языковые контакты (состояние и проблемы исследования)*. Издательство при Киевском государственном университете, издательства объединения „Вища школа“, Киев.
- Кибрик, А.Е. и др. 2019: *Введение в науку о языке* / под ред. О. В. Федоровой и С. Г. Татевосова. Буки Веди, Москва.
- Мојсова-Чепишевска, В. 2022: *Везилка*. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје.
- Спивак, Д.Л. 1989: *Как слышать и олицетворением*. Лениздат, Ленинград.
- DeSosir, F. 1969: *Opšta lingvistika*. Nolit, Beograd.
- Komorowska, H. 2005: *Metodyka nauczania języków obcych*. Fraszka Edukacyjna, Warszawa.

Summary

In this paper we will analyze the relatively belated application of the Audio materials in the Macedonian applied linguistics. Audio books (novels of up to 200 pages) are considered a coronation of the application of this method, beginning with levels B1 and B2. The importance of the Audio materials is even greater in independent learning of Macedonian as a foreign language. However, it cannot be disregarded that the success of this method is dependent of many factors. Those are the proper selection of material intended for listening, the type of intelligence that the student has etc.

Андријана Павлова¹

КОРИСТЕЊЕ НА CHATGPT КАКО АЛАТКА ЗА УЧЕЊЕ И ЗА ПОДУЧУВАЊЕ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО СТРАНКИ: МОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВИ

Апстракт: Во овој труд ги разгледуваме можностите и перспективите што ги нуди ChatGPT како алатка за учење и за подучување на македонскиот јазик како странски. Најнапред, врз основа на податоците на страницата на OpenAI и на актуелните написи, даваме приказ на особеностите на ChatGPT, а потоа се осврнуваме на актуелните истражувања за примена на ChatGPT во наставата по втор/странски јазик. За целитена овој труд, направивме едно мало истражување – го тестиравме ChatGPT со задавање на разни задачи, за давидиме дали може да функционира како алатка за учење и за подучување на македонскиот јазик како странски. Од една страна, ги испитавме можностите за користење на оваа алатка од страна на наставниците, а од друга страна, ги испитавме можностите за користење на ChatGPT за самостојно учење на јазикот. Поради просторното ограничување, во рамките на овој труд, ќе се осврнеме само на неколку примери од извршеното тестирање.

Клучни зборови: ChatGPT, вештачка интелигенција, алатка во наставата, македонскиот јазик како странски.

Вовед

Со создавањето на компјутерот, паралелно се родила и идејата за негово оспособување за комуникација со луѓе. Првите обиди за создавање модели за обработка на природни јазици (NLP) се направени во 40-тите /50-тите години на XX век (Џурафски и Мартин, 2009: 9). Техниките на длабоко учење, односно примената на вештачки невронски мрежи за обработката на големи податоци, овозможија неверојатен подем во развојот на вештачката интелигенција. Едно такво револуционерно достигнување во оваа област, што го разбранува светот минатата година, е големиот јазичен модел ChatGPT, развиен од OpenAI.

ChatGPT е еден од најголемите јазични модели конструирани досега. Моменталната верзија на ChatGPT, која е бесплатна и е достапна за пошироката јавност, е изградена на технологијата GPT 3.5, со 175 милијарди параметри за машинско учење. Неодамна излезе и понова верзија – ChatGPT Plus (или ChatGPT+), која се базира на технологијата GPT-4. Оваа верзија е достапна само со претплата. Бројот на параметри што се користени за обука на ChatGPT-4 повеќе не е информација од јавен карактер, но се шпекулира дека е околу 100

¹ Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, andrijana_pavlova@yahoo.com

трилиони (Давитков, 2023), што според некои мислења го приближува јазичниот модел до работата на човечкиот мозок во однос на јазикот и логиката. Клучниот фактор за успехот на овој јазичен модел е тоа што, во текот на обуката, покрај тренингот со вештачки невронски мрежи за длабоко учење на огромен корпус на податоци, оптимизиран е за дијалог и со техника наречена *засилено учење со посредство на човечки повраќани информации* (OpenAI²; McFarland, 2023).

ChatGPT е обучен да комуницира на околу 95 јазици, вклучително и на македонски. Огромниот корпус на податоци со кои е трениран опфаќаат широк спектар на теми и домени на различни јазици, што пак, овозможува ChatGPT да биде универзален и применлив во различни индустрии и за различни цели. Неговата точност може да варира во зависност од ресурсите што му се достапни за даден јазик, како и од сложеноста на задачата. Во зависност од начинот на кој е конципирано нашето барање, ChatGPT може да генерира кратки или долги одговори на разни теми, да прави резиме на даден текст, да систематизира и да класифицира податоци, да преведува текстови на јазиците за кои е обучуван, да препознава грешки, да пишува слогани, песни, раскази, драмски текстови, да имитира стилови, да пишува кодови, да смислува игри, да подготвува тестови и прашалници, да прави табеларни прикази, да решава математички или логички задачи итн. Покрај ова, ChatGPT може да препознае и да одговори на емоционалниот тон во текстот, односно благодарение на обрасците што ги научил од податоците за обука може да генерира одговори кои би биле типични за човекот во даден емоционален контекст.

ChatGPT има и голем број ограничувања, како на пример: недостиг на актуелни информации, неразбирање на реалниот свет, неточни или погрешни податоци, пристрасни или несоодветни одговори, неконзистентност, недостиг на личен контекст, недостиг на свесност во реално време, ограничена повеќејазична поддршка, мешање на кодови и сл. Од тие причини честопати се случува да халуцинира, односно да дава погрешни одговори, но и покрај тоа претставува неверојатно корисна алатка за генерирање содржина. Впрочем, како и кај изучувачите на македонскиот јазик како странски, така и кај ChatGPT забележуваме примена на разни стратегии на компензација (заменување) за надминување на ограничените можности за изразување на македонски јазик (пр. промена на јазичниот код, генерализирање – проширена употреба на домашна и на туѓа лексика или на некои граматички форми, парафразирање, формирање кованици, т.е. создавање нови зборови и сл.).

Способноста на ChatGPT да обработува јазик и да функционира како личен интерфејс за разговор, предизвика и возбуда и загриженост кај јавноста, а воедно го привлече вниманието на академската и на научната фела. Од појавата на ChatGPT до денес, бројот на истражувања е во подем. Во овие истражувања се разгледуваат примената и способностите на ChatGPT од повеќе аспекти, а се испитуваат и можностите за негова примена и во наставата по втор/странски

---

² <https://openai.com/research/gpt-4>

јазик. И покрај тоа што сè уште не постои монографско издание на оваа тема, бројот на статии објавени во разни списанија е голем. Резултатите од нашето пребарување на Google Scholar³, го потврдија тоа. Имено, најдовме повеќе статии што ги испитуваат можностите за користење на ChatGPT како алатка за учење и за подучување. Во овој труд нема да се осврнуваме на нив, но упатуваме на некои од нив (в. Hong, Kim et al., Kohnke et al., Sakai, Zhai, Bin-Hady et al.).

ChatGPT како помошна алатка на наставниците по македонски јазик како странски

Како што споменавме погоре, ChatGPT е обучен да комуницира и на македонски јазик. Македонскиот јазик влегува во категоријата јазици со помал број ресурси, за разлика, на пример, од англискиот јазик, кој е трениран на огромен број ресурси. Од тие причини, очекувано е да се јавуваат повеќе грешки во одговорите.

За целите на овој труд, направивме мало истражување за можностите што ги нуди ChatGPT како алатка за учење и за подучување на македонскиот јазик како странски. Од една страна, ги испитавме можностите за користење на оваа алатка од страна на наставниците, а од друга страна, ги испитавме можностите за користење на ChatGPT за самостојно учење на јазикот.

За да ги испитаме можностите на ChatGPT како помошна алатка на наставниците по македонски јазик како странски, му зададовме неколку задачи. Дел од задачите ги зададовме во постарата верзија (ChatGPT 3.5⁴), а дел во поновата верзија (ChatGPT 4⁵). Какошто кажавме погоре, одговорите на ChatGPT зависат од формулирањето на нашето барање. Колку поконкретно му ја поставиме задачата, толку подобар одговор ќе добиеме.

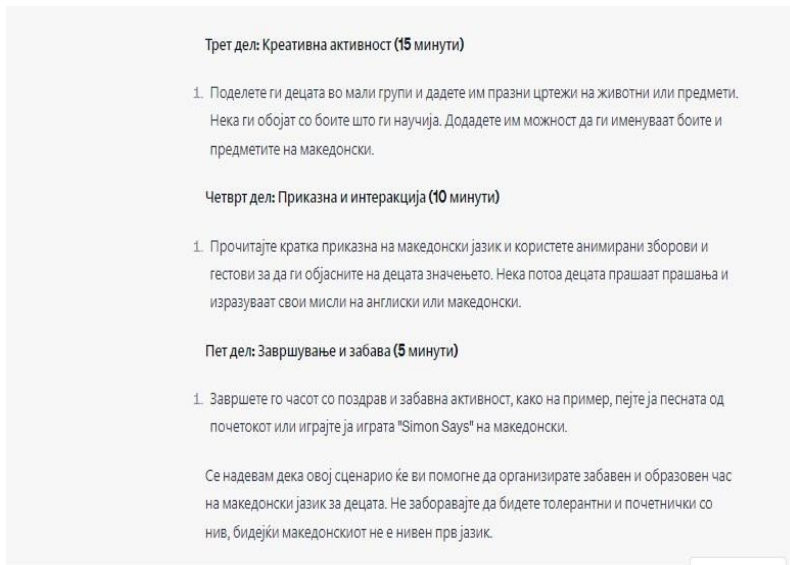
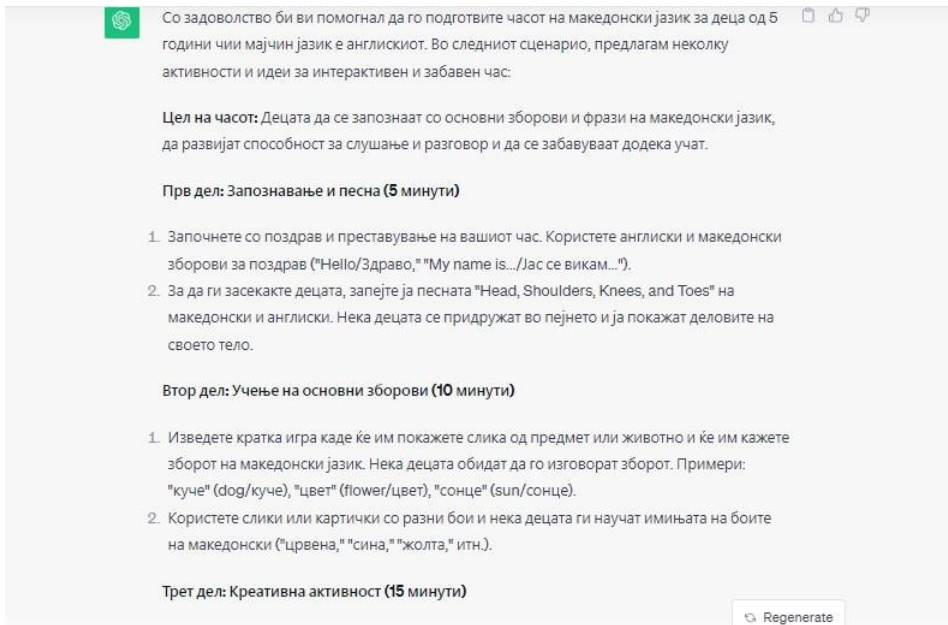
Најнапред побаравме од него да ни направи план за час по македонски јазик. Поконкретно, му дадовме информација дека бараме од него да ни даде совет како да го организираме нашиот прв час по македонски јазик за деца на 5-годишна возраст, чиј мајчин јазик е англискиот јазик. На Слика 1 е прикажан добиениот одговор.

---

³ *Google Scholar* е специјализиран веб-пребарувач за научна литература: рецензирани публикации, книги, статии итн. (в. <https://scholar.google.com/>).

⁴ Знакчето на ChatGPT 3.5 е обоено во зелено.

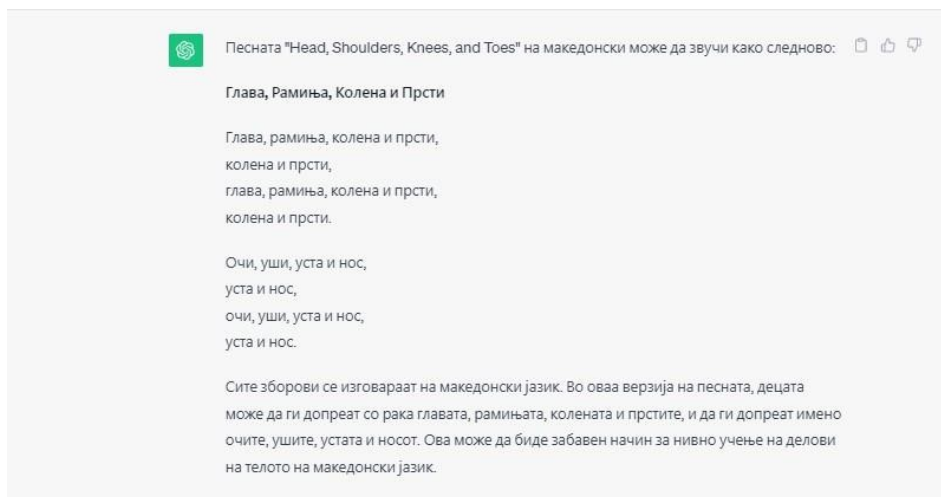
⁵ Знакчето на ChatGPT 3.5 е обоено во виолетово.

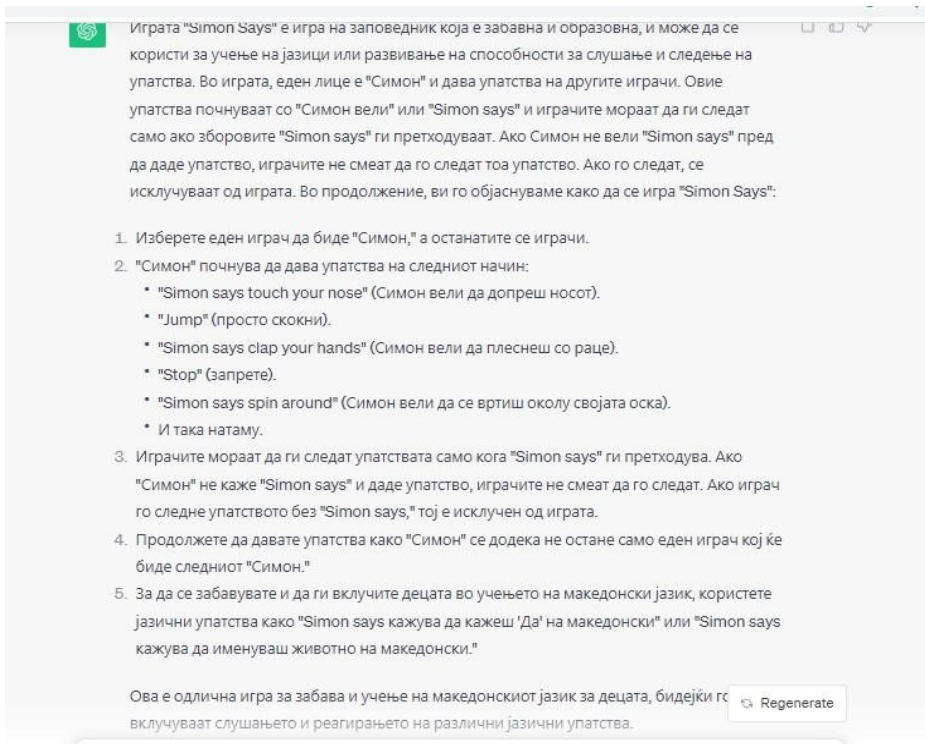
Слика 1. Одговор на ChatGPT: сценарио за час по македонски јазик како странскиза деца на 5-годишна возраст, чиј мајчин јазик е англискиот (ChatGPT 3.5)

Од приложеното можеме да видиме дека ChatGPT ни даде соодветен одговор, односно ни понуди технички добро организирано и логички осмислено сценарио за првиот час по македонски јазик за деца. Во одговорот, секако, се забележуваат грешки од јазичен аспект: правописни грешки (*ијејнејшо*), употреба на непостоечки зборови (*засекакѝе*), неусогласување на формите по род и број (*овој сценарио*), несоодветно употребени зборови (*Доаѓаејќи* им можностѝ...) итн. И покрај грешките, ова сценарио нуди добри идеи, кои можат да се применат на еден ваков час. Во продолжение на овој дијалог, побаравме од ChatGPT да ни каже како гласи песната *Head, Shoulders, Knees, and Toes* и да ни објасни како се игра играта *Simon says* на македонски јазик. И во овие одговори се забележуваат многу грешки од јазичен аспект, но, сепак, одговорите се јасни и концизни. Во нив ChatGPT се надоврзува на претходниот контекст, давајќи свој коментар и совет за примена на песната, односно на играта во рамките на часот по македонски јазик. Впрочем, меморирањето на разговорите е и една од предностите на ChatGPT. Имено, доколку разговорот се води во истиот прозорец, ChatGPT го зема предвид претходно кажаното, односно се сеќава на тоа што е погоре споменато.

Слика 2. Одговор на ChatGPT: како гласи песната *Head, Shoulders, Knees, and Toes* (ChatGPT 3.5)

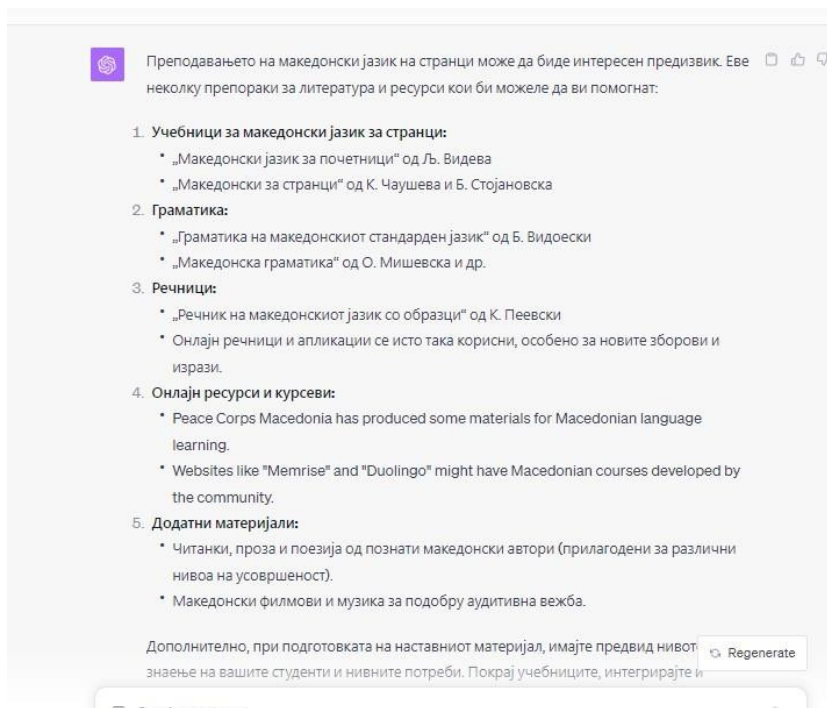
Слика 3. Одговор на ChatGPT: како се игра играта
Simon says (ChatGPT 3.5)

Понатаму му дадовме барање да ни посочи литература што можеме да ја користиме во наставата по македонски јазик како странски. Повторно добивме јасен, концизен и детален, добро структуриран одговор, но голем дел од посочената литература е непостојка. Ова ни алармира дека мораме да бидеме внимателни и секогаш да ги проверуваме податоците што ги добиваме како одговор, бидејќи честопати ChatGPT може да халуцинира⁶, односно да дава навидум соодветни, но неточни одговори. По добивањето на ваквиот одговор, побаравме од ChatGPT да ни даде информации чие издание е учебникот што прв го посочува – „Македонски јазик за почетници“ од Љ. Видева. Го добивме следниот одговор: „Извинете за пропустот во претходниот одговор. „Македонски јазик за почетници“ од Љ. Видева е само пример и може да не постои во реалност. Мојата намера беше да ви дадам идеја за пример на учебници кои би можеле да ги илустрираат.“

За да најдете современи учебници и материјали за подучување на македонски јазик на странци, ви предлагам да проверите во книжарниците и

⁶ Термин што се користи во литературата за ChatGPT.

универзитетите во Македонија, или да се консултираат со институциите кои се занимаваат со промоција на македонскиот јазик и култура надвор од земјата“.

Слика 4. Одговор на ChatGPT: литература што можеме да ја користиме во наставата по македонски јазик како странски (ChatGPT 4)

Следно, го тестиравме дали може да подготвува граматички вежби. Поконкретно, му дадовме задача да подготви вежби за употреба на глаголот 'сум' во сегашно и во идно време, за изучувачи на јазикот на А2-рамниште. ChatGPT ни понуди две вежби за дополнување на речениците со соодветната форма на глаголот 'сум' во сегашно и во идно време. Интересен е начинот на кој го уредува текстот – користи долни црти за означување на празното место на коешто треба да се употреби соодветната форма на глаголот, речениците ги нумерира, подредувајќи ги една под друга, а понудените опции за одговори ги дава во заграда, по завршувањето на секоја реченица. По завршувањето на вежбите, дава решение и коментар дека вежбите се за А2-рамниште. Секако, се забележуваат недоследности и овде, но и покрај тоа, фасцинира начинот на кој ги осмислува и технички ги уредува задачите. Со мали интервенции, понудените задачи навистина можат да се искористат како вежби во наставата.

Вежба: Употреба на глаголот 'сум' во сегашно и идно време

1. Дополни ги речениците со соодветната форма на глаголот 'сум' во сегашно време:

- а) Ти _____ многу уморен денеска. (си/биди)
- б) Ние _____ на одмор во Охрид. (сме/бидеме)
- в) Тоа _____ интересна книга. (е/биди)
- г) Вие _____ во кино сега. (сте/бидете)
- д) Ана и Перо _____ на роденденска журка. (се/бидат)

1. Дополни ги речениците со соодветната форма на глаголот 'сум' во идно време:

- а) Ти _____ на работа утре. (ќе бидиш/ќе си)
- б) Ние _____ на скирање на Зарево следниот викенд. (ќе бидеме/ќе сме)
- в) Таа _____ во школа во понеделник. (ќе биде/ќе е)
- г) Вие _____ во продавницата попладне. (ќе бидете/ќе сте)
- д) Марко _____ на фудбалски тренинг утре. (ќе биде/ќе е)

Одговори: Regenerate

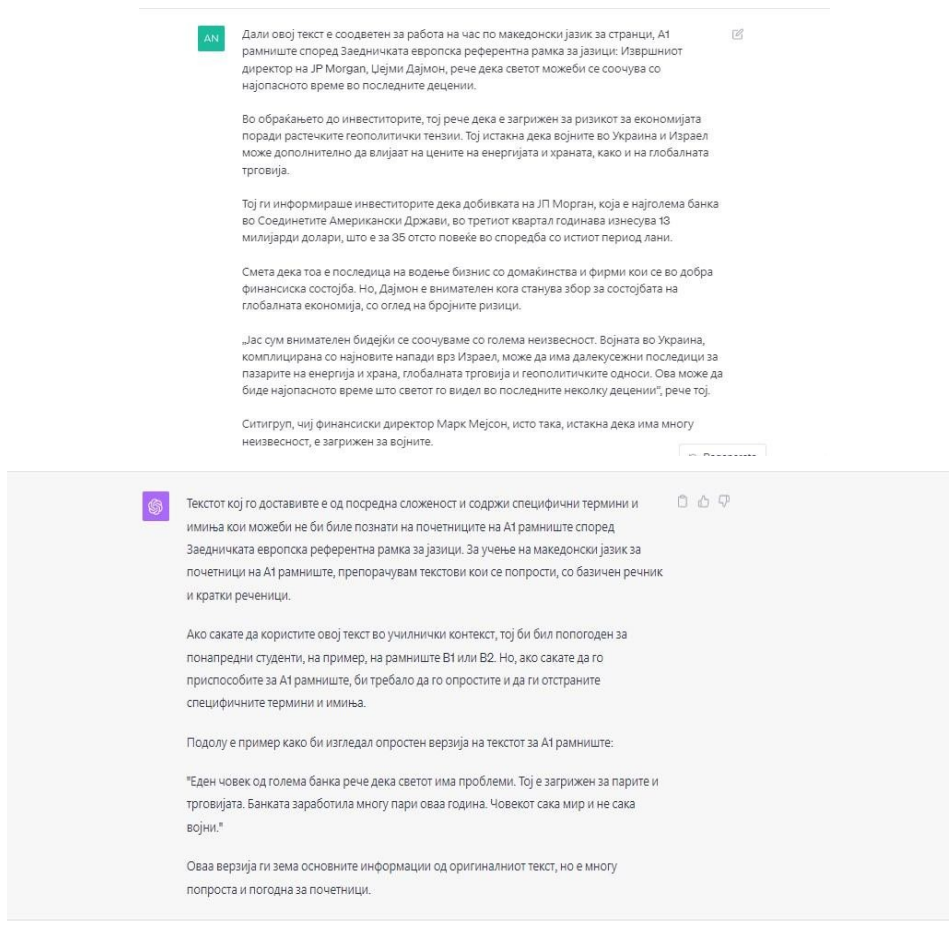
Одговори:

1. а) си, б) сме, в) е, г) сте, д) се
2. а) ќе бидиш, б) ќе бидеме, в) ќе биде, г) ќе бидете, д) ќе биде

Напомена: Оваа вежба е наменета за ученици на А2 ниво според CEFR на македонски јазик. Regenerate

Слика 5. Одговор на ChatGPT: вежби за употреба на глаголот 'сум' во сегашно и воидно време, за изучувачи на јазикот на А2-рамниште (ChatGPT 4)

Понатаму, му дадовме задача да процени дали еден подолг текст, преземен од весник, е соодветен за А1-рамниште. ChatGPT не само што одговори на нашето барање туку даде и прецизен коментар и објаснување зошто текстот е несоодветен за А1-рамниште, а меѓу другото понуди и опција како да се приспособи текстот за ова рамниште (Сл. 6).

Слика 6. Одговор на ChatGPT: проценка на соодветноста на текст за А1-рамниште (ChatGPT 4)

Покрај наведените задачи, му дадовме и задача да креира одредувачки тест со 25 прашања, без да му дадеме други дополнителни специфики. Нашето барање беше напишано на англиски јазик. На ова барање, ChatGPT креира тест со 25 прашања, кои, на наше изненадување, самиот ги распредели во 4 дела. Насловите на деловите и коментарите ги имаше истакнато (болдирано) и нумерирано, а му беа напишани на англиски јазик, додека пак задачите беа на македонски јазик. Првиот дел *Вокабулар и грамајтика (1. Vocabulary & Grammar)*, се состои од 7 прашања за проверка на вокабуларот и на грамајиката. Прашањата, генерално, се добро осмислени, освен петтото прашање, каде што сите наведени опции можат да бидат точни (*Заврши ја реченицата: "Секој ден, јас _____ во школо."* [оѓам || ишшувам || јаѓам]). Во овој дел, има прашања за кои се бара краток одговор ((Short

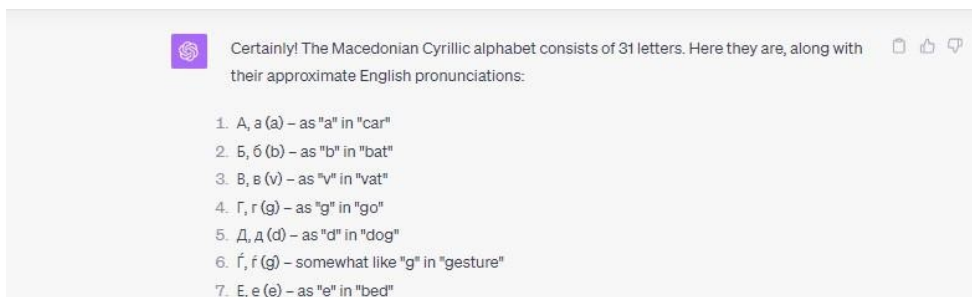
answer) _____), прашања со заокружување и прашања за дополнување (со понудени три опции под прашањата, поставени вертикално, едноподруго, обележани со латинични букви – а. || б. || с.). Дел од прашањата се за проверка на граматиката (*Кое е правилно? "Тоа е мој книга."* [оџ || аџа || иоџ]); *Заврши ја реченицата: "Ако ѝресџане да врне, јас _____ наговор."* [ке одам || орев || јадев]), а дел го тестираат вокабуларот (*Како се викаш?; Кој ден е денес?; Кое живојно леџа?* [куче / мачка / џџица]; *Кое е антионимој на зборој "џешко"?* [џврдо / лесно / брзо]). Следниот дел, ChatGPT го наменува за тестирање на вештината *слушање и разбирање* (2. **Listening Comprehension**). До самиот наслов на овој дел, во заграда наведува дека за оваа вежба ќе ни бидат потребни 2 аудиозаписи, а дека тој ќе ни обезбеди контекст и прашања. Така и постапува. Дава првин краток контекст (*Clip 1: A man is talking about his daily routine || Clip 2: Two friends are discussing their weekend plans.*), а под секој контекст има прашања – вк. 5 прашања (2 +3), со понудени три опции за секое. Сепак, во рамките на овој одговор на нашето барање, ChatGPT не ни понуди транскрипција на аудиозаписите од дијалозите, затоа му доставивме ново барање за да ни достави транскрипција на дијалозите, и како одговор добивме дијалози, кои соодветствува на поставените прашања во тестот. Под секој дијалог, имаше превод на англиски, а на крајот на одговорот следуваше совет – ChatGPT не советува доколку не сме родени говорители, да побараме родени говорители за да ги снимат дијалозите. Следниот дел беше посветен на вештините *џшување и разбирање* (**Reading Comprehension**) и се состоеше од краток текст и 4 прашања во врска со него. Последниот дел *Крајџки одговори и дојолнување на џразниџе месџа* (Short Answers & Fill-in-the-Blanks), се состоеше од 6 прашања за Македонија, нејзиниот главен град, за македонската музика. Во две од прашањата бара да се наведе англиски/македонски соодветник за даден збор/фраза. Генерално, ChatGPT понуди добар концепт за одредувачки тест, иако не беа застапени прашања што би соодветствувале за понапреднатите рамништа според Заедничката европска референтна рамка за јазиците – CEFR (2012).

Од сето ова, а и од другите задачи што му ги задававме (креирање дијалози по дадени инструкции, анализа на текстови, кратко сиже на текст, преводи, пишување раскази или песни по зададен модел и сл.), нашиот заклучок е дека ChatGPT може да биде корисна алатка за наставниците што предаваат македонски јазик на странци. Сепак, треба внимателно да се проверуваат содржините и податоците, особено поради тенденцијата на ChatGPT да халуцинира. Особено претпазливи треба да бидат оние наставници, чиј мајчин јазик не е македонскиот јазик. Доколку се служат со ChatGPT, препорачуваме задолжително да користат речници, граматика и други материјали за проверка на генерираните содржини.

ChatGPT како алатка за самостојно учење на македонски јазик како странски

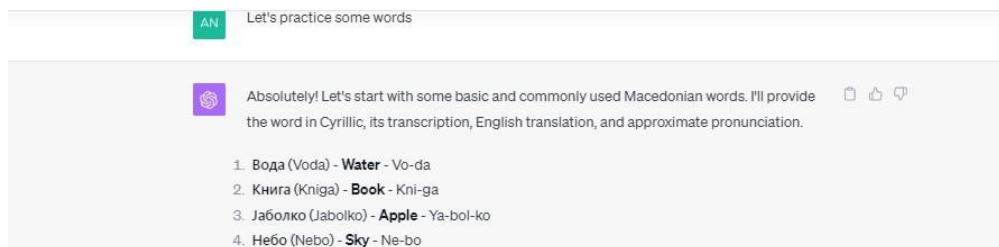
Во овој дел ќе ги разгледаме можностите за користење на ChatGPT како алатка за самостојно учење на македонскиот јазик како странски. За да го

испитаме ова, најнапред му зададовме барање на англиски јазик да ни биде личен асистент во изучувањето на македонскиот јазик. Во барањето наведовме дека имаме 25 години и дека не познаваме ниту еден словенски јазик. Како одговор на ова барање, ChatGPT креира план, односно краток водич на англиски јазик, во кој ги наведува чекорите потребни за изучување на јазикот (учење на азбуката, учење на основните фрази, граматика и вокабулар, потребни ресурси, совети за вежбање на вештините слушање и зборување, за комуникација со родени говорители и сл.). Потоа му побаравме да ни ја каже азбуката. Како што може да се види од Слика 7, ChatGPT освен што ги наведе буквите од азбуката, даде и паралели за изговорот на овие гласови со гласови во англискиот јазик. На крајот на овој одговор, ChatGPT остави и коментар (забелешка) дека изговорот на некои гласови може да се разликува од изговорот на тие гласови во англискиот јазик и дека за усвојување на правилниот изговор најдобро би било да се консултираат родени говорители на јазикот.

Слика 7. Извадок од одговорот на ChatGPT за македонската азбука (ChatGPT 4)

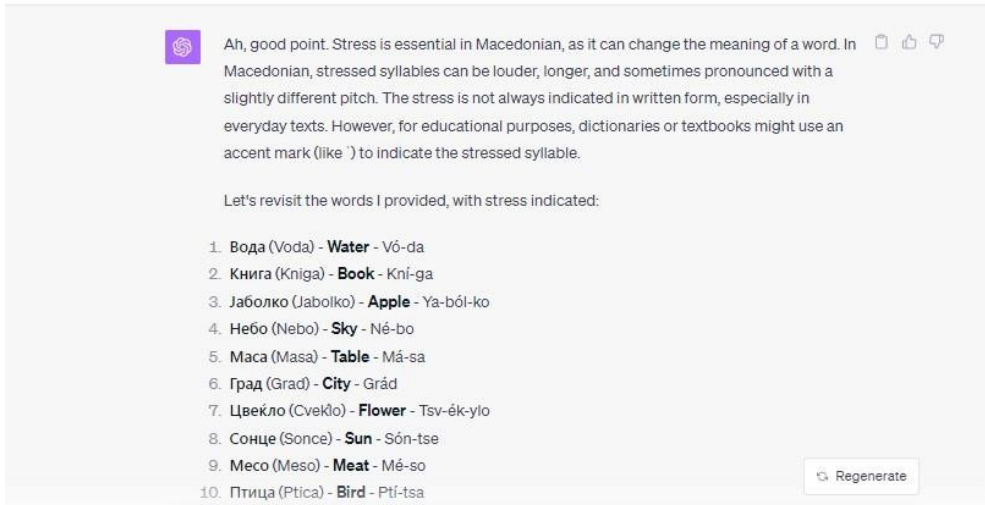
Во продолжение на овој разговор, побаравме од ChatGPT да ни каже, односно да не научи неколку зборови на македонски јазик. Во одговорот ChatGPT ни понуди 10 збора, а како што може да се види од Слика 8, до секој збор во заграда е наведен изговорот и е даден преводот на англиски јазик. На крајот на овој одговор, има совет да ги вежбаме овие зборови, а откако ќе ги совладаме да побараме од него нови активности.

Слика 8. Извадок од одговорот на ChatGPT за учење зборови на македонски јазик (ChatGPT 4)

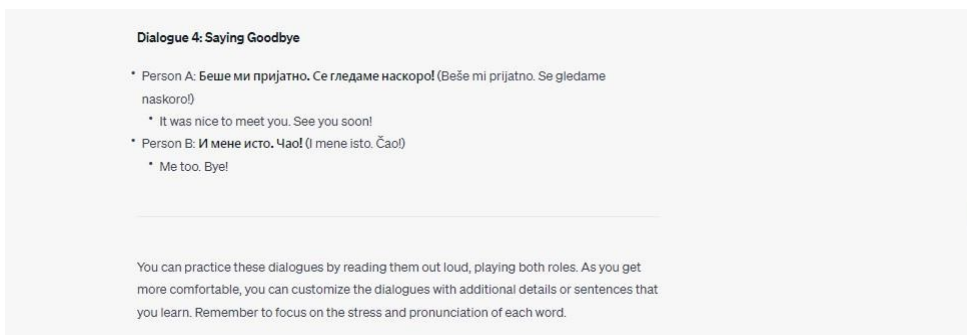
Потоа му побаравме да ни каже нешто за акцентот. ChatGPT ни даде објаснување за акцентот во македонскиот јазик и информација за

акцентот на претходните зборови. Сепак, овде се забележуваат недоследности и во однос на дефиницијата и во однос на акцентирањето на примерите.

Слика 9. Извадок од одговорот на ChatGPT за акцентот на македонскиот јазик (ChatGPT 4)

Следно, побаравме да ни даде дијалози за да вежбаме запознавање. ChatGPT ни даде 4 дијалози – запознавање; прашување како се чувствува некој; прашување од каде потекнува некој и збогување. До речениците на македонски јазик, во заграда имаше напишано на латиница како се изговараат, а под нив и превод на англиски јазик. На крајот ни даде совет да вежбаме да ги читаме овие дијалози на глас и да внимаваме на акцентот и на изговорот, а, воедно и охрабрување дека со текот на времето ќе стануваме подобри и ќе можеме да ги збогатуваме дијалозите. Сепак, на Слика 10 може да се види дека во првиот исказ има грешка во однос на редоследот на кратката заменска форма (Беше ми наместо *Ми беше*), а и наместо фразата *Ми беше пријатно* при збогување почесто ја употребуваме фразата *Мило ми беше/ Ми беше мило*.

Слика 9. Одговор на ChatGPT4: дијалози на македонски јазик за збогување

Покрај овие задачи, го тестиравме и со други задачи, но овде нема да се задржуваме на нив. Генерално, заклучивме дека ChatGPT има огромен потенцијал да се користи како алатка за самостојно учење. Сепак, како што споменавме неговата точност варира во зависност од ресурсите што му се достапни за даден јазик, како и од сложеноста на задачата. За жал, македонскиот јазик е трениран на ограничени ресурси, па честопати се среќаваат јазични и содржински грешки. И покрај ова, ChatGPT може да биде корисна алатка за изучувачите на македонскиот јазик како странски, но препорачливо е да се користи во консултација со наставник или со роден говорител на јазикот, за да не дојде до негативен трансфер на информации (усвојување погрешни или непостоечки зборови, несоодветна употреба на даден збор во контекст, користење погрешни конструкции, усвојување погрешни правила итн.).

Од друга страна, предноста на ChatGPT е тоа што е тоа што оваа алатка е достапна во секое време. Може да генерира содржини според нашите барања, интереси и цели, односно овозможува персонализирана поддршка. Корисникот може да поставува секакви прашања и да добива повратни информации за нив⁷, што е од голема важност за изучувачите, особено за оние изучувачи што се соочуваат со анксиозност и со страв од незнаење или од поставување несоодветни прашања во текот на наставата. Ваквата интерактивна и индивидуализирана поддршка може да влијае позитивно, односно да поттикне поголема мотивација и посветеност во учењето. Друга предност е тоа што преку соодветно дефинирана команда, изучувачот може да побара од ChatGPT да симулираат заедно различни разговори, односно да играат улоги (на пр. изучувачот може да побара од ChatGPT да се стави во улога на доктор, а тој да биде во улога пациент, па да симулираат разговор меѓу пациент и доктор во ординација). Големо олеснување за изучувачите како корисници на оваа алатка е тоа што ChatGPT може да комуницира на огромен број јазици и да преведува од еден на друг јазик со неверојатна брзина и слично. ChatGPT да ги насочува изучувачите, да ги подучува за други области, да им дава совети, креативни решенија, да ги оценува и сл. Сите овие можности можат да им го олеснат процесот на учење и да им помогнат на изучувачите во совладувањето на јазикот и стекнувањето поголема сигурност, а воедно и да им ја поттикнат креативноста. Со оглед на брзиот развој на технологијата и на вештачката интелигенција, очекуваме во скоро време да се појават нови и посовршени модели.

Заклучок

Од гореизнесеното, можеме да заклучиме дека ChatGPT навистина има голем потенцијал за да послужи како алатка за учење и за подучување на втор јазик. За потенцијалот на ChatGPT да се користи воопшто во образованието, зборува и д-р Христијан Ѓорески, професор на ФЕИТ, кој посочува дека

---

⁷ Може да поставува прашања на еден јазик, а да побара и да добива одговори на друг јазик (на пр. да го постави прашањето на својот мајчин јазик, а да побара и да добие одговор на македонски јазик).

ChatGPT има повеќе позитивни работи, отколку негативни страни и дека оваа алатка веќе станува дел од образовниот систем на Харвард⁸.

За изучување на македонскиот јазик, засега постојат неколку апликации и платформи⁹ (LingGo Play, Learn Macedonian SMART Guide, Learn Macedonian – 50 languages, Speak Macedonian, Learn 33 Languages, Learn Macedonian in UK English, Qlango, Tanem, Brainscape, LingoCards, uTalk, Cudoo: Macedonian Course, Bluebird Macedonian App, Govorko). Немаме информација на кој начин се подготвувани содржаните за овие апликации, ниту какви содржини се користат, но препорачуваме при подготовка на идни софтвери и апликации за учење и за подучување на македонскиот јазик како странски, да сеземат предвид досегашните учебници и истражувањата поврзани со оваа област (Гочкова, Минова-Гуркова, Пановска-Димкова, Аризанковска, Тантуровска, Алексова, Павлова, Станојоски, Гркова, Арсов и др.), а, се разбира, задолжително да се консултира и Заедничката европска референтна рамка за јазиците (2012). Во однос на развојот на вештачката интелигенција, овде би го споменале софтверот за синтеза на говор Сузе¹⁰, со чија помош, тим на студенти водени од проф. д-р Бранислав Геразов, подготвија аудиоизданија на учебниците по македонски јазик за странци: *Везилка* (Мојсова- Чепишевска 2022), *Тешикоџо* (Саздов 2022), *Лозје* (Алексова 2022) и *Злајворв* (Дучевска 2022). Групата за говорни технологии при ФЕИТ, УКИМ веќе има богата експертиза во областа на говорните технологии (синтеза и препознавање на говор, како и негова анализа и процесирање)¹¹. Покрај ова постои и алатка за претворање на напишаните текстови на македонски јазик во говор – Маика.мк¹², а би го споменале и софтверот Mozilla Common Voice¹³, кој има поддршка за македонски јазик. Сите овие технологии, заедно со ChatGPT би можеле да се искористат понатаму за подготовка на квалитетни софтвери за учење на македонскиот јазик како странски, како што е софтверот на *Duolingo*, кој од неодамна е оптимизиран со технологијата GPT-4.

Литература

Алексова, Г. 2015: „За наставата по македонски јазик како втор (немајчин или странски) во Република Македонија и надвор од неа“

8

в. <https://prikazna.mk/%D1%85%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%98%D0%B0%D0%BD%D1%93%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%BD%D0%B8-%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D0%B0%D1%82-%D0%BC%D0%B5%D1%85%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B7/> (пристапено на 22.10.2023)

⁹ в. <http://www.weltsprachen.net/en/learn-macedonian.html> (пристапено на 22.10.2023)

¹⁰ в. https://speech.feit.ukim.edu.mk/tts_suze.html

¹¹ <https://speech.feit.ukim.edu.mk/> (пристапено на 22.10.2023)

¹² <https://maika.mk/> (пристапено на 22.10.2023)

¹³ <https://mozilla.mk/2021/08/27/common-voice-%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B4%D1%80%D1%88%D0%BA%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D1%98%D0%B0%D0%B7/> (пристапено на 22.10.2023)

https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/134308/SpisyFF_435-2015-1_25.pdf?sequence=1

Аризанковска, Ј. 2009: Slovenščina kot tuji jezik – težave, s katerimi se srečujejo govornici makedonščine, Zbornik Obdobja 28, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 27-32.

Гочкова, Т. 2005: Психоллингвистика. Просветно дело. Скопје

Гочкова-Стојановска Т. 2003. Преглед на прирачниците по македонски јазик како странски. Наставата по македонски јазик како странски: состојби и перспективи. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје. 97-123.

Гочкова Стојановска Т., Минова Ѓуркова Ј., Пановска-Димкова И. 2007: Македонскиот јазик како странски: примена на техниките за тествитање според европски стандарди. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје. Скопје.

Гркова, М. „Усвојување на граматичките категории род, број и определеност кај именките во македонскиот јазик од страна на студентите – слависти“ <https://cyberleninka.ru/article/n/usvo-uva-e-na-gramatichkite-kategorii-rod-bro-i-opredelenost-ka-imenkite-vo-makedonskiot-azik-od-strana-na-studentite-slavisti/viewer> (пристапено на 18.10.2023).

Давитков, Љ. (14 март, 2023). ChatGPT-4 треба да биде достапен во текот на следните денови. It.mk. <https://it.mk/chatgpt-4-ke-bide-dostapen-vo-tekot-na-slednite-denovi/> (пристапено на 18.10.2023).

Дигитална библиотека на УКИМ (аудиокниги на учебниците Тешкото, Лозје, Златоврв и Везилка) https://indibib.feit.ukim.edu.mk/book_category/audio-knigi/ (пристапено на 18.10.2023).

МСМЈЛК. Пановска-Димкова, И. 2022: Фонетско-фонолошките предизвици при усвојувањето на македонскиот јазик како странски. Достапно на: Фонетско-фонолошките предизвици при усвојувањето на македонскиот јазик како странски (пристапено на: 16.10.2023). <https://www.youtube.com/watch?v=LgrCW-xgZaU>

Павлова, А. 2012: „Теориски пристапи во усвојувањето на втор јазик. Меѓујазик“.

Литературен збор LIX (2012) бр. 1-3. Скопје, 57–66.

Павлова, А. 2015: „Усвојување на минатото определено и на минатото неопределено време во македонскиот јазик како странски“. (магистерски труд). Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“. Скопје.

Павлова, А. 2021: „Улогата и примената на хуморот во наставата по странски јазик (македонски јазик како втор/странски)“. Меѓународна научна конференција „Македонскиот јазик – извор на научни истражувања (дома и надвор)“. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Скопје.

Павлова, А. 2022: „Теории и стратегии за усвојување на информациската структура во наставата по втор/ странски јазик и нивната можна примена во наставата по македонски јазик како странски“. XLIX меѓународна конференција на Меѓународниот семинар за македонски

- јазик, литература и култура, Охрид. 219-231.
- Станојоски, И. 2015: Усвојување на македонскиот јазик како странски (скрипта). Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
<https://eprints.ugd.edu.mk/20513/1/%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BF%D1%82%D0%B0.pdf>
- Тантуровска, Ј. 2005: Вежби и игри. Прирачник за учење македонски јазик како странски. Скопје.
- Џурафски, Д, Мартин, Ц. Х. 2013: Обработка на говор и на јазик: вовед во обработката на природните јазици, пресметковната лингвистика и препознавањето говор. Datapons дооел. Скопје. (овластен превод од изданието на англиски јазик, 2009).
- Bin-Hady, W.R.A., Al-Kadi, A., Hazaea, A. and Ali, J.K.M., 2023: Exploring the dimensions of ChatGPT in English language learning: A global perspective. Library Hi Tech.
- Hong, W.C.H., 2023: The impact of ChatGPT on foreign language teaching and learning: opportunities in education and research. Journal of Educational Technology and Innovation, 5(1).
- Kim, S., Shim, J. and Shim, J., 2023: A Study on the Utilization of OpenAI ChatGPT as a Second Language Learning Tool. Journal of Multimedia Information System, 10(1), pp.79-88.
- Kohnke, L., Moorhouse, B.L. and Zou, D., 2023: ChatGPT for language teaching and learning. RELC Journal, p.00336882231162868.
- McFarland, Alex. (29 March, 2023). What is Reinforcement Learning From Human Feedback (RLHF). UniteAi. <https://www.unite.ai/what-is-reinforcement-learning-from-human-feedback-rlhf/> (пристапено на 18.10.2023)
- OpenAi. GPT-4 is OpenAI's most advanced system, producing safer and more useful responses
<https://openai.com/gpt-4>
- Sakai, N., 2023: Investigating the Feasibility of ChatGPT for Personalized English Language Learning: A Case Study on its Applicability to Japanese Students.
- United Macedonian Diaspora. 2020: Online Resources for Macedonian Language Learning & Maintenance
<https://www.youtube.com/watch?v=ixnNLTRGDkA&t=3564s>
- Zhai, X., 2023: Chatgpt and AI: The game changer for education. Available at SSRN.

Summary

In this study, we have explored the potential and perspectives of using ChatGPT in teaching and learning Macedonian as a foreign language. For the purpose of this study, we have conducted a small investigation – on one hand, we explored the opportunities for teachers to use this tool, and on the other hand, we examined the possibilities for using ChatGPT for independent language learning. From the above-said, we can conclude that ChatGPT indeed has great potential to serve as a tool for learning and teaching a second language. All these technologies, along with ChatGPT, could be further utilized for preparing a quality software for learning the Macedonian language as a foreign, like the Duolingo software, which has recently been optimized with GPT-4 technology.

УДК 821.111(73)-93-31:811.163.3'255.4
УДК 811.163.3'367.6Антоанета Тримчевик¹

ИМЕНСКИ ГРУПИ СО ИМЕНКАТА ВОДА КАКО ЦЕНТАР ВО РОМАНОТ *МОБИ ДИК*

Апстракт: Предмет на истражување се именските групи со именката вода како центар, коишто се употребени во романот „Моби Дик“ во превод на Огнен Чемерски, но и самата лексема *вода* која ќе биде разгледана од повеќе аспекти. Ќе бидат разгледани сите придавки кои даваат некаква карактеристика на именката вода, а притоа ќе биде даден и контекстот во којшто се употребени. Придавките од именската група се анализирани од семантички и зборообразувачки аспект, а направена е и синтаксичка анализа на именските групи. Ќе бидат наведени и најважните симболички значења на водата.

Клучни зборови: именска група, придавки, лексемата вода, симболика, значење.

Именската група (синтагма или фраза) претставува неприрошка единица чиј главен дел е именката или некој друг именски збор (заменка, придавка, број). Таа е дел од реченицата и претставува една целинка без прирок (глаголско дејство). Именската група има центар или глава која може да ја претставува целата група, односно може да стои без другите додатоци. Центарот е обично именка, а додатоците се придавки, замени, броеви. Во нашиот случај, како центар на именската група ја среќаваме именката вода, а како определби се придавките. Тие откриваат повеќе значења на лексемата вода, која претставува јадро на секоја именска група.

Во ТРМЈ, како прво толкување се јавува тоа дека водата претставува проѕирна, безбојна течност без мирис и вкус која во чиста состојба претставува хемиско соединение на водород и кислород. *Се наји вода од сѝомнеиѝо. Се измија во сѝудена изворка вода. Воден ѝек или ѝоѝолема водна ѝовршина: ѝоѝок, река, езеро, море, океан (ТРМЈ, I: 272).* Водата е еден од основните елементи за живот, а таа е всушност и симболот на животот.

Водата често ја среќаваме и во поморјанската терминологија употребена во книгата „Моби Дик“, а во нашиов случај, лексемата вода ја среќаваме заедно со придавките преку кои ќе ја објасниме.

Именски групи со именката вода како центар: *бела вода, бисѝира вода, блешѝукава вода, вкрвенатиѝа вода, олабока вода, жива вода, збуричканатиѝа вода, зелено-бела вода, зовриена вода, исѝарена вода, кийежна вода, колонска*

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, bogdanoska1304@gmail.com

вода, ладна вода, мазна вода, мекичка вода, мирислива вода, млака вода, морска вода, скијена вода, надојдената вода, ишиќа вода, илсната вода, појроситрана вода, премирна вода, прсјенувана вода, разиграна вода, расјрска вода, свежа вода, слајка вода, ситемната вода.

Во продолжение следуваат примерите од книгата *Моби Дик* или *Китот*, во превод на Огнен Чемерски:

Разиграната бела вода што се крена од поштерата сега сè повеќе белееше; тоа од сè потемниот мрак на мркиите поодоблачни сенки послани врз морето. (МД2: 38)

...*бистра вода*, бистра ко иланински извор, жосиода, што жргорел од шмрковиите преку палува и бликал постојани млазови од одливнициите по долина. (МД1: 260)

Наместо блешукава вода, тој сега млази црвена крв. (МД2: 79)

...а и затоа што и тој и ајкулине понекогаш беа по озайскриени во *вкрвената вода*, нивните незгодни дурци беа поблиску до кинеше нога ошколку ошаш. (МД2: 36)

А и вакво кусичко ситаричко шелце ко моево не треба да заџаца во *олабока вода* заедно со високи кајетанишиа со чајин раси. (МД2: 174)

Ама еве до крајот на скајаниов канал – *жива вода* нацизан. (МД2: 36)

А тогаш шивко со цицален звук полека пак ја снеса: Ситарбак, уштие всипен во *збуричканата вода* каде што вјона, вака со подивен глас викна: „Па поодобро ќе беше да до видов и да се биев со *Моби Дик* ошколку што те видов, бел душе, тебе!“ (МД1: 290)

Земјоседелец во тој миг не ќе видеше нишу кити нишу од харинга некој знак; ништо освен малку набрана *зелено-бела вода* и над неа расфрлени шанки маглинки пареа што слузно се разливаат низ вешер, како завиллана водоирашина од сирмен бел бран. (МД1: 238)

Таму носи *зовриена вода*. (МД2: 63)

Исарената вода од коритово се освежува преку тунел од задната ситрана. (МД2: 128)

Ситие четирци кајци сега луто беа загнати в налеит кон тоа единситвено поиритиите *китешни вода* и воздух. (МД1: 238)

Во морето нема синолички и рози, нема таму ливанито и *колонска вода*. (МД2: 81)

Навикнаит сум на ледено поод нозе. Извини што вака те пошурив со *ладна вода*, ама ќе ми проситиши. (МД1: 192)

... зашто Јона вешритиешито си до носи со себе, а озади ошшава *мазна вода*. (МД1: 74)

„Немајте од овие ситрав! Забине им се само нови клинови за вашитие весла. Грабај! Поодобро лоситат ајкулскиите заби ошколку *мекичката вода*.“ (МД2: 262)

Вели, луѓето од неговитиот оштров Коковоко на венчавки ја цедат *мирисливата вода* од млади кокосови ореви во големи шарени лејки од калабаи-шиќва, нешто ко големи авани, а такав голем аван секогаш е главен украс среде илешената розозина кај што се дава жозба. (МД1: 285)

Му дава, чувајте милоситиви богови, лонче џумир во *млака вода*! (МД2: 36)

„Накваси врвца! Накваси врвца!“ му викна Сџаб на веслачот којанкар (оној што седе кај којанката), кој го најолни шеширот и ја попури со **морска вода**. (МД1: 298)

Но, наеднаш зогледаа во далечината куќиште **скиена бела вода** и набрзо од зоре дојде ветр дека мора да закачил едниот кајк, ако не и двајта. (МД1: 298)

... едни се мачеа да го наокаат знајштоот процет, орути со испол153 да ја цртаат **надојдената вода**... (МД2: 264)

Само побара вода, **пипка вода**, нешто да ја измие соленицана, морскиот расол, од себе; а попоа, си облече суви алишта, си зајали луле, си се поште на размата и благо ги гледаше луѓето околу себе, како да си вели „заеднички ни е светов, зоружен, на што меридијани. (МД2: 90)

...а кога дигнаа глави, во воздухот видоа призрак што паѓа; а кога погледаа долу, во морото море се виде могила меури од **илисната вода**. (МД2: 219)

Овај беа избиле од заверина, кога и четвртиот срт избил од привестина кај бродската крма и ги укажа поштемина шути кај го веслаат Ахава, проситум застанат во крма откај што урлежно гласно им вели на Сџарбак, на Сџаб и на Фласк да развијат широко и така да покријат **попроситраната вода**. (МД1: 234)

А сега ене кај го креваат Јона ко соро и го пипкаат во море, и кај мигновено од испок дојде **премирна вода** ко зетин, и морето стивнува, зашто Јона ветриштето си го носи со себе, а озади остава мазна вода. (МД1: 74)

Кога морето е благо и кога по него се шират кружни валчиња, оваа перка се издига ко стрелка од сончев часовник и фрла сенки врз **прстенуваната вода**, да си рече човек дека водениот круг што околу се шири висина личи на сончев часовник, со стрелка и врежани рески. (МД1: 158)

Разграната бела вода што се крена од поштерата сега се поведе белеше; поа од се поштемноот мрак на мркиите пооблачни сенки посли на морето. (МД1: 240)

...а кога погледаа зоре, над вратата видов бел најшис што виси, на кој бледо се познаваше извишен млаз **распрскана вода**, а по цртежот што еја зборовите: „Госпиталница Кај китоловецот – Петар Кивор“. (МД1: 37)

На негово барање што, му ставивме општрана внатре што и двојек; кај гледајте му ставивме што **свежа вода**... (МД2: 180)

Не, не; само **темната вода**! (МД2: 240)

„Вода!“ викна каетанот, „никогаш не ја пие, некакви наоди има од неа, од **слатка вода** добива хидрофобија; шуку, дај – раскажувај за раката“. (МД1: 214)

Кога зборуваме за изразата „слатка вода“, тогаш можеме да зборуваме за три категории на вода за пиење: словенска (свежа - пресна), романеска (слатка - долче) и германска (свежа - фреска). Овде го забележуваме присуството на т.н. семантичка универзалност во јазиците, според која

„слатките“, „свежите“ и „бесквасните“ се тесно поврзани. Свежата вода е наспроти застоената (нечиста) вода, слатката вода наспроти солената. „Свежото“ има семантичка корелација или со соленото или со киселото, влегувајќи во понатамошни семантички односи со нивните антоними.

Семантичко значење на придавките кои ја опишуваат именката вода

1. Изглед, боја: *бела, бисџира, вкрвена (вцрвенета), зелено-бела, разиѓрана, сџемнеџа, мирна, блешџукава (свеџла), збуричкана (меџафорично, вода со бранови), мазна (мирна, без бранови).*

2. Вкус: *џиџка, слаџка.*

3. Состојба на водата: *зовриена, исџарена, киџежна (жеџка, врела).*

4. Степен на температура на водата: *ладна, млака, свежа.*

Фразеолошки изрази: *како олабока вода* (голем зафат), *жива вода* (преморен).

Доколку направиме синтаксичка анализа, може да забележиме дека именската група со центар вода, се јавува во различни реченични функции.

• Како подмет во реченицата:

Разиѓранета бела вода иџо се крена од џоџерета сега сѐ џовеке белееше... (МД1: 240)

Исџаренета вода од кориџово се освежува џреку џунел од зазнета сџрана. (МД2: 128)

• Како директен предмет:

Таму носи зовриена вода. (МД2: 63)

... заиџо Јона веџриџиџето си го носи со себе, а одзади осџава мазна вода. (МД1: 74)

Вели, луѓето од неџовиџи осџров Коковоко на венчавки ја цедат мирисливата вода од млади кокосови ореви во големи шарени леџки од калабаи-џиќва, неџиџо ко големи авани... (МД1: 285)

Но, наеднаш зодгледаа во далечината кџиџиџе скиџена бела вода... (МД2: 38)

... едни се мачеа да го наколкаат зинаџиџиџи џроџеџи, оруџи со исџол да ја црџат наодженета вода... (МД2: 264)

Само џобара вода, џиџка вода, неџиџо да ја измие солениџана, морскион расол, од себе... (МД2: 90)

... од исџок доџекува џремирна вода... (МД1: 74)

... кај зџлавџето му сџавивме иџиџе свежа вода... (МД2: 180)

• Како предлошки предмет:

Извини иџиџо вака џе џоџуриџ со ладна вода, ама ќе ми џросџиџи. (МД1: 192)

... од слаџка вода добива хидрофобиџа... (МД1: 214)

• Како прилошка определба за место:

...а и заџоа иџиџо и џоџи аџкулине џонекоџаш беа џодзайскриџени во вкрвенета вода... (МД2: 36)

А и вакво кусичко сџаричко џелџе ко моево не џреба да заџаца во олабока вода заедно со високи каџетаниџиџа со чаџџин расџи. (МД2: 174)

Му дава, чуваџиџе милосџиви боџови, лонче џубмир во млака вода! (МД2: 36)

Значење на лексемата вода

Значењето на водата, меѓу другото, се огледува и во семантичко-деривативниот потенцијал на зборот вода. Проф. Милорадовиќ нагласува дека лексичката содржина на именката вода не е ограничена само на оваа лексема и нејзините деривати, туку се протега и на единици од посложена структура - на соединенија со вода како составен збор.

Меѓу другото, се зборува за „вода“ и „вода“, за пејоративи и аугментативи за вода, а сето тоа со постојано нагласување на амбивалентноста присутна во разбирањето на својствата и улогата на водата.²

Етимологијата на зборот вода покажува дека потекнува од ие. корен *ued-: *uodo, застапено во гот. wato, прасл. vodu, па оттука во номинатив вода f., веројатно поради женските водни божества. Од коренот *ued-, се појави i *ved-go = кофа = чинија за вода, првично "сад за стомак" кој се толкува како ie. *uedero - uedero = стомак, лат. uterus (матка), (Скок 1973: 590-611).

Во продолжение ќе го разгледаме и симболичкото значење на лексемата вода. Водните симболи се антички колку и човештвото и постојат илјадници години. Тие се длабоко поврзани со сите култури, не само како симбол на опстанок, туку како мистичен елемент што го отвора патот за живот. Водата се главниот елемент во многу духовни ритуали и одразува подмладување, прочистување и исцелување. Водата има специфични претстави во различни култури и религии.

Да погледнеме некои од значењата на водата.

Симбол на живојој: Се верува дека водата е симбол на животот бидејќи е тесно поврзана со раѓањето и подмладувањето. Таа е и симбол на физичко и духовно раѓање. Бебе може да се роди само откако ќе пукне воденикот на мајката, а исто така, духовната регенерација е можна само откако поединците ќе се исчистат.

Симбол на промена: Поради нејзиниот тек и движење, водата најчесто се прикажува како симбол на промена. Никогаш не е ограничена на една локација и ја менува својата форма за да стане река, водопад, море или океан. Ова постојано движење на водата често го користат светците и светите луѓе за да го инспирираат човештвото да се прилагоди на промените наместо да се плаши од нив.

Симбол на несвеснојо: Многу психолози и психијатри го користеле симболот на водата за да го претстават несвесниот ум. Океанот е огромен и длабок како несвесниот ум, а неговото дно не може лесно да се препознае. Океанот е исто така многу поголем од свесното царство, кое е лесно видливо и разбирливо.

Симбол на женственојо: Водните тела како што е океанот се поврзани со женственоста. Тие ја симболизираат суровоста, мистериозноста, пространоста и ирационалноста.

² Јавно предавање на проф. д-р Софија Милорадовиќ: *Вода у српској народној религији и традицији и у речницима из ѝризренско-ѝимочке дијалекатске зоне – између живојворној и унишѝиѝељској*

Симбол на ирочистиување и ипросиување: Водата е симбол на прочистување. На духовно ниво, оваа асоцијација ја прави симбол на простување, особено во христијанството, бидејќи гревовите на човекот се измиваат со крштевањето во вода.

Симбол на флексибилност: Водата лесно се движи, нејзината форма се прилагодува да одговара на околината. На овој начин, водата често се користи како симбол на флексибилност.

Симболиката на водата во античките култури

Водата е составен дел од секоја древна култура и не е ни чудо, бидејќи таа е суштината на самиот живот. Меѓутоа, освен нејзината практична употреба, водата има и мистично, симболично значење за речиси секоја култура. Во христијанството, водата е симбол на трансформација, прочистување и уништување. Исус Христос можел да го надмине материјалниот свет правејќи чуда со вода, претворајќи ја водата во вино, па дури и одејќи по вода. Водата, исто така, била симбол на прочистување во христијанството, а процесот на Крштевањето стоел како доказ за ова. Кога поединецот се крстел, тој бил потопуван во света вода за да го прочисти својот ум, тело и душа. Со тоа, поединецот може да се поврзе со Бог на подлабоко ниво. Библијата, исто така, ја опишува водата како алатка за чистење и уништување. Во книгата Битие, Бог испратил потоп за да уништи сè и да ја врати земјата во нејзината поранешна состојба, ослободена од злата на луѓето. Кога тоа ќе се случи, сè ќе стане водена маса, но благодарение на доблеста на Ное, тој, неговото семејство и еден пар од секое животно ќе бидат спасени.

Со оглед на тоа што водата има апсолутна егзистенцијална вредност во животот на човекот и на сите живи суштества, зборот вода зазема значајно место во лексичкиот систем. За тоа сведочат неговата семантичка содржина и полисемантичка структура, како и бројот и значењата на дериватите за кои е мотивен збор. Со разградување на примарната употреба, утврдени се значајните компоненти и семантичките механизми на имплементацијата на лексемата вода. Со комбинирање на методот компонентална со елементи на концептуална анализа се издвојуваат семантички групи во кои се вклопуваат именските изводи според нивното основно значење со мотивскиот збор вода.

Основно значење, врз основа на хемиски својства на именуваниот ентитет содржи архисема (флуид) и диференцијални точки кои носат информации за изгледот на водата (просирна, безбојна). Бидејќи оваа лексема има и термилошки својства (спаѓа и во општото и во термилошкиот фонд), лексикографската интерпретација содржи и дополнителни информации од квалитативен тип (степен на вриење и хемиски состав со придружна симболична нотација). Основните симболички претстави на водата произлегуваат од нејзината природа, природни својства и функции што ги има и во природната средина и во животот на сите живи суштества.

Семантичката основа на водата е застапена и во библискиот концепт во употребата на водата како симбол на зајакнување: *А кој ѝие од водаѝа, шѝо ќе му ја дадам Јас, нема никоѝаш да ожедни; ѝаа во неѝо ќе сѝане извор на вода, шѝо ќе ѝече во живоѝи вечен* (Јован 4: 14); *И Духоѝи и невесѝаѝаа велат: Дојди! И кој чуе нека каже: Дојди! И кој е жеден, нека дојде, и кој сака, нека земе од водаѝа на живоѝоѝи дарум* (Откровение 22: 17); *Ќе ве ѝоросам со чистѝа вода и*

вие ќе се очистиш и од ситије ваши осквернувања, и од ситије ваши идоли ќе ве очистиам (Језекил 36: 25). Сепак, симболиката на водата се заснова на дуалистичкиот опозициски принцип, затоа поседува и позитивни и негативни димензии. Водата е извор на животот, но и извор на смртта – создава и уништува. Симболиката е целосно реализирана во народните обичаи и верувања. Таа симболика се вкрстува со претхристијанскиот (култ, обред, магија) и христијанскиот живот на луѓето.

Литература

- Бојковска, С., Минова-Ѓуркова, Л., Пандев, Д., Цветковски, Ж. 2008: *Општинска грамајтика на македонскиот јазик*, Просветно дело, Скопје.
- Конески, Б. 1981: *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*, Култура и др., Скопје.
- Конески, К. 1999: *Правописен речник на македонскиот литературен јазик*, Просветно дело, Скопје.
- Корубин, Б. 1972: „Придавките на туѓа основа во македонскиот јазик (адаптација и деривација)“, *Македонски јазик*, XXIII, Скопје.
- Меркулова И. А. 2002: „Изофраза "пресна вода" на лингвистичкој карте Европа“, *Јазикознание и литературоведение. Весник Воронежскогo државногo универзитетa. Серия: Лингвистика*.
- Мургоски, З. 2011: *Толковен речник на современој македонски јазик*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.
- Свето писмо на Старој и на Новој завет*. 2001: Македонска православна црква.
- Солецка, К. М. 1983: „Семантичката структура на сложените придавки“, *Македонски јазик*, XXXVI, Скопје, стр. 175-190.
- Толковен речник на македонскиот јазик I–VI*, 2003–2014, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Schejbal, B. 2003: *Nova razmatranja o aquae balissae I narodu Jaza, Pejzaž - Vode - Etimologija - Kultovi - Mitologija, pitanje atribucije i kontinuiteta. Slovenska mitologija*. Enciklopedijski rečnik. 2001: Zepter Book World, Beograd.
- Tolstoj, N. I. 1995: *Jezik slovenske kulture*. Niš: Prosveta.
- <<https://www.ogranaknis.sanu.ac.rs/javno-predavanje-prof-dr-sofija-miloradovic-voda-u-srpskoj-narodnoj-religiji-i-tradiciji-i-u-recnicima-iz-prizrensko-timocke-dijalekatske-zone-izmedju-zivotvornog-i-unistiteljskog/>> пристапено на: 14. 9. 2023.
- <<https://avareurgente.com/mk/simbolizam-i-simboli-na-voda-vodich/>> пристапено на: 14.9.2023.

Извори со скратеници

Мелвил, Х. 2014: *Моби Дик или Кийџојџ*, книга 1 (МД1) и книга 2 (МД2), превод од англиски: Огнен Чемерски, КСЦ Скопје.

Summary

The lexeme water is greatly incorporated in the maritime terminology used in the book *Moby Dick*. As noticed, within the noun group, this lexeme is positioned in the center and is described with an abundance of adjectives that reveal various traits: appearance, color, taste, condition, degree and temperature, as well as the phraseological meanings within which the noun water is encountered. The noun groups are analyzed from a semantic and syntactic aspect.

This manner of description of the noun water emphasizes Cemerski's craftsmanship of creating words and coinages, which makes him unique in his descriptive style of writing. Water is the necessity of life and the fundamental instrument that accompanies man from birth to death in ritual events such as birth, baptism, marriage, funeral. In the religion of the old Slavs, the importance of water was emphasized and remained as such even after their arrival on the Balkan Peninsula.

Сунчица Трифуновска Јаниќ¹

ПРОЦЕСОТ „ПОПРАВАЊЕ НА КНИГИ“ И КНИЖЕВНИОТ ПЕРЕВОД ОД КРАЈОТ НА XIII ДО ПРВАТА ПОЛОВИНА НА XV ВЕК

Апстракт: Предмет на истражување на овој труд е проследувањето на обемот, суштината и карактерот на процесот „поправање на книгите“ во временски период од два века. Новите богослужбени и книжевни развојни тенденции влијаеле да настапи повпечатлив пресврт при книжевно-преводната постапка во периодот кон крајот на XIII и почетокот на XIV век, кога всушност почнал процесот познат како „поправање на книгите“. Со овој повеќеслоен процес настанала акција на нов превод на богослужбените книги, но и на ново прередактирање, реструктурирање или преантологизирање на речиси целиот жанровски систем во средновековната книжевност.

Клучни зборови: превод, процес, книги, поправање, Византија, книжевност, текст.

Вовед

Книжевно-преводните процеси се одвивале континуирано преку целата средновековна творечка традиција, но сепак своевидни специфичности што се појавиле во периодот од крајот на XIII до првата половина на XV век ја издвоиле улогата на книжевниот превод дури и над условно т.н. оригинални книжевни состави. Секако дека на ваквата состојба влијаеле специфичните општествени, духовни и културни прилики, што настанале во клучен историски период на цивилизациски премостувања. Станува збор за периодот меѓу заживувањето на Второто Византиско Царство во 1261 година по згаснувањето на Првото во 1204 година, и сè до конечното згаснување на 12-вековната Византиска Империја во 1453 година. Своевидно влијание имала и настанатата конфронатација меѓу актуелните идеологии за тој период, на исихастичкиот мистицизам и на схоластичниот рационализам.

Процесот „поправање на книги“

За историскиот развој на книжевниот превод во македонската средновековна традиција од особено значење бил периодот кон крајот на XIII и почетокот на XIV век, кога настапил масовниот процес „поправање на книгите“. Всушност, се пристапило кон словенски преводи на новите редактирани, реструктурирани или преантологизирани византиски книжевни

---

¹ Меѓународен универзитет „Визион“, Гостивар, sunchica.tj@vision.edu.mk

жанрови и зборници. Полувековното отсуство на Византија од општествената и од духовната сцена при нејзиното државно згаснување меѓу 1204 и 1261 година овозможило извесно пролатинско влијание во црквата и во книжевноста, при што се наметнала потребата од негово прочистување. Ваквиот заживеан процес барал постапност, зашто Римската црква веќе успеала да го наметне влијанието во повеќе сфери на општеството во Византија и на Балканот. Но, поттикот бил мотивиран и поради потребата обновеното византиско општество да изнајде нови развојни модификации за да ги приспособи идните духовни и културни развојни насоки кон актуелните барања на времето. Едноставно, ваквиот момент станал погоден за да се ревидираат извесни отстапувања од традиционалните норми во книжевноста, коишто настанале и како резултат на посредниот однос на неколкувековното механичко препишување на ракописните книги. Оттаму следело редактирањето на книжевните жанрови и пререструктурирањето на нивните форми. Самиот антагонизам кон пролатинската црковна ориентација наложил и нови литургиски реформи. По инерција на христијанското организирање на Балканот и во Македонија промените во Византија нашле директен одраз и во словенските средини. Почнал наново да се преведува на старословенски јазик целиот книжевен жанровски систем врз основа на новите византиски текстолошки редакции, а со цел да се манифестира единство меѓу православните цркви. Книжевната преводна постапка била насочена и кон прередактирање на литургиските текстови во согласност со промената на Студискиот црковен типик (устав) и воведувањето на Ерусалимскиот, зашто требало да се опслужи проширувањето на богослужбениот обред и да се задоволи посвечената духовна импресија од него. Поради усогласувањето со византиските редакции на текстовите, повторно се преведувале библиските книги на старословенски јазик. Новиот протежиран исихастички принцип наметнал и висок критериум за точност и за стилски рафиниран израз на словото, што требало да се примени при новиот книжевен превод и да се отстрани присутниот јазичен и смисловен хаос настанат како резултат на грешките и на несоодветностите во текстовите при нивното многувековно препишување (Велев 2005: 292–316).

Периодот на преминот од XIII во XIV век за средновековната македонска и византиска книжевност има особена важност, бидејќи дошло до проширување и откривање на нови интеракции во византиската литература и истакнување на универзалните вредности во творештвото, како одраз на христијанското духовно и културно живеење меѓу Византија и Македонија. Македонската книжевност во XIV век целосно се сообразила со активирањето на новите развојни тенденции во византиската книжевност, па преку книжевниот превод ваквата интеркултурна реализација станувала применлива и творечки оперативна. Дури македонскиот простор послужил таму да се одвиваат сите поважни развојни тенденции на духовен и на книжевен план, зашто Византија го имала изгубено влијанието во своите источни провинции. Практичната примена на развојните тенденции, главно, се манифестирала на Света Гора, а филозофските и богословски надраснувања се пренесувале во Солун. Тоа придонело македонската средновековна книжевност да го доживее својот највисок развоен подем, а во Македонија да се издигнат значајни книжевни и

скрипторски центри каде што работеле образовни книжевни дејци, кои го преведувале речиси целокупниот жанровски ансамбл.

Света Гора во тоа време бил најактивен центар во процесот на *поправање на книгите*, бидејќи новите структурни преработки на текстовите и нивното повторно преведување се вршело во нејзините манастири кои станале духовен идеал на монасите од сите словенски средини и од Византија. Македонија станала интегрален простор на византискиот и словенскиот духовен и книжевно-културен живот, при што доминантно место има словенската иницијатива. Црквите и манастирите во Македонија имале непосредни духовни и книжевни контакти со светогорските манастири, а тоа придонесувало голем број македонски монаси да престојуваат на Света Гора како дел од светогорското монашко братство. Таму тие пишувале, препишувале, преведувале и илуминирале значајни ракописни книги со македонска јазична редакција, при што прераснувале во истакнати книжевни дејци. Во секој поголем центар имало и библиотека со византискогрчки книги кои служеле за образованието на самите книжевници, но и како обрасци за превод на старословенски јазик или за структурни поправки и редакции на преведените текстови. За нас е значајно штово светогорските ракописи евидентирани се многу оригинални словенски книжевни творби и преписи од македонски средновековни писатели. Всушност, во XIV век светогорските манастири станале центри на оживеаната преведувачка дејност, каде што се поставиле начелата на посистематска преработка на книгите.

Притоа, во првата половина на XIV век во светогорската Велика Лавра работел најактивниот протагонист во спроведување на процесот *поправање на книгите*, истакнатиот литературен преведувач и црковен деец старецот Јоан. Тој вршел нови преводи од византискогрчки на старословенски јазик на повеќе библиски и литургиски книги. Со оваа своја обемна преведувачка и редакторска дејност, во којашто му помагале негови ученици и соработници, тој ја подобрувал исправноста на библиските текстови и ја враќал хармонијата меѓу текст и мелодија во химнографските литургиски зборници. Се претпоставува дека низ книжевниот круг на старецот Јоан поминал и познатиот реформатор на старословенскиот правопис и исправувач на црковните книги Ефтимиј Трновски, а и дека неговата реформа не е ништо друго туку прифаќање и афирмација на оние ортографски и текстолошки тенденции што се зародиле во кругот на старецот Јоан Светогорец. Истовремено кога во овој светогорски манастир функционирал книжевниот круг на старецот Јоан, таму престојувал и истакнатиот византиски црковен композитор од македонско потекло Јоан Кукузел кој бил реформатор на новиот византиски нотен систем и на новиот музички правец во византиското црковно пеење. Таму тој ги составил повеќето свои музички творби речиси од сите мелодиски жанрови од кои досега се евидентирани околу 90-тина на број². Книжевната преведувачка дејност на старецот Јоан Светогорец е засведочена во запис од неговиот ученик, монахот Методиј, каде што се споменуваат 15-тина преводи меѓу кои и на: псалтирот, четвороевангелието, апостолските дејанија, литургиите, типикот, минејот, октоихот, патерикот, Лествицата, словата на Јоан Богослов, на Исак Сирин, на

² <http://www.mn.mk/makedonski-legendi/6092>

отец Доротеј итн. Овој негов ученик го споредил својот учител со Јоан Дамаскин, а преводот на полниот октоих го нарекол „сладок извор старчев“ (Иванов 1931: 275). Овие словенски преводи на старецот Јоан набргу се распространиле низ сите јужнословенски скрипториуми и станале обрасци во преписувачката практика на ракописните книги. Треба да се истакне дека јазикот на новите светогорски преводи поседувал архаизација и текстолошко доближување до старословенскиот стандард од кирилометодиевскиот превод, каде што се вршело прецизно јазично транскодирање и застапувале калки на византискиот оригинал.

Во тој контекст е важно да се напомене дека во согласност со акцијата за повторно преведување, реструктурирање и преантологизирање на книжевните текстови од различен вид се извршиле нови преводи од делата на ранохристијанските византиски писатели Василиј Велики, Исак Сирин, Јоан Златоуст, Ава Доротеј, Јоан Дамаскин, Псевдо-Дионис Ареопagit и др. Исто така, се извршил превод и на делата од тогашните современи автори Григориј Синаит и Григориј Палама. Поради сето тоа книжевната продукција станала пообемна и поразнообразна, а се поттикнале и новите структурни редактирања на богослужбените книги, при што книжевните центри и скрипториумите станале приоритетни места за преведување или за преписување на новоредктирани ракописни книги. На просторот на Македонија функционираше повеќе истакнати средновековни книжевни центри, како што биле оние во Лесновскиот манастир, во Осоговскиот манастир, во манастирот Матејче, во Марковиот манастир, во манастирот Треска, во Роженскиот манастир, во градот Штип, Кратово, и сл. Од Лесновскиот манастир потекнува **Лесновскиот паренезис** од 1353 година, пишуван од монахот Тахота. Според содржината претставува зборник со слова и поуки од ранохристијанскиот писател Ефрем Сирин. Денес се чува во Софија, НБКМ, бр. 297, Санкт Петербург и Белград, НБ, стара збирка бр. 237. **Лобковски паримејник** или Хлудов паримејник средномакедонски кирилски ракопис од XIII-XIV век пишуван на пергамент. Бил напишан од македонскиот книжевник Никола Брата. Содржи 171 лист. Денес се наоѓа во збирката ракописи на А. И. Лобков, поради што во славистичката наука е познат како Лобковски паримејник, и се чува во збирката ракописи на Хлудов (бр. 142) во Државниот историски музеј во Москва. (Македонска енциклопедија 2009: 1586). И двата ракописи претставуваат значајни извори за проучување на историскиот развој на македонскиот книжевен јазик.

Наметнатиот принцип на построг и попрецизен нормативен однос при преведувачката и преписувачката книжевна дејност бил условен и поради актуелноста на конфронтациите меѓу идеологиите на времето – мистицизмот на исихастите и схоластичниот рационализам. Разрешниците на овој процес, главно, се одвивала на македонскиот терен: на Света Гора, во Солун, па дури и во поголемите центри во внатрешноста. „Секој преведувач или преписувач морал да има добри познавања на јазикот од којшто преведувал и на којшто пишувал, зашто требало текстуалната структура стилски да се доусоврши и изразно да се облагороди. На тој начин им се посветило поголемо внимание на граматичко структурните стојности и воопшто на лингвистичките осмислени концепции“ (Велев 1996: 88–89). Всушност, зголемениот интерес кон текстот

бил последица и за зголемен интерес кон контекстот, т.е. сè повеќе се истакнувала претпазливоста кон одделниот збор, кон секоја форма или конструкција, се претпочитува социокултурниот контекст на книжевноста, и сл. (Христова 1990: 48). Токму и тоа што надвладае исихастичкиот мистицизам над схоластичниот рационализам наново ги актуелизирал делата на ранохристијанските црковни отци и византиски писатели, при што дошло до зголемен интерес за превод на нивните дела на старословенски јазик. Само за илустрација ќе наведеме дека таквите догматско-идеолошки околности влијаеле серскиот митрополит Теодосиј да побара од инокот Исаија Серски да го изврши целосниот превод на Ареопагитиката со корпусот на делата на Псевдо-Дионисиј Ареопагит. Станува збор за истакнат филозоф и писател од I век (член на ареопагата), за којшто се смета дека го примил христијанството од апостол Павле. (Поп-Атанасов, Велев, Тошиќ 2004: 141).

Во тој развоен книжевно-историски период дошло до словенски превод на целиот жанровски систем. Со оглед на тоа што структурата на книжевниот жанровски систем се градела според текстуалниот и стилско-изразниот концепт на библиските текстови, во почетокот на XIV век почнала да се заокружува структурата на ревидираниот словенски превод на Библијата. Ваквиот амбициозен книжевно-преводен зафат ги опфатил главните книги од Стариот и од Новиот завет, како што се псалтирот, палеата, паримејникот, евангелието и апостолот. Повторниот превод на богослужбените книги, а и на самата литургија, бил поттикнат од литургиската реформа при замената на Студискиот со Ерусалимскиот типик, при што се редактирале структурните форми на службите и на другите пократки песнопеења од составот на литургиските зборници: триодот, минејот, октоихот, богородичникот, каноникот, часословот, служебникот, требникот и др. Прередактираните текстуални редакции во византиската книжевност доживувале спонтани словенски преводи и во јужнословенските книжевни центри и скрипториуми. Општиот процес „поправање на книгите“ ги зафатил и другите жанровски форми што се надвор од богослужбениот циклус, па дури и книжевно-преведувачкиот однос кон нив станал уште понагласено ангажиран. Тука, пред сè, мислиме на патерикот, прологот, панегириот, хомилијарот, патристичките дела, зборниците, правно-канонските и историско-летописните текстови, средновековната белетристика, како и на неканонските апокрифни и антиеретички состави.

Средновековните книжевни дејци требало да обрнат внимание на новите прегрупирања на жанровските родови и видови, како и да ја задржат основна идеја и замисла на делото во своите книжевно-преведувачки ангажмани. Македонските книжевни дејци почнале да го насочуваат својот преведувачки или препишувачки интерес кон поширокиот круг на средновековните книжевни жанрови, меѓу кои најпознати биле историско-летописните текстови, белетристичките и апокрифните текстови. Само како пример ќе укажеме на застапеноста на белетристиката во македонската средновековна книжевност, каде што била застапена преку преводите од византиските и од западно-латинските текстови. Приказните, басните, загатките, афоризмите се сметале за првобитни жанрови на белетристиката, но сепак основните жанровски форми биле романот, повеста и расказот. Низ целиот XIV и XV век белетристиката била присутна во историскиот развој на македонската книжевност при што се

преведувале и препишувале познатите романи, повести и раскази. Нужноста да се задоволат дополнителните мисловни преокупации надвор од верската идеологија предизвикала и зголемен интерес кон т.н. неофицијални, антиканонски содржини на апокрифните состави, што претставувало своевидна надградба на книжевниот жанровски систем. Ваквите текстови стекнале книжевен интегритет во македонската средновековна книжевна традиција само преку преведените апокрифни раскаи од византиското книжевно искуство. Овие текстови стекнале книжевен интегритет во македонската средновековна книжевна традиција. Овие текстови доживувале извесна оригинална книжевна трансформација во македонското народно творештво, но и преку содржинските преосмислувања на дел од житијата за локалните или за општохристијанските светители.

Заклучок

Преводната книжевност се одвивала низ целиот средновековен период, а најголем пресврт на тој творечки план настанал во периодот од крајот на XIII и почетокот на XIV век, кога почнал процесот „поправање на книгите“. Со овој поттикнат процес настанала реформска акција на нов превод на богослужбените книги, на прередактираните посебни жанрови, на новите реструктурирани состави, на преантологизирани зборници и сл. Овој процес не се вршел само во словенските средновековни книжевности, туку тој иницијативно заживеал во византиската книжевност, од каде што се покренала акција на прочистување на содржините од пролатинско влијание.

Литература

- Велев Илија. 1996: *Македонскиот книжевен XIV век*. Скопје: Веда.
- Велев Илија. 2000: *Средновековни книжевни анџолоџии*. Скопје: Менора.
- Велев Илија. 2005: *Византиско-македонски книжевни врски*. Скопје: Менора.
- Иванов Ѓ. 1931: *Бџлѓарски сџарини изџ Македонија*. Софија: Държавна печатница.
- Јакимовска-Тошиќ Маја. 2001: *Македонската книжевност во XV век*. Скопје: Институт за македонска литература.
- Лихачов Д. 1969: *Сџарослвјанскиџе лиџератури каџо сисџема*. Софија: Литературна мисџл.
- Поп-Атанасов Горѓи, Велев Илија, Јакимовска-Тошиќ Маја. 2004: *Творци на македонската лиџература IX-XVIII век*. Скопје: Институт за македонска литература.
- Стојчевска-Антиќ Вера. 1996: *Аџокрифи*. Предговор, избор, белешки и редакција. Скопје: Табернакул.
- Христова И. 1990: *Оџношениеџо џаратакџичностџ и хџџоџатакџичностџ в средновековниџа џексџи*. Софија: Старобџлгарска литература. кн. 23-24.
- Цвјатков Кочев Н. 1992: *Проблеми на бџлѓарската и балканската кулџура џрез XIII-XIV век*. Софија: Старобџлгаристика.

Македонска енциклопедџија том II. 2009: Скопје: МАНУ.

<http://www.mn.mk/makedonski-legendi/609> (пристапено на 19.12.2021).

Summary

The subject of research of this paper is to trace the scope, essence and character of the process of "correcting books" over a period of two centuries. New liturgical and literary development tendencies influenced a more dramatic turn in the literary-translation process in the period at the end of the XIII and the beginning of the XIV century, when the process known as "book correction" actually began. With this multi-layered process, there was an action of a new translation of the liturgical books, but also of a new re-editing, restructuring or reanthologization of almost the entire genre system in medieval literature.

Од промоцијата на Зборникот „МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – ИЗВОР НА НАУЧНИ ИСТРАЖУВАЊА“, по повод јубилејот на Институтот, 70 години од неговото основање и 120 години од излегувањето на книгата „За македонските работи“ од Крсте Мисирков

Мене ми припадна честа да го промовирам Зборникот на научни трудови од минатогодишната VII Меѓународна научна конференција под наслов „МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – ИЗВОР НА НАУЧНИ ИСТРАЖУВАЊА“, одржана на 19 и 20 октомври 2022 година во рамките на Отворените денови на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје; издание на Институтот од 2023 година, под уредништво на проф. д-р Лидија Тантуровска. Честа е уште поголема што тоа го правиме во рамките на одбележувањето на јубилејот на Институтот, 70 години од неговото основање и 120 години од излегувањето на книгата „За македонските работи“ од Крсте Мисирков, чиј аманет го следиме ние, македонистите, посветувајќи се на македонскиот јазик како наше културно наследство, негувајќи го и пренесувајќи го на генерациите денес и во иднина, надоврзувајќи се на минатото и оставајќи писмен запис преку нашите научни истражувања за иднината.

Бројните научни прилози од домашни и странски автори, претставени во Зборникот кој денес го промовираме, само го потврдуваат неговиот наслов, имено македонскиот јазик како **постојан и непресушен** извор на научни истражувања. Поаѓајќи од богатата јазична, книжевна и културна традиција македонскиот јазик претставува предмет на интерес не само дома туку и во странство, што воедно го потврдува и неговото место во словенскиот, европскиот и во светскиот контекст.

Проучувањата низ претставените и публикувани 28 научни трудови од 42 домашни и странски автори (дел од нив како коавторски) го отсликуваат неговото богатство како од дијахрониски, така и од синхрониски аспект. Македонскиот јазик е предмет на интерес од етимолошки аспект, граматички, лексички, семантички и од социолингвистички аспект, како и анализиран во однос на другите јазици.

Грамматиката на македонскиот литературен јазик од Блаже Конески е постојан извор на научни истражувања земајќи го предвид богатството на претставените форми низ еден современ научен пристап, за што говорат Димитар Пандев и Марија Пандева правејќи панорамски поглед врз ексцерпцијата во оваа граматика, и тоа на нејзиното прво издание од 1952 година, на што се надоврзува и прилогот на Славчо Ковиловски кој говори за културно-историските елементи во воведот и предговорот на Грамматиката на македонскиот литературен јазик од Хорас Лант од истата година; додека

Инвентарот на глаголските форми во македонскиот јазик низ призмата на Конески и на Лант е предмет на интерес на Андријана Павлова и Борче Арсов; за „Дистанцираните форми“ во обете споменати граматика, пак, пишуваат Марина Спасовска и Марина Даниловска; отсликувајќи го притоа македонскиот јазик на еден роден говорител и на еден странец, како и нивната перцепција на јазикот во времето кога се тие настанати. Изразувањето на негацијата, пак, во Граматиката на Блаже Конески е предмет на интерес на авторката Сунчица Трифуновска- Јаниќ.

Граматиките се интересен извор на научни истражувања и во однос на етимологијата, на што во својот труд се навраќа Александра Гецовска нагласувајќи ја нераскинливата врска меѓу етимологијата и граматиката, односно интердисциплинарноста во претставувањето на јазичните појави, на што се надоврзуваат и трудовите посветени на богатата македонска фразеологија како дел од лингвокултурата и етнокултурата низ прилогот на Лилјана Макаријоска и Бисера Павлеска-Георгиевска за семејниот животен циклус (раѓање, стапување во брак и смрт) во македонската фразеологија.

Низ историски теми нè водат истражувањата на Људмил Спасов и Далибор Јовановски преку прилогот посветен на Личноста и делото на Константин Миладинов во јужнословенското милје, како и Диана Столац и Весна Граховац-Пражиќ преку трудот посветен на Ракописното наследство на Шиме Старчевиќ.

Богатството на македонскиот јазик изразено преку неговата лексика го отсликуваат прилогот на Веселинка Лаброска и Катица Трајкова за називите за обетки во македонскиот јазик низ историјата и прилогот на Елена Јованова-Грујовска и Весна Костовска за Опцената лексика во македонските еротски приказни, што воедно ја претставува и извонредната креативност во народниот јазик поттикната од културолошки и социјални фактори, збогатена со силна експресивност и доза на хумор.

Македонското лексичко богатство настанато како дел од општествените и културолошките влијанија низ вековите го одразува и присуството на турцизми, покрај другите области и во областа на хидрографијата во македонските говори, на што се осврнува Васил Дрвошанов, како и називите на благите јадења преку етнолингвистички пристап низ прилогот на Катица Топлиска-Евроска и Олгица Додевска-Михајловска.

На споредбени теми се осврнуваат: Фани Стефановска-Ристеска, во прилогот за фраземите со компонента *куче* во македонскиот и во полскиот јазик; Кристина Тодоровска, Људмил Спасов и Агим Пољоска во прилогот во којшто се споредуваат начините за изразување на глаголскиот вид меѓу македонскиот и албанскиот јазик; потоа Марија Пандева за субјективот во клетвите и благословите во македонскиот и во шпанскиот јазик; Тетјана Фецан во прилогот посветен на проблемот на изразувањето на јазичниот идентитет на украинската дијаспора во Република Турција со што се опфаќаат теми од креирањето на јазичната политика, како што е тоа претставено и во прилогот на Јасмин Хоциќ посветен на македонскиот и на босанскиот јазик меѓу јазичната правда и јазичниот империјализам, како што го нарекува самиот автор; а на тема што се однесува на македонскиот и на словенечкиот јазик Миљана Чопа и

Ника Павлетиќ се осврнуваат на јазичната анксиозност на македонските говорители при учењето на словенечкиот јазик како странски, особено во словенечка средина.

Анализата на книжевните дела од лингвостилистички аспект, преку употребата на одделни граматички и лексички форми во делата на одделни книжевни автори, како што тоа го прават Христина Николовска и Александра Ѓуркова во прилогот посветен на модалните зборови во романот „Две Мариј“ од Славко Јаневски или прилогот посветен на лексиката во романот „Долна земја“ од Благоја Ристески-Платнар во авторствона Лиљана Макаријоска и Мери Цубалевска, се исто така непресушен извор на истражувања, покажувајќи ја умешноста во креирањето на јазичниот израз во литературата преку изборот на соодветна лексика и нејзино креирање преку користење на јазичниот потенцијал на македонскиот јазик.

На нив се надоврзуваат и трудовите на Давор Јанкуловски за афирмацијата на конструкциите со има и н/т партицип во македонските книжевни текстови, како и на Васка Ташова за лингвостилистичките особености на епитетот во современата македонска проза; потоа прилогот на Снежана Петрова-Џамбазова за јазикот и лектурата во современата македонска проза, како и прилогот на Искра Тасевска Хаџи-Бошкова посветен на книжевно-естетските и стилските можности на литературата за деца.

За примената на стандардите на етичко однесување во науката во делото „Етика на науката“ на Дејвид Б. Ресник пишува Магдалена Симионска.

За одделни јазични појави во македонскиот јазик кои произлегуваат од јазичната практика, а за кои пишува Тодор Димитровски, се навраќа Лидија Тантуровска во прилогот посветен на овие појави, а во однос на функционалноста на македонскиот јазик изразена преку неговата употреба во одделните функционални стилови говори трудот на Виолета Јанушева, посветен на македонскиот јазик во научно-технолошките статии на новинарскиот потстил разгледуван од гледна точка на стандарднојазичната норма.

Секој од научните прилози, навлегувајќи било во дијахронијата било во синхронијата, претставува инспиративен труд сам посебе, кој не само што пласира нови сознанија од областа на науката за јазикот туку воедно поттикнува нови прашања и отвора низа нови потенцијално необработени или недоволно обработени теми што ја прави уште попривлечна нашата научноистражувачка работа.

Кажано со зборовите на Мисирков, а во контекст на македонската наука за јазикот, Зборникот претставува извонреден прилог за тоа **„што направивме и што треба да направиме“**.

Лидија Аризанковска¹

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје, larizankovska@yahoo.com

НАЈНОВИТЕ ИЗДАНИЈА НА СПИСАНИЈАТА *МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК LXXIII* И *МАКЕДОНИСТИКА 21* НА ИНСТИТУТОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ 2022

Минатата 2022 год., од печатницата Графо Пром Битола, финансирано од Министерството за култура, излезе од печат седумдесет и третиот број на списанието *Македонски јазик*, орган на Институтот, со меѓународен редакциски одбор и главен и одговорен уредник Елена Јованова-Грујовска, Еленка Стоевска-Денчова (зам. одговорен уредник), Мери Јосифовска (секретар), Весна Костовска, Катица Топлиска-Евроска, членови од нашата средина, Елена Верижникова (Русија), Милан Михаљевиќ (Хрватска), Вера Смоле (Словенија), Макеј Кавка (Полска), Станислав Станковиќ (Србија), и уредувачки одбор: Кирил Конески, Виктор Фридман (САД), Коста Пеев, Марија Коробар-Белчева, Снежана Велковска, Софија Милорадовиќ (Србија) и Ана Цихнерска (Полска).

Во списанието на околу двесте и педесет страници се застапени рубриките: Поводи, Статии, Прикази и Хроника.

Во статиите (вкупно 13), се разработуваат прашања од различни области од македонската наука за јазикот. Од нив, седум се од проектот „Лексиката на македонската народна проза“, проект кој се работи во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, под раководство на проф. д-р Елена Јованова-Грујовска, финансиран од Министерството за образование и наука.

Првата статија е со наслов *Форми за обраќање со емотивни комјонентии* од Макеј Кавка, професор на Јагелонскиот универзитет во Краков. Во неа авторот се осврнува на еволуирањето на формите и начините за воспоставување јазичен контакт меѓу соговорниците во текот на изминативе неколку години во македонскиот јазик. Според авторот, денес, се зголемува растојанието во интерперсоналната комуникација, а во врска со тоа, и појавата на нови или враќањето на старите форми, за кои се чинеше дека неповратно исчезнаа во југословенската ера. Меѓу другото, се работи за формите за обраќање како *џосџодин/џосџоџа* или за официјалните фрази, што се употребуваат на јавните собири од типот: *дами* и *џосџода* или понекогаш политички обоените: *друѓари* / *друѓарки*. Кафка на крајот од статијата констатира дека за македонскиот јазик, и ден-денес, се интересни и се многу карактеристични фамилијарните, силно емотивните форми за обраќање кон децата од страна на родителите со *мама/сине/џаџе* посебно кон ќерките (или без оглед на полот), особено ако во семејството нема машки деца.

Коавторскиот труд на Људмил Спасов, Далибор Јовановски, Елена Јованова-Грујовска и Виктор Габер е со наслов *Прваџа сџандардизација на македонскиот јазик на К. Мисирков насџрош конечнаџа сџандардизација и улогџа на Бл. Конески во неа*. Сите посветени проучувачи на македонската национална мисла се сложуваат дека Мисирков и Конески се двата меѓника врзани за стандардизацијата на современиот македонски јазик. Авторите на статијата ја истакнуваат важноста на податокот дека и двајцата ги земаат централните говори на западното наречје како основа за современиот стандард и дека и двајцата го избираат фонолошкиот правопис. Сепак, според нив, Мисирков и Конески се разликуваат во пристапот кон претходната писмена традиција, и даваат исцрпна анализа на целиот процес, обработувајќи ги и историските и политичките причини зошто првата стандардизација не се етаблирала во тие околности.

Дијалектолошки наџиси на академик Блаже Конески за фонетски прашања е третата статија во ова списание. Автор е Васил Дрвошанов. Во овој напис предмет на научна анализа се дијалектолошките написи на академик Блаже Конески од областа на фонетските карактеристики на македонските говори: за секундарните вокали, за редуцијата на неакцентираниите вокали и за т.н. мешање на носовките. Авторот на оваа статија забележува дека навраќањето кон Конески е предизвикано од потребата повторно да се актуелизира неговиот јасен поглед во расветлувањето на споменатите фонетски прашања од научната дисциплина дијалектологија на македонскиот јазик, согледани во поширок контекст на словенските и на балканските јазици. Притоа, тој констатира дека со изборот на темите, со начинот на интерпретацијата и со длабочината на мислата, академик Конески секогаш дава разврска на македонските лингвистички јазли за скокотливи прашања. Иако дијалектолошките написи се само дел од импозантното творештво на академик Блаже Конески, авторот смета дека тие се ставаат во одбрана на македонската јазична посебност со својата јасна дефинирана мисла на дијахроноски и на синхрониски план.

За кондиционалниот сџстем на македонскиот јазик: сџсџојби и џтенденциџи пишува Елени Бужаровска. Во оваа статија се претставуваат резултатите од дијахрониското истражување на условните реченици во избрани книжевни дела што се напишани во периодот пред и по стандардизацијата на македонскиот јазик. Истражувањето има за цел да ја потврди хипотезата дека балканизираниот кондиционален систем на македонскиот јазик претрпел претструктурирање поради навлегувањето на условните конструкции во можен начин. Позајмените морфосинтаксички „словенски“ модели со *би*, според Бужаровска, предизвикале преуредување на кондиционалниот систем затоа што се специјализирале за изразување на посуптилни епистемички нијанси на хипотетичност од постоечките балкански модели. Како последица на тоа, кондиционалниот систем на македонскиот јазик се одликува со голема формална разновидност, а самите кондиционални модели покажуваат тенденција за потранспарентна, односно иконична релација меѓу формата и функцијата.

Анализа на различните видови на негација во романот „*Последниџе селани*“ од *Пејре М. Андреевски* прави Сунчица Трифуновска Јаниќ. Авторката ги анализира различните видови на негација во романот, со цел преку сопоставувањето на примерите од ексцерпираниот и обработен материјал да ги покаже спецификите на јазичните функции на македонскиот стандарден јазик и формалните показатели со кои тие функции се реализираат на синтаксичко рамниште, а во врска со една јазична универзалија како што е негацијата. Од овој труд може да се согледа важната функција што ја има негацијата при градење на богат, развиен и убав јазичен израз на македонскиот литературен јазик, како и сите специфики на формален план што македонскиот јазик ги има како дел од големото словенско јазично семејство.

Христина Андоновска во статијата *Криптоеџикаџа во џворешџивоџо на Иво Андрџк, на Борис Пастџернак и на Симон Дракул (сличноџти и разлики)* прави анализа на крипоетиката во творештвото на нобеловците Иво Андриќ и Борис Пастернак, како и на македонскиот автор Симон Дракул. Притоа, врз основа на ексцерпирани примери од преводот на македонски јазик на делата „Проклета авлија“ (Иво Андриќ) и „Доктор Живаго“ (Борис Пастернак), од една страна, и „Белата Долина“ (Симон Дракул), од друга страна, се прави компаративна и контрастивна анализа на крипоетичките јазични единици, т.н. криолеми, односно се izdelуваат одредени сличности и разлики во поглед на нивната употреба на различни јазични рамништа.

Трудот *Прилоџ кон македонскаџа еџтимологиџа* е на Атанасов Раду-Михаил. Овде тој ја обработува етимологијата на неколку македонски зборови што често им поставуваат проблеми на лексикографите. Разгледувајќи ја нивната употреба, Атанасов Раду-Михаил посочува дека во некои од нив таа е несоодветна. Според него тие позајмени зборови комуницираат со нас, имаат своја историја, без разлика дали се правилно изговорени или приспособени на фонетските правила на јазикот на примачот.

Сега ќе се осврнеме на статиите од проектот „Лексиката на македонската народна проза“.

Биџовата џа лексика во народнаџа џроза од еџејскиот дел на Македониџа е предмет на интерес на Лилјана Макаријоска и Мери Цубалевска. Анализата е направена врз основа на материјал од изданија во кои е собрано богатото културно наследство, односно народната проза од различни подрачја во Егејска Македонија (Костурско, Леринско, Воденско, Кукушко, Солунско). Од областа на материјалната култура на пр. се izdelуваат називите за делови од куката, покуќнината: *одаја, сџаја, џараџирка, долаџа*, називите за садови и др.: *бешлак, блудо, емеџи, лаџка, ленџер, саломадарник, сахан, џас, називите за храната: јасџие, колак, џуџче, џлицина, фасуљ, росница, чиверме, камбосџира, чушка, џеџон* и др., за облеката: *орехичка, руба, власник, долама, шеџун, калџи, шџаџки*, називите од областа на животинскиот свет: *коџка, мишка, карџиал, какараска, џужок* и др. Авторките заклучуваат дека битовата лексика на егејските говори документирана во народната проза е своевидна заштита и одбрана пред заборавот на еден важен дел од националното културно наследство на македонскиот народ.

Накитот низ сите историски периоди претставува неисцрпно поле на проучување, бидејќи освен естетска имал и улога на статусно обележје, но и на

магиска моќ. Токму за ова пишуваат Веселинка Лаброска и Катица Трајкова во прилогот *Називиие за накит за раце во македонскиот јазик низ исџоријата*. Од многубројните називи за накит, се задржуваат само на именувањата на накитот за раце, на видовите прстени (*џрсџен, ра(в)ун, свраџида, бурма*) и на белезиците (*џривна, белчуџ, алка, колба*), што се засведочени во црковнословенските ракописи од македонска провениенција, и на нивната дијалектна распространетост, потеклото и присуството во словенските јазиици.

За *Лексикајата на џерзискиот еснаф* пишува Фани Стефановска-Ристеска. Авторката на оваа статија потенцира дека етнографско-историските материјали собирани од Марко Цепенков, кои ни го прикажуваат народниот живот во градот Прилеп во периодот на 19 век, содржат интересни податоци за еснафите, особено за терзискиот, азарџискиот и абаџискиот еснаф. Користејќи ги етнографско-историските материјали собирани од Марко Цепенков, Стефановска-Ристеска има за цел преку лексичко-семантичката анализа на називите што ги користел терзискиот еснаф во градот Прилеп во 19 век да ни ја претстави народната терминологија, но и јазичниот израз на Цепенков.

Симона Груевска-Маџоска во статијата *Поџрдниие зборови во македонскајата народна џроза* ги разгледува погрдните зборови со почетна буква А ексцерпирани од картотеката на македонската народна проза на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Се работи за именки, главно од туџо потекло, најмногу турџизми и во мал број грџизми.

Семантичкото џоле „животни“ во македонскиие народни џприказни е статијата на Марија Пандева. За оваа цел авторката ги користи народните приказни од Цепенков и од Шапкарев, поточно оние во кои главните јунаци се животните. Семантичкото поле „животни“ е анализирано од лексичка гледна точка. Таа ги разгледува најчестите зборови употребени за именувањето на животните, вокативните форми искористени во нивните дијалози, турџизмите и деминутивите. Исто така, се воочуваат и редупликацијата и метафората како јазични изразни средства во македонските народни приказни.

Македонка Додевска во статијата *Именувањата на џосајкииие и нивнајата семантика во џоворит на с. Црнилишиие и на с. Ѓуџанџе*, пишува за големото богатство на дијалектни лексеми со кои се именуваат посатките во говорот на овие две села во Овчеполско. При тоа подробно се задржува на нивната семантика, како и на нивната употреба во современиот македонски јазик.

Во рубриката Поводи во својата работа со наслов *Белиие муџри на македонскиот лиџературен јазик (за овие џграматики на лиџературниот македонски јазик од Ланит и од Конески)*, Људмил Спасов се осврнува на значењето на 2022 година, во однос на излегувањето од печат, пред 70 години (1952 г.), на две граматики на македонскиот литературен јазик, првата на Блаже Конески, напишана на современ македонски јазик, а втората на Хорас Г. Лант, напишана на англиски јазик (Норасе G. Lunt). Совпаѓањето на годините, според авторот, има многу подлабока, не симболичка, туку вистинска мотивација која произлегува од врската меѓу Лант и Конески, поточно од фактот дека Конески е ментор на престојот и на работата на Лант.

Олгица Додевска-Михајловска во написот *На Тодор Димитровски со ѝочии*, пишува по повод стогодишнината од раѓањето на Тодор Димитровски, истакнат македонски лингвист, знаменит лексикограф, стрплив и пасиониран истражувач на македонскиот деветнаесетти век и преведувач кој неуморно работи и докрај отворено и искрено се предава на борбата за македонскиот јазик, на неговото проучување и афирмирање.

Поводот насловен како *Облаѓорогена есџејика на лингвистичката ѝрецизносѝ* се однесува на сто години од раѓањето на Оливера Јашар-Настева. Авторот Димитар Пандев ќе забележи „Во лингвистичката профилација на Оливера Јашар-Настева, истакнат македонист, славист и балканолог, се сосредоточиле во префинета синтеза романистиката и славистиката, структурно-функционалната и социјалната лингвистиката, како и генетските и типолошките проучувања на јазиците во медитеранската и евроазиската сфера; при сè што, во средиштето на нејзиниот интерес е токму македонскиот јазик....“.

Искра Пановска-Димкова се осврнува на делото на професорот Људмил Спасов по повод 70 години од неговото раѓање и на неговите импресивни достигнуања и во наставата и во науката и во општествениот живот воопшто.

Лилјана Макаријоска пишува за *Научниот и колеџијалниот ѝрофил на ѝроф. д-р Мери Цубалевска (ѝо ѝовод 60-годишнината од раѓањето)*, а Светлана Давкова-Ѓоргиева се осврнува и дава преглед на работата на проф. д-р Еленка Стоевска-Денчова по повод 60-годишнината од нејзиното раѓање.

Рубриката Прикази во овој број од списанието „Македонски јазик“ содржи 10 прилози.

Светлана Давкова-Ѓоргиева ги прикажува најновите изданијата на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ за 2021 година; Зборникот на трудови од научната конференција *Македонскиот јазик – извор на научни исџражувања* (20 – 21 октомври, 2021) е претставен од Еленка Стоевска-Денчова; Васил Дрвошанов се јавува како автор на приказот на монографскиот труд на Мери Јосифовска *Анѝројонимискиот сисѝем во Крушевско*; Марија Пандева ја претставува книгата *Јазичен бележник II* од Лидија Тантуровска; Димитар Пандев дава исцрпен приказ на учебникот на Симона Груевска-Маџоска *Лексиколоџија на македонскиот јазик*, како и на учебникот од Емилија Црвенковска *Сѝарословенска џрамаѝика*. За двотомното издание за македонското ракописно наследство во странски ракописни збирки – *Ѓорџи Пој-Аѝанасов „Словенски ракоѝиси од Македонија во сѝрански ракоѝисни збирки X – XIX век и Палеоџрафски албум*, пишува Лилјана Макаријоска; Весна Костовска ја прикажува книгата на Васил Дрвошанов *Авѝиори и дела VII*; Борче Арсов е автор на приказот *Ј•А•С. џодини ѝлодни* од Људмил Спасов; а за трудот на Виолета Јанушева *Квалиѝаѝивниѝе исџражувања во наукаѝа за јазикоѝе*, пишува Људмил Спасов.

Рубриката Хроники брои четири прилози во кои се проследени собираите со научен и јазичнолитературен карактер во тековната година. Борче Арсов ја проследува работата на Отворените денови на Институтот за македонски јазик (17 – 21 октомври 2022 г.) како и работата на VII меѓународна научна конференција *Македонскиот јазик – извор на научни исџражувања* (19 – 20

октомври, 2022 г.); Филип Белчев во овој број на списанието ја претставува работата на дваесет и шестата традиционална манифестација Денови на Благоја Корубин и научната конференција насловена како *Лексикаџа во народниџе џовори – сосџојџи и џерсејекџиви* (17 – 18 ноември, 2022 г., Струга); Марија Антевска, Андријана Павлова ја проследуваат работата на 49. меѓународна научна конференција на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура; а Марија Пандева работата на 55. летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура (17 август – 2 септември 2022 г.).

Второто значајно списание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ е списанието *Македонисџика*.

Списанието *Македонисџика* бр. 21 во 2022 година излезе од печат од печатницата Графо Пром Битола со редакциски одбор: Светлана Давкова-Ѓоргиева (главен уредник), Веселинка Лаброска, Борче Арсов. Во овој број на списанието на околу 170 страници се претставени два труда.

Првиот труд е на Мирјана Вељановска Томовска. Тоа е магистерски труд со наслов *Говорџи на селџо Рџгачево*, работен под менторство на проф. д-р Веселинка Лаброска, истиот е одбранет во ИМЈ. Станува збор за нов материјал собран од авторката на терен. Во трудот е даден комплетен опис на говорот с. Рогачево, средно подгорско село завлечено во подножјето на југоисточниот дел на Шар Планина, на сите јзични рамништа: фонетско, морфолошко, синтаксичко, лексичко. Во трудот е претставен и топонимиски материјал од атарот на селото Рогачево, според кои, како што укажува авторката Вељановска Томовска, се разбира повикувајќи се, меѓу другото, на сета литература од областа на дијалектологијата и пошироко, овој говор покажува тесна врска со северните македонски говори, но и со соседните српски говори, а исто така се забележуваат и одделни особености коишто го изделуваат од северните говори но и од другите полошки говори. Авторката Вељановска Томовска јасно констатира дека рогачевскиот говор припаѓа на северните македонски говори, односно според поделбата на Б. Видоески на полошките говори на три типа, тој спаѓа во групата на крајните северни долнополошки говори.

Вториот труд *Социјалниџе медиуми во конџексџи на јазичнаџа џисменосџи на младџиџе* е коавторски на Јасмина Јовановска и Елизабета Бандиловска. Овој труд претставува интегрален текст на истоимениот научноистражувачки проект реализиран на Педагошкиот факултет „Св. Климент Охридски“ – Скопје во текот на 2021 година. Трудот претставува обид да се испитаат начините на кои комуникацијата преку социјалните мрежи влијае врз македонскиот стандарден јазик и учествува во изградбата на новиот јазичен идентитет, особено кај младата популација. Споед авторките, иако социјалните мрежи не се единствена, ниту основна причина за неправилна употреба на македонскиот јазик, тие се еден од факторите што ја забрзуваат оваа употреба. Во трудот е анализирана комуникацијата што се одвива на Фејсбук-мрежата како најпопуларна, односно направена анализа врз прибран корпус од искази на македонски јазик од социјалната мрежа Фејсбук, врз основа на што се извлечени одделни јазични карактеристики во однос на (не)употребата на македонскиот стандарден јазик. Притоа е направена детална

правописна, морфолошка, синтаксичка и лексичка анализа на корпусот од искази. Тргувајќи од ставот дека корисниците на социјалните мрежи, особено младите, свесно или несвесно користат значително поедноставена и, во голема мера, изменета варијанта на македонскиот јазик, како последица од потребата за релативно брза комуникација, целта на авторките на односниов труд е преку соодветни заклучоци и одредени конкретни предлози (препораки) да се влијае за да се спречи натамошната ерозија на македонскиот јазик и да се зачува јазичниот идентитет на изворните говорители.

На крајот на оваа промоција на овие две списанија, *Македонски јазик* и *Македонистика*, од оваа година ќе имаме уште едно ново македонско списание за етимологија, *Etymologica macedonica*, да си посакаме и следната година повторно да се видиме на промоција на нови отпечатени изданија на овие значајни списанија на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Светлана Давкова-Ѓоргиева¹

---

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, davkovas@yahoo.com

УДК 811.163.1:003.349.8(497.7)(038)(049.3)

**РЕЧНИК ВО ФУНКЦИЈА НА ЛИНГВИСТИКАТА И
ДРУГИТЕ НАУКИ**
**(Промоција на вториот том од речникот на црковнословенски јазик
од македонска редакција, том втори v (vis (бројот 2 – свечена
облека),
и на петнаесеттата свеска од третиот том: гор/ti – dvi\ati**

Бездруго, најдобро е да почнам со Мисирков и со неговата дефиниција: јазикот е сокроишче, независно од кај му е, од македонската писмена традиција, т.е. дамаскинарска, тезаурусна, т.е. речничка традиција, или од предавањата на некој од универзитетите на кои се здобивал со солидно филолошко образование, меѓу другото и од најдобрите лексикографи од тоа време, од кои учел и со кои соработувал, антиципирајќи не мал број идеи за јазикот, споделени меѓу лингвистите во тоа време.

Во секој случај, Мисирков колку и да го кажуваме антитрадиционалист, сепак бил длабоко врзан со старословенската проблематика, па нели бил принуден да студира Духовна академија, поточно да ја престудира, па потоа и медицина, области неопходни за Руската империја во тоа време, а најпосле по негов избор – филологија.

Но, веќе оваа учена тријада отвора простор за речник, дури и енциклопедиски со застапена религиозна (во најширока смисла на зборот), телесна (што ќе рече: и медицинска) и секако толковен речник што ќе е собрание од сите говори, па можеме да дополниме, не само во просторот туку и во времето.

Нагласено е тоа на извесен начин и во Воведот на речникот, од кој денес го промовираме вториот том, во кој целосно е застапена буквата **в**, што ќе рече, од самата буква **в** (со бројни значења) до **вис** (со значење: тенка платнена облека), попозната како **висон** и петнаесеттата свеска од третиот том, со речничко подзаглавие: **горѓти – движати**.

Имено, во Воведот пишува: Речникот претставува база не само за лингвистички проучувања, туку и за проучувања во различни други области, почнувајќи од книжевната историја до литургистиката, а меѓу нив се вметнати историјата, правото; а, да не зборуваме за византологијата и балканистиката.

Бројот **два** отвора редица граматички и семантички прашања, толку значајни за лингвистиката, исто колку и лексиката поврзана со облеката. **Т** на извесен начин е поврзана со редица области, од филозофијата на јазикот до етнографијата на комуникацијата и семиологијата, па овој том е неисцрпен

извор за дел од овие теми. Исто како што отвора, токму со својата илустративност, имено, зборот да се даде во доволно јасен контекст и редица граматички проблеми, што ја надополнуваат претставата за семантичко-синтаксичките односи претставени во старите текстови, како што се сложените граматички односи кон семантиката на одделни зборови, на пример: вариво, со што ни се отвора сета перспектива на функционалната антропологија: односот на (ис)храната, што е тесна врска со односите кон облеката и говорот; или пак односот меѓу глаголите што означуваат „внимание“ (во етимолошка врска со „собрание“) и можниот начин во експликацијата на лексемата **варовати**.

Кога го имаме денес в раце вториот том, и се задлабочиме во областите што тој ги разоткрива, бездруго, ќе пронајдеме и други области, во согласност и со интересот на современиот човек. Дел од тие интереси не се нови, само што денес им обраќаме особено внимание, како на пример на: времето (погода), или модата. Токму на буквата **в** има не така мал број зборови од семантичкото поле **време**, а кога веќе ја спомнавме тенката платнена облека, не ни останува ништо друго освен да споменеме неколку клучни особености на речниците, пред сè: синонимијата и контекстуалноста, како и упатувањето на други зборови.

Сета таа сложена стратегија и тактика на составување на речници ни го доловува и времето што е посветено овој речник да стигне до глаголот **движати**, т.е да се придвижи до збор што е близок до зборот успех, се разбира преку глаголот: **спешити**. Тоа ни дава за право да се навратиме вкратце на историјата на овој речник, но не од почетокот, туку од 1985 г., кога излегува Индексот кон речникот на македонските библски ракописи, со посвета, кон 1100 годишнината од смртта на Методиј. Овој речник послужува за строга структурална анализа на зборообразувачките модели во старите библски ракописи, а се разбира другите типови анализи, од функционалната до стилистичката, остануваат за „Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција“ чиј прв том излезе во 2006 г. **Вовед, а, б**, а еве го Вториот том. 2023 г. време доволно за зрелост. Третиот том очигледно ќе ги опфаќа буквите **г** и **д**.

Да им се вратиме на науките, и да почнеме од книжевната историја. Има неколку значајни дела поврзани со настани што ја прават посебна македонската книжевност од 19 век и, се разбира, македонската култура, пред сè, како особеност на интелектуалниот стил, на знајбите на нашите предци на кои оваа литература, црковната им била мошне добро позната.

Дозволете ми да спомнам само еден пружител, често цитиран од Блаже Конески, зборовите што му ги упатува мајката кога го водат Прличев во затвор. Истите зборови ги употребува и мајката на Христо Узунов, кога го водат него во затвор. А, ако навлеземе во приказните што ги отвораат имињата застапени во вториот том го наоѓаме светиот македонски маченик Валентин, кому мајката му ги упатува истите зборови. Станува ли збор за случајно совпаѓање, или за своевидна промисла добро осознаена од интелектуална сфера со која христијанството го победува паганството е сосема друго прашање, но не е неважно, ако произлегува од јазичното сокроишче. Исто како што не е мал бројот на општословенските зборови од паганската сфера што подоцна навлегле во библските и во другите средновековни книги, особено во дамаскиот. Еден од тие зборови, обработен во вториот том, е зборот **волја**,

инаку збор со речиси најголем број значења во овој том, што би одговарало и на повеќе области или науки и вештини, ако се има предвид содржината на дамаскиот. Инаку, според етимолошкиот речник на Петар Скок, *волја* е во превој со зборот *вели*, а овој глагол е со изразита честота во македонскиот јазик, но не и во други словенски јазици. И, сега, ако направиме споредба меѓу ситуациите во кои е застапен глаголот **велѓти** и контекстите на зборот **волѓ**, пред нас се отвора цел еден репертоар (регистар) на искази во кои се чувствува не само длабоката мотивираност на знакот (во логичка смисла), туку и ситуациите во кои се допираат значењата на соодветните збороформи: **вела ти лазаре встани** (исполнување нечија волја) наспроти **грѓси мои велатъ ми мльчание имѓти** (Лесновски паренезис), исказ што подразбира силна волја.

Овде сега слободно можеме да направиме временски вртолум (го има овој збор во вториот том), па да се вратиме на почетната идеја за овој речник од Москва, 1958. Требало да биде тоа еден речник што ќе ги опфати сите словенски ракописи, но ништо од таа идеја. А таа идеја како да не е од 1958, туку од почетокот на векот. Таа се сообразува со идеите на Шчепкин и на неговите проучувања на Болоњскиот псалтир. А никаде толку метафори како во коментарите кон Болоњскиот псалтир. И никаде толку оказионализми што палеославистиката ги нарекува хапакси, како во старите текстови, врз чијашто основа се оформени структурните модели на зборообразувањето во словенските јазици. Но, и повеќезначноста на зборовите на преминот од митологија во религија, меѓу кои спаѓа и зборот **горѓти**, со оној пример на преминот од 14 во 15 свеска Впрочем, промоцијата на претходната светска ја завршивме со зборовите: Речникот продолжува. НАМ НИ ОСТАНУВА ДА СЕ ДОСЕГУВАМЕ ДОТОГАШ ОД КАЈ ЛИ ИМ Е ОНОЈ ПРИМЕР: gor/h5 \e oudove ihq 3zx \e l2bovni5 ne r/[ah5 s3. и токму затоа, нестрпливо ја очекуваме следната свеска. А сега читаме 186v21 Les. од „Слово за судот, за љубовта и за покајанието“ во кој клучна мисла е: „Оган бесмртен е љубовта божја“.

Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција постепено ја отвора панорамата на македонската средновековна лексика и овозможува споредби со други соодветни речници, како на пример, со Речникот на црковнословенскиот јазик од хрватска редакција. А, во македонскиот наспроти хрватскиот, импонира богатството на зборови од парадигмата **гостилница**.

Не е подалеку и метафората, онаа предикативната по структура, а когнитивна значење, умертничка по употреба: `rostq estq gore]ina okolo srQdQca krQvq pohot \elatelnaa (Крнински дамаскин).

Одделни речнички статии, пак, сами по себе, претставуваат научни трудови што заслужуваат високо вреднување, како статијата за лексемата **да**. Мало зборче, многу улоги!

Петнаесеттата свеска од третиот том опфаќа зборови кои сами по себе ја испишуваат историјата на македонскиот јазик. Еден од нив е на маргините на Битолскиот триод: **грѓбо!** А со колку ли граматички значења го опфатил овој збор препишувачот на триодот.

И колку ли енергија внесле во овој речник составувачите...

Речникот претставува база не само за лингвистички проучувања туку и за минуциозни проучувања во другите науки и области од витално значење и за ова денешно време..

Димитар Пандев¹

---

¹ Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје, d.pandev@flf.ukim.edu.mk

УДК 929Конески,Б.(062)(049.3)
УДК 378.096:8(497.711)"1946/2021"(060.91)(049.3)

МЕЃУНАРОДЕН НАУЧЕН СОБИР ВО ЧЕСТ НА ДВА ЈУБИЛЕЈА

(Зборник на трудови од меѓународниот научен собир

„100 години Блаже Конески и
75 години Филолошки факултет“)

Во годината кога празнувавме два големи јубилеја, 100 години од раѓањето на патронот на Филолошкиот факултет, Блаже Конески, и платинест јубилеј – 75 години од основањето на Филолошкиот факултет, на 13 и 14 декември 2021 год., во хибридно издание се одржа меѓународен научен собир „100 години Блаже Конески и 75 години Филолошки факултет“. Зборникот од овој еминентен научен собир во електронско издание (Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2023 год.), на 414 страници донесува најнови, тековни проучувања на сестраноста, на енциклопедискиот влог на Конески во/за јазикот, книжевноста и преводот. Меѓународниот редакциски одбор под уредувачката *џалка* на проф. д-р Емилија Црвенковска и проф. д-р Зоран Анчевски се погрижиле пред себе да имаме технички педантно подготвена стручно-научна литература, не само во македонистичките кругови во земјава и во странство, туку и надвор од нив.

Зборникот вклучува 35 научни трудови, од кои 26 се од областа на јазикот, а 9 од областа на литературата и културата. Трудовите ги покриваат двата тематски блока кои ги одразуваат двата јубилеја. Во рамките на секој блок се вклучени реферати на повеќе различни теми претставени на Собирот од страна на истакнати научни имиња, еминентни професори, научници и академици од повеќе земји. Текстовите од јазик и од литература следуваат по поздравните обраќања и по пленарните реферати. Со трите поздравни обраќања, на деканката на Филолошкиот факултет, проф. д-р Анета Дучевска и на продеканите на Филолошкиот факултет, проф. д-р Валџбона Тоска и проф. д-р Осман Емин, започнува овој Зборник.

Во продолжение следуваат пет пленарни реферати: на Зоран Анчевски кој во текстот „Конески и европската модерна“ доминантно се задржува на прашањето во колкава мера македонскиот поет и лингвист Блаже Конески со својата поезика може да се смести во контекстот на европскиот модернизам; на Емилија Црвенковска која во текстот „Интердисциплинарен пристап во историскојазичните проучувања на македонскиот јазик (Или: Последниот разговор со Конески)“ го истакнува визионерството на Конески, меѓу другото, да ја процени важноста од интердисциплинарниот пристап во идните историскојазични проучувања на македонскиот јазик, односно напуштање на стереотипите на класична анализа на стар текст и разгледување на работите во

поширок контекст. Трудот на Виктор А. Фридман е посветен на „Важноста на балканските лингвистички контакти за македонскиот јазик“, акцентирајќи го важниот и вреден придонес на Конески за проучување на македонскиот јазик во балканскиот јазичен сојуз во неговата *Историја на македонскиот јазик*. Ала Шешкен во „Рускиот круг на Блаже Конески“ се осврнува на поврзаноста, на контактите на Конески со Русите и со руската култура, литература и наука во текот на целиот творечки живот. Иван Цепароски во „Хуманизмот на Конески“ потврдува дека целото научно и книжевно дело на Конески, но и целиот негов живот, се доказ / пример за афирмација на хуманизмот и на неговите вредности, толку нужен и денес на локален и на глобален план.

Зборникот започнува со трудовите од јазик, односно со текстот на Гордана Алексова на тема „Да-конструкцијата како стилско средство во прозата на Блаже Конески“. Во преден план на трудот е толкувањето на референцијалната и на поетската функција на *да*-конструкцијата во прозата на Блаже Конески, како дел од експресивната јазична граѓа во збирката *Лозје*, во записите од *Дневник по многу години* и *Дневник од Нишка Бања* и во мистификацијата *Таблица прваја*.

Ирина Бабамова се задржува на „Придонесот на Блаже Конески за македонската традуктолошка мисла“, со цел да се согледаат ставовите и размислувањата на Конески на преведувачки план и да се издиференцира неговиот придонес за конкретни сегменти на теориската и применетата наука за преведувањето.

Елени Бужаровска го насочува своето внимание кон „Интересот на Блаже Конески за изучување на македонски текстови напишани со грчко писмо: еден непознат ракопис“, целно заджувајќи се на еден досега непознат текст на Конески подготвен како предлог-експликација за докторски труд каде што тој ги изнесува аргументите за обликување на истражувањата на македонските текстови напишани со грчко писмо.

Во статијата на Славица Велева „Називите на лица во прозното творештво на Блаже Конески“ се претставуваат називите на лица според ономазиолошката категорија лице во прозното творештво на Конески, како и функционалноста и компатибилноста на определени зборообразувачки модели за продуцирање изведенки со исто или со слично значење.

Маргарита Велевска и Мира Трајкова во заедничкиот труд „Фраземи со соматската компонента 'main' (рака) во францускиот јазик и нивните еквиваленти во македонскиот јазик“ ги анализираат фраземиите со соматска компонента *рака* во францускиот јазик и нивните еквиваленти во македонскиот јазик преку споредба на значењето на соодветната фразелоска единица, со утврдување на степенот на целосна или делумна семантичка еквивалентност или, пак, отсуство на еквивалент.

Коавторките на трудот „Лексиката во време на корона (врз материјал од македонскиот и од рускиот јазик)“, Катерина Велјановска и Биљана Мирчевска-Бошева, ги истакнуваат разликите и сличностите во образувањето, употребата и застапеноста на пандемиската лексика во македонскиот и во рускиот јазик, кога

еден пресвртен момент во поновата историја на човештвото дава неверојатен импулс за јазична продуктивност.

Интересот на Татјана Гочкова–Стојановска е насочен кон „Пристапот на Конески кон основните поставки во јазичното планирање и јазичната политика на македонскиот литературен јазик“, преку анализа на делото на Конески *За македонскиот литературен јазик* (1967 г.).

Предмет на истражувањето на Јасминка Делова-Силјанова се фраземите и нивниот превод од чешки на македонски јазик, односно преводот на фразите како најтешки јазични единици за превод, преку задржување на фраземите со соматска компонента во романот *Во темнината* од Ана Болава и нивниот превод на македонски јазик.

Кристина Дуфкова во својот труд „*Наши сѐе, или нивни?*“. Аудиовизуелниот материјал како дидактичка алатка во наставата по македонски јазик како странски“, се фокусира на пристапите за изучување на македонскиот јазик како странски во Чешка, со акцент на онлајн-алатките и аудивизелните материјали, а со цел да се постигне подобра комуникациска компетентност во рамките на најниското ниво на употреба на јазикот (A1).

Заедничкиот прилог на Катерина Ѓурчевска-Атанасовска и на Борче Арсов „Глаголскиот прилог во расказите *Лозје* и *Пошез* на Блаже Конески и неговите еквиваленти во преводите на англиски јазик“ го проучува значењето на глаголскиот прилог и неговите преводи на англиски јазик (од формален и од семантички аспект) во двата расказа на Конески.

Красимира Илиевска во својата статија го претставува Л. Г. Мазинг и неговиот интерес за македонскиот јазик на крајот на XIX век, преку задржување на проучувањето на рефлексите на *tj и *dj, како и на студијата за македонскиот акцент, со што ја истакнува важноста на македонистичките истражувања на Мазинг.

Лилјана Макаријоска го разгледува влогот на Блаже Конески во проучувањето на апостолите од првата редакција, врз основа на лексичка и текстолошка анализа на јужнословенски апостолски текстови од прва редакција како дел од словенското ракописно богатство.

Радица Никодиновска во прилогот „Македонските преводни еквиваленти на имињата на ликовите од збирката приказни *Fiabe Italiane* од Итало Калвини“ се осврнува на преводните решенија на имињата на ликовите во збирката *Италијански приказни собрани и адаптирани* од страна на Итало Калвино.

Димитар Пандев и Марија Пандева ја разгледуваат и ја систематизираат конечната ексерпција на Конески за вториот дел од *Грамајшката на македонскиот литературен јазик (за формите и нивната употреба)*, односно го утврдуваат корпусот што му послужил на Конески за опис на формите и за нивната употреба во македонскиот јазик.

Олга Панкина во својот труд „Блаже Конески во препев на руски“ пишува за препевот на поетското творештво (до 1987 г.) на Блаже Конески од

средината на минатиот век па до денес, преку застапеност на неговата поезија во антологиски избори, сè до препеви на неговите поетски збирки.

Искра Пановска-Димкова интересот го насочува кон „Актуелноста на фонолошките теми кај Конески“, претставувајќи две и денес актуелни теми, опфатени во Граматиката на Конески; односно ги претставува двете теми со ист предмет – неправилности во акцентирањето (причини и последици) на акцентските целости од придавка и именка и на политичкиот акцент.

Марија Паунова се навраќа кон трудот на Конески „Црковнословенскиот јазик на фреските во Македонија“ (1975 г.) со акцент на фреско-натписите објавени во него и нивните јазични особености, зашто во јазикот на натписите врз фреските станува збор за специфична употреба на црковнословенскиот јазик нужна за добивање поширока слика за историјата на македонскиот писмен јазик.

Во заедничкиот труд на Елена Петроска, Станислава-Сташа Тофоска, Бобан Карапејовски и Бојан Петревски насловен „За граматичките и (лексичките) статии на Конески во Граматиката и пред неа“ се разгледуваат статиите (за речникот на македонскиот јазик, за релативните заменки, за акцентот, за глаголските времиња, како и приказот на Конески на *Грамаџика* на Лант) во кои Конески разработува граматички и лексички теми уште пред објавувањето на *Грамаџиката*.

Симон Саздов се зафаќа со разгледување на некои поместувања на правописните принципи на македонскиот јазик (или: за традицијата и иновацијата), односно ги има предвид сè почестите случаи на небележење на едначењето по звучност и (не)удвојување на согласките во зборот, со цел да се дојде до можните причини за оваа состојба.

Коавторскиот труд на Силвана Симоска и Лидија Аризанковска во овој Зборник, го насочува вниманието кон „Конески и современите развојни тенденции во македонскиот јазик низ призмата на германскиот и на словенечкиот јазик“ преку разгледување на транслатолошките и општествено-сензитивните импликации врз јазичните дискурси, употребата на стандардниот вариетет во медиумите, влијанието на англискиот јазик, потребата за креирање јазична политика...

Jan Sokołowski во „Błaże Koneski i jego związki z Uniwersytetem Wrocławskim“ пишува за многугодишните научни врски помеѓу академик Блаже Конески и Вроцлавскиот универзитет, почнувајќи од далечната 1947 г.; преку добивањето на титулата *doctor honoris* (1973 г.) на Универзитетот во Вроцлав.

Намита Субиото во својот труд се задржува на јубилејот „60 години изучување на македонскиот јазик, литература и култура на Филозофскиот факултет при Универзитетот во Љубљана“, преку претставување на историјатот на македонистиката на оваа институција.

Лидија Танушевска и Андреј Јованчевски се фокусираат на препевите на Конески од полски јазик, најпрвин преку осврнување на мотивацијата и лирските преференции на Конески за избор на поезијата од полски јазик, потоа

се задржуваат на непреводливите (културни) елементи во поезијата и начинот како Блаже Конески се справил со нив.

„Блаже Конески за македонскиот литературнојазичен развој“ е насловот на трудот на Искра Тасевска Хаџи-Бошкова, која преку истражување на раните статии на Конески (од 50-тите години на 20 век) и на подоцнежните статии за македонскиот литературен јазик, го потцртува неговиот јасен методолошки избор – да ја иследува македонската литература повеќеслојно, како систематичен тек од различни литературни творци и како предуслов за развој на македонскиот јазик.

Текстот со наслов „Улогата на Конески во проучувањата на македонскиот јазик во Бугарија“ на Грејс Филдер и Елена Петроска открива една досега непозната читанка/учебник со текстови на словенските јазици (1958 г., Софија), во која е претставен и македонскиот јазик преку текстови од македонски автори и бугарско-македонскиот речник кон македонските текстови.

Предмет на анализа на Марина Цветановска во последниот текст од овој дел е „Македонистиката на Истанбулскиот универзитет, Р Турција“, во кој се укажува на важноста од континуитетот на опстојување на лекторатите, во конкретниот случај во Истанбул, со што се потенцира визионерската идеја на Конески за важноста на македонистката во светот.

Во првиот прилог од делот посветен на литература „Апокрифниот бог и силата во песната *Одземање на силата* од Блаже Конески“, Венко Андоновски се задржува на исчитување на песната *Одземање на силата* од Конески, обидувајќи се да покаже дека ликот на Бог во поезијата на Блаже Конески ими апокрифно потекло.

Трудот со наслов „Шкловски, Јакобсон и Фројд во имплицитната поетика на Блаже Конески“ на Ангелина Бановиќ-Марковска, разгледува неколку книжевно-теориски поими блиски до рускиот формализам и до Прашката структуралистичка школа кои Конески ги доведува во врска со Фројд.

Анастасија Ѓурчинова во својот прилог „Блаже Конески во италијанската литература и култура“ се осврнува на книжевната комуникација на Конески со Италија преку задржување на неколку облици на книжевна рецепција: читателска, преведувачка и авторска, со цел да претстави некои од позначајните италијански интреси на Блаже Конески.

Релацијата: поетот (Конески) и градот (Париз) преку акцент на двете песни на Блаже Конески, *Прошпавање од Париз* и *На гробот на Пол Елијар*, се во фокусот на Лидија Капушевска-Дракулевска во статијата со наслов „Поетот пред лицето на градот (Блаже Конески и Париз)“.

Владимир Мартиновски во „Поетите пред тајните на хуморот: Шарл Бодлер и Блаже Конески за карикатурата“ се занимава со ставовите за значењето на карикатурата како уметничка практика на две клучни фигури на француската и на македонската книжевност, Бодлер и Конески.

Весна Мојсова-Чепишевска и Иван Антоновски во трудот „*Просӣа и с̄иро̄а македонска ѝесна* како лирска биографија на Конески“, преку задржување на песните застапени на грамофонската плоча *Просӣа и с̄иро̄а македонска ѝесна* (1981 г.) прават обид да ги издвојат кодовите на лирската биографија на Конески, а коишто се присутни / повторливи во реченици сите творечки фази на Конески.

Кристина Николовска во својот труд „Поетско-есеистичкиот извор на Конески“, научното љубопитство го насочува кон препознавање, покажување и интерпретирање на *изворӣӣе* кои носат суштини, сознанија, аксиологии и достигнувања, а кои се белези на книжевниот опус на Конески.

Славица Србиновска и Маја Бојациевска во статијата „Блаже Конески како компаратист“ прават продлабочена анализа на творештвото на Конески, на неговите научни и критички студии и есеи, каде што се актуализираат проблемите, прашањата и апориите на компаративната книжевност, при тоа нагласувајќи дека македонската книжевност, како книжевност со висока вредност, има потенцијал и потреба за постојано споредување со *орӯџи* книжевни култури и традиции.

Последниот труд на Елизабета Шелева насловен како „Блаже Конески во 21 век“ става акцент на лирското преиспитување и антрополошката запрашаност на Конески околу сопствениот *крстӣ* на потеклото, зашто често писателите кои потекнуваат од оспоруваниите мали литератури и култури не добиваат статус на народни (колективни) трибуни и гласноговорници.

На крајот од Зборникот е даден список на учесници (44 домашни, 8 странски).

Пред нас имаме одлично издание, не само заради педантните графичко-технички решенија, туку, пред сè, поради содржината што ја нуди; импозантен број студиозни истражувања за кои сме уверени дека ќе побудат интерес не само во научните кругови, туку и пошироко. Темите на Собирот се посветени на великиот Конески и на неговото опсежно дело; на патронот на нашата институција – Филолошкиот факултет во Скопје и се содржани во овој Зборник. Тие зборуваат за безвремениот, современиот Конески, зашто секогаш, одново и одново се откриваат нови димензии на неговиот ерудитивен придонес во и за јазикот, литературата и културата, а кои не само како завет, туку и како патоказ Конески ги остави на своите наследници, нам и на генерациите коишто доаѓаат.

На крајот би сакале да го истакнеме и влогот на уредниците на овој Зборник, проф. д-р Емилија Црвенковска и проф. д-р Зоран Анчевски, поточно нивната енергија, посветеност и умешност во овозможувањето рефератите од овој Собир да станат трајни и достапни за секого. Оваа претставување го завршувам со мисла на Петре М. Андреевски „Дај боже, барем на секои сто години да ни се раѓа Блаже Конески“.

Марија Паунова¹

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје, marija.paunova@flf.ukim.edu.mk

УДК 811.163.3'342(049.3)

УДК 811.163.3'344(049.3)

„ФОНЕТИКА И ФОНОЛОГИЈА НА МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК. СЕГМЕНТАЛНА ФОНЕТИКА И ФОНОЛОГИЈА“

**(Ирена Савицка, Агата Травињска, Веселинка Лаброска, Ана
Цихнерска,
Бранислав Геразов, МАНУ, 2022 г.)**

Оваа година во издание на МАНУ излезе од печат уште еден том – плод на проектот „Фонетика и фонологија на македонскиот стандарден јазик“, со поднаслов „СЕГМЕНТАЛНА ФОНЕТИКА И ФОНОЛОГИЈА“. Така со ова, заедно со претходниот том „СУПРАСЕГМЕНТАЛНА ФОНЕТИКА И ФОНОЛОГИЈА“, се заокружува описот на фонетско-фонолошкиот систем на македонскиот современ стандард, што беше основната цел на истражувачкиот проект на Полската академија на науките, поддржан од Истражувачкиот центар за ареална лингвистика (ИЦАЛ) при МАНУ. Во него учествуваше тим од полски и македонски истражувачи под раководство на проф. д-р Ирена Савицка, светски познат лингвист, славист и балканист. Оваа обработка на изговорот на македонскиот јазик е пообемна, посовремена и посистематска од сè што е досега направено во областа на македонската фонетика и фонологија.

Томот „СЕГМЕНТАЛНА ФОНЕТИКА И ФОНОЛОГИЈА“ е посветен на фонетските единици, дефинирани како „деловите на пораката т.е. деловите на говорниот бран – идентификувани во говорот од македонските учесници како единици што не се деливи понатаму“. Накусо, во овој том е даден опис на артикулацијата, акустиката и дистрибуцијата на овие единици. Материјалот е организиран така што во првите две глави се изложени теоретската основа и поимите кои понатаму се користат во анализата, а во третата глава се дава општ преглед на македонските гласови со нивните основни својства. Интересно е дека тука како елемент на гласовниот систем е вклучена и јунктурата, што е негативна реализација, односно пауза. Таа е дефинирана како „еден вид фонема што ја сигнализира нетечната поврзаност на сегментите што ја опкружуваат“. Процесите што се појавуваат на јунктурите имаат важна улога врз конечната реализација на зборовите и затоа е потребно да ѝ се посвети поголемо внимание.

Во следните три глави е даден детален опис на артикулацијата и акустиката на самогласките, сонантите и опструентите преку анализа на говорниот материјал собран за овој проект. Описите на артикулацијата се јасни и систематски, придружени со слики на кои убаво се гледаат промените што настануваат во говорниот апарат при изговорот. Описот на акустичките

особини е надополнет со спектрограми, вредности на добиените фреквенции и графикони со резултати од анализата на снимениот материјал. Авторите редовно укажуваат каде нивните анализи ги потврдуваат веќе познатите факти, а каде се разликуваат од поранешните ставови, при што се истакнуваат поединости кои се дополнително забележани во ова истражување. Таму каде што остануваат отворени прашања се посочува потребата од дополнителни испитувања. На пример, се потврдува дека слоговното *p* е придружено со вокалниот елемент [ə], но се забележува дека тоа се случува и со согласничката варијанта, а разликата е веројатно во повеќеслојноста. Меѓутоа, се истакнува дека тоа е „само тенденција што треба статистички да се провери на поширок примерок на говорници, а не правило што би овозможило диференцирање на реализациите на слоготворното и на неслоготворното *p* во современиот македонски стандард“.

Многу значаен аспект на описот на гласовните единици е фактот дека се обрнува особено внимание на промените на карактеристиките на гласовите во разни опкружувања (и на јунктурите), што е особено важно за добивање вистинска претстава за изговорот на еден јазик. Создавање на синтетизиран говор само со особините на изолирани гласови дава неприроден говор, како што на почетокот се добиваше од компјутерите, па информатичарите во оваа област научија да им обрнуваат повеќе внимание на контактните и другите алофонски појави. И описите на варијантните појави на сите единици се придружени со слики на спектрограми и статистички податоци за честотата. Кај самогласките, особено се обрнува внимание на квалитативните разлики во зависност од акцентот и реализацијата на самогласните групи, но се разгледуваат и во контакт со согласките, иако таму не се забележани позначајни промени, освен „во контекст на меки согласки, кои дејствуваат со поместување напред на артикулацијата на соседните (и претходните и следните) самогласки“. Во прегледот на дистрибуцијата на сонантите, исто така, се разгледува изговорот на фонемите во различни позиции и се дефинираат правила според честотата на реализацијата на одредени варијанти. Се покажува комплексноста на апроксимантот и на ликвидите. Кај опструентите се разгледуваат процесите на асимилација, поконкретно алвеоларизацијата, африкатизацијата и палатализацијата, со акцент на процесите што не се внесени во правописните норми, како и појавата на корелација по звучност (санди), каде што се забележани повеќе варијации и отстапувања од воспоставените правила.

Во последната глава, насловена „Фонетика на текстот во македонскиот јазик“ се дадени резултатите од анализата на честотата на појавување на гласовните единици и нивни комбинации во корпус од македонски текстови.

Книгата „Сегменталната фонетика и фонологија“, заедно со претходната за „Супрасегменталната фонетика и фонологија“, изработени во рамките на проектот „Фонетика и фонологија на македонскиот стандарден јазик“, претставуваат, на одреден начин, пример за современо лингвистичко истражување, кој треба да се следи во испитувањата од сите сфери на јазикот. Се надевам дека овие два тома, кои се одликуваат со повеќе посебности, ќе поттикнат позитивни процеси во нашата академска средина. Ќе изложам

неколку работи што, според моето мислење, го издвојуваат овој проект, и поконкретно овој том, од претходните описи на македонскиот фонетско-фонолошки систем.

Прво, целиот проект се одликува со кохерентна, систематски осмислена методологија на истражување. Студијата се базира на анализа на снимен говорен материјал и негова обработка со најнови техничко-технолошки средства, што дава можност за попрецизен опис на фонетските сегменти од сите аспекти, во споредба со она што е работено порано врз основа на набљудување. Новите техники нудат нови можности, кои се овде искористени за да се проверат, дополнат и ревидираат поранешните описи.

За анализата користени се снимки на Радио Скопје изговорени од професионални спикери (40 часа), корпус на реченици и зборови снимени од избраниот говорник модел – лице од женски пол, на возраст од околу педесет години, со универзитетско образование и со потекло од западниот дел на Македонија. Дополнително, направени се снимки на двајца говорители од помладата генерација – жена и маж. Овој обемен говорен материјал нуди можности да се погледне изговорот од разни аспекти и да се навлезе во сите можни поединости.

Друга важна особина поврзана со методолошката поставка е јасното дефинирање на предметот на истражување, целта и критериумите. Според авторите „Предмет на описот е современиот македонски литературен јазик — јазик што се користи како мајчин јазик во разни општествени ситуации — службени и секојдневни, изговор дефиниран од корисниците како точен врз основа на идентификација со шема утврдена со текот на времето, спонтано и намерно, и опишана во нормативните публикации.“ Моделот на правилна реализација на фонетските единици се утврдува според следниве критериуми:

(1) статистички критериум – се опишува онаа артикулација што количествено преовладува, односно, што најчесто се појавува во испитуваниот материјал;

(2) социолошки критериум – се испитува артикулација на образованите луѓе, па според тоа се води и изборот на материјалот за анализа;

(3) критериум за прагот на прифатливост – се избира артикулација која генерално не е негативно оценета при проверката на перцепцијата на родените говорители, што значи дека изборот се базира на анкети, а не на импресионистички констатации.

Целта е овој опис да служи како норма, стандард (она што е вообичаено) за изговорот на македонскиот современ стандарден јазик. Имајќи ја предвид прецизноста и обемот на истражувањето, можеме да бидеме сигурни дека е тоа најреалната слика што може да се добие во овие услови.

Друго што треба да се истакне е изборот на основната теоретска рамка, а тоа е натуралната (природната) фонологија, како дел од пошироката лингвистичка теорија наречена натурална лингвистика, чиј главен претставник е Волфганг Дреслер. Според авторите, оваа теорија ги има следните карактеристики: „Во овој пристап, фонологијата се заснова на збир на универзални фонолошки процеси, од коишто секој јазик прави свој избор. ...

Натуралната фонологија, според нејзините следбеници, е функционална теорија, има голема моќ за објаснување и има практични апликации (на пр. во усвојување на втор јазик и во говорна терапија). Во натуралната теорија „фонологијата е неразделна од фонетиката“. Со тоа се разбива уште еден традиционален став за издвоеноста на фонетските (конкретни, физички) и фонолошките (апстрактни, ментални) појави. Тоа значи дека не се претпоставува дека во јазикот има појави кои не се реализираат на површината. Авторите образложуваат дека ја избрале оваа теорија бидејќи овозможува да се опише (како што велат) „слојот мотивиран од живи фонетски појави“, со оглед на тоа дека централно место во натуралната фонологија зазема „компетенцијата на изведбата“ во сите ситуации на употреба на јазикот. Покрај тоа, бидејќи произлегува од структурната фонологија блиска е до оваа теорија, која е подобро позната во нашата средина. Всушност, за описот на процесите се користи терминологијата од структурната фонологија, а за правилата би требало да се навлегува во морфологијата, што се надеваме ќе биде предмет на некоја следна студија.

И на крајот она што го издвојува овој опис на гласовните единици е дека покрај деталниот опис на артикулацијата, големо внимание е посветено на акустичкиот аспект на сегментите. Досегашните описи на македонските фонетско-фонолошки единици се главно (ако не исклучиво) артикулативни. Овде описите на артикулацијата се надополнети со акустичка анализа, која се врши со помош на специјализирани програми за електроакустична анализа. Акцентот на овој аспект се сигнализира и со дизајнот на корицата, а исто така и со бројните спектрограми на кои се прикажани различни реализации на сегментите – поединечно и во групи, како и со графиконите од кои може да се види кои се типични реализации на испитуваните елементи. Акустичкиот аспект е важен и потребен од повеќе причини. Покрај тоа што со него се дава појасен преглед на карактеристиките на сегментите, акустиката е клучна за синтетизирање на говор за разни цели – како пример за изговор на зборови, изрази и реченици, претворање на говор во текст, електронско читање на текст, особено корисно за лица со оштетен вид итн. Верувам дека информатичарите и кај нас работат на тоа поле, па овие описи сигурно ќе најдат примена во нивната работа и ќе ги поттикне за поинтензивни истражувања.

Исто така, длабоко сум убедена дека овие два тома за фонетиката и фонологијата на македонскиот јазик ќе бидат широко прифатени и ќе се користат и во многу други области – и торетски и практични. Пред сè, тие претставуваат добро организиран, продлабочен вовед во областа фонетика и фонологија и треба да бидат задолжителна лектира за сите студенти на јазичните групи кои сакаат поинтензивно да се занимаваат со оваа лингвистичка дисциплина, самостојно или како дел од дијалектолошки, историски, етимолошки и други истражувања. Овој опис на говорните единици на македонскиот јазик им нуди на наставниците кои предаваат фонетика и фонологија на други јазици драгоцен материјал за контрастирање, а може да најде примена и за практични цели како на пример во логопедијата, фонијатријата, форензиката и сл.

Во оваа прилика сакам да им изразам искрено признание на членовите на тимот за нивниот труд и упорноста. Посебно треба да се истакне клучната улога на раководителот на проектот, проф. д-р Ирена Савицка, и ентузијазмот со кој таа го пренесувала своето знаење и стручност и го мотивирала и поттикнувала тимот. Им посакувам на сите многу успех во следните проекти. Исто така, им изразувам благодарност, во името на сите лингвисти што се занимаваат со македонскиот јазик, на членовите на ИЦАЈ и на МАНУ за поддршката на овој проект од самиот почеток и можноста да се објават резултатите. Особено е важно што двата тома се поставени на нивната веб-страница (<http://ical.manu.edu.mk/index.php/publications>) што ќе ги направи широко достапни за сите заинтересирани.

Лилјана Митковска¹

---

¹ Универзитет ФОН, Скопје, liljana55@yahoo.com

УДК 929Конески, Б.(049.3)

УДК 811.163.3'28(049.3)

**КОН КНИГАТА „ДИЈАЛЕКТОЛОГОТ КОНЕСКИ“ ОД
ВАСИЛ ДРВОШАНОВ**
(Васил Дрвошанов, *Дијалектџолоџиј Конески*, Бата прес, Скопје 2023)

Најновата книга од д-р Васил Дрвошанов под наслов „Дијалектологот Конески“ во издание на издавачката кука „Бата прес“ од Скопје претставува сериозен осврт на дијалектолошките трудови на Блаже Конески напишани во текот на неговиот живот и кои, секако, оставиле свој белег во проучувањата на македонскиот јазик не само кај нас туку и во странство.

Авторот на книгата, д-р Васил Дрвошанов е познат и признат лингвист и дијалектолог, проучувач на македонските дијалекти, кој долги години работел во дијалектолошкото одделение на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, бил и негов директор, а низа години како професор по македонски јазик работел и на Педагошкиот факултет „Климент Охридски“ при Универзитетот „Св.Кирил и Методиј“ во Скопје. Неговите многубројни дијалектолошки трудови и посебно неговите монографии, дијалектолошки и пошироко македонистички, се високо ценети во македонистичкиот и славистичкиот научен свет.

Уште на самиот почеток на книгата авторот го дефинира својот став кон ликот и делото на Блаже Конески истакнувајќи: „Многумина се прашуваа(т): Дали Конески (с. Небрегово, 19.XII 1921–Скопје, 7.XII 1993), повеќе е лингвист или повеќе е поет? За лингвистите, првенствено, тој е лингвист, а за писателите, пред сè, тој е поет. За волја на вистината, Блаже Конески е лингвист и поет. И тоа не каков било лингвист или каков било поет туку голем лингвист и голем поет. Всушност, Конески е најголем лингвист и најголем поет. Блаже Конески е мислител и мајстор на зборот. Голем мајстор. Велемајстор. Тој е на врвот и на полето на лингвистиката и на полето на книжевноста и долго ќе остане на самиот врв, пречекорувајќи го своето време и македонскиот простор.“

Во оваа книга на 165 страници авторот Дрвошанов се осврнува на вкупно 19 дијалектолошки трудови кои во текот на 40 години (1948 – 1988) Блаже Конески ги објавувал во разни научни списанија и зборници: *Македонски јазик*, *Прилози* и *Studia linguistica Polono-Jugoslavica* и во зборниците: *Годишен зборник на Филозофскиот (Филолошкиот) факултет*, *Зборник радова о Александру Белићу*, *Zbornik radova povodom 70. godišnjice života akademika Jovana Vukovića*, *Научна дискусија*, одржувана во рамките на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, како и во зборникот со материјали од симпозиумот во Стар Дојран на 27 и 28.VI 1987 година: (во рамките на „Дојрански ракувања“ '87) и во книгата *Струшкиот говор*: (според некои материјали од XIX век) на Крум Тошев. (Конески 1979).

Дрвошанов дијалектолошките трудови на Конески претходно ги обработил во три написи и ги објавил во списанијата *Македонистика*, *Современост* и *Литературен збор*, како и во зборникот *Македонскиот јазик – извор на научни истражувања* во период од шест години, почнувајќи од 2016, заклучно до 2022 година. Во книгата анализираниите студии и статии се обединети во една целост за да бидат подостапни на научната и на пошироката јавност. Трудовите на Конески се претставени хронолошки, според годината на нивното објавување. Дрвошанов во својот вовед нагласува „дека разгледуваните трудови на Конески се единствени од тој вид во македонската наука за јазикот и сосем малку или воопшто не ѝ се познати на пошироката јавност во Македонија. Ова е обид македонската поширока јавност да се запознае со прикажаните дела, коишто имаат висока научна вредност.“

Истовремено, Дрвошанов го искажува и својот став во поглед на дијалектолошките трудови на Конески и нивното место во науката: „Иако трудовите на Конески се публикувани пред неколку децении, тие никогаш не ја губат актуелноста. Разгледуваните трудови од областа дијалектологија на македонскиот јазик го осветлуваат Блаже Конески како извонреден дијалектолог. Оценките за анализираниите трудови се само патоказ до изворниците, коишто по начинот на интерпретацијата на дијалектниот материјал претставуваат модел за толкување на различни прашања од областа на дијалектологијата.“

Дијалектолошките трудови на Блаже Конески кои ги разгледува Васил Дрвошанов во неговата книга ги распределува во 6 целини. Тоа се целините: 1. Проучувањата на академик Блаже Конески на македонските говори; 2. Кон дијалектолошките проучувања на академик Блаже Конески; 3. Дијалектолошки написи на академик Блаже Конески за фонетски прашања; 4. Дијалектолошки прилози на академик Блаже Конески; 5. Написи за дијалектолошки прашања на академик Блаже Конески и 6. Прилози од дијалектологијата на академик Блаже Конески.

Во првата целина „Проучувањата на академик Блаже Конески на македонските говори“ се разгледуваат 4 труда објавени во периодот од 1948 до 1950 г.: (1) „Загубата на интервокалното *в* во западномакедонските говори“ (Конески 1948); (2) „Два прилога кон историјата на македонскиот јазик“ (Конески 1949а); (3) „Прилепскиот говор“ (Конески 1949б); и (4) „Една одломка од XIII век – споменик на Охридската школа“ (Конески 1950).

Авторот Васил Дрвошанов пишувајќи за првата статија „*Загубата на интервокалното в во западномакедонските говори*“ мошне опсежно, прецизно и детално ги прикажува ставовите на Б.Конески во врска со загубата на интервокалните гласови во западномакедонските говори, посебно на *в*, како и на сите гласовни промени што се поврзуваат со тоа, местото и улогата на акцентот во тие процеси, времето и територијата која е опфатена со тие процеси. Во заклучокот во врска со овој напис Дрвошанов истакнува: „... Блаже Конески, врз основа на изнесените анализи, заклучува дека кон крајот на XVI и XVII век во западномакедонските говори се установува третосложниот акцентски систем, се губи гласот /x/ и преминува во /в, ф/, се губи меѓувокалното /в/ и има јасен изговор на неакцентираниите самогласки.“

Вториот напис на Конески разгледуван во оваа целина е од областа на историската дијалектологија - „*Два прилога кон историјата на македонскиот јазик*“. Првиот дел од написот носи поднаслов „1. Кон изучувањето на говорните граници во западна Македонија во постојано време“, а вториот дел носи поднаслов „2. Кон историјата на формите за 3 лице множина од сегашното време во охридскиот говор“. Во првиот прилог Конески поаѓа од фактот дека „различните рефлексии на ж се земаат како основен признак за поделба на западномакедонското наречје“ (XII–XIII век) и преку анализа на топонимски материјал од западна Македонија, поточно преку изговорот на името на селото Збачди (Збџди, Збожди), потоа горнополошките села Зубовце и Вруток и некои други примери и укажува „дека некои примери посочуваат на постарите граници меѓу западномакедонските говори во однос на замената на /ж/, но некои топоними сведочат за извесно мешање на говорите во тој поглед.“

Во вториот прилог е анализиран развојот на наставката за 3 лице множина на сегашното време во охридскиот говорговор *-eēī, -eīī*. Конески анализираше текстови на охридски говор од XIX век, потоа материјал од *Четиријазичникој* на Даниила од крајот на XVIII век и го споредува со материјал од *Добромировото евангелие* и од *Охридскиот ајосјол* и од *Болошкиот исалир*, писмени споменици поврзани со охридскиот говор од периодот XII –XVIII век и заклучува дека „наставката *-aīī, -aaīī* е изворна во охридскиот говор и дека таа најдоцна откај втората половина на XVIII век почнала да бидува истиснувана од наставката *-eīī, -aeīī*, својствена на западните говори близу до Охрид, која се наложувала и во текот на XIX век со измената во *-eēī*.“

Третиот напис во овој дел е посветен на „студијата „*Прилепскиот говор*“, којашто е прв дијалектолошки труд на македонски јазик, во кој е даден „детален опис на современата состојба на граматичката структура и фонолошкиот состав на еден централен говор“ (Видоески 2013: 23).“

Студијата „Прилепскиот говор“ е поделена во два дела – I дел: За гласовите (247–268, односно 3–24) и II дел: За формите (со белешки за нивната употреба) (269–297, односно 25–53). На крајот авторот приложува два текста и четири писма на прилепски говор (297–299, односно 53–55). Студијата е заокружена со резиме на руски јазик (Прилепский говор) и со резиме на француски јазик (Le parler de Prilep).

На повеќе од 20 страници Дрвошанов дава детален приказ на оваа основоположничка студија за македонската дијалектологија придружувајќи го текстот со богат илустративен материјал од самата студија.

Четвртиот напис во оваа група е од областа на историската дијалектологија - „*Една одломка од XIII век – споменик на Охридската школа*“, во кој Конески „го разгледува прашањето за замената на носовките во охридскиот говор во 13 век“. Се работи „за една одломка од октоих, по сека веројатност најдоцна од почетокот на XIII век. Се однесува за три пергаментни листа, формат 29×20, употребени како подврзија за еден ракопис од српска редакција, од поново време.“ Со својата анализа Конески покажува „дека

носовоста на ж, љ не можела да биде изгубена во охридскиот говор во крајот на XII и на почетокот на XIII век“ туку подоцна (Конески 1950: 11).

Во врска со значењето на овие четири труда на Блаже Конески авторот, Васил Дрвошанов, истакнува: „Придонесот на академикот Блаже Конески во дијалектологјата на македонскиот јазик, претставен преку четирите библиографски позиции од неговиот ран творечки период, не е многу голем, но не е ниту мал. Меѓутоа, влогот на Блаже Конески во севкупната македонска наука за јазикот, несомнено, е најголем. Сведоштво за тоа колку неговиот придонес во македонистиката е голем зборува фактот што светската лингвистичка наука македонскиот лингвистички центар го признава како школа на Блаже Конески.“

Во втората група текстови обединети под заедничкиот наслов „Кон дијалектолошките проучувања на академик Блааже Конески“ влегуваат исто така 4 текста: (1) „Еден охридски текст од 19 век“. *Македонски јазик* II, 1951, 5, 97–102, (2) „Еден збор кај Г. Прличев“. *Македонски јазик* IV, 1953, 2, 32–33, (3) „Еден говор на Григор Прличев од 1866 година“. *Македонски јазик* XV, 1964, 1–2, 225–229, (4) „За еден прилепски ракопис од средината на XIX век“. *Македонски јазик* XXIII, 1972, 107–111 во кои академик Конески извршил дијалектолошка анализа на материјали и текстови од XIX век.

Васил Дрвошанов во својата книга прецизно ги разгледува анализите на Конески во наведените четири текста од XIX век, објаснувајќи дека првите три текста се пишувани на охридски говор и тоа во двата од нив македонскиот дел е пишуван со грчки букви, а последниот четврти текст содржи две слова на велешки говор и три апокрифни раскази на прилепски говор. Дрвошанов посебно го истакнува придонесот на Конески во изучувањето на македонските текстови пишувани со грчко писмо истакнувајќи: „Конески, исто така, забележува дека во македонската писмена традиција влегува и книжнината пишувана со грчко писмо. Тие текстови „сведочат за еден позитивен и плоден напор да се доразвива народниот јазик, да се обогатува со нови изразни средства, да се прилагодува за литературна употреба“ (Конески 1967: 30).

Во врска со значењето на ваквите проучувања на Блаже Конески во книгата на Васил Дрвошанов се констатира следново: „Покрај ова, со дијалектолошките проучувања на академик Блаже Конески на материјалите и на текстовите од XIX век, независно од тоа, дали се пишувани на кирилица или со грчко писмо, можат да се согледаат поблиску некои развојни тенденции во македонските народни говори пред сто и педесет години. Но, не е само тоа. Македонските говори низа векови ја чувале својата посебност и со својот пламен го осветлувале единствениот и правилен пат на нашите предци до денешни дни во самостојниот развој на македонскиот јазик.“

Во третиот дел под заеднички наслов „Дијалектолошки написи на академик Блаже Конески за фонетски прашања се разгледани три дијалектолошки написи на Конески од областа на фонетските карактеристики на македонските говори: (1) „А. Белић о секундарним вокалима у македонском“ (Конески 1976а); (2) „За редукцијата на неакцентираниите вокали“ (Конески 1976б); и (3) „О такозваном мешању назала“ (Конески 1977). Сите три написи Дрвошанов прецизно и

детално ги разработува и успешно го објаснува влогот на Конески во расветлувањето на разгледуваната проблематика, илустрирајќи го излагањето со дискусиите кои Конески ги води низ текстот со научниците кои пред него пишувале за поставените теми и проблеми.

Овде, вреди да се спомне ставот на Дрвошанов во врска со придонесот на Блаже Конески и на неговите дијалектолошки трудови за македонската дијалектологија, како и за историјата на македонскиот јазик. Во врска со ова Дрвошанов истакнува: „Завршувајќи ја анализата на дијалектолошките написи на академик Блаже Конески за разгледуваните фонетски прашања, ќе го истакнеме фактот дека тие импресионираат со својата свежина и со препознатливиот убав стил на авторот. Неговите написи се карактеристични по изборот на темите, по начинот на интерпретацијата и по длабочината на мислата. Поткрепувајќи ги своите мислења со научна аргументација, академик Конески секогаш дава разврска на македонските лингвистички јазли за скокотливите прашања, како што се, впрочем, и прашањата од областа на фонетските карактеристики на македонските дијалекти: за секундарните вокали, за редуцијата на неакцентираниите вокали и за т.н. мешање на носовките.“

Интересот на Блаже Конески за прашања од областа на македонската дијалектологија доаѓа до израз и во четвртата група написи: (1) „Материјали за преспанскиот говор од збирката на С. Н. Томиќ“. *Македонски јазик* 1957, VIII, 2, 173–219; (2) „Божо Видоески: Кумановскиот говор. Институт за македонски јазик – Скопје, посебно издание, книга 3. Скопје 1962, стр. 345“. *Македонски јазик* 1964, XV, 1–2, 227–228; и (3) „Македонската дијалектологија и историјата“. *Годишен зборник на Филолошкиот факултет* – Скопје 1981, 7, 77–80.

Во првиот напис во овој дел под наслов „Материјали за преспанскиот говор од збирката на С. Н. Томиќ“ се работи за претставување на резултатите од лингвистичкото патување на С.Н. Томиќ во Костурско и Преспа на крајот од XIX и почетокот на XX век (1899 - 1901 г.). Дрвошанов во врска со овој напис истакнува: „Конески забележува дека до 60-тите година на XX век, со мали исклучоци, речиси, нема никаков објавен материјал за долнопреспанскиот говор. Освен тоа, изучувањето на овој говор е отежнато затоа што сите села, освен селото Стење, од кои потекнуваат записите на Томиќ се надвор од нашата државна граница. Оттука, нотира Конески, записите на Томиќ пополнуваат значителна празнина во македонската дијалектологија, бидејќи со нив се добива „претстава за преодот меѓу преспанскиот говор од една страна, и од друга страна, говорите во Костурско и Леринско“. Во својата анализа на овој труд Дрвошанов детално и прецизно ги претставува материјалите на Томиќ и анализите и заклучоците направени од Конески врз основа на тие материјали.

Вториот напис во овој дел е посветен на монографијата на Божо Видоески „Кумановскиот говор“. Конески во својот напис ја истакнува студиозноста на Видоески во анализата и претставувањето на дијалектните карактеристики на кумановскиот говор, определувањето на изгласите во неговите рамки и особено обемноста на собраниот и презентираниот дијалектен материјал.

Конески го истакнува значењето на овој труд како пополнување на „една осетна празнина во македонската дијалектологија“.

Во третиот напис во овој дел Конески го дели изучувањето на македонските дијалекти на два периода: „Првиот период, според него, е до Втората светска војна, а вториот период е оттогаш до денес. Во првиот период со проучување на македонските говори се занимавале странски научници, меѓу кои тој ги споменува В. Облак, А. Селишчев, А. Мазон, А. Вајан и М. Малецки.“ За вториот период во услови кога македонската лингвистичка наука самостојно се развива „во рамките на новосозданиот македонски лингвистички центар“ Конески пишува „дека изучувањето на македонските дијалекти во тој период е сврзана со името на проф. Б. Видоески, којшто објави многу дијалектолошки студии, организирајќи крупни дијалектолошки проекти со соработниците.“ Понатаму во својот приказ на овој напис Дрвошанов со право го издвојува ставот на Конески и неговата оценка за значењето на македонските дијалектолошки истражувања: „Важен чекор напред, забележува Конески, е направен со проектот „Македонски дијалектен атлас“. Притоа, Конески укажува на една мошне важна компонента, а тоа е „изучувањето на историските корени на дијалектната диференцијација на македонскиот јазик“.

Оценувајќи го овој труд на Блаже Конески во својот напис Дрвошанов истакнува дека „тој има програмски карактер за сегашните и за идните проучувачи на македонските говори со укажување дека треба да се имаат предвид историските корени при проучувањата, а притоа да бидат користени историските факти за народот-носител на јазикот.

Васил Дрвошанов пишувајќи за дијалектолошките трудови на Блаже Конески заклучува: „Треба да се истакне дека сите написи академик Блаже Конески ги темели на длабока анализа, поткрепувајќи ги своите заклучоци на цврста аргументација со исклучителна точност и прецизност. По начинот на интерпретацијата на дијалектниот материјал тие претставуваат модел за толкување на различни прашања од областа на дијалектологијата. Дијалектолошките прилози на академик Блаже Конески никогаш не ја губат актуелноста.“

Продолжувајќи со прикажувањето на дијалектолошките трудови на Блаже Конески во научната литература, Васил Дрвошанов во воведот кон петтиот дел со вакви трудови истакнува дека: „Своите солидни знаења од областа на дијалектологијата, патем речено, академик Блаже Конески ги вградува во голем број лингвистички трудови. Плод на неговата научна љубопитност за дијалектните прашања се написите, коишто директно уште во насловот ја навестуваат проблематиката што ќе биде предмет на научна опсервација.“ Во овој петти дел претставени се исто така три статии на Конески, објавени во периодот 1982 – 1986 г.: (1) „Јазични белешки за приказните од Солунско од збирката на Верковиќ“. *Прилози МАНУ* : Одделение за лингвистика и литературна наука – Скопје 1982, VII, 1, 21–35; (2) „Контактите на македонските и албанските говори“. *Научна дискусија* (Охрид, 27–28 август 1974). Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“, 1982, 83–92; и (3) „Директниот на-предмет во македонските говори“. *Studia linguistica Polono-Jugoslavica* – Wrocław, Warszawa 1986, IV, 93–96.

Првиот напис од оваа група „Јазични белешки за приказните од Солунско од збирката на Верковиќ“ Конески го посветува на анализа „на јазичните особености што се од посебен интерес за дијалектологијата и историјата на македонскиот јазик. Авторот забележува „дека овие приказни биле запишани во 1863 г. и подоцна во село Висока (Солунско) од учителот Христодул Божиќов, родум од соседното село Сухо“. Притоа, тој укажува на фактот дека особеностите на височкиот говор не се предаваат доследно, затоа што постојат разлики во говорот на споменатите солунски села, а исто така Божиќов имал влијание и од писмениот јазик што се создавал меѓу книжевните работници во Солун и Солунско.“ Дрвошанов во својот приказ на оваа важна статија дава опсежен и прецизен опис на разгледуваните дијалектни особености и ги афирмира размислувањата и ставовите на Конески во врска со нив.

Вториот напис во овој дел „Контактите на македонските и албанските говори“ е пишуван во коавторство со Оливера Јашар-Настева и Божидар Видоески и во него се дава „преглед на специфичните појави што се развивале во контактот меѓу албанскиот и македонскиот јазик на фонетско, морфолошко, синтаксичко и на лексичко рамниште.“ Во својата анализа на трудот Дрвошанов дава детален и прецизен приказ на сите појави забележани во меѓусебните контакти на македонските и на албанските говори и својот приказ го заклучува со констатацијата:

„На крајот авторскиот тим (Конески, Јашар-Настева и Видоески) констатира дека на пограничјето меѓу македонските и албанските говори во еден „продолжителен контакт, во услови на билингвизам и на етничко мешање, меѓу население што не било меѓу себе особено издиференцирано по степенот на општествено-економскиот и културниот развиток“ има „жива јазична интерференција“.“

Во последниот напис од оваа група „Директниот *на*-предмет во македонските говори“, истакнува Дрвошанов, „Блаже Конески ја анализира појавата на директниот *на*-предмет во некои македонски говори којшто е редовно определен, сп. *Го виде – на неѓо, на Никола, на џајќо му, на човекој, на дејшејо*. Конески забележува дека таа интересна иновација била видливо изразена кон половината на XIX век во говорите во егејскиот дел на Македонија. Тој приведува еден пример во песна од Кукуш во зборникот на Миладиновци, сп. Тога ја ритна личен свети Георги [...] На сура Ламја по клето срце.“

Дрвошанов во својот приказ на овој напис пишува дека Конески во својата анализа вклучува примери од Кулакиското евангелие, потоа од зборникот со јужномакедонски приказни на Верковиќ, приреден и издаден во Прага 1932 г. од П.А.Лавров и Ј.Поливка, потоа кај Селишчев, Милетич и Малецки и подоцна кај македонските истражувачи како Крум Тошев, Божидар Видоески и Аритон Поповски. Ваквата конструкција во македонските дијалекти Конески ја поврзува со сличната појава во ароманските говори и смета дека тоа е влијание на ароманскиот јазик.

Во шестата група написи со заеднички наслов „Прилози од дијалектологијата на академик Блаже Конески“ Дрвошанов се осврнува на две статии на Блаже Конески. Првата е всушност „Предговор на редакторот“ во книгата на Крум

Тошев: *Сѝрушкиоѝ љовор*: (според некои материјали од XIX век) (Конески 1979) и (2) „Македонскиот писмен јазик во солунскиот круг во 60-те години од XIX век“ (Конески 1988). Во првиот напис „Предговор на редакторот“ Дрвошанов истакнува дека Конески во трудот на Крум Тошев при редактирањето решил некои стручни дилеми и извршил извесни стилски подобрувања, особено во врска со фактот дека изворниот материјал бил пишуван делумно со грчки букви и делумно со кирилски букви. Во вториот напис „Македонскиот писмен јазик во солунскиот круг во 60-те години од XIX век“ Конески укажува на фактот дека во тој период во нашите краишта преовладувало грчкото писмо и истакнува дека во јужните македонски краишта започнува процес на реславизација на писмениот јазик и тоа резултира со отворањето на печатницата на Теодосиј Синаитски во која биле напечатени пет книги со кирилски шрифт. Околу таа печатница се собираат македонски интелектуалци „кои се труделе нашиот нов писмен јазик да го создаваат во контакт со словенската традиција.“ Анализирајќи го јазикот на Павел Божигробец (Кониовско евангелие) и Христоул Божиков, Конески констатира „дека процесот на реславизација на македонскиот писмен јазик во Солунско беше веќе многу напреднат во 60-те години на XIX век“.

Мислењето за дијалектолошките трудови на Блаже Конески и ставот на Васил Дрвошанов за нивното значење најдобро го илустрира самиот тој во својот заклучок на оваа исцрпна и детална анализа на дијалектолошкиот придонес на Конески во развојот на македонската наука за јазикот. Во својот заклучок Дрвошанов истакнува:

„На крајот може да се констатира дека некои од написите на академик Блаже Конески осветлуваат прашања на дијалектолошки план што останале долго време непроучени, па оттука тие имаат признак на првичност во дијалектологијата на македонскиот јазик. Не треба да се пренебрегне фактот дека дијалектните прашања што ги опсервира Конески, секогаш се согледувани во поширок контекст, споредени не само со појавите во другите дијалекти на македонскиот јазик туку и со сличните појави во дијалектите на соседните јазици, имајќи ги предвид влијанијата од различни јазици и култури, особено од балканските јазици и култури, што се одразиле во сите сегменти од македонскиот дијалектен систем. Треба да се истакне дека сите написи академик Блаже Конески ги темели на длабока анализа, поткрепувајќи ги своите заклучоци на цврста аргументација со исклучителна точност и прецизност. По начинот на интерпретацијата на дијалектниот материјал тие претставуваат модел за толкување на различни прашања од областа на дијалектологијата. Денес, четириесетина година од нивното објавување, написите за анализираните дијалектни прашања на академик Блаже Конески не ја загубиле актуелноста.“

Трудот е снабден со богата и исцрпна литература во врска со разгледуваните прашања во трудовите, како и со библиографски преглед на застапените прилози.

Книгата „Дијалектологот Конески“ од д-р Васил Дрвошанов претставува мошне солиден и афирмативен труд за дејноста на академикот Блаже Конески воопшто и посебно како дијалектолог, како и за целокупниот

негов влог и придонес во развојот на македонската наука за јазикот. Книгата е добро конципирана, сеопфатна во смисла на разгледуваниот материјал од областа на дијалектолошките трудови и прецизно и детално илустрирана со примери од истражуваните трудови. Книгата ќе заземе значајно место во македонистичката литература воопшто и посебно во литературата за Блаже Конески и секако во славистичката и лингвистичката литература во светот.

Општиот заклучок, имајќи го предвид сето она што е изложено во претходниот текст, е дека оваа книга сосема заслужено и сигурно ќе предизвика интерес меѓу славистите и македонистите во светот и ќе си најде свое место во сите славистички и македонистички библиотеки широм светот.

Максим Каранфиловски¹

---

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје, mkaranfilovski@yahoo.com

ПЕТАР АТАНАСОВ

***Dicționarul dialectului meglenoromân actual, general și etimologic /
Dictionnaire du dialecte méglénoroumain actuel, général et étymologique
(DDMA), București, Editura Academiei Române, 2022, 1221 str. + Addenda
+ Planșe***

Меѓу романските јазици, романскиот јазик, меѓу останатото, се изделува и по тоа што покрај дакороманскиот дијалект, на кој зборува голем број говорители во компактни заедници и на голем компактен простор северно и јужно од Дунав, тој има и три просторно одвоени дијалекти кои се зборуваат во земјите јужно од Дунав – аромански, мегленоромански и истроромански. Овие три дијалекти се зборуваат или на мали простори или пак нивните говорители се распрнати во помали заедници на големи простори во неколку држави меѓу говорители на други јазици па скоро редовно се двојазични. Бидејќи меѓу овие дијалекти ниту биле стални ниту значајни врските и допирите во тек на илјада години, тие обично се означуваат како историски дијалекти на романскиот јазик. Заради повеќе вековното непостоење на врските меѓу нив, а и заради нивниот посебен развој во некои јазични аспекти, некои лингвисти се обиделе да ги означат како посебни, самостојни романски јазици. Но притоа треба да се има на ум дека, од една страна, ниеден од трите јужнодунавски дијалекти немал ниту доволен број на говорители, ниту значителна сопствена компактна територија на која би се зборувал, ниту пак поседувал некои трајни сопствени општествени, државни и верски организации со кои би се служеле како средство за разбирање. Од друга страна, сите оние битни карактеристики според кои дакороманскиот (романскиот јазик) се разликува од другите романски јазици, се среќаваат и во трите дијалекти што се зборуваат во земјите јужно од Дунав (на пример постпозитивниот член, сочувани елементи од деklinацијата, посебен тип на среден род или „двород, двоен род“ што меѓу романските јазици го поседува само романскиот јазик и сл.) така што од остатокот од Романија сите четири дијалекти се изделуваат како целина. Со други зборови да го цитираме големиот романски лингвист Секстил Пушкариу: „Сите карактеристични белези на романскиот јазик, со се што романскиот јазик се разликува од латинскиот од една страна како и од другите романски јазици од друга страна се наоѓат во сите четири романски дијалекти (Limba română, I, str.232). Кога во 18 и особено во 19 век повторно се воспоставени континуирани и значајни контакти помеѓу јужнодунавските дијалекти и дакороманскиот, се покажа дека јазичната подлога за блиска поврзаност била повеќе од поволна.

Заради распространетоста на нивните говорители на голем простор во повеќе држави, како и заради редовната двојазичност, и ароманската јазична

заедница денес е во постојано опаѓање така што бројот на активните говорители на ароманскиот постојано се намалува. За двата преостанати јужнодунавски дијалекти – истроромански и меглеоромански – заради нивниот многу мал број говорители како и заради нивното преселување во градовите меѓу компактно население што зборува друг јазик состојбата е уште понеповолна. Заради заминувње во градовите и заради иселувањето во странство во потрага по работа истророманските села скоро се испразнети, јазичната заедница нужна за одржување на јазикот се растурила, децата веќе не го учат јазикот на нивните родители, така што опстанокот на истророманскиот е доведено во прашање. Се случува понекогаш истророманските деца од Опатија или Ријека кои не одат во градинка и до школската возраст остануваат дома со дедото или со бабата, научуваат добро да зборуваат истроромански, но таквите случаи се ретки. Слично е и со мегленороманскиот. Иако јазикот на предците го употребуваат нешто поголем број говорител, особено во Грција, и опстанокот на мегленороманскиот како во Грција така и во Северна Македонија е доведено во прашање.

До почетокот на 20 век Мегленороманците живееле на компактен простор во Мегленската област иако нивниот број никогаш не ја надминал цифрата од 20 000. Додека не почнале да се поставуваат новите државни граници по распадот на Отоманското Царство и Првата светска војна и сè додека не почнале преселбите на населението, нивното населување во градовите, јазичната заедница добро се одржала. Освен тоа, во последните децении на 19 и првите децении на 20 век во Грција и во Северна Македонија, на местата со ароманско и мегленороманско население постоеле училишта на романски јазик што придонеле за самосвеста и свеста за заедничка припадност. До дваесеттата година на минатиот век во Северна Грција мегленоромански се зборувало во селата (Notia) *Nănti*, (Perikliea) *Birislăv*, Arhangelos (*Oșin*), Lagadia (*Lundin*), Skra (*Lumnica*), Кура (*Cupa*), Карпи (*Țărnareka*), каде што се одржал а се загубил во селото Баровица (Kastaneri). Меѓутоа, при размена на населението во новонастанатите балкански држави по Првата светска војна, исламитизираното население од селото N&nti, врз основа на спогодбата меѓу Грција и Турција, биле преселени во Турција (1923 / 1924), а во N&nti се населиле Грци од Турција. Во Северна Македонија мегленороманскиот се зборувал во селото Ума (Хума), но престанало да се зборува во селата Конско (*Coni'ca*) и Серменин (*Sirminina*). Особено по Втората светска војна мегленороманското население се повеќе се населувало во Гевгелија – каде што живее заедно со мнозинското македонско население, така што нивната говорна заедница е значително ослабена, а младите се поретко го зборуваат јазикот на своите предци. Некои Мегленороманци од Гевгелија, главно преку лето, престојуваат во Ума, но во зимскиот период главно селото е пусто.

Во втората половина на 19 век се поинтензивни биле проучувањата на романскиот јазик, неговата историја и дијалектот. Кон крајот на 19 век почнале проучувањата на мегленороманскиот. Германскиот романист и балканолог Густав Вајганд (**Gustav Weigand** (1860-1930), ја одбрал во 1892 година својата хабилитација во која го обработува мегленороманскиот (*Vlacho-Meglen, Eine ethnographisch-philologische Untersuchung*, Leipzig, 11892). Во почетокот на

20 век романскиот филолог и фолклорист, по потекло Ароманец од Авдела во Грција, Перикле Папахаци (**Pericle Papahagi** 1872-1943), најпрвин објавил мегленоромански текстови и прв глосар на тој дијалект (*Româniidin Meglenia. Texte și glosar*, București 1900), а потоа и опсежен труд за Мегленороманците и за мегленороманскиот дијалект (*Meglenoromânii. Studiu etnografico-filologic* I-II, București, 1902). Во списанието “Grai și suflet” романскиот лингвист и филолог Јон-Аурел Кандреа (**Ion-Aurel Candrea** 1872 – 1950) објавил мегленоромански текстови, глосар и етнографска студија за сточарството кај Мегленороманците (*Texte meglenite* 1924, 1925; *Glosar meglenit* A-C 1927; – I 1928; M – R 1933-1934; S – ž 1937; *Viața păstorească la megleniți*). Паралелно романскиот лингвист, Ароманец по потекло од Прилеп, Теодор Капидан (**Theodor Capidan** 1879 – 1953) објавил опсежна монографија во три книги *Meglenoromânii* (Vol. I. *Istoria și graiul lor*, București, 1925; Vol. II. *Literatura populară la meglenoromâni*, București 1928; Vol. III. *Dicționar meglenoromân*, București 1935). Наведените трудови биле солидна основа за лингвистичките проучувања на мегленороманскиот во следните децении на подрачјето на романската дијалектологија и историјата на романскиот јазик со неговите четири историски дијалекти. Таквите дијалектолошки проучувања биле значајни што прв целосен текст на романски (на дакоромански) е сочуван од 1521, а пред тоа биле забележени само одделни зборови кои по своите карактеристики биле препознатливи како романски. Затоа проучувањето на историските романски дијалекти јужно од Дунав значително ја олесниле реконструкцијата на првобитниот романски прајазик.

Трудовите на спомнатите автори долго време останале основен извор за познавање и користење на мегленороманскиот во романската дијалектологија и историја на јазикот се до седумдесеттите години на минатиот век, кога **Петар Атанасов** со своите системски теренски истражувања отвори нови можности и перспективи во запознавањето на тој дијалект. Имено Петар Атанасов кој се родил во 1939 година во мегленороманското село Хума и каде го помина детството, му пристапи сеопфатно и комплексно на истражувањето на својот мајчин идиом. Завршил студии по француски јазик и книжевност на Универзитетот во Скопје. Како одличен студент бил избран за лектор, така што од почетокот на својата кариера се посветил на темелното запознавање на современата лингвистика, особено на лингвистичката географија но и на запознавањето на други романски јазици. Така покрај францускиот се служи со италијанскиот, со стандардниот романски јазик, со шпанскиот. Проф. д-р Петар Атанасов ја задолжи македонската лингвистика и лексикографија со работата на двојазични речници за француски, италијански и шпански. Но од почетокот на својата научна активност, покрај наставната дејност на факултетот, главно внимание му посветил на системското и сестраното проучување на својот мајчин идиом не само во родното место туку и во Гевгелија каде голем број од населението од Хума во меѓувреме таму се преселило како и во селата од соседна Грција каде мегленороманскиот сеуше се зборува. Освен трудовите во научните списанија и зборниците, објавил неколку синтетички труда кои се

фундаментални за познавање на тој романски идиом, трудови што денес се незаобиколни во научната литература за мегленороманскиот. Пред се треба да се спомнат неговите три монографски труда за мегленороманскиот: *Meglenoromâna* (во “Tratat de dialectologie românească, Craiova, 1984), *Le mégléno-roumain de nos jours. Une approche linguistique* (во Balkan-Archiv, Neue Folge-Beiheft, Band 7, Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1990, 293 str. + 1 карта) и *Meglenoromâna astăzi* (Editura Academiei Române, București, 2002. Постојаните теренски истражувања го поттикнаа проф. Атанасов на капитален потфат – изработка на мегленоромански лингвистички атлас во кој ги бележи главните карактеристики на говорите од сите села на овој идиом што полека исчезнува. Така, со помош на внимателно подготвен прашалник извршил анкети во родното село Хума како и во шесте села во Грција, каде што мегленороманскиот се одржал до наши дни во употреба. Врз основа на тие анкети објавил три тома од Мегленороманскиот лингвистички атлас со 1815 карти (*Atlasul lingvistic al dialectului meglénoromân (ALDM)*, Editura Academiei Române, București, Tom I 2008 год. карти 1-594; Том II. 2013 год. карти 595 – 1203; Том III. 2015 год. карти 1204 – 1845). Приреден така атласот расветли многу поединости од мегленороманскиот дијалект, особено за карактеристиките на говорите од поедините места, што дотогаш или не биле увидени или не биле забележени. Можеме да претпоставиме дека работата на атласот му било поттик и инспирација на професорот Атанасов за ново капитално дело за мегленороманскиот за кое овдека посебно ќе зборуваме за сеопфатниот речник на мегленороманскиот дијалект. За овој речник ги користел не само одговорите на прашањата за својот атлас, туку и многубројни попатни белешки што ги направил собирајќи граѓа на теренот за атласот. Но, авторот во речникот системски ја внесува и граѓата што ја објавиле и другите автори пред него.

Во обработката на мегленороманскиот вокабулар професорот Атанасов настојувал да го следи моделот што романскиот лингвист и етнограф *Tache Papahagi* (1892 – 1977), Ароманец по потекло од Авдела во Грција каде учел во гимназија во Авдела и во Битола и чиј што речник *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic / Dictionnaire aroumain (macédo-roumain) général et étymologique* (București 1963, ed. A II-a 1974) е вистинска енциклопедија на материјалниот и духовниот живот на Ароманците и незаобиколен инструмент за проучување на постанокот и развојот на романскиот јазик. Притоа треба да се истакне дека професорот Атанасов во својот мегленоромански речник *Dicționarul dialectului meglénoromân actual, general și etimologic / Dictionnaire du dialecte méglénoroumain actuel, général et étymologique (DDMA)*, Editura Academiei Române, București, 2022), потполно ги документирал месните говори, односно донел граѓа од сите денешни мегленоромански населби во кои извршил системски истражувања.

Самиот Речник опфаќа 1 204 страници ситно печатена речничка граѓа (речиси 4 000 авторски табаци) и 16 страници помошна граѓа (како што се

кратенките, пописот на информаторите), 16 страници фотографии во бои и една карта. Ако се иземат дијалектите со богата писмена традиција, како што е на пример венецијанскиот дијалект од италијанскиот јазик, овој мегленоромански речник е еден од најопсежните и најбогатите романистички дијалектни речници. На ова треба да се додаде и уште еден битен факт. И порано составувачите на мегленороманските глосари и речници бележеле понекогаш и варијанти на зборови и облици, но не ги бележеле доследно, ниту од каде се тие поедини варијанти, ни дали се индивидуални, факултативни или некакви други. Како искусен теренски истражувач според современите начела на лингвистичката географија, професорот Атанасов внимателно ги бележи варијантите на одделни зборови и облици на теренот, независно од тоа дали се работи за месни, индивидуални, факултативни или некои други варијанти и сето тоа совесно го запишал и го означил во својот речник со тоа што секогаш назначува од кое село варијантата потекнува. Селата после секоја варијанта ги означил во заграда со почетната буква на името на селото (U – Uma / Huma, Ĺ – Ĺumnița, C – Cupa, O – Oșii, B – Birislăv, L – Lunđii, Ț – Țârnaeca).

Така на пример за зборот „сега“, за кој и во други поранешни извори се забележени некои варијанти, се наведува точно каде тие се употребуваат: *actó*, *actúó* (Ĺ, B), *actúá* (C), *cto* (O, L), *mo* (U, Ț, O, L) (на страна 18) и *ăctó*, *ăctúó* (O, B, L), *ăctúă* (Ĺ, C) (на страна 50-51). Сличен пример може да се наведе и за прилогот со значење „надвор“: *afără*, *năfără* (Ĺ, C, O, B, L), *năfăără* (U, Ț), или пак за именката „око“: *óclu* (U, Ț), *úóclu* (O, B, L), *úăclu* (Ĺ, C). Истото важи и за глаголите, било да станува збор за наслови, како на пример за глаголот „има“ *văári* (U, Ț, Ĺ, C, O, B), *veři* (L). Или пак кај коњугацијата, на пр. за I лице од индикативот презент глаголот *căntári* „пее“: *căntu* (U, Ț), *çont* (Ĺ, C, O, B, L) што дава јасен увид за состојбата во морфологијата на терен.

За менливите зборови (именки придавки, членови, заменки) освен ознаката за видот на зборот се дават и формите за множина и за родот. За глаголите се назначува дали глаголот е преоден, непреоден или повратен како и типот на коњугацјата (I, II, III, IV). Кај некои најтипични правилни глаголи за секоја коњугација се дава комплетната парадигма на глаголот од соодветната коњугација спрема времето, начинот, лицето, бројот. Така на пример за глаголите од I коњугација како пример се дава глаголот *căntári* „пее“, „чита“ каде се наведуваат сите форми за трите лица и за двата броја: индикатив презент, имперфект, простиот и сложениот перфект, плусквамперфектот и идното време, како и за коњуктивот презент, за кондиционалот, за императивот и за герундивот. За II коњугација такви форми се дават за глаголот *vreări* „сака“, за III коњугација за глаголот *árdiri* „гори“ и глаголот *creăștiri* (U, Ĺ, Ĺ, C, O, B), *creștiri* „расте“ (L), а за IV за глаголот *durmiri* „спие“. Според овие обрасци можат да се менуваат сите други правилни глаголи.

После граматичките обележја зад заглавниот збор следи значењето (едно или повеќе) најприн на стандардниот романски јазик, а потоа меѓу

наводници и на француски, на пр. *ápăși ápu* pl. *ápi* – 1. apă, fr. “eau”. 2. izvor, râuleț, râu, fr. « source d’eau, ruisseau ». 3. (despre fructe) suc, fr. « jus ». По секое значење се наведуваат бројни примери а на крајот се дават фразеолошки изрази со соодветниот збор од изреката и пословицата (на пример *dar guvăăn ápă*, правам дупка во вода, т.е. правам нешто напразно, или кај заглавниот збор *căni* (U, Ț) *çoni* (O), *çoîni* (L, C, B, L) : *căniil látră, cărăvănu treăți* (кучињата лајат, караванот врви).

На крајот за секој заглавен збор се дава кратка етимологија. Не се навлегува во етимолошки расправи туку се наведува онаа етимологија која може да се смета за сигурна и општо прифатена. Така овој речник го презентира составот на мегленороманскиот вокабулар според потеклото на поедини зборови. Зборовите од латинско потекло, кои редовно се среќаваат и во другите романски дијалекти, најчесто се јавуваат во текстовите па и затоа, начелно, статиите за тие зборови се најопсежни, со најмногу наведени примери (*acmó* „сега“ < lat. *eccum modo*; *árdiri* „гори“ < lat. *ardere*; *căni, çoni, çoîni* < lat. *canis, canem*; *fičór, fičúór, fičúăr, fičúr* < lat. *fetiolus*; *mănă*(U, Ț), *mønă*(L, C, O, B, L) < lat. *manus*, итн.) За разлика од ароманскиот, во мегленороманскиот има многу мал број заемки од албанскиот, но затоа има голем број заемки од македонскиот: (*ácu* și *cu*, мак. ако; *gludiri* мак. глода; *nărăniri* мак. нахрани; од грчки *acșiomaticós* „офицер“, *agápi* љубов; од тур. *bakla* грав, *pak* чисто; *rizil* срам итн.

Во приготвувањето на овој речник авторот проф. д-р Петар Атансов го вложил скоро целиот негов работен век. Бидејќи секој ден и од година во година има се помал број на оние кои сеуште го зборуваат овој идиом, мегленороманскиот денес е на пат да исчезне. Професор Атанасов успеа да спаси од заборав непроценето јазично благо, како за месноста каде се зборува или некогаш се зборувало така и за романистиката како наука, особено за романската дијалектологија. Освен самата јазична граѓа, овој речник донесува богата етнографска, фолклорна и културна граѓа, која не само што е културно наследство на мегленороманската заедница и местата на кои мегленороманците живеат или живееле, туку и културно наследство на Северна Македонија и на мегленскиот дел од Грција. Ова монументално дело му служи на чест на авторот и е гордост за македонската романистика и лингвистика како дисциплина.

Акад. Аугуст Ковачец (Загреб)¹

¹ Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, august.kovacec@inet.hr

ЈУБИЛЕЈ
70 ГОДИНИ ОД ОСНОВАЊЕТО НА ИНСТИТУТОТ ЗА
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ

„КРСТЕ МИСИРКОВ И МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – ИЗВОР
НА НАУЧНИ ИСТРАЖУВАЊА“
VIII МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
(СКОПЈЕ, 28 – 29 ЈУНИ 2023 Г.)

Централна тема:
120 ГОДИНИ ОД ИЗДАВАЊЕТО НА КНИГАТА
„ЗА МАКЕДОНЦКИТЕ РАБОТИ“ ОД КРСТЕ МИСИРКОВ

Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, придружна членка на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, во текот на 2023 година со гордост одбележа 70 години од своето основање и 120 години од објавувањето на книгата „За македонските работи“.

Одбележувањето на овие јубилеи, но и на неколку значајни годишнини од македонската културна историја, континуирано се случуваше во текот на целата година:

- 80 години од првиот час на македонски јазик во село Подвис (Кичевско);
- 90 години од раѓањето на нашиот колега и поранешен в.д. директор Мито Аргировски;
- 100 години од раѓањето на Ацо Шопов;
- 120 години од погибијата на Гоце Делчев;
- 80 години од загинувањето на Кочо Рацин;
- 30 години од заминувањето на професорот Блаже Конески;
- 25 години од заминувањето на професорот Божидар Видоески.

На 20 јуни со Свечена академија во Амфитеатарот на Институтот започна десетдневното чествување на јубилеите: 70 години од основањето на ИМЈ и 120 години од објавувањето на делото „За македонските работи“. Поздравни обраќања имаа директорката проф. д-р Елена Јованова-Грујовска и г. Димитар Ковачевски, претседател на Владата на Република Северна

Македонија. Присуствуваше министерот за образование и наука, д-р Јетон Шаќири. Потоа, за присутните одржа концерт Влатко Стефановски. Од 20 до 30 јуни, во и пред Амфитеатарот, своја изложба на тема „Азбука“ имаше академскиот сликар Сергеј Андреевски.

На 26 јуни започнаа осмите Отворени денови на Институтот за македонски јазик, целосно инспирирани и посветени на јубиларите. Претседател на Организацискиот одбор на Отворените денови на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје: д-р Елена Јованова-Грујовска, н. сов./ред. проф., директорка на Институтот; секретари: д-р Борче Арсов, в. н. сор./вонр. проф., м-р Марија Антевска, асистент истражувач, а Организацискиот одбор беше во состав: д-р Светлана Давкова-Горгиева, н. сов./ред. проф.; д-р Еленка Стоевска-Денчова, н. сов./ред. проф.; д-р Веселинка Лаброска, н. сов./ред. проф., дописен член на МАНУ; д-р Катица Евроска, н. сов./ред. проф.; д-р Мери Јосифовска, н. сов./ред. проф.; д-р Олгица Додевска-Михајловска, н. сов./ред. проф.; д-р Мери Цубалевска, н. сов./ред. проф.; д-р Весна Костовска, н. сов./ред. проф.; д-р Лилјана Макаријоска, н. сов./ред. проф., дописен член на МАНУ; д-р Весна Миовска, н. сов./ред. проф.; д-р Лидија Тантуровска, н. сов./ред. проф.; д-р Катица Трајкова, н. сов./ред. проф.; д-р Наталија Андријевска, н. сов./ред. проф.; д-р Симона Груевска-Маџоска, н. сов./ред. проф.; д-р Елка Јачева-Улчар, н. сов./ред. проф.; д-р Фани Стефановска-Ристеска, н. сов./ред. проф.; д-р Александра Ѓуркова, н. сов./ред. проф.; д-р Гоце Цветановски, н. сов./ред. проф.; д-р Снежана Петрова-Џамбазова, н. сов./ред. проф. и м-р Христина Андоновска, асистент истражувач.

За значењето на книгата „За македонските работи“ и за Мисирков свои излагања имаа акад. Влада Урошевиќ и проф. д-р Људмил Спасов. Поздравни обраќања имаа: проф. д-р Елена Јованова-Грујовска, директорка на Институтот, г. Агим Нухиу, зам. министер за образование и наука, како и проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор на УКИМ. Најновите изданија на Институтот ги промовираа проф. д-р Светлана Давкова-Горгиева и проф. д-р Димитар Пандев.

На 27 јуни беше претставена работата на Институтот по области и проекти, но и на сродните институти од: Белград, Загреб, Сараево и Љубљана. Наши гости беа директори, раководители и еминентни научници од регионот. Специјален гостин беше г. Васил Стерјоски, единствен пратеник од македонското малцинство во Парламентот на Албанија. Тој зборуваше за наставата на македонски јазик во Албанија.

Во рамките на јубилејот им беа доделени плакети, признанија и благодарници на сите вработени во Институтот за македонски јазик, на нашите пензионери, на професорите со кои соработуваме, на сродните институции, на новинарите и на другите поддржувачи што дале особен придонес во работата на Институтот.

По повод јубилеите 70 години од основањето на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје (ИМЈ) и 120 години од издавањето на книгата „За македонските работи“ од Крсте Мисирков, во рамките на Отворените денови на Институтот се одржа и VIII меѓународна научна конференција „Крсте Мисирков и македонскиот јазик – извор на научни истражувања“.

Меѓународниот организациски одбор беше во состав: д-р Елена Јованова-Грујовска, н. сов./ред. проф. (директорка на Институтот), д-р Лидија Тантуровска, н. сов./ред. проф. (претседателка на Одборот), д-р Борче Арсов, в. н. сор./вонр. проф. (секретар), м-р Андријана Павлова, асистент истражувач (секретар), д-р Веселинка Лаброска, н.сов./ред. проф., дописен член на МАНУ, д-р Катица Трајкова, н. сов./ред. проф., д-р Весна Костовска, н.сов./ред. проф., д-р Снежана Петрова-Џамбазова, в. н.сор./вонр. проф., акад. Јан Соколовски (Вроцлав), акад. Виктор Фридман (Чикаго), д-р Вера Смоле (Љубљана), д-р Емине Инанир (Истанбул), д-р Макеј Кавка (Краков), д-р Ален Калајџија (Сараево), д-р Жарко Бошњаковиќ (Нови Сад), д-р Наталија Бороникова (Перм), д-р Бранко Тошовиќ (Грац), д-р Станислав Станковиќ (Косовска Митровица), д-р Борјана Прошев-Оливер (Загреб) и д-р Јуси Нуорлуото (Упсала). Почесни членови на Меѓународниот организациски одбор беа: д-р Мито Аргировски, н. сов., д-р Љубица Станковска, н. сов., д-р Марија Коробар-Белчева, н. сов., д-р Димка Митева, н. сов., д-р Васил Дрвошанов, н. сов. и д-р Стоја Поп-Атанасова, н. сов. Техничка и организациска поддршка беа: м-р Марија Антевска, м-р Филип Белчев, м-р Мирјана Вељаноска-Томовска, м-р Александра Гецовска, м-р Душко Деспотовски, д-р Македонка Додевска, м-р Марија Пандева, м-р Кристина Тодоровска, м-р Дарко Томовски и м-р Антоанета Тримчевиќ.

Конференцијата се одржа на 28. и на 29 јуни 2023 г. во просториите на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје. Изборот на носечката тема на годинешната Меѓународна научна конференција беше мотивиран од јубилејот 120 години од објавувањето на книгата „За македонските работи“ од Крсте Мисирков (18 ноември 1874 – 26 јули 1926), патронот на Институтот.

Досега се напишани стотици страници за Крсте Мисирков и за книгата „За македонските работи“, но кога се навраќаме, одново има што да се истражува, што да се каже за *најзначајниот Македонец на XX век*, кој се смета за првиот кодификатор на македонскиот стандарден јазик, чии принципи се препознаваат во официјалната кодификација во 1945 година, и за неговото дело, кое е напишано токму на јазикот што го предлага. Тоа се потврди и преку големиот број пристигнати пријави на оваа тема. Во рамките на рокот за пријавување, пријави доставија 108 референти, од земјата и од странство (САД, Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Полска, Чешка, Хрватска и Албанија). Имено, беа пријавени вкупно 83 реферати. Речиси една третина од пријавените теми беа поврзани со Мисирков и со неговото дело. На темата за Мисирков и неговото дело се надоврзуваа и темите за историјата и за развојот на македонскиот стандарден јазик, за правописот, за влијанието на дијалектите врз стандардниот јазик, како и за најразлични современи истражувања. Во рамките на Конференцијата, беа опфатени и други контрастивни и компаративни теми поврзани со традиционалните поттеми на Конференцијата: словенско ракописно наследство, дијалектолошки истражувања, граматички истражувања, лексиколошки истражувања, стилистички истражувања и социолингвистички истражувања.

Отворањето на Конференцијата беше на 28 јуни 2023 г. (среда) во Амфитеатарот на Институтот за македонски јазик, со почеток во 10 часот.

Поздравни обраќања имаа проф. д-р Елена Јованова-Грујовска, директорка на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, Претседателот на РС Македонија, г. Стево Пендаровски и проф. д-р Лидија Тантуровска, претседателка на Меѓународниот организациски одбор на Конференцијата.

По поздравните обраќања, следуваше промоција на Зборникот од VII меѓународна научна конференција „Македонскиот јазик – извор на научни истражувања“. Промотор на зборникот беше проф. д-р Лидија Аризанковска.

Работниот дел од првиот ден на Конференцијата се одвиваше во три паралелни претпладневни и три паралелни попладневни сесии. Сесиите се одржуваа во Амфитеатарот на ИМЈ, во Салата за седници на ИМЈ и во Салата за седници на Институтот за македонска литература. Времетраењето на излагањата беше ограничено на 10 минути, а времетраењето на дискусијата (на еден дискутант) на 5 минути.

Во првата претпладневна сесија (од 11 до 14 часот), која се одржа во амфитеатарот на ИМЈ, за претседавачи беа назначени проф. д-р Лидија Тантуровска и проф. д-р Искра Пановска-Димкова. Во оваа сесија беа вклучени вкупно 11 реферати, од кои еден реферат беше заеднички. Свои теми имаа пријавено следните референти: Лидија Тантуровска (*За македонските работи во книгата „За македонските работи“ и за една културна рефлексija денес*), Елена Јованова-Грујовска (*Крсте Мисирков – инспирација за научни истражувања*), Димитар Пандев (*Окружението на Мисирков*), Људмил Спасов (*Каде Крсте Мисирков го споменува илџирјархои на славистиката, Хрваитој Вајрослав Јаџиќ и што мисли за него?*), Јордана Марковиќ (*Поѓлед К. Мисиркова на мајтерњи језик у рагу За македонските работи*), Aida Kršo (*Krste Mirskov – konstruktor savremene makedonske države i makedonskog jezika*), Лилјана Гушевска, Наташа Котлар-Трајкова (*Крсте П. Мисирков за улогата на македонската интелигенција во борбата против пропагандите*), Славица Петровска-Ѓорѓевска (*ИДО и Македонија на Македонците – теоретските стојалишта на Мисирков кон македонското прашање*), Марина Цветаноска (*„Вардар“ – гласник на македонскиот национален и културен сејарипизам*), Искра Пановска-Димкова (*Што направивме и што треба да направиме во иднина*) и Елка Јачева-Улчар (*Што се смени во „македонските работи“ 120 години по Мисирковата објава за нив*).

Втората претпладневна сесија се одвиваше во истиот термин (од 11 до 14 часот), во Салата за седници на ИМЈ, а за претседавачи беа назначени: проф. д-р Катица Трајкова и проф. д-р Весна Миовска И во оваа сесија беа вклучени вкупно 11 реферати, од кои еден реферат беше заеднички. Свои теми имаа пријавено следните референти: Емилија Црвенковска (*Значењето на Вајрослав Јаџиќ за македонистиката (по повод 100 години од неговата смрт)*), Александра Ѓуркова (*70 години илославистички ироучувања: кон Историската граматика на македонскиот јазик*), Олга Мишеска Томиќ (*Еден македонски итекс од шеснаесеттиот век и споредба со сегашниот стандарден македонски јазик*), Соња Новотни, Мери Цубалевска и Михајло Марковиќ (*Назалните вокали и нивната рефлексija во македонските илџерици*), Катица Трајкова (*Имињата на илразици во речникот на*

црковнословенски јазик од македонска редакција), Билјана Маринова (*Развојот на филолошката мисла во 19 век како важен предуслов за стандардизацијата на македонскиот јазик од 20 век*), Љубица Станковска (*Пошкелото на неколку имиња на ѝланини*), Мери Јосифовска (*За сојсџвениите имиња во збирката раскази „Скојје ѝенкју“ од Борче Боки Трајковски „звани“ Бурџија*), Весна Миовска (*Тојонимите во корчанско*), Зоран Спасовски (*За ѝаѝронимскиот суфикс –ѝѝо во македонската и буџарската ѝојонимија*) и Мирјана Вељаноска-Томовска (*Микроѝојонимите во селото Роџачево*)

Според програмата, на третата претпладневна сесија (Сала на ИМЛ) за претседавачи беа назначени: проф. д-р Снежана Петрова-Џамбазова и д-р Елизабета Бандиловска. Во оваа сесија беа вклучени вкупно 8 реферати, од кои три реферати беа заеднички. Свои теми имаа пријавено следните референти: Снежана Петрова-Џамбазова (*Умејничколиѝераѝурниот сѝил и јазичната норма на современ ѝлан*), Васка Ташова (*Бесѝредикаѝивниите реченици во умејничколиѝераѝурниот функционален сѝил*), Бојан Петревски (*Информациската сѝрукѝура на неѝираната ѝросѝа реченица во македонскиот јазик*), Лилјана Митковска и Елени Бужаровска (*Нели не е само ѝрашален збор, нели? За функциите на нели во македонскиот јазик*), Февзудина Сарачевиќ (*Тенденции во уѝоѝребаѝа на ѝресуѝонираниите ѝрашања со зар(ем) во македонскиот инѝерней-дискурс*), Лидија Аризанковска, Андријана Павлова (*Македонскиот јазик и вешѝачката инѝелиѝенција: неколку зборови за ChatGpt на македонски јазик*), Владимир Цветкоски, Мила Димишковска, Рената Јовановска и Бојана Нафидова (*Универзални ознаки за македонскиот јазик*), Марија Стојаноска, Виолета Јанушева (*Родовочувсѝивѝилен јазик – заменскиите и џлаџолскиите форми во учебнициите ѝо македонски јазик во РСМ*).

Попладневните сесии се одвиваа од 16:00 до 19:00 часот. Со сесијата што се одвиваше во Амфитеатарот на ИМЈ за претседавачи беа назначени проф. д-р Елена Јованова-Грујовска и проф. д-р Лидија Аризанковска. Во оваа сесија беа вклучени вкупно 10 реферати, од кои три реферати беа заеднички. Свои теми имаа пријавено следните референти: Елена Јованова-Грујовска и Весна Костовска (*Сложенките во јазичниот израз на Мисирков*), Марјан Марковиќ (*За ѝерифрасѝичниите џлаџолски консѝрукѝии во книгаѝа „За македонцкиите рабѝии“ на Крсѝе П. Мисирков*), Катерина Петровска-Кузманова (*Еѝноџрафско-фолклористѝичкиите инѝереси на Крсѝе Мисирков*), Македонка Додевска и Лидија Аризанковска (*Сложениите именски и ѝридавски дериваѝии во книгаѝа „За македонцкиите рабѝии“ од Крсѝе П. Мисирков*), Борче Арсов, Андријана Павлова и Марија Антевска (*Минаѝото неоѝределено време во „За македонцкиите рабѝии“ од Крсѝе Мисирков*), Марија Пандева (*Сѝавоѝ на Мисирков за македонскиот јазик низ ѝризмаѝа на модалноста*), Доца Цветкоска (*Метѝодската единица за Крсѝе П. Мисирков и книгаѝа „За македонцкиите рабѝии“ во средното образование*), Кристина Годоровска (*Турскиите лексички елементи во делото „За македонцкиите рабѝии“ од Крсѝе П. Мисирков*), Христина Ангелеска (*Поврзувачкиите средсѝва во делот Неколку зборѝи за македонцкиот лиѝераѝурен јазик од Крсѝе Пеѝков Мисирков*), Ана Витанова-

Рингачева (*Мисирков и неговото дело како моштив во современата македонска поезија*).

Истовремено се одвиваа и другите две сесии. На втората попладневна сесија (Сала на ИМЈ), за претседавачи беа назначени: проф. д-р Весна Костовска и проф. д-р Мери Цубалевска. Свои реферати имаа пријавено: Виктор Фридман (*On The Position Of Macedonian Obscenity Within South Slavic Obscenity*), Јасминка Ристовска Пиличкова (*За некои специфички на терминолошките одредници во македонскиот традиционален шекспил*), Олгица Додевска-Михајловска (*Фразеолошката антонимија во македонскиот јазик*), Лиљана Макаријоска и Бисера Павлеска-Георгиевска (*Фраземите со библиско потекло во македонскиот јазик*), Марија Ђинѓић и Марина Спасојевић (*Деривациони појменцијал глагола турског порекла у српском и македонском језику*), Мери Цубалевска и Лиљана Макаријоска (*Турските лексички елементи во драмите на Горан Стефановски*), Бисера Павлеска-Георгиевска и Јордана Шемко-Георгиевска (*Финонимите во македонската и албанската фразеологија (врз примери од преводната литература)*), Александра Гецовска (*Етимологија на финонимот ајдучка трева (лат. Achillea Millefolium)*), Сунчица Трифуновска Јаниќ (*Семантиката на глаголите за движење во македонскиот јазик според толковниот речник на македонскиот јазик*).

На третата попладневна сесија (Сала на ИМЈ) за претседавачи беа назначени: проф. д-р Светлана Давкова-Ѓорѓиева и проф. д-р Еленка Стоевска-Денчова. Свои реферати имаа пријавено: Светлана Давкова-Ѓорѓиева (*Називите за облека во македонските зборови (етимолошко-семантичка анализа и географска дистрибуција)*), Еленка Стоевска-Денчова (*Лексемата фамилија во македонскиот јазик*), Novica Vučević (*Crnogorski i makedonski dijalektolozi – postignuća i perspektive budućih saradnja*), Васил Дрвошанов (*Лексичко-семантичките дијалектизми во збирката раскази „Враќајќи се во Бориево“ од Виолета Танчева-Злајева*), Марина Спасовска и Марина Даниловска (*Именувањата на роднинските односи во штеповскиот збор (врз примери од народната поезија собрана од Тихомир Крстиовски-Томе)*), Мери Цубалевска и Михајло Марковиќ (*Туѓојазичното влијание во штеповскиот зворно пообраче*), Дарко Томовски (*Акузативниот однос во зоранскиот збор*), Ѓорѓе Геновић (*Форме имперфекта у зворима српско-македонског пограничја (ареални осврти)*), Давор Јанкулоски (*Улогата на академик божидар видоески за научниот интерес на странските македонисти*).

Вториот ден, односно на 29 јуни се одржаа три паралелни претпладневни сесии (од 10 до 13 часот).

На првата сесија за претседавачи беа назначени проф. д-р Јитка Вероњкова и проф. д-р Веселинка Лаброска (Комисија за фонетика и фонологија при Меѓународниот славистички комитет). Свои реферати имаа пријавено: Jitka Veroňková и Zdena Palková (*Nový kurz výslovnosti češtiny pro cizince s využitím webové aplikace*), Веселинка Лаброска (*Фонемата /s/ во македонскиот јазик, стандард и дијалекти*), Irena Sawicka и Elena Petroska (*Syntaktyczne funkcje podwyższonej artykulacji średnich samogłosek w języku*

macedońskim), Damir Horga и Ines Carovic (*Govorna disfluentnost u čitanju na stranom jeziku*), Гоце Цветановски (*Има ли „обра смрѝ“ и гали „хиграѝа“ е „видра“? – индоевропскаѝа фонетѝика во служба на еѝимолоѝијаѝа*), Irena Sawicka и Tatiana Zinowjewa (*Najnowsze zmiany w strukturze polskiej sylaby*), Anna Sychnerska (*Paralele w sposobie realizacji dźwięczności na granicy międzywyrazowej w językach macedońskim i rumuńskim*), Magdalena Osowicka-Kondratowicz (*Z problemów rozwoju mowy. Na przykładzie dzieci pięcioletnich z miasta olsztyna*), Anita Lorenc (*Badanie artykulacji lateralnych i nosowych z wykorzystaniem analizatora rozkładu pola akustycznego*), Ђорђе Геновић (*Диференцијална улога акценѝа коѝ ѝојединих ѝублетѝних облика именица у срѝском језику*), Дарко Томовски (*Фонетѝкиѝе сѝецифики во ѝовороѝ во селоѝо Урвич*) и Душко Деспотовски (*Фонетѝкиѝе карактеристѝики на ѝовороѝ во селоѝо Сиричино – ѝеѝовско*).

На втората сесија (сала на ИМЈ) за претседавачи беа назначени: д-р Виолета Јанушева и проф. д-р Мери Јосифовска. Свои реферати имаа пријавено: Елена Шалевска, Виолета Јанушева, Бисера Костадиновска-Стојчевска (*Нема да ви се верува: ова се карактеристиките на сензационалистичкиот јазик во насловите на новинарските статии*), Вера Стојчевска-Антиќ (*Димензиѝе на ѝоетѝикаѝа на Блаже Конески од комѝаратѝивнаѝа анализа На Владимир Марѝиновски*), Кристина Димовска (*Тѝолоѝија и дефиниција на видовиѝе искази во македонскиоѝ ѝревод на „Двеѝе кули“ и „Враќањето на кралоѝ“ на Џон Толкин*), Александар Крстаноски (*Црковниѝе боѝослужбени книги на современ македонски јазик*), Христина Андоновска (*За меѝујазичниѝе корелатѝи (врз ѝримери од македонскиоѝ и од буѝарскиоѝ јазик)*), Антоанета Тримчевиќ (*За сложенкиѝе со ѝрва комѝоненѝа „ѝрво-“ во романоѝ „Моби Дик“ во ѝревод на Оѓнен Чемерски*).

На третата сесија за претседавачи беа назначени проф. д-р Елка Јачева-Улчар и м-р Андријана Павлова. Свои реферати имаа пријавено: Маќеј Кавка (*Аѝо Шоѝов – ѝоетѝ визионер*), Alen Kalajdžija, Jasmin Hodžić (*Analiza bosanske leksike u bitoljskom malom tursko-bosanskom rječniku Ahmeda Kulendera iz 1912. godine*), Елизабета Бандиловска, Јасмина Јовановска и Татјана Гочкова-Стојановска (*Јазикоѝ во рекламиѝе на социјалниѝе мрежи*), Катица Топлиска-Евроска (*Синонимијаѝа во „Современ ѝоѝивач“*), Фани Стефановска-Ристеска (*Семантиѝчка класификација на глѝголскаѝа ѝриѝавка*), Васка Мишевска (*Усвојувањето на македонскиоѝ јазик кај учениѝиѝе од оруѝиѝе заедници како немајчин јазик*), Тамара Купева (*Од Мисирков до современиѝе ѝредизвици – нова ѝтехнолошка револуција*) и Васил Стеровски (*Образованиеѝо на мајчин македонски јазик на Македонѝиѝе во Албанија*).

Дел од референтите не беа во можност да присуствуваат на Конференцијата, но очекуваме да ги достават своите реферати за печатење. Конференцијата заврши успешно, а освен рефератите, конструктивни и продуктивни беа и дискусиите што се одвиваа по завршувањето на секоја од сесиите.

Како дел од манифестацијата Отворени денови на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, по завршувањето на Конференцијата, на 29 јуни 2023 година (четврток, попладне) следувахе дводневна екскурзија во Струмица. Во рамките на оваа екскурзија се одржа тркалезна маса и состанок на Комисијата за фонетика и фонологија при Меѓународниот славистички комитет.

Со организирањето на оваа Конференција реализиравме едно од основните начела на Институтот, а тоа е афирмација на македонскиот јазик како дел од светското јазично семејство.

Активностите по повод јубилеите продолжија и по завршувањето на Конференцијата. Народниот театар „Јордан Хаџи Константинов – Џинот“ во Велес, на иницијатива на Институтот за македонскиот јазик „Крсте Мисирков“ подготви претстава на тема „Мисирков отпосле“, во режија на Дејан Пројковски. Главната улога му беше доделена на еден од најистакнатите македонски актери – Васил Зафирчев. Во рамките на таа активност се одржа и трибина на тема „Македонскиот јазик во наставата“. Трибината ја отвори м-р Филип Белчев, а поздравни обраќања имаа проф. д-р Веселинка Лаброска (претседател), проф. д-р Елена Јованова-Грујовска, директорка на Институтот и д-р Сашо Димоски, директор на Театарот. На трибината присуствуваа ученици од основните и од средните училишта во Велес. Свои излагања имаа: проф. д-р Снежана Петрова – Цамбазова, проф. Соња Карбева, м-р Мариче Стојановска, д-р Македонка Додевска, м-р Антоанета Тримчевиќ, м-р Александра Гецовска и м-р Мирјана Вељановска-Томовска.

Со оваа богата програма Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје достоино ги одбележа двата јубилеја.

Андријана Павлова¹

---

¹ Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
andrijana_pavlova@yahoo.com

ОД ЗБОР ДО РЕЧНИК

(Меѓународен научен собир во рамките на традиционалната манифестација „Денови на Благоја Корубин“)

Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, придружна членка на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, на 4 и 5 мај 2023 година, по дваест и седми пат ја одбележа традиционалната манифестација „Денови на Благоја Корубин“ со Меѓународен научен собир „Од збор до речник“. Институтот за македонски јазик од своето основање е лингвистички центар со богата лексичка граѓа за изработка на лексикографски трудови. Во оваа јубилејна година (1953 – 2023) темата на Собирот „Од збор до речник“ претставува одличен избор за претставување на резултатите од лексикографската работа, но и значаен предизвик за нови истражувања од оваа област.

За организација на Меѓународниот научен собир „Од збор до речник“ во рамките на традиционалната манифестација „Денови на Благоја Корубин“ се формира Организациони одбор во состав: Снежана Велковска, почесен претседател, Елена Јованова-Грујовска, директор, Катица Топлиска-Евроска, претседател, Фани Стефановска-Ристеска, секретар, Олгица Додевска-Михајловска, Веселинка Лаброска, Лидија Тантуровска, Мери Јосифовска, Ален Калајдија, Макеј Кафка, Борјана Прошев-Оливер и Станислав Станковиќ. Меѓународниот научен собир „Од збор до речник“ се одвиваше во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Според програмата на Собирот беа пријавени 36 реферати, од кои беа прочитани 35, од нив 8 беа коавторски. Во работниот дел од Собирот со свои реферати учествуваа 45 референти од 4 земји: Македонија, Србија, Хрватска и Црна Гора.

Собирот го поздравил и отворил директорката на Институтот проф. д-р Елена Јованова-Грујовска, а потоа започнал работниот дел организиран во четири сесии: пленарна сесија, прва, втора и трета сесија.

Пленарната сесија во рамките на Собирот ја претстави македонската лексикографија некогаш и денес. На пленарната сесија, под претседателство на Елена Јованова-Грујовска и Катица Топлиска-Евроска, беше афирмирана лексикографската дејност на Институтот преку рефератите на: Фани Стефановска-Ристеска и Катица Топлиска-Евроска, *Речничкој – чувар на јазичнојто богајсјиво*; Гоце Цветановски, *Етимолошки речници на македонскиот јазик – од концепција до реализација*; Мери Јосифовска, *Од оним*

од речник и Борјана Прошев-Оливер, *Значењето на двојазичната лексикографија на „малиите јазици“*.

По паузата Собирот продолжи со работа во две сесии. Првата сесија работеше со претседателство во состав: Веселинка Лаброска и Катица Трајкова. Свои реферати прочитаа учесниците: Фани Стефановска-Ристеска, *Хомонимите и речниците*; Лидија Тантуровска, *За речниците во монографските, во учебниците и во оруѓа ѝрудови*; Димитар Пандев, *Речник на околности во современото македонски јазик*; Катица Топлиска-Евроска, *Кулинарската лексика во толковните речници*; Елка Јачева-Улчар, *Начини за дополнување на речничкиот фонд на македонскиот јазик (врз примери на неколку лексеми)*; Лилјана Макаријоска, Маринка Шимиќ, *Вложоите на речниците на црковнословенскиот јазик од македонска и хрватска редакција во историската лексикографија*; Катица Трајкова, *За ономастичката лексика во Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција* и Веселинка Лаброска, *Називите за боење во македонскиот јазик – стандард и дијалекти*.

На втората, попладневна сесија, претседавачи беа Јордана Марковиќ и Лилјана Макаријоска, а со свои реферати настапија: Јордана Марковиќ, *Лексикографски пристап до едногласни речии во српском и македонском језику*; Марија Пандева, *Предлог-речник на македонско-руски лажни пријатели*; Миодраг Јовановиќ, *Лексикографски опис на романските позајменици, со романским и словенским суфиксима, из збората Црногорско приморје*; Александра Гецовска, *Македонска етимологија („Етимолошки речник на македонски називи на растенија“)*; Билјана Маринова, *Јордан Хаџиконстантиновиќ-Цинои и неговиите амбиции за работа во областа на лексикографијата*. По паузата, во вториот дел од попладневната сесија, настапија: Лилјана Макаријоска, Бисера Павлеска-Георгиевска, *Зоонимите во Фразеолошкиот речник на македонскиот јазик*; Олгица Додевска-Михајловска, *Проблемите во лексикографската обработка на фраземите*; Борче Арсов, Андријана Павлова, Марија Антевска, *За употребата од колокациски речник на македонскиот јазик. Примери и искуства од оруѓа јазици*; Антоанета Тримчевиќ, *Начин за изразување на благослови во македонскиот и албанскиот јазик (во Гостивар и Гостиварско)*.

На 5 мај, Собирот започна со одбележување на Денот на македонскиот јазик. Пригодни обраќања имаа проф. д-р Елена Јованова-Грујовска, директорка на Институтот, Бисера Костадиновска-Стојчевска, министерка за култура, проф. д-р Људмил Спасов, претседател на Советот за македонски јазик и проф. д-р Катица Топлиска-Евроска.

Третата сесија работеше со претседателство во состав: Лидија Тантуровска и Мери Јосифовска. Во претпладневниот дел од оваа сесија учествуваа: Тања Милосављевиќ, *Дијалектски лингвокултуролошки речник*; Васил Дрвошанов, *Зборничкиот Македонски народни јесни (Мала Пресја) како извор на дијалектна лексика*; Зоран Спасовски, *Оштито за историскиот развој на презимето во словенските јазици и посебно за моделот лично име + лично име во македонскиот*; Марина Спасовска, Марина Даниловска,

Анѝројонимииѝ во колекѝивнаиѝа меморија кај населението во ѝеѝовскиоѝ крај („ДАН ЦИГЕР МАГДО“, „СИМО НА ЧАРДАК БОЛУЕ“); Дарко Томовски, Мирјана Вельаноска-Томовска, *Од лексичкоѝо боѝаѝсѝво на ѝоранскиоѝ ѝовор во Полоѝ (во свеѝло на важностѝа за изработѝка на дијалекѝни речници на македонскиѝе ѝовори)* и Иван Котев, *Лексемииѝе сиромашѝија, беда, ѝари и боѝаѝсѝво во краѝкиѝе жанрови од Сѝѝрумица и Сѝѝрумичко*. Според Програмата, по паузата се реализира вториот дел на кој настапија: Македонка Додевска, Кристина Тодоровска, *За именскиѝе дериваѝи со суфиксоѝ –ар/арка во Речникоѝ на ѝериферниѝе ѝовори од Косѝа Пеев и нивнаѝа семанѝиѝка во Толковноѝо речник на македонскиоѝо јазик*; Валентина Трајкоска, *Лексикаѝа и ѝовороѝ на муслиманскоѝо население од с. Долно Количани и село Паѝаруша – кулѝурно боѝаѝсѝво*; Душко Деспотовски, *Лексичко-семанѝичка класификаѝија на ѝридавкиѝе за ѝсихички особини кај човекоѝ*; Славчо Ковилоски, *За сосѝавуваѝето на речник на книжевни ѝсевдоними*; Христина Андоновска, *За ѝерминиѝе мулѝикулѝурализам и инѝеркулѝурализам – во конѝексѝи на речникоѝ на кулѝуролошкиѝе сѝѝудии*; Сунчица Трифуновска Јаниќ, *Придавскиѝе зборови како доѝолниѝелни елементи во именскаѝа синѝаѝма во романоѝ **Скојско и сѝ е можно***; Филип Белчев, *Елекѝронски корѝус – можностѝ за создавање нови речници* и Николче Мицкоски, *Диѝиѝална лексикоѝрафија – корисѝење корѝуси ѝри ѝодѝоѝовка на речници*.

На Меѓународниот научен собир „Од збор до речник“ беа претставени лексикографската дејност и богатата лексичка граѓа која е непресушен извор за научни истражувања. Претставените реферати и плодната дискусија што се водеше по секој тематски дел од работните сесии, ни покажа дека Собирот ги исполни очекувањата, даде преглед на досегашните истражувања и придонесе за нови сознанија за лексикографската дејност.

Фани Стефановска-Ристеска¹

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, fanris.stef@yahoo.com

УДК 811.163.3(062)(049.3)
УДК 821.163.3(062)(049.3)
УДК 930.85(497.7)(062)(049.3)

ЛЕТНА ШКОЛА И ЈУБИЛЕЈНА МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА НА МСМЈЛК ПРИ УКИМ

Традиционалната, Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје (МСМЈЛК при УКИМ), годинава се одржа по 56. пат, од 17 до 31 август 2023 година, во Конгресниот центар на УКИМ во Охрид. Откако во 2022 година, МСМЈЛК при УКИМ одбележа 55 години од своето постоење и непрекинато организирање на летната школа, годинава, во фокусот на Школата беа два значајни јубилеја – 120 години од објавувањето на книгата „За македонските работи“ од Крсте Мисирков и 100 години од раѓањето на македонскиот класик, Ацо Шопов. Претходно, творештвото на Шопов беше во фокусот и на Третата зимска школа на МСМЈЛК при УКИМ, што се одржа на почетокот на 2023 година.

Свеченото отворање на Летната школа се одржна на 18 август 2023 година, а на него се избратија ректорот на УКИМ, проф. д-р Никола Јанкуловски и на директорката на МСМЈЛК при УКИМ, проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска.

Ректорот Јанкуловски, на почетокот на своето обраќање го цитираше аманетот на Мисирков: „Милоста кон народниот јазик е наш долг и наше право. Ние сме должни да го милуваме нашиот јазик, затоа што тој е наш, како што е наша и татковината.“ Притоа посочи дека за остварување на овој долг од аманетот на Мисирков, клучен е развојот на современата странска македонистика. „Без неа, заложбите и сонот на Мисирков, ама и на неговите потомци, а наши претходници, не ќе беа целосно остварени. За неа, клучна е токму оваа Летна школа – стожерот на странската македонистичка мисла“, порача ректорот на УКИМ.

„Сакам да укажам дека за нас, секој од вас кој е подготвен македонскиот збор, мисла и вистина да ги пренесува во својата матична културна средина и низ светот е од исклучителна важност. И оние кои сте веќе со децении или години посветени на македонистиката, вклучително и универзитетски професори, истражувачи и докажани преведувачи кои и при исклучителни предизвици останавте доследни на ставовите за македонистиката и меѓународно ги афирмиравте. И оние кои сте од новите генерации странски македонити и сте на почетното или средното рамниште на познавање на македонскиот јазик –

затоа што вие сте иднината“, истакна ректорот Јанкуловски, обраќајќи им се на учесниците на Школата.

Директорката на МСМЈЛК при УКИМ, Весна Мојсова-Чепишевска, посочи дека се потврдува дека ја разбравме пораката што Крсте Мисирков ни ја остави откако неговата книга „За македонските работи“ веќе била објавена, а неговите идеали сè уште не биле остварени: „Велам, за среќа, има македонска национална култура и историја, зашто тој факт го вооружува македонскиот народ со непобедливо оружје во неговата борба за човечки права и за слободен национален живот како рамноправен член во бројот на културните народи.“

„Потребата тој факт да се афирмира пред светот, особено пред академската заедница, афирмирајќи ја и посебноста на македонскиот јазик и на македонската литература, била причина да се почне со организација на оваа Летна школа. Неспорно, тој факт веќе одамна е афирмиран низ светот и Мисирковите идеали, веќе се остварени. Ама причините за непрекинато одржување на оваа Школа, со текот на годините станаа и побројни. Клучната причина е што постојано има странски македонисти од сите континенти, кои со голема посветеност и со конкретни остварувања, тој факт го афирмираат низ светот“. истакна директорката на МСМЈЛК при УКИМ.

Мојсова-Чепишевска и директно им се обрати на учесниците на Школата, притоа цитирајќи и стихови на Ацо Шопов: „Од врвот на светот ја здогледав и препознав мојата земја / распарчена и разграбена од темни братоубиствени војни, / од туѓи желби и посегања да ја присвојат за себе. / Само здивот на едниот нејзин дел / се извишува високо до непознати небеса / и како пролетен ветар од Шара / го записнува убавиот Пирин на Јане / и го разбранува синиот Егеј потемнет од мака...“

„Искрено се надеваме дека на оваа Летна школа, вие, не само што ќе ја препознаете и што подобро ќе ја запознаете, туку уште повеќе и ќе се приврзете за нашата земја, со продлабочени знаења за македонскиот јазик, литература и култура. Ние ќе сториме сè за тоа да се случи!“ им порача меѓу другото, таа на учесниците на Школата.

Во завршницата на своето обраќање, повторно потсетувајќи на некои стихови на Шопов, таа посебно ја истакна важноста и семинаристите од младите генерации кои годинава за првпат учествуваа на летна школа на ММЈЛК при УКИМ или не биле многупати, да останат посветени на македонистиката и да продолжат да се среќаваат на Летната школа во Охрид, следејќи ја традицијата на многумина свои претходници и современици.

„Затоа што само ако таа традиција продолжи, и овде кај Охридското Езеро се среќавате и после многу лета, вклучително и вие кои годинава доаѓате за првпат или не сте биле многупати, и во времето што е пред нас, фактите за македонскиот јазик, литература и култура ќе одекнуваат низ светот“, порача директорката на МСМЈЛК при УКИМ.

На отворањето на Школата беше промовиран и зборникот со предавња од минатогодишното издание на Летната школа на МСМЈЛК при УКИМ, а

промоторка беше проф. д-р Гордана Алексова, долгогодишна лекторка на школите на Семинарот.

Според официјалните податоци на УКИМ, на Летнатата школаучествуваа 57 стипендисти од 16 земји: НР Кина, САД, Република Кореја, Франција, Грција, Турција, Полска, Словачка, Унгарија, Украина, Романија, Руската Федерација, Словенија, Хрватска, Србија, Албанија и Чешката Република. Учесниците беа предложени од страна на лекторатите и на центрите каде што се изучува македонскиот јазик, литература и култура, и по препорака на лекторите и на универзитетските професори. И оваа година на Летната школа учествуваа универзитетски професори и истражувачи, докторанти и магистранти од областа на македонистиката и славистиката, преведувачи и студенти кои го изучуваат македонскиот јазик, литература и култура, а дел од нив во своите научни истражувања и проучувања особено внимание посветуваат на македонистиката.

Учесниците имаа можност да го изучуваат или да го усовршуваат македонскиот јазик преку лекторски вежби кои се одржува секоја работен ден во траење во период од 9 до 12:30 часот. Учесниците беа поделени во лекторски групи според три степени на познавање на македонскиот јазик, а лекторската натава ја изведуваа: проф. д-р Гордана Алексова, проф. д-р Борче Арсов, доц. д-р Бојан Петревски, м-р Андријана Павлова, ас. м-р Иван Антоновски и Елена Ѓорѓиовска.

Првото предавање на Школата беше во чест на јубилејот 100 години од раѓањето на Ацо Шопов, а го одржа проф. д-р Лидија Капушевска-Дракулевска, осврнувајќи се на севкупниот поетски профил на великанот на македонската литература и култура. Во рамките на посетата на манастирскиот комплекс „Св. Наум“, беше одржано предавање за современите преводи на Светото писмо на македонски јазик, од проф. д-р Ѓоко Ѓорѓески. Следната работна недела почна со предавање на доц. д-р Бобан Карапејовски, за категоријата определеност во македонскиот јазик и нејзините показатели. Странските македонисти имаа можност да проследат и предавање за фигурата на змејот во македонската народна поезија, од проф. д-р Трајче Стамески, а о предавање беше одбележан и јубилејот 120 години од Илинденското востание, одржано од проф. д-р Ана Стојаноска, со акцент на феноменот Илинден во македонската драма и театар.

Странските македонисти подетално се запознаа и со достапните дигитални ресурси за македонскиот јазик, преку предавање на проф. д-р Николче Мицкоски, а На оваа Школа, одделна тема беше и македонскиот јазик во медиумите, преку предавањето „(Макро)синтаксичките карактеристики на говорениот македонски јазик во медиумите“ од доц. д-р Бојан Петревски.

Јубилејот 120 години од објавувањето на капиталното дело на Крсте Мисирков, „За македонските работи“ беше одбележан со предавање на проф. д-р Елена Јованова-Грујовска и проф. д-р Лидија Тантуровска, а кон крајот на Школата и со предавање на проф. д-р Славчо Ковилоски, кој ќе се осврне на книжевно-историските осврти за Мисирков како предвесник на новата епоха. Во овој контекст беше и предавањето на проф. д-р Борче Арсов насловено „Од

Божигропски до Мисирков. Од стилизација до стандардизација на македонскиот јазик“. Кон звршницата на Школата, семинаристите имаа можност да проследат и предавање на проф. д-р Дарин Ангеловски за митот на Антигона во современата македонска драма.

Поконкретно, во остварувањето на предвидените активности на 56. Летна школа, беа вклучени повеќе единици на УКИМ, меѓу кои и оние што традиционално имаат свој придонес: Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ и Институтот за македонска литература. Покрај овие единици, свое учество имаа Македонската академија на науките и уметностите, Факултетот за драмски уметности при УКИМ и Православниот богословски факултет „Св. Климент Охридски“ во Скопје.

Во текот на Школата беше остварен и разговор со академи Влада Урошевиќ, добитник на наградата „Роман на годината“ за 2022 година, во соработка со Фондацијата „Славко Јаневски“. Во овој разговор учество зедеа семинаристите од групите на напреднатото рамниште.

Летната школа понуди и курс организиран како јазична работилница која ја водеше проф. д-р Симон Саздов, како и курс по народни ора што го водеше Благоја Јованоски.

Летната школа понуди и курс организиран како јазична работилница која ја водеше проф. д-р Симон Саздов, како и курс по народни ора што го водеше Благоја Јованоски.

Во рамките на програмата на Школата се одржаа и неколку промоции на книги:

– „Книга за светите браќа Климент и Наум Охридски“ од проф. д-р Димитар Пандев и Славе Ѓорѓо Димоски и „Славе Ѓорѓо Димовски во книжевната критика (македонска и светска)“ од Димитар Пандев. Двете книги се објавени од Општина Охрид со која МСМЈЛК при УКИМ остваруваше континуирана соработка и веќе неколку години наназад, во рамките на Школата се промовираа изданијата на Општината што се значајни за македонскиот јазик, литература и култура;

– „Djetelice bjelice“ / „Детелинки белинки“ – книга со современи сказни од современи македонски автори, со превод и на хрватски јазик подготвени од студенти по македонистика на Универзитетот во Риека, каде годинава се одбележаа 15 години од отворањето на Лекторатот по македонски јазик;

– „Шопов на 11 јазици“ – зборник на преводи на семинаристите на Третата зимска школа на МСМЈЛК при УКИМ.

Семинаристите беа специјални гости и на свеченото отворање 35. издание на традиционалната манифестација „Поетска ноќ во Велестово“ (ПНВ), а дел од програмските активности во рамките на манифестацијата се одржаа и во рамките на Школата. Соработката меѓу МСМЈЛК при УКИМ и ПНВ датира од пред неколку години.

Завршната средба на Школата се одржа на 31 август, кога беа врачени и учевенијата на семинаристите, коишто пак беа исклучително задоволни од програмата подготвена од МСМЈЛК при УКИМ и од дадените можности да ги збогатат своите знаења од областа на македонистиката. Особено радува што решеност за натамошна посветеност на македонистиката искажаа и семинаристи што за првпат учествуваа на школа на МСМЈЛК при УКИМ.

Во Конгресниот центар на УКИМ во Охрид, веднаш по 56. Летна школа, од 1 до 3 септември 2023 година се одржа и јубилејната, 50. Меѓународна научна конференција на МСМЈЛК при УКИМ. На Конференција имаше учесници од дури петнаесет странски држави, покрај од Македонија. Притоа, близу половина од учесниците, поконкретно триесет од пријавени беа истражувачи од странски држави, посветеници на македонистиката, и тоа од: Руската Федерација (1), Кина (1), Шведска (1), Чешката Република (2), Полска (3), Австрија (1), Словенија (1), Хрватска (4), Босна и Херцеговина (1), Србија (8), Турција (4), Франција (1), Унгарија (1), Австралија (1) и Косово (1).

На свеченото отворање на Конференцијата на 1 септември 2023 година се обратија претседателот на државата, Стево Пендаровски, ректорот на Универзитетот, проф. д-р Никола Јанкуловски и директорката на МСМЈЛК при УКИМ, проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска.

Претседателот Пендаровски ја истакна значајноста на Конференцијата и важноста на странската македонистика, одделно осврнувајќи се и на темите кои беа во фокусот на ова конференциско издание – делата на Мисирков по повод 120 години од објавувањето на книгата „За македонските работи“ и на Шопов, по повод 100 години од раѓањето на великанот, со увереност дека од Конференцијата ќе произлезат и нови научни трудови, важни за домашната и странската македонистика.

„Токму од оваа Конференција се произлезени научните трудови кои се клучни референци за меѓународната, научна верификација на македонистичките научни вистини на современ план. Преку неа се покажа и непрекинато се покажува дека, зад тие вистини, со своите македонски колеги, стамено застананаа и најзначајните странски слависти и балканисти, а потем и странските македонисти. Токму нивните имиња се дел од историјата на оваа Конференција. Оттука, особено ми е драго што и на ова јубилејно издание на Конференцијата има состав на учесници како на ретко кој друг научен собир од областа на филологијата.“, истакна ректорот на УКИМ, проф. д-р Никола Јанкуловски.

Во своето обраќање, тој напомена дека во децениите зад нас, оваа Конференција била и приказ на научната стварност во различните периоди и влог во иднината.

„Така е и денес! Тоа го потврдува и ова нејзино, јубилејно, 50. издание на кое повторно, покрај докажани и искусни кадри учествуваат и млади истражувачи – домашни и странски, посветеници на македонскиот јазик, литература и култура. Затоа, чувствувам обврска и да констатирам: не само

флоскулно и поводно, туку суштински значајно за науката, 50. Меѓународна научна конференција е синтеза на историјата, сегашноста и иднината. Ова издание на Конференцијата е и влог во иднината!“, порача ректорот Јанкуловски.

Директорката на МСМЈЛК при УКИМ, проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска посочи дека преку оваа, Меѓународна научна конференција се потврдува дека идеите го обликуваат текот на историјата.

„Пред 50 години, темелите на оваа Конференција се поставени заради идејата дека само преку поттикнување на научната дискусија меѓу странските и домашните македонисти, балканисти и слависти, на современ план може да се очекува сестрана афирмација на македонистичките научни согледби и заклучоци. Доследноста во остварувањето на таа идеја со непрекинато организирање на Конференцијата доведе до постигнувања кои денес се нови важни страници на историјата испишани од странските и домашни македонисти-научници“, истакна Мојсова-Чепишевска, по што се осврна на предизвикот да се организира ова јубилејно конференциско издание.

Во рамките на свеченото отворање беше промовиран и зборникот од минатогодишната, 49. Меѓународна научна конференција. Промотивна реч за изданието имаа минатогодишните координаторки – проф. д-р Лидија Тантуровска од Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, за лингвистичката секција и проф. д-р Лорета Георгиевска-Јаковлева од Институтот за македонска литература, за секцијата за литература и култура. Промотивната реч на Георгиевска-Јаковлева, со својот прочит ја пренесе д-р Билјана Рајчинова-Николова од Институтот за македонска литература.

На пленарната сесија на која претседаваа координаторките на лингвистичката секција и на секцијата за литература и култура, проф. д-р Гордана Алексова и проф. д-р Искра Тасевска Хаџи-Бошкова, учествуваа повеќе истакнати истражувачи, меѓу кои од странство, академик Ала Шешкен од Универзитетот „Ломоносов“ во Москва и проф. д-р Јордана Марковиќ од Филозофскиот факултет во Ниш. Во рамките на сесијата, пред учениците на Конференцијата се обрати и министерката за култура, Бисера Костадиновска-Стојчевска.

Првата сесија на лингвистичката секција беше посветена на јубилеите на Мисирков и Шопов кои беа во фокусот на Конференцијата, а на 2 септември, секцијата продолжи со работа со сесија за етимологија, лингвистичка географија, историја на македонскиот јазик и современ македонски јазик. На сесијата настапија и странските истражувачи проф. д-р Роман Кривко од Институтот за славистика на Универзитетот во Виена, со рефератот „Язык и структура славянской служебной Минеи корпуса Климента“ и проф. д-р Јуси Нурлуото со реферат на тема „О nekim arealnim i kronološkim pitanjima u vezi s Ivičevim izoglosama na najjužnijem jugu slavenskoga jezičnog prostora“. Со реферат за етимологијата на етнонимот Грк и Graikhos настапи и академик Илија Чашуле, кој голем дел од работниот век досега мина на Универзитетот „Маквори“ во Сиднеј.

На третата сесија на секцијата беа презентирани повеќе научни истражувања кои се однесуваат на современиот македонски јазик, по што четвртата сесија беше посветена на традиционалната тема на Конференцијата: Македонскиот јазик наспрема другите јазици. Оваа тема беше во фокусот и на последната сесија на секцијата, што се одржа на 3 септември. Во рамките на овие сесии, своите истражувања ги презентираа неколку странски македонисти: д-р Марија Стришевска од Универзитетот во Вроцлав, Полска, со реферат за односките придавки во рускиот, полскиот и македонскиот јазик, Слободан Новокмет од Институтот за српски јазик при Српската академија на науките и уметностите со трудот „Стереотипи о животињама у српској и македонској језичкој слици света“. Посебно внимание беше посветено на нови изданија на речници и разговорници. Д-р Кристина Дуфкова од Масариковиот универзитет во Брно, која предава и на Универзитетот во Глазгов, на Конференцијата се осврна на Новиот преводен чешко-словенечко-македонски речник, неговото значење и проблематичните аспекти. Џјао Чен од Пекиншкиот универзитет за странски студии во НР Кина пак, имаше реферат за културолошките фактори во претстојниот Кинеско-македонски разговорник. На овие сесии беа презентирани и реферати на странски истражувачи во коавторство со македонски колеги, и тоа на: Ивана Видовиќ Болт, Михаела Матешкиќ и Анета Стојиќ од Хрватска и Зоја Шенгјудер од Турција.

Три сесии на екијата за литература и култура беа посветени на Ацо Шопов како парадигма во македонската култура. На првата сесија, од редот на странските македонисти беше презентираан рефератот на проф. д-р Макеј Кавка од Јагелонскиот универзитет во Краков за препевите на поезијата на Шопов на полски јазик. На втората и третата сесија свои реферати за Шопов имаа повеќе странски истражувачи: проф. д-р Љиљана Баиќ и проф. д-р Наташа Станковиќ Шошо од Филолошкиот факултет во Белград се осврнаа на творчката визија на Африка во творештвото на Шопов и на Растко Петровиќ; проф. д-р Намита Субиото од Филозофскиот факултет во Љубљана ја отвори темата за Ацо Шопов и Цицибан, додека проф. д-р Мирјана М. Бечејски од Институтот за српска култура во Пришина – Лепосавиќ, се осврна на повеќе аспекти од исчитувањето на збирката „Гледач во пепелта“. На 2 септември, секцијата, работниот дел го заокружи со сесија за Проучувањата на Мисирков и на македонската култура – синхронија и дијахронија. На неа учествуваа и проф. д-р Мирослав Коуба од Филозофскиот факултет во Пардубице, со реферат за Мисирков во контекст на теоријата на Мирослав Хрох и Туркан Олцај од Универзитетот во Истанбул со реферат за Македонија на крајот од 60-тите години на 19 век низ погледот на една руска патничка. Во рамките на овие сесии, со свои реферати учествуваа и лекторите по македонски јазик во Истанбул и Париз – Габриела Ивановска и Ѓоко Здравески.

Повеќе учесници од Филолошкиот факултет во Белград, своите реферати ги изложија во рамките на сесијата посветена на македонската литература и култура наспрема другите литератури и култури, на 3 септември. Рефератот на проф. д-р Зона Мркаљ и проф. д-р Ивана Ковачевиќ беше посветен на компаративното проучување на поезијата од одбрни словенски

поети во контекст на диференцираната настава, додека проф. д-р Мина Ѓуриќ од истиот факултет презентираше истражување за поетската имагинација на езерото во српската, македонската и светската книжевност на 20. и 21. век. Милан Вурдеља презентираше компаративистички реферат за фигурата на Барух Спиноза во прозата на Гоце Смилевски и Данило Киш, а на Конференцијата со коавторски труд учествуваше и проф. д-р Мирна Бркиќ Вучина од Филозофскиот факултет во Мостар, осврнувајќи се на преданијата за камените сватови.

Конференцијата резултира со нови истражувања и заклучоци за македонскиот јазик, литература и култура. Но беа остварени и нови контакти и беа презентирани идеи за продлабочување на соработката меѓу македонските и странските македонисти, балканисти и слависти и клучно – се потврди дека има нови генерации истражувачи од странство за кои македонистиката е и ќе биде научен предизвик.

Иван Антоновски¹

---

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје Филолошки факултет „Блаже Конески“, i.antonovski@gmail.com

КИРИЛ КОНЕСКИ (1929-2023)

На почетокот на о.г. нè напушти професорот д-р Кирил Конески. Иако во поодмината возраст, до последниот здив беше посветен на македонскиот јазик и неговата афирмација. Сите го викавме Професорот и така ќе остане во нашата меморија.

Д-р Кирил Конески, универзитетски професор во пензија, е роден на 19 јануари 1929 година во Прилеп, каде што го завршил основното и средното образование. Студирал на Филозофскиот (Филолошкиот) факултет во Скопје на Групата за македонски јазик и литература (1950-1954). Од 1970 година ги посетувал постдипломските студии по македонски јазик како еден од првите студенти, а во 1973 година магистрирал со одбрана на трудот „Значењата на императивот во македонскиот јазик“ објавен во сп. Македонски јазик кн. XXIV (1973) и XXV (1974). Во јуни 1979 година докторирал со одбрана на докторската дисертација „Глаголските конструкции со **ќе** во македонскиот јазик“, објавена во едицијата Посебни изданија, кн. 17, на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

По завршувањето на школувањето (1954), работел кратко време како лектор по македонски јазик во Радио Скопје и како професор по македонски јазик во Индустриското училиште во Скопје. Од 1957 до 1969 година работел како асистент и виш стручен соработник во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Во 1969 година е избран за предавач, а следната година за професор по македонски јазик на Педагошката академија во Скопје, каде што работел до крајот на 1979 година. Во 1980 година е избран за вонреден професор по современ македонски јазик, а во 1985 година за редовен професор на Филолошкиот факултет во Скопје на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици, каде што работел до пензионирањето (1989).

Како асистент во Институтот за македонски јазик бил на деветмесечна специјализација во Варшава (1959) и на тримесечен студиски престој (1964), а во 1968 година ја посетувал Летната школа за чешки јазик во Брно. Како професор на Педагошката академија од октомври 1976 до декември 1978 година (три семестри) бил прв лектор по македонски јазик на Катедрата за словенска дијалектологија на Државниот универзитет во Москва. Во рамките на меѓууниверзитетската соработка, како професор на Филолошкиот факултет имал кратки посети со предавања на универзитетите во Тирана на Филолошкиот факултет (1980), Краков во Институтот за словенска филологија (1981), Хале на Катедрата за славистика (1985), Упсала во Славистичкиот институт одржал краток курс по македонски јазик во рамките на курсевите за постдипломци и докторанди (1985), Гетеборг на Високата школа во Молдал

одржал циклус предавања за студентите (Македонци) што студираат за наставници по мајчин јазик (за децата на родители на привремен престој / работа во Шведска) (1985), Братислава престојувал во работна посета на Одделението за словенски јазици на Институтот за јазик и на Катедрата за славистика (1988). Во 1983 година одржал предавање на XIII меѓународен научен состанок на славистите во Белград, а во 1987 година на XXXVIII југословенски семинар за странски слависти во Задар.

Како член на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици, покрај наставата по предметите Морфологија, Лексикологија со зборообразување и Лексикографија за студентите од Групата за македонски јазик, држел настава по македонски јазик на Интердисциплинарните студии по новинарство, а предметот Општа лингвистика го предавал за јазични групи на Филолошкиот факултет. Во наставата на постдипломските студии учествувал со предавања и бил ментор во подготовка на повеќе магистерски и докторски дисертации.

Надвор од редовната работа, д-р Кирил Конески учествувал во работата на Семинарот за македонски јазик, литература и култура на Универзитетот „Кирил и Методиј“ во Скопје како лектор (1970–1977), заменик-директор (1980–1981) и директор (1984–1985). За потребите на семинарот подготвил *Прирачник за лекторски вежби по македонски јазик*, 1969 и учебник *Македонски јазик за странци – среден курс*, 1977 (со повеќе изданија). Подолго време бил ангажиран како експерт по македонски јазик во Комисијата за утврдување на идентичноста на текстовите на јазиците на народите на Југославија при Собранието на СФРЈ во Белград. Бил член на Редакцијата на списанието *Литературен збор* од 1988 до 1990 година.

На полето на општествената дејност имал разни задолженија: директор на Семинарот за македонски јазик, литература и култура, продекан на Филолошкиот факултет, член на Одборот за соработка со странство во областа на јазикот при Комисијата за културни врски со странство и др.

За придонесот во дејноста на Педагошката академија бил одликуван со Орден на трудот со сребрен венец (1978), а за работата на Филолошкиот факултет (1989) со Орден заслуги за народ со сребрени зраци.

По пензионирањето соработувал со Филолошкиот факултет како наставник до изборот на негова замена и како член на комисији за одбрана на магистерски и докторски дисертации, бил член на Советот за македонски јазик (2002–2006) и претседател на Комисијата за полагање испит за лектор (1998–2010), при Министерството за култура.

Д-р Кирил Конески е афирмирано име во македонската наука за јазикот кај нас, но и во меѓународната славистичка јавност.

Неговата наставна дејност е тесно поврзана со научната и од таа врска произлегуваат неговите учебници, високо оценети и од домашните и од странските специјалисти: *Македонски јазик за странци* и *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*.

Научната дејност на д-р Кирил Конески произлегува од проблематиката на современиот македонски јазик и пред сè со неговиот глаголки ситем, богат со форми и со значења. Пристапот на д-р Кирил Конески заслужува почит: тој тргнува од состојбите во јазикот врз основа на голем број примери ексцерпирани од различни функционални стилови и извлекува од нив

заклучоци на кои не може да им се приговори зашто се потврдени од начинот на кој го употребуваат својот јазик македонските родени говорители. Неговите студии за формите со **ќе**, за заповедниот начин, како и книгата *За македонскиот глагол* се незаобиколни библиографски единици за секој проучувач на современиот македонски јазик. Интересот на д-р Кирил Конески е сврзан, пред сè, со современиот македонски јазик, со неговата стандардизација на сите рамништа, а посебно во сферата на морфологијата, зборообразувањето и лексикологијата. Од сите овие области има објавено голем број научни трудови во повеќе списанија во земјата и во странство, со кои дал огромен придонес во расветлувањето на граматичката структура на современиот македонски јазик.

Како лектор на Семинарот за македонски јазик, литература и култура, уште од првите години на неговата летна школа, д-р Кирил Конески има подготвено учебник *Македонски јазик за странци – среден курс* (1969), кој со извесни дополнувања и промени е издаден и во 1977, а најновото, исто така, изменето издание од 2000 година. Во овој учебник се обработени околу педесет одделни проблеми на граматичкиот систем на стандардниот македонски јазик преку кои странските слависти и другите посетители на Семинарот можат ефикасно и без поголеми тешкотии да ги совладаат структурните белези на македонскиот јазик, пред сè од областа на морфологијата. Повеќегодишното искуство на д-р Кирил Конески како лектор мошне успешно е применето во овој учебник со посебна намена – на едноставен, прифатлив, разбирлив и сублимиран начин да се претстават најкарактеристичните особености на македонскиот јазик. Овој учебник е неодминлив дел од основната литература што се користи во сите лекторати по македонски јазик во светот и на сите универзитети каде што се предава македонски јазик.

Како дел од најупатените наши лингвисти во сферата на стандарднојазичната норма, д-р Кирил Конески повеќе од три децении е вклучен во авторскиот тим на најзначајниот документ за секој стандарден јазик – Правописот. Тој е коавтор на *Правойисој на македонскиот јазик со йравойисен речник* (1969) и на *Правойисој на македонскиот литературен јазик* (1998). Покрај неколку поглавја (за употребата на на големата буква, за слеаното и разделеното пишување на зборовите, за скратениците и скратувањето на зборовите), д-р Кирил Конески го има подготвено речничкиот дел кон Правописот од 1969 година, со околу 30 000 зборови. Сè до 1999 година ова беше најголемиот и најкористениот нормативен речник на македонскиот јазик.

Проф. д-р Кирил Конески беше вклучен и во работата на најновиот *Правойис на македонскиот јазик*, редакција Живко Цветковски (претседател) и др., Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“, 2015, со делот *Слеано, йолуслеано и разделено йшување на зборовите* заедно со Н. Андријевска.

Следејќи ги будно постојаните поместувања во сферата на лексичкиот состав на нашиот јазик, а особено по големите општествено-политички промени во деведесеттите години, д-р Кирил Конески во 1999 година го објави *Правойисниот речник на македонскиот литературен јазик* кој опфаќа 43 000 зборови. Овој Речник не само по обемот, туку и по пристапот кон правописната, а и правоговорната норма, претставува голем чекор напред во споредба со

речничкиот материјал во Правописот од 1969 година. Во многу случаи е дадена целата парадигма на некои зборови, а особено на глаголите, така што овој Речник има карактеристики и на еден системски нормативен речник. Со неговото објавување македонскиот јазик се искачува на едно многу повисоко рамниште на стандардизација. За сите оние што имаат каква и да било врска со македонскиот стандарден јазик овој Речник, покрај Правописот, е најпотребен и најнеопходен прирачник што треба да се има при рака во секој момент.

Во монографијата *Глаголскиите конструкции со ќе во македонскиот јазик* (1990) д-р Кирил Конески дава научна анализа на еден од најкарактеристичните белези на глаголскиот систем на македонскиот јазик – на аналитичките футурски форми, на нивните темпорални, модални и други карактеристики. Посебно е разгледан развојниот пат на овие конструкции од старословенскиот период па сè до денеска, при што со многу аргументи се поткрепува тезата дека македонскиот јазик од сите словенски јазици најдалеку отишол во формалното диференцирање на идното време, преку полното граматикализирање на помошниот глагол *ќе*, преку наложувањето на категоријата прекажаност и др. Монографијата и пошироко во славистиката е позната како труд во кој се елаборирани повеќе теориски прашања, а особено за дискутабилниот статус на овие конструкции како апсолутни или релативни, како темпорални или модални и сл. Различните употреби и значења на *ќе*-конструкциите се илустрирани со извонредно богат и засведочен материјал од најразлични сфери на јазикот.

Книгата *Зборообразувањето во современиот македонски јазик* (1995) претставува прв и целосен опис на зборообразувачкиот систем на современиот македонски јазик. Во овој труд на синтетизиран начин е вградено долгогодишното научно и наставно искуство на д-р Кирил Конески, кој својот творечки ангажман го има посветено најчесто на теми од областа на лексиката. Иако оваа книга има намена на универзитетски учебник, таа по низа свои карактеристики ја надминува својата намена. Без никаква резерва може да се каже дека со оваа книга кај нас, а и пошироко, врз основа на мошне прецизни и научно засновани принципи и методологија се промовира збообразувањето како една од посебните и најновите лингвистички дисциплини, која традиционално се вклучува во морфологијата или пак во лексикологијата. Овој труд на д-р Кирил Конески се приклучува кон десетината пионерски и капитални дела за македонскиот јазик.

Д-р Кирил Конески е коавтор на монографијата *Македонски јазик* (1998) која беше публикувана во Ополе (Полска), а е резултат на неколкугодишно истражување на состојбите и промените во нашиот јазик од 1945 до 1995 година, во рамките на големиот општословенски лингвистички проект *Современи состојби во словенските јазици*. Во овој труд д-р Кирил Конески го обработува најчувствителното и најподложното на промени јазично рамниште – лексичкото. Со богат илустративен материјал се аргументирани сите покарактеристични поместувања во рамките на речничкиот состав на нашиот јазик во овој период, различните влијанија од соседните словенски и од другите јазици, збогатувањето или осиромашувањето на лексиката во рамките на одделни функционални сфери, односот на нормата кон традиционалната домашна лексика во денешно време, кога и во областа на јазикот се случува глобализација и др.

Како резултат на долгогодишното проучување на глаголот како најсложена лексичко-граматичка категорија во нашиот јазик, д-р Кирил Конески во 1999 година ја објави книгата *Македонскиот глагол*. Во неа се поместени повеќе прилози во кои се разработуваат некои од клучните прашања на глаголскиот систем во нашиот јазик. Посебно ќе ги споменеме неговите мошне значајни истражувања за категоријата вид, па сосема со право може да се каже дека д-р Кирил Конески е најквалификуваниот и најпродуктивниот проучувач на зборовната група глаголи во македонската наука за јазикот.

Во 2000 година, кога во Институтот за македонски јазик, се формира нов тим што работи на *Толковниот речник на македонскиот јазик*, д-р Кирил Конески активно се вклучува во работата како главен редактор. Тој е автор на методологијата (Основно упатство за изработување на *Толковниот речник на македонскиот јазик*, сп. Македонистика 8, ИМЈ, 2002) по која се работеше овој капитален труд на македонската лексикографија. Неговото големо искуство, самопрегорноста во работата вроди со плод. Овој голем национален проект, толку значаен за македонскиот јазик беше завршен во 2014 година. Проектот ја доби највисоката награда за наука „Гоце Делчев“. Д-р Кирил Конески, као жива енциклопедија од знаења за лексичкиот систем на македонскиот јазик, за неговите развојни тенденции на лексичко и на збообразувачко рамниште, придонесе Речникот да носи релевантни решенија по многу клучни прашања од оваа област.

Импонираше неговата работливост и самопрегорноста во работата од една страна, но и неговата скромност, од друга. Проф. д-р Кирил Конески никогаш не се борел за звучни титули, награди и признанија. Тие доаѓале како природен след на работите и како резултат од неговата навистина импозантна работа. Иако во поодмината возраст, тој секојдневно работеше на започната работа од пред шест децении, грижата за јазикот, за најновите случувања, за актуелниот момент.

Д-р Кирил Конески имаше речиси шестдецениска наставно-научна и општествена активност во нашата земја и надвор од неа. Целокупната негова дејност е оценувана и денеска се оценува како мошне успешна, и општествено корисна. Особено се значајни неговите постигања во областа на современиот македонски јазик, посебно во ортологијата, морфологијата, лексикологијата и секако, во лексикографијата. Тој е еден од најпродуктивните македонски лингвисти, автор на неколку пионерски и фундаментални трудови за македонистиката со кои таа добро се претставува во славистичките центри во светот.

Професорот ќе остане запаметен по неговата самопрегорност и дисциплина, по неговиот научен пристап, по делата што ги остави зад себе како трајна вредност за сегашните и идните генерации.

Слава му!

Снежана Велковска¹

¹ Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, snvelkovska@yahoo.com

За издавачот:
д-р Елена Јованова-Грујовска, директорка
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје

Лектура:
Редакцијата

Компјутерска обработка:
Александар Штерјев

Тираж:
300 примероци

Печат:
Графо Пром Битола